

VERNE

A FÖLD

FELFEDEZÉSE

III.

BUDAPEST,

ANNON-CURSUS.

824.841/
3

VERNE CYKLA

Detailed description: The top part of the cover features a stylized illustration. On the left, a tall, cylindrical tower with a spiral pattern, resembling a lighthouse or a monument, is shown. On the right, a large sailing ship with multiple masts and sails is depicted. The background is a dark blue sky with stars and a red, sunburst-like glow emanating from behind the title.

ÖSSZES

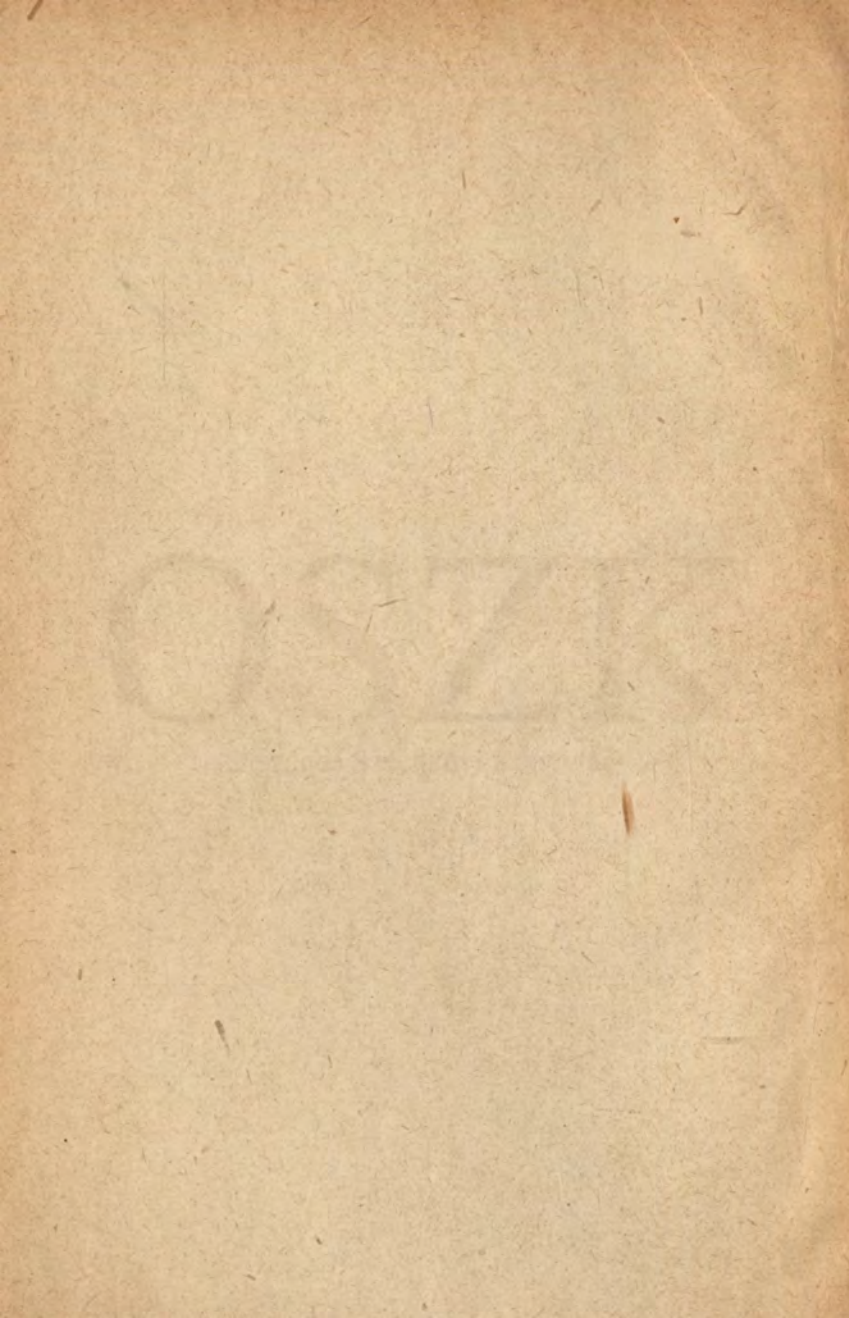
MUNKAI

A FÖLD
FELFEDEZÉSE

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT.

A FÖLD FELFEDEZÉSE

III.

A XVIII. SZÁZAD HÍRES HAJÓSAI.

IRTA

JULES VERNE

MAGYARRA FORDITOTTA ÉS FÜGGELÉKKEL ELLÁTTA

DE BROZIK KÁROLY

MÁSODIK KIADÁS

HUSZONHÉT KÉPPEL

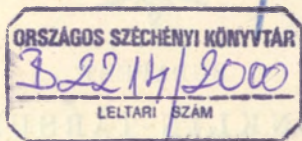
BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1911

824.841/3

TARTALOM.

HARMADIK KÖTET.

I. FEJEZET.

Csillagvizsgálók és térképrajzolók.

I. Cassini, Picard és La Hire. — A fokmérések és Franciaország térképe. — Delisle Vilmos és d'Anville. — A föld alakja. Maupertuis a lappok országában. — La Condamine az egyenlítő környékén Lap
9

I. *Kalózháboruk a XVIII. században.* Wood-Rodgers útja. — Selkirk Sándor kalandjai. — A Galapagos-szigetek. — Puerto-Seguro. — Visszatérés Angolországba. — Anton György expedíciója. — Az Állam-szigetek. — Juan Fernandez szigete. — Tinian. — Makao — A spanyol hajó ellen intézett támadás. — Kanton folyó. — A kalózháború eredménye 23

II. FEJEZET.

Cook kapitány úttörői.

I. Roggeween. — Életéről csak keveset tudunk. — Fölfedezései sincsenek egészen tisztázva. — A Húsvét-sziget. — A Veszélyes archipelagus. — A Baumann-szigetek. — Új-Britannia. — Roggeween Batáviába érkezik. — Byron. — Rio-de-Janeiro és a Desiré-öböl. — Byron a Magalhaes-szorosban. — A Falkland-szigetek és az Egmont-kikötő. — A Tűzföld lakói. — Masafuero. — Disappointment-szigetek. — A Veszélyes archipelagus. — Tinian. — Byron visszatér Európába 39

II. Wallis és Carteret. — Az expedíció előkészületei. — Kínos útja a Magalhaes-szorosban. — A «Dauphin» és a «Swallow» egymástól elválnak. — A Whitsunday-sziget. — A Queen Charlotte-sziget. — A Cumberland, Henry stb. szigetek. — Taiti. — Hawe-, Boskaven- és Keppel-szigetek, — Wallis-sziget. —

Batávia. — A Fokváros. — Carteret fölfedezi a Pitcairn-, Osna-
brugh- és a Gloucester-szigetet. — A Santa-Cruz-szigetek. —
A Salamon-szigetek. — A St.-George-csatorna és Új-Irland. —
A Portland- és Admirális-szigetek. — Makasszár és Batávia. —
A találkozás Bougainville-lel

72

III. Bougainville. — Mi minden telik ki egy közjegyző
fiából. — A Malouines-szigetek gyarmatosítása. — Buenos-
Ayres és Rio-de-Janeiro. — A francziák a Malouines-szigeteket
a spanyoloknak engedik át. — A Magalhaes-csatorna hidro-
graphiája. — A Pesere-törzs. — A Quatre-Facardins-szigetek. —
Taiti. — A pihenő története. — A sziget termékei, lakóinak
erkölcsi. — A Számoa-szigetek. — A Sierra-del-Espiritu. —
Santo, vagyis az Új-Hebridák. — A Louisiade. — Az anachoré-
ták szigete. — Új-Guinea. — Bután. — Bougainville útja Ba-
táviától Saint-Maloig

113

III. FEJEZET.

Cook kapitány első útja.

I. Tengeri pályájának kezdete. — Elnyeri az «Adventure»
vezérletét. — A Tűzföld. — Cook fölfedezéseket tesz a Paumotu-
archipelagusban. — Megérkezik Taitira. — Az ottani lakosok
erkölcsi és szokásai. — Cook átkutatja a Társaság-archipela-
gus többi részeit is. — Végre megérkezik Új-Zélandba. — Ta-
lálkozik a sziget bennszülötteivel. — Fölfedezi a róla elnevezett
tengerszorost. — Körülhajózza a két nagy szigetet. — Új-Zéland
termékei; lakóinak erkölcsi

160

II. Ausztrália keleti partvidékeinek átkutatása. — A ter-
mékek és a lakosság szokásai. — Az «Endevaour» szerencsét-
lensége. — A hajózás nagy és folytonos veszélyekkel jár. —
Cook átevez a Torres-szoroson. — Új-Guinea lakói. — Cook
hazaérkezte

198

IV. FEJEZET.

Cook kapitány második útja.

I. Cook a Terra-Australis fölkeresésére indul. — Másod-
szor meglátogatja Új-Zélandot. — A Panama-archipelagus. —
Cook másodszer megfordul Taitiben. — A Tonga-szigetek t-

kutatása. — Cook harmadszor is fölkeresi Új-Zélandot. — A Déli-Jeges-tenger. — A Húsvét-sziget. — Látogatás a Marquesas-szigeteken	214
II. Cook újból meglátogatja Taitit és a Társaság-szigeteket s azután átkutatja az Új-Hebridákat. — Új-Kaledónia és az Isle of Pins fölfedezése. — Pihenő a Queen Charlotte-csatornában. — Déli-Georgia. — Az Adventure katasztrófája	253

V. FEJEZET.

Cook kapitány harmadik útja.

I. A francziák fölfedezte szárazföld fölkeresése. — A Kerguelen-szigetek. — Pihenő Van-Diemen-szigetén. — A Queen-Charlotte-csatorna. — Palmerston-szigete. — A Tonga-szigeti nagy ünnepek	284
II. A Sandwich-szigetek fölfedezése. — Cook átkutatja Amerika nyugati partjait. — A Behring-szoroson túl. — Cook visszatér a Havai-szigetekre. — Rono története. — Cook halála. — Az expedíció visszatér Angliába	305

A FÖLD FELFEDEZÉSE.

III.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I. FEJEZET.

I.

Csillagvizsgálók és térképrajzolók.

Cassini, Picard és La Hire. — A fokmérések és Franciaország térképe. — Delisle Vilmos és d'Anville. — A föld alakja. — Maupertuis a lappok országában. — La Condamine az egyenlítő környékén.

Mielőtt a tizennyolczadik századbéli nagyobb felfedezések elbeszéléséhez hozzátognánk, meg kell röviden emlitenünk azon roppant haladást, a melyet a természettudományok ezen korszakban tettek. Számos szent igazságnak tartott tévedést kiigazítottak; a csillagvizsgálók és geográfusok ezentúl munkáikat komoly, tudományos alapra fektethették. Hogy csak a magunk tárgyát említsük, a térképrajzolás módja egészen megváltozott, a hajózásban pedig mindaddig ismeretlen biztosságra tettek szert.

Daczára annak, hogy Galilei már 1610-ben megfigyelte Jupiter bolygóinak fogyatkozását, a kormányok közönyössége, a pontos készülékek hiánya, a híres olasz csillagvizsgáló tanítványainak baklövéssei: e fontos felfedezést egyelőre eredménytelenné tették.

Cassini Dominicus János 1668-ban írta meg «Csillagászati tábláit» (Tables astronomiques), a melyek alapján a rákövetkező évben a parisi csillagvizsgálótorony igazgatóságát elnyerte.

La Hire Fülöp 1671 július havában ment el a Hven szigetén (Svédország délkeleti partja mellett) fekvő Uraniborgba, hogy ugyanazon helyen, a melyen előtte Brahe Tycho, csillagászati megfigyeléseket tegyen. Itt felhasználva a Cassini-féle táblákat, a Paris és Uraniborg között levő hosszúsági különbséget oly pontossággal számította ki, a minőt még addig el nem értek.

Ugyanazon évben a tudományos akadémia Richer János csillagászt elküldte Cayennebe, hogy ott a Nap és Hold parallaxisát tanulmányozza és Mars meg Venus távolságát a Földtől meghatározza. Ezen utazás, a mely minden tekintetben sikerült, nem várt eredményekre vezetett és kevéssel utóbb alkalmat szolgáltatott arra, hogy a Föld alakjának meghatározását megkísértsék. Richer ugyanis észrevette, hogy az ingaóra Cayenneben két percz és huszonnyolcz másodperczzel késett; ez kétségbevonhatatlan bizonyítéka volt annak, hogy a nehézségi erő ez utóbbi helyen kevesebb, mint Parisban. Newton és Huyghens ebből azt következtették, hogy a Föld a sarkainál be van lapulva. Nemsokára azonban a Picard abbé által végrehajtott fokmérés, továbbá idősb meg ifjabb Cassininak a délkörökre vonatkozó munkálatai e tudósokat egészen más nézetre bírták. Azon meggyőződést keltették ugyanis fel bennök, hogy a Föld a sarkai felé kinyújtott ellipsis. A nézeteltérés heves vitákra és rendkívül fontos munkálatokra szolgáltatott alkalmat, a melyeknek a matematikai földrajz igen nagy hasznát vette.

Picard vállalkozott megmérni azon távolságot, a melyben az amiensi és malvoisinei szélességi körök vannak és a mely egy és egyharmad fok. De az akadémia, azon nézetből kiindulva, hogy nagyobb

távolság megmérése nagyobb pontosságot szül: elhatározta, hogy Franciaországot egész hosszában, északról délre, fokonkint fel kell mérni. E czélból azon délkört választotta ki, a mely a párisi csillagvizsgálótornyon megy keresztül. Ezen óriási háromszögelési munka a tizenhetedik század vége előtt húsz évvel vette kezdetét; többrendbeli megszakítás után 1720 körül véget ért.

Ugyanazon időben XIV. Lajos, Colberttől sarkaltatva, kiadta a rendeletet, hogy el kell készíteni Franciaország térképét. 1679 és 1682 között a tudósok csillagászati megfigyelések alapján megállapították az ország partjainak — és pedig mind az Atlanti-Oceán, mind a Földközi-tenger melletti partoknak földrajzi fekvését.

Azonban sem azon munkálatok, melyeket Picard végrehajtott, sem a délkörmérések, sem azon felvételek, a melyek által Franciaország néhány nagyobb városának fekvését hosszúsági és szélességi fokokban pontosan megállapították, nem voltak elégségesek arra, hogy azok alapján Franciaország térképét elkészíthessék; a bajon még Paris és környékének azon pontos térképe sem segített, a melynek egyes pontjait mértani úton határozták meg. Kénytelenek voltak tehát épen úgy, mint a délkör megméréseknél tették, az egész országot háromszögelési úton felmérni. Így készült el az alap Franciaország azon nagy térképéhez, a melyet joggal neveztek el Cassiniról.

Cassinit és La Hiret megfigyeléseik arra bírták, hogy Franciaországot sokkal szűkebb határok közé szorítsák, mint a minöket előbb részére kijelölték volt.

«Bretagne és a Biscayai-öböl közt elterülő nyu-

gati partokat — mondja Cooley Desborough — néhány hosszúsági fokkal keletre tolták, továbbá Languedoc és Provencenak nevezett partvidékét szintén megcsonkították egy fél fokkal. E változtatások alkalmat szolgáltatottak XIV. Lajosnak egy tréfás megjegyzésre; az uralkodó, midőn az akadémikusokat visszatértük után először fogadta, szóról-szóra ezeket mondá: «Sajnálattal értesültem, uraim, hogy az önök utazása országom egy jó nagy részétől megfosztott.»

A térképrajzolók egyébként mindaddig a csillagászok kiigazításait nem igen vették figyelembe. A XVII. század közepén Peirese és Gassendi a Földközi-tenger térképén Marseille és Alexandria közt «ötszáz» mérföldnyi távolságot igazítottak ki. Ezen, oly fontos kiigazítást azonban általánosan meg nem történtnek tekintették mindaddig, míg Jean-Matthieu de Chazelles hidrografust a keletre nem küldték, hogy a Földközi-tenger kikötőinek fekvését pontosan meghatározza.

«Észrevették azt is, — mint a tudományos akadémia évkönyveiben olvasható — hogy Európa, Afrika és Amerika a térképeken nagyon szélesek, a Csendes-Oczeán Amerika és Ázsia között pedig annyival keskenyebb. E hibák azután nemcsak egy tévedésre szolgáltatott alkalmat. A kalauzok, a kik Chaumont, XIV. Lajosnak a sziámi udvarhoz küldött követét, útjában vezették, számításaikban — úgy odamenet, mint visszajövet — nagyon csalódtak, a mennyiben nagyobb utat tettek meg, mintsem hitték volna. A Jóreménység-fokától Jáva szigete felé menve, azt hitték, hogy csak közelednek a Szunda-szoros felé, pedig már mintegy hatvan mérfölddel túl voltak rajta; a kedvező szél daczára

két napig kellett visszafelé hajózniok, hogy a keregett szorosba bevezhessenek. Midőn pedig a Jóreménység-fokától Franciaország felé hajóztak: már Flores szigeténél az Azorok legnyugatibb pontjánál voltak akkor, a midőn — hitők szerint — még százötven mérföld választotta el őket tőle; tizenkét napig kellett kelet felé evezniök, hogy Franciaország partjait elérjék.

Franciaország térképénél, mint fentebb említettük, a kiigazítások nem csekély fontosságúak voltak. Különösen Perpignan és Colliouresnál vették észre, hogy e két helység sokkal messzebb fekszik kelet felé, mintsem feltételezték. Egyébként mindezekről tiszta képet nyújt Franciaország azon térképe, a mely a tudományos akadémia évkönyveinek hetedik kötetében az első részhez mellékelve van. Abban azon csillagászati megfigyelések, a melyekről fentebb szólottunk, figyelembe vannak véve; ama kiigazításokat egyébként világosan feltünteti azon régi térkép-vázlat is, a melyet Sanson 1679-ben tett közzé.

Cassini joggal nyilvánítja ki, hogy e térkép nem áll a tudomány magaslatán. Sanson ugyanis a helyett, hogy a csillagászati ismeretek haladását figyelembe vette volna, vakon követte a Ptolemaios-féle foktáblázatot. Fiai és unokái sem tettek egyebet, mint-hogy térképét némi bővítésekkel újból kiadták; a többi geográfus is csak a régi nyomon járt. Delisle Vilmos volt az első, a ki az újabb adatokat felhasználta s egyszer állást foglalván, elvetette mindazt, a mit mások előtte csináltak. Szorgalma oly nagy volt, hogy huszonöt év alatt tervét teljes mértékben megvalósította. Testvére Miklós-József Oroszországban volt a csillagászat tanára s innen küldte Vil-

mosnak térképeihez az anyagot. Ezalatt Delisle de la Coyère, legifjabb testvérök, az Északi-Jegestenger partvidékére ment, ott a legfontosabb pontok földrajzi fekvését meghatározta, azután Behringgel együtt hajóra szállt és Kamcsatkában meghalt.

Ezek a Delisle-testvérek érdemei. De Vilmosé a dicsőség, hogy a térképrajzolást gyökeresen átalakította.

«Neki sikerült — mondja Cooley — a régi és újabb méréseket összeegyeztetni és sok egészen új adatot összegyűjteni; a helyett azonban, hogy kiigazításaiban a Földnek csak egy részére szorítkozott volna: kiterjesztette azokat az egész földgolyóra; helyesen járnak el tehát azok, a kik őt tartják a modern geografia megalapítójának. Nagy Péter, midőn Parisban járt, ki is fejezte előtte nagyrabecsülését; meglátogatta s megadta neki Oroszország földrajzára vonatkozó mindazon felvilágosításokat, a melyeknek birtokában volt.»

Kell-e a francziáknak fényesebb elismerés, mint a melyben őket ez idegen részesítette? Ha mostanában Németország és Angolhon geografusai az övéiket felül is múlják, nem találhatnak-e vigasztalást és bátorítást azon tudatban, hogy egykor ők is alkottak nagyszerű műveket azon a téren, a melyen most az elsőségért megint elkezdtek küzdeni?

Delisle még megérte azon sikereket, melyeket tanítványa d'Anville aratott. Ez utóbbit Valois Adorján a történelmi ismeretek dolgában felülmulta ugyan, nagy hírnevére mindazonáltal nem érdemtelenül tett szert; megszerezték azt neki tiszta és művészi térképrajzai.

«Nehéz megérteni, — mondja Desjardins a *rómaiak Galliájáról* szóló munkájában — hogy

miért tulajdonítanak oly csekély fontosságot földrajzi, matematikai munkáinak és térképeinek. Ez utóbbiak által pedig kiváltképen nagy érdemeket szerzett magának. D'Anville volt az első, a ki tudományos módszer szerint tudta térképeit elkészíteni; már pedig ez elég érdem... A történelmi földrajz terén D'Anville a vitás kérdéseket illetőleg kiváló finom érzékéről tett bizonyosságot; egyes helyek ugyanazonosításánál pedig csodálatos topografiai ösztöne volt. E mellett még figyelembe kell vennünk, hogy ő nem volt tudós s még az ókori klasszikusokban sem volt eléggé járatos.»

D'Anville legszebb munkája Itália térképe, a melynek hossza egy kissé megnagyítva — mint a régiek képzelték — keletről nyugatra nyúlik el.

1735-ben Buache Fülöp — kinek, mint geografnak, joggal volt jó hírneve — egy új módszert alkotott; térképén, a mely a Manche-csatorna medrét ábrázolta, a földfelület egyenetlenségeinek feltüntetésére görbe vonalakat alkalmazott.

Tíz évvel későbben Après de Maunevillette közzétette «Neptuné oriental»-ját, a melyben Afrika, Khina és India térképeit igazította ki. E munkájához egy hajósoknak szóló utasítást is csatolt, a mely annál értékesebb volt ama korban, mert e téren az első munka. Élete végéig Mannevillette ez utasítás tökéletesítésén dolgozott; a XVIII. század végéig ez szolgált a francia tengerésztszteknek vezérfonalul.

Angolországban Halley foglalta el a csillagászok és fizikusok között az első helyet. Munkái: «Az iránytű el- és lehajlásáról», melyben új elméletet állít fel és «A musszonok története»; ezen munkának megjelenése után egy hajó vezérletét bízták reá, hogy elméletét a tapasztalás próbakövére tehesse.

A minő szolgálatot tett d'Après a francziáknak, ugyanolyat tett Dalrymple Sándor az angoloknak; csakhogy ez utóbbinak nézetei gyakran hypothesis-eken nyugodtak; a többi között hitte, hogy a déli sarkon is van egy földrész. Dalrymplenek utóda Horsburgh volt; ez utóbbi nevére a hajósok mindig szívesen fognak visszaemlékezni.

Két fontos expedicióról kell most szólnunk, a melyeknek feladata volt, hogy a Föld alakjára vonatkozó heves vitáknak véget vessenek. A francia akadémia egy bizottságot küldött Amerikába, hogy az egyenlítőnél fokméréseket tegyen; a bizottság tagjai voltak: Godin, Bouguer és La Condamine. Ugyanazon időben hasonló feladattal egy expediciót készültek kiküldeni Maupertuis vezérlete alatt az északi sarkvidékre.

«Ha a Föld — mondá az utóbb nevezett tudós — nincs jobban belapulva, mint a hogyan Huyghens állítja: a Franciaországban megmért szélességi foknak nagysága nem fog sokban különbözni az egyenlítőnél megméréendő foknak nagyságától; a csekély különbséget tehát a mérőeszközök tökéletlenségének vagy a megfigyeléseknél elkövetett esetleges tévedéseknek fogják betudni. De ha a sarkvidékeken is eszközlünk méréseket, az egyenlítő melletti szélességi fok és például a hatvanhatodik fok nagysága között — még a Huyghens-féle elmélet szerint is — lesz az elkövethető legnagyobb hibák daczára is oly nagy különbség, hogy minden további ingadozás megszűnjék; a megmért két fok nagysága között a különbség annál nagyobb lesz, minél távolabb vannak egymástól.»

A feladat tehát világosan ki volt jelölve; mind az egyenlítőnél, mind a sarkvidéken olykép fejtették

MAUPERTUIS ARCZKÉPE. (FACSIMILE).

meg, hogy a kérdéses vita véget ért, a megfejtés Huyghens és Newtonnak adott igazat.

Az expedíció egy Dunquerqueben felszerelt hajón hagyta el Franciaországot. Tagjai voltak Maupertuis-n kívül: Clairaut, Camus és Lemonnier, mindannyian akadémikusok; továbbá Puthier abbé, bayeuxi kanonok, Sommereux titkár, Herbelot festő és a tudós svéd csillagász, Celsius.

Midőn a svéd király az expedíció tagjait fogadta, így szólt hozzájuk: «Már nem egy véres csatában fordultam meg, de inkább visszatérnék a leggyilkosabb ütközetbe, semhogy vállalkoznám azon útra, mely önök előtt áll.»

Annyi bizonyos, hogy az expedíció tagjaira nem sok gyönyörűség várt. Mindenféle nehézségek, folytonos nélkülözések és dermesztő hideg tette próbára a tudós fizikusok erejét. De mily csekély volt az ő szenvedésük azon sanyarúságok, azon veszélyek és megpróbáltatásokkal szemközt, a melyekkel Rosznak, Parrynek, Hallnak, Payernak és sok másoknak meg kellett sarkutazásaikban küzdeniök!

«A Bothniai-öböl északi partján fekvő Torneában, a sarkkör közelében — így szól Damiron a Maupertuis felett mondott emlékbeszédében — a házak a hóba voltak betemetve. A szabad levegőn az ember lélegzete elakadt s a hideg még mindig fokozódott, növekvését azon zaj árulta el, a melyet a házak alkotórészének, a fának meg-megrepedése okozott.

Az utczák némaságából ítélve, azt hittük volna, hogy a város lakói kihaltak, s ha mégis találkoztunk emberekkel, azok nagyobbára bénák voltak; a zord időjárás következtében ki karját, ki lábát vesztette volt el. Utazóink azonban még itt sem

állapodhattak meg; tovább kellett menniök észak felé.»

Ma nap, midőn e helyeket jobban ismerjük, midőn tudjuk, hogy miben áll a sarkvidéki klíma zord-sága: sokkal tisztább fogalmat alkothatunk magunknak azon nehézségekről, a melyekkel tudósainknak meg kellett küzdeniök.

Az expedíció tagjai 1736 július havában kezdék meg működésüket. Torneån túl már nem talál-
tak emberi lakásokra; csak maguk erejére támasz-
kodhattak, maguknak kellett a hegyekre mászniok,
hogy feltűzzék azon jelvényeket, a melyekből a
háromszögek megszakítatlan lánczát össze akarták
állítani. A bátor fizikusok két csoportra osztak,
hogy egyszerre két vonalat mérjenek meg s így a
tévedés lehetőségét még inkább csökkentsék; sok
mindenféle baj és hallatlan fáradalmak között, a
melyeknek leírása a francia akadémia 1737-iki év-
könyvében felfedezhető, sikerült megállapítaniok, hogy
Torneå és Kittis között a szélességi fok 55,023 és
fél toise.

A végeredmény szerint tehát a sarkkör alatt meg-
mért fok körülbelül ezer toise-zal volt hosszabb,
mint Cassini feltételezte, sőt a Picard megmérte
fokot is 377 toise-zal multa felül. A Föld e szerint
a sarkoknál erősen be van lapulva; ez igazságot
Cassini és fia még soká nem akarták elismerni.

«Annyi bizonyos, — mondja Maury a *francia
akadémia történeté*-ben — hogy az eszközök és a
mérési mód, a melyeket az északi vidékekre küldött
csillagászok használtak, fényesebb igazságot szolgál-
tattak azoknak, a kik a mellett szólaltak fel, hogy
a földgolyó a sarkoknál van belapulva, mint a mi-
nőre érdemesek voltak; a következő században Svan-

berg svéd csillagász önkéntelen túlzásaikat helyre is igazította azon szép munkájában, a melyet francia nyelven tett közzé.»

Ugyanakkor, mikor Maupertuis a sarkkör közelében volt, a Peruba küldött bizottság hasonló munkát végzett, mint ő. Az expedicio, a melynek La Condamine, Bouguer sebész és Godin akadémikusok, Jussieu József botanikus és az orvosi fakultás dékánja, Seniergues sebész és Godin des Odonais órás és egy festő voltak tagjai, 1735 május 15-ikén hagyta el La Rochellet-t. E tudósok útközben megállottak San Domingóban, hol néhány csillagászati megfigyelést tettek, továbbá Carthagenában és Puerto Belloban, azután átkeltek a Panama-szoroson; végre 1736 márczius 9-ikén elérték Peru egyik helységét, Mantát.

Itt Bouguer és Condamine társaiktól elváltak, hogy inga megfigyeléseket tegyenek; e munkájuk végeztével, bár különböző utakon, szintén elmentek Quitoba.

La Condamine a part mentét követte a Rio de las Esmeraldasig; útjában az egész vidéket — daczára azon fáradsalmaknak, a melyekkel meg kellett küzdenie — letérképezte.

Bouguer a maga részéről délnek a Guajaquil felé ment; útközben mocsáros erdőségeken kellett áthatolnia, mígnem elérte a Cordilleras lábánál fekvő Caracolt; a Cordillerason az átkelés hét napját vette igénybe. Bouguer útja ugyanaz volt, a melyet Alvarado követett s a melyen ez utóbbinak hetven embere veszett el, a többi között azon három spanyol is, a kik először kísértették meg benyomulni amaz országokba. A francia tudós Quitoba junius 10-én érkezett meg. Quitot akkorában harmincz- vagy

negyvenezer ember lakta; volt egy püspöke, a ki a törvényszéknél elnökösködött, számos szerzetese és két kollegiuma. Az élet elég olcsó volt; csak az idegen árúczikkeket adták méregdrágán; a többi között egy üvegserlegnek ára tizennyolcz vagy húsz frank volt.

A tudósok ezután megmászták a Pichinchát, a Quito közelében levő tűzhányót, melynek kitörései e városra nézve nem egyszer végzetesek voltak; arról azonban csakhamar le kellett mondaniok, hogy háromszöghálójukat e magas hegyre is kiterjeszszék; meg kellett elégedniök azzal, hogy jelzőiket a szomszédos dombokon állíthatták fel.

«Majdnem minden nap — mondja Bouguer a francia akadémiához intézett emlékiratában — látható e helyeken egy rendkívüli tűnemény, a mely alkalmasint oly régi, mint maga a Föld s a melyet — legnagyobb valószínűség szerint — előttünk senki sem figyelt meg. Midőn e tűneményt először észrevettük, minőnyájan a Pambamarca-hegyen voltunk. Eleinte felhőbe voltunk burkolva, mely csakhamar elvonult s mi láthattuk, hogyan kél fel a ragyogó nap. A felhő a tulsó oldalra húzódott. Alig volt azonban még harmincz lépésnyire, midőn mind-egyikünk maga fölött megpillantotta az árnyékát, de a felhő egyenetlen felülete miatt mindenki csak a maga saját árnyékát láthatta. A csekély távolság miatt azonban ezt egészen tisztán kivehettük; meg lehetett különböztetnünk a karokat, a lábakat, a fejet s a test többi részét. E tűneménynél leginkább meglepett, hogy a fejünk árnyékát három vagy négy élénk fényű, kis sugárkorona övezte, a melyek mind-egyike a szivárvány színeiből állott, olyformán azonban, hogy a vörös szín kívül esett. Az egyes koro-

nák egymástól egyformán távol voltak; a külső kör a legkevésbé ragyogott; nagyobb távolságban az egész jelenséget egy nagy fehér karika vette körül. Az egész dolgot a szemlélő valóságos megdicsőülésnek tekinthette volna.»

Miután a mérőeszközök, a melyeket e tudósok használtak, nem voltak oly pontosak, mint a minőkkel ma rendelkezünk, azonkívül az időjárás befolyásának is ki voltak téve, a legnagyobb óvatossággal kellett eljárniok, nehogy a kisebb tévedések sokszorosítva nagyokká nőjjenek. Ezért is Bouguer és társai a két háromszög mellé nem szerkesztették a harmadikat, hanem valamennyit megmérték.

Miután bizonyos hosszúsági vonalat pontosan megmérték, meg kellett még tudniok, hogy a Föld területének hányad részét képezi; de e kérdést csak csillagászati megfigyelések alapján dönthették el.

Számos mindenféle akadály leküzdése után, a melyeket itt részletesen fel nem sorolhatunk, a francia tudósok olyan eredményt értek el, a mely a sarkvidéki expedíció vívmányait teljes mértékben megerősítette. Ezen mérések közben vették észre Bouguer és társai, hogy a magas hegyek vonzóereje az inga eltérésére befolyást gyakorol. Az expedíció tagjai nem együtt tértek vissza Franciaországba. Jussieu még több évet szentelt természetrajzi kutatásainak; La Condamine pedig a hazajövetelre az Amazonas mentét választotta; e nevezetes útjára alkalmilag még visszatérünk.

II.

A kalózháborúk a XVIII. században.

Wood-Rodgers útja. — Selkirk Sándor kalandjai. — A Galapagos-szigetek. — Puerto-Seguro. — Visszatérése Angolországba. — Anton György expedíciója. — Az Állam-szigetek — Juan Fernandez szigete. — Tinian — Makao. — A spanyol hajó ellen intézett támadás. — Kanton folyó. — A kalózháború eredménye.

A midőn a spanyol örökösödési háború javában folyt, néhány bristoli hajógyáros elhatározta, hogy hajókat fog felszerelni, a melyek a Csendes-tengerben a spanyol hajókat üldözzék és Dél-Amerika partjait kirabolják. A két hajót, a «herczeg» és «herczegnő»-t, a melyeket kiválasztottak és Rodgers meg Courtney vezérletére bíztak, gonddal fölszerelték és az oly hosszú útra szükséges élelmiszerekkel bőven ellátták. A híres Dampier, a ki kalandos kalózkodása és rablásai által oly nagy névre tett volt szert, nem vonakodott elvállalni az első kalauz tisztségét. Habár az expedíció inkább az anyagi, mint a földrajzi téren vívott ki eredményeket: leírása tartalmaz néhány érdekes részletet, a melyek megőrzésre érdemesek.

1708 augusztus 8-ika volt, midőn a «herczeg» és a «herczegnő» a bristoli kikötőt elhagyták. Mindjárt most kell róluk megemlítenünk, hogy az utazás egész tartama alatt a legénység rendelkezésére egy könyv állott, a melybe az egész hadjárat minden eseményét be kellett jegyezniök; ilyformán akarták elérni, hogy a legkisebb tévedések és feledékenység kiigazíthatók legyenek, mielőtt emlékü elmosódnék.

Az utazásnak deczember 22-ikéig lefolyt részéről semmit sem mondhatunk. E napon bukkantak az

angolok a Falkland-szigetekre, a melyeket azelőtt csak kevés tengerész látott volt. Rodgers nem kötött ki rajtuk; megelégedett azon megjegyzéssel, hogy partjaik Portlandéhoz hasonlítanak, csakhogy nem oly magasak.

«A partok, — így folytatja — a mint látszik, mindenütt jó termőfölddel takarvák; jó kikötőkben nem szenvednek hiányt; a szelid lejtőket erdőségek takarják.»

A szigeteken nincs egy szál fa sem, a jó kikötő is nagyon kevés rajtuk, mint későbbi utazók irataiból látni fogjuk. E rövid tudósításból is látjuk, hogy mennyire megbízhatatlanok azon adatok, a melyeket Rodgersnek köszönhetünk. A tengerészek jól is tették, hogy nem adtak neki hitelt.

Miután az angol hajók a Falkland-szigeteket elhagyták, egyenesen délnek fordultak s ez irányban a szélesség $60^{\circ} 58'$ -ig nyomultak előre. A nap itt nem szállott a szemhatár alá, a hideg nagyon csípős volt, a tenger pedig oly erős hullámokat vetett, hogy a «hercegnő» sérüléseket kapott. A két hajó tisztjei ekkor tanácsot tartottak, melyben elhatározták, hogy nem folytatják tovább dél felé útjokat, nyugatnak fordulnak; úgy is tettek. 1709 január 15-ikén megkerülték a Horn-fokot s beveztek a Csendes-tenger déli részébe.

Ezen korban a térképeken a Juan-Fernandez-szigetek fekvése még nem volt pontosan feljegyezve. Ezért is Wood Rodgers, a ki ott vízzel és friss hússal akarta magát ellátni, rájuk bukkant a nélkül, hogy kereste volna őket.

Február elsején Rodgers egy csolnakot küldött ki, hogy helyet keressen, hol hajója kiköthet. Mialatt a hajón a csolnak visszatértére várakoztak, a

sziget partjain nagy tüzet vettek észre. Vajjon valami francia vagy spanyol hajósnép gyújtotta-e? Csatát kell-e majd vívniok, hogy a szükséges friss vizet és húst megszerezhessék? Éjjel minden előkészületet megtettek, de reggel az övükén kívül más hajó látható nem volt. Már arra a gondolatra jöttek, hogy az ellenség visszavonult, midőn a visszatérő csolnak, a melyben egy kecskebőrökbe öltöztetett elvadult arczú embert hoztak, minden bizonytalanságnak véget vetett.

A kecskebőrbe öltöztetett ember — Selkirk Sándor skót tengerész volt, a kit kapitánya engedetlen-sége miatt négy és fél év előtt a kietlen szigeten magára hagyott volt. A tüzet, melyet a hajóról láttak, ő gyújtotta volt meg.

Selkirk, a mi alatt a Juan Fernandez-szigeten tartózkodott, lakóhelye körül sok hajót látott; a kikötőt azonban csak két spanyol hajó kereste fel. Matrózaik, a midőn őt meglátták, üldözöbe vették, megmenekülését csak ügyességének köszönhette; midőn egy fára felszökött a nélkül, hogy észrevették volna, felhagytak az üldözésével.

«A skót matrónak, — mondja az útleírás — midőn a szigetekre kitették, átadták ruháit, ágát, puskáját, adtak melléje egy font löport, golyókat, dohányt, egy fejszét, egy kést, egy kis üstöt, egy bibliát, néhány imakönyvet, mérőeszközöket, végre néhány tengerészeti munkát. A szegény Selkirk szerzett ennivalót, a mennyit csak tudott, de — különösen az első hónapokban — alig tudta legyőzni szomorúságát és félelmét, a melyet az elhagyatottság benne felkeltett. Fából egymás közelében két kunyhót épített. Befödte őket a káka egy nemével; az így elkészített fedelet aztán a lelőtt kecskék bő-

rével betakarta. A midőn puskapora fogytán volt, két száraz fadarabot dörzsölt egymáshoz mindaddig, míg meg nem gyuladtak . . . A mikor azután löpóra egészen elfogyott, a kecskéket futva fogta el; a folytonos gyakorlat által rendkívüli ügyességre tett szert, hihetetlen gyorsasággal tudott az erdőkben, a hegyeken vagy dombokon szaladni. Mi meggyőződünk erről akkor, a mikor velünk jött vadászatra; megelőzte legjobb futóinkat, sőt kifárasztotta azon gyors lábú kutyánkat is, a melyet magunkkal hoztunk volt; utolérte a kecskéket és hátán elhozta hozzánk. Később elmondta, hogy mily rosszul járt egy ilyen állat üldözése alkalmával; az üldözés hevében nem vette észre, hogy egy mély hegyszakadék szélére jutott s a kecskével együtt a mélységbe esett. Az esés következtében elveszítette eszméletét; mikor magához tért, prédáját maga alatt találta. Majdnem huszonnégy óráig maradt egy helyen mozdulatlanul s azután is csak nagynehezen tudott kunyhójáig, a mely egy mérföldnyi távolságban volt, elvándorolni; kunyhóját azután csak tíz nap múlva hagyhatta el.

A szegény elhagyatott ember ételeihez fűszerül karórépát, melyet valami hajó hagyott volt ott, pálmakelt és Jamaika-borsot használt. Midőn ruhái és csizmái elrongyollottak, — a mi csakhamar bekövetkezett — egy szeggel, melyet tű gyanánt használt, kecskebőrt varrt össze s azzal fedte be testét. Mikor kése a fogantyúig elkopott, készített magának egyet egy darab vasabroncsból, a melyet a parton talált. Beszélni annyira elfelejtett, hogy az angolok alig tudták megérteni. Rodgers Selkirket felvette hajójára s ott alkalmazást is adott neki.

Selkirk nem volt az első, a kit Juan Fernandez-

SELKIRK A ZSÁKMÁNYÁVAL EGYÜTT LEZUHANT. (26. 1.)

szigeten hagytak volt. Dampier egy szerencsétlen mosquitot vett fel hajójára, a ki 1681—1684-ig volt a szigeten; Sharp és más kalózkodók útleírásukban megemlítik, hogy egy elpusztult hajó legénységéből egyetlenegy ember menekült meg, a ki öt évet töltött ama szigeten, míg végre egy arra menő hajó öt fogságából kiszabadította. Selkirk kalandjait egy újabb író, Saintine, regénybe foglalta, melynek címül e szót adta: «Egyedül».

A két angol hajó február 14-én hagyta el Juan Fernandezt, hogy megkezdje hadjáratát a spanyolok ellen. Rodgers hatalmába kerítette Guajaquilt, melyet keményen megsarczolt és elfogott több hajót, a melyek azonban őt inkább csak foglyokkal, mint pénzzel látták el.

Útjának ezen részével könyvünk bővebben nem fog foglalkozni, csakis néhány részletet akarunk abból megemlíteni; Gorgone-szigeten egy majomfajt látott, a melyet lustaságáról restnek, lajhárnak nevezett el; Tekamezből, hol a bennszülöttek mérgezett nyilakkal és puskákkal harczoltak, veszteséggel kellett visszavonulnia. A Galapagos-szigetokről a következőket mondja Rodgers: a szigetek az északi szélesség második foka alatt fekszenek, nagyon számosak; a szigettenger mintegy ötven kisebb szigetből áll, a melyeknek egyikén sem talált édesvizet. Gerliczét meg teknősbékát — a melyekről a spanyolok a szigetet elnevezték — sokat látott; sok volt rajtok a félelmetes tengeri állat is, a melyeknek egyike utazónkat meg is támadta.

«Épen a parton voltam, — így adja elő a dolgot — a mikor az állat kitátott torokkal oly gyorsan és dühösen jött ki a vízből, mint a dühös kutya, a ki a lánczát tépte szét. Három támadást

intézett ellenem. Én lándzsámat mellébe döftem és mindannyiszor mély sebet ejtettem rajta, a mely visszatérésre kényszerítette, a miközben borzasztóan ordított. Végre felém fordulva megállott, fogát viszorította és morgott. Azelőtt huszonnégyszáz órával egy másik ilyen állat egy matrózomat majdnem megölte.»

Deczember havában Rodgers egy manillai bárkán, a melyet a spanyoloktól elvett volt, Kalifornia partjaira, Porto-Seguroba evezett. Emberei közül többen a szárazföld belsejébe nyomultak, a hol számos, pompás nagy fát láttak, de a földművelésnek nyomát sem találták; pedig nem egy helyről emelkedtek föl füstoszlopok annak jeléül, hogy a vidéket lakják.

«A lakosok — így szól Prévost abbé *Az utazók történeté*-ben — sugár, szép természetűek; de bőrszínük sötétebb, mint a Csendes-tenger partjain lakó egyéb indusoké. Hosszú, fekete és síma hajuk czombjukig ér. A férfiaknak nincs ruhájuk, de az asszonyok levelekkel, levelekből készített kelmefélével vagy állati bőrökkel takaróznak . . . Némelyek fadarabkákból vagy kagylódarabokból készített nyakékesítőszert és karpereczeket hordanak; mások nyakukra vörös bogyókat és gyöngyöket akasztanak; a gyöngyöket nem tudják átfúrni, amiért azokat bevágják s egy fonállal kötik egymáshoz. Nyakékszereikkel annyira meg voltak elégedve, hogy az angolok üvegdarabkáikat nem fogadták el. Előszertetet csak a kések és azon szerszámok iránt tanusítottak, a melyeknek munka közben hasznát vehették.

A «herczeg» és a «herczegnő» Puerto-Segurót 1710 január 12-ikén hagyták el; két hónap lefolyta után Gvaham szigetére, a Marianak egyikére érkeztek.

Itt ellátták magukat élelmiszerekkel, azután átkeltek a Butan- és Szalejer-szorosokon s Batáviába eveztek. Miután még ezen városban és a Jóreménység-fokánál megpihent volt, Rodgers október 1-én a londoni kikötőben partra szállott.

Habár a haza hozott kincsekről Rodgers részletesen nem is szól, fogalmat nyújt róluk elbeszélésének azon része, a melyben megemlíti, hogy mennyi arany és ezüst rudat, evő edényt és gyöngyöt adott a boldog hajógyárosoknak, költségeik visszatérítése fejében.

Anson admirális utazása, a melyről most szólani akarunk, még a kalózhadjáratok kategóriájába tartozik; de vele bezáródik a tengeri rablók azon expedícióinak sora, a melyek gyalázattal tetézték a győzőket a nélkül, hogy tönkre tették volna a legyőzötteket. Daczára, hogy ez utazás leírása sem tartalmaz semmi a földrajzba vágó újabb adatot, van benne mégis sok helyes nézet és kevésbbé ismert vidékekre vonatkozó sok érdekes megjegyzés. Ezek nem az expedíció káplánjától, Walter Richardtól erednek, mint az elbeszélés címlapján olvasható; szerzőjük, Nichol *Literari anecdotese* szerint, Robins Benjamin.

Anson György 1697-ben Staffordshire-ben született. Kora gyermekségében már a tengerészet iránt tanúsított hajlamot; e téren csakhamar ki is tüntette magát. Mindenütt mint ügyes és szerencsés tengerész kapitányt ismerték s ezért 1639-ben egy kis hajóhad vezérletét nyerte el; a hajóhad a következő hajókból állott: a *Centurion*-ból 60 ágyúval, a *Glocester*-ből, a melyen 50 ágyú volt; az ugyanolyan erős *Severe*-ből; a 40 ágyus *Perle*-ből; a 28 ágyúval felszerelt *Wager*-ből; egy *Trial* nevű

naszádból és két más bárkából, a melyekre az élelmi és lövő szereket rakták. Az 1460 emberből álló legénységen kívül a kis hajóhadon még 470 tengerész-katona foglalt helyet.

Az expedíció 1740 szeptember 18-án hagyta el Angolországot; kikötött Madeirában, Sainte-Catherine szigetén (az Antillák egyikén) továbbá Patagonia partjain, a S. Julian kikötőben; végre átevezett a Lemaire-csatornán.

«A Tüzföld «így szól az útleírás» elég kietlen vidék, de az Állam-szigetek még rémesebb benyomást tesznek. Az egyes szigeteket csupa meredek lejtőjű szirtek képezik, a melyekből roppant magas, éles csúcsok emelkednek ég felé; ez örökös hóval takart csúcsokat meredek hegyszakadékok környékezik. Az ember nem idézhet maga elé szomorúbb és vadabb vidéket, mint a minőt e partok alkotnak.»

Alig hogy a hajóhad utolsója a Lemaire-csatornát elhagyta, a folytonosan ismétlődő szélrohamok, a melyek csakhamar óriási orkánná nőttek ki magukat, a legbátrabb és legtapasztaltabb matrózokkal is éreztették, hogy ez orkánhoz képest mindaz, a mit eddig viharnek neveztek, — csak szelid szellőcske volt.

A borzasztó időjárás hétszer hét napig tartott. Főlöszleges megemlítenünk, hogy a hajók ily körülmények között erős sérüléseket szenvedtek, hogy a hullámok nem egy matrózt a hajókról lesodortak s hogy a megmaradtakat is a betegségek, melyeket az állandóan nedves időjárás és a megromlott élelmi szerek idéztek elő, megtizedelték.

Két hajó a «Severe» és a «Perle» elsülyedt; négy másik pedig eltűnt a többiek közül. Anson maga sem köthetett ki Valdiviában, a mely várost — szét-

szóródás esetére — találkozási helyül jelölt volt ki. A vihar által elsodortatva csak Juan-Fernandez szigeténél állapodhatott meg, a hová június 9-én érkezett meg. A «Centurion»-nak volt a menedék-helyre legnagyobb szüksége. Legénységéből nyolcvan ember elveszett, a vize teljesen elfogyott, a skorbut végre a többi matrózát is annyira elgyengítette, hogy alig volt már tíz embere, a kik szolgálatot teljesíthettek. Három másik hajó, hasonló rozzant állapotban, csakhamar utolérte őt.

A legszükségesebb dolog volt, hogy a kimerült legénységet kipihentessék és a hajók legnagyobb sérüléseit kijavítsák. Anson a betegeteket partra szállította, a szél ellen egy jól megvédett helyen, hol jó levegő volt, kórházat ép.ttetett részökre, abban őket elhelyezte s azutáu legerősebb matrózait maga mellé vevén, a szigetet minden irányban bejárta, hogy a partjait és kikötőit letérképezze. Hajóknak a legbiztosabb védelmet, Anson szerint a szigeten a Cumberland-öböl nyújtja. Juan-Fernandez kis sziget, hosszúsága öt, szélessége két mértföld; délkeleti része száraz, köves, fa nélkül szűkölködő, alacsonyan fekvő vidék, a mely nem is oly egyenlőtlen felületü, mint a sziget többi része. A zsázsa, a kövér porcsin, a sóska, a sziciliai és a karórépa ép úgy, mint a zab és a lóhere bőven megteremnek rajta. Anson sárgarépat és salátát vettetett el, tóvábbá szilva-, kajszin baraczk és más baraczkmagot ültetett a földbe. Körútjában az admirális észrevette, hogy a kecskék, melyeket a bivalyvadászok a szigeten hagytak s a melyek nagyon elszaporodtak volt, időközben ugyancsak megfogytak. A spanyolok, hogy ellenségeiket e segélyforrástól megfoszszák, nagy mennyiségben kiéheztetett kutyákat szállítottak partra,

a melyek a kecskéket annyira kipusztították, hogy Anson a szigeten alig talált kétszázat.

A hajóhad vezére — így nevezi az útleírás Anson — Mas-a-fuero szigetet, a mely Juan Fernandez-től mintegy huszonöt mértföldnyire fekszik, szintén átkutatta. Mas-a-fuero kisebb, mint Juan Fernandez; több a vize, jobban be van fásítva és nagyobb számmal legelnek rajta a kecskék.

Deczember elején a legénység annyira felüdült, hogy Anson jónak látta megindítani a spanyolok ellen a kalózháborút. Hatalmába kerített több hajót, a melyek értékes árucikkkel és aranyrudakkal voltak megrakva s azután felégette Paita városát. A spanyolok a kárt, a melyet ekkor szenvedtek, egy és fél millió piasterre becsülték.

Anson Paita felégetése után a Panama mellett fekvő quiboi öbölbe evezett, hogy rálessen arra a hajóra, a mely évenként Akapulcoba hozta a Filippi-szigeteken összegyűjtött kincseket. Az angolok a quiboi öböl környékén embereket nem láttak; néhány nyomorult kunyhó mellett azonban számos kagylóra és sok szép gyöngyházra bukkantak, a melyeket a panamai halászok nyaranta ott hagytak heverni. A nagy mennyiségben található élelmiszer között meg kell említenünk az óriási teknősbékákat, a melyek rendszeren kétszáz fontot nyomnak s a melyeket sajátságos módon halásznak. Ha egyet alvó állapotban a víz színén észrevesznek, egy jó úszó közelében a víz alá bukkan, mellette fölmerül, farka közelében teknőjét megragadja s a víz alá rántja. Erre a teknős fölbred s menekülni igyekszik; a küzdelemben, a mely a buvár és az állat között kifejlődik, ez nemcsak magát, hanem üldözőjét is mindaddig a víz felszínén tartja a míg valami

csolnak közelükbe nem érkezik s mindkettőjüket el nem fogja.

Miután Anson a Filippi-szigetek kincseire hiába várakozott volt, a három elrablott spanyol hajót, a melyeket felszerelt, elégettette. Miután a podgyászt és a legénységet két hajójára, a «Centurion» és «Glocester»-re szétosztotta, 1742 május 6-án elindult Khinába, a hol — hite szerint — élelmiszereket és katonákat kellett volna találnia. De az átkelés a tengeren, a melyet hatvan nap alatt akart megtenni, négy hónapját vette igénybe. A «Glocester» egy heves vihar következtében megfeneklett s miután a csekély számú legénység szabaddá nem tehetette, elégettette; csakis a készpénzt és az élelmiszereket vették le róla s rakták a «Centurion»-ra, azon pompás hajóhad utolsó darabjára, a mely alig két évvel előbb hagyta volt el Angolországot.

Anson, miután a vihar útjából messze északnak elhajtott, augusztus 26-án felfedezte Atanakan és Szerigan szigeteket, másnap pedig Szajpant, Tiniant és Angigant a Marianák alkotó részeit. Egy spanyol katona, a kit kis csolnakjával a partok közelében elfogtak, tudatta az angolokkal, hogy Tinian szigetét emberek nem lakják, de azért sok szarvasmarha és szárnyas, továbbá különböző gyümölcsfa: narancs, citrom, kókuszdió és kenyérfa van rajta. Alkalmasabb menedékhelyet keresve sem találhatott volna a «Centurion», a melynek legénysége már csak hetvenegy elcsigázott, beteges emberből állott; mert ennyire olvadt le a két ezer matróz, a kik a hajóhad legénységét képezték akkor, a midőn Angolországból elindult.

«Tinian talaja száraz és egy kissé homokos; így szól az útleírás» s azért pázsitja is sűrűbb és

finomabb, mint más forró égövi tartományoké; a parttól a sziget belseje felé a sziget földje lassan emelkedik; a lejtőkön több tisztás van, melyeket finom lóhere takar és szép, pompás gyümölcsfák képezte erdők vesznek körül... Az állatok, a melyek az év nagyobb részében e gyönyörű helyeknek egyedüli gazdái, a vidék regényes szépségét fokozzák s annak csodás színét tarkítják. Sokszor a szarvasmarhák ezrével legelnek e nagy réteken, a mi annál sajtáságosabb látvány, mert ez állatokat, kivéve fülöket, a mely rendszeren fekete — szép mocsoktalan fehér szőr fedi. Habár a sziget lakatlan, az erdőkben látható nagy számú háziállatnak zaja önkénytelenül is valami tanyára vagy helységekre emlékeztet.»

Elbájoló kép! Nem ruházta e fel a szerző oly szépségekkel, a melyek a valóságban hiányoztak s csak képzelmenek szüleményei? A hosszú tengeri utazás után nem csoda, hogy a zöldelő erdők, a buja növényzet és a gazdag állati élet mély benyomást tettek Anson kísérőire. Egyébként nem sokára látni fogjuk, mennyire bájolta el Tinian szigete a későbbi kor tengerészeit.

Anson Tinian szigetén sem élvezhette a zavartalan nyugalmat. Hajóját az igaz, kijavította, de sok emberét a szárazon kellett hagynia, míg teljesen kigyógyulnak; a hajón kevés volt a szolgálatra képes matróz. Miután e sziget korallépitmény, óvatosan kellett vezetniök a hajót. Minden gond és figyelem dacára, új holdkor egy heves vihar a hajót a part közeléből elűzte. A vasmacskák ugyan erősen tartották magukat, de a lánczok elszakadtak s a «Centurion» a sík tengerre került. A mennydörgés folytonos volt s az eső is oly erősen esett, hogy a szigeten a hajó vészjelzéseit se nem látták

se nem hallották. Anson, a tisztek nagyobb része és többen a legények közül, összesen mintegy száz-tizenhárman a szárazon maradtak; a «Centurion» eltűnésével a menekülés iránt táplált remény is elenyészett.

Végtelen levertség és igazi kétségbeesés vett erőt az angolokon. Azonban Anson, mint energikus ember, a ki a segélyeszközökből soha sem fogyott ki, társaiba csakhamar újra bizalmat öntött. Maradt volt egy bárkájok, a melyet a spanyoloktól elvettek; ezt akarták megnagyobbítani, hogy rajta a Khináig szükséges élelmiszerek és ők maguk is mindnyájan elférjenek. A bárka még nem volt megnagyobbítva, midőn a pusztító vihar után tizenkilencz nappal megérkezett a «Centurion»; az angolok október 21-én helyet foglaltak rajta s nem sokára Makaoba érkeztek.

«Makao», így szólt Anson, «azelőtt gazdag, népes és oly hatalmas város volt, hogy a maga erejéből magát a szomszédos khinai kormányzók ellen is meg tudta védeni; most azonban régi fényéből nagyon kiesett. Habár még mindig portugallok lakják és kormányzóját is Portugallia királya nevezi ki, létele mégis egészen a khinaiaktól függ, a kik könnyen kiéheztethetik és hatalmukba keríthetik. Ovakodik is a város kormányzója őket megsérteni.»

Kemény hangon kellett Ansonnak a khinai kormányzóval beszélnie, hogy tőle a szükséges élelmiszerek bevásárlására — bármi drágán is — az engedélyt megnyerje. Miután vásárlásait bevégezte, nyíltan kihirdette, hogy Bataviába fog menni s 1734 április 19-én a vitorlákat felvonatta. De a helyett, hogy a hollandi birtokokat kereste volna fel, a Filippi-szigetekhez evezett, hogy bevárja azon ha-

jókat, a melyek Akapulkoból — miután ott szállítmányukat jó áron eladták — visszajönnek. E hajók, közönségesen, negyvennégy ágyúval voltak felszerelve; őrizetök ötszáz emberből állott. Ansonnak pedig nem volt több kétszáz emberénél; ezek közül is valami harmincz csak kezdő tengerész, de ez erők aránytalansága tervének végrehajtásában őt nem akadályozta meg; a kilátásban levő gazdag zsákmány és embereinek kapzsisága biztosította részére a legénység bátorságát.

«Miért nem adsz ennem», így szólt egy napon Anson a szakácsának «azoknak az ürüknek a húsából, a melyeket Khinában vettünk? Elfogytak-e már mindnyájan? — Bocsánat admirális úr, — válaszolá a szakács — van még kettő, de azokat a spanyol hajó kapitánya részére tartottam fel.»

Senki, még a szakács sem kételkedett a sikerben. Egyébként Anson ügyes intézkedéseket tett, a mi által embereinek csekély számát némileg helyre-pótolta. Az ütközet heves volt; a gyékények, a melyekkel az ellenséges hajó mellvéde meg volt tömve, meggyuladtak, a lángok az árboczig felcsaptak. Két ellenséggel a spanyolok meg nem küzdhettek. Két órai harc után, a mely hatvanhét halottjukba és nyolczvannégy sebesültjükbe került, — megadták magukat.

Az angol vakmerőség bő jutalomban részesült. 1,313,843 darab nyolcad dublon (egy dublonnak értéke = 4 frt 30 kr. aranyban), 35,682 uncia ezüst és más árúczikkek, a melyek értéke az ércpénz értékéhez képest elenyészőleg csekély volt — kerültek az angol kalózok kezébe. E zsákmány az előbb szerzett árúczikkekkel együtt körülbelül 400.000 font sterlinget képviselt; ez összegbe nincsenek

beleszámítva azon hajók és árúk, a melyeket a háború közben elégettek vagy feldúltak s a melyek mindenesetre legalább 600.00 font sterlinget érhetnek.

Anson zsákmányával visszatért a Kanton folyóhoz, az árúkat értékükön alul 600 piaszterért eladta s deczember 10-én hazaindult Angolországba; 1744 junius 15-én érkezett meg Spitheadbe; egész útja három évet és kilencz hónapot vett igénybe. Bevonulása Londonba igazi diadalút volt. Dobszó, harsonahangok és a néptömeg örömkialtásai közepett, harminczkét szekeren vitték be a városba azon négy millió forintot érő kincset, a melyet a tiszték és a legénység egymás között felosztott; még a királynak sem jutott belőle semmi sem.

Anson visszatérése után csakhamar ellenadmirálissá nevezték ki s több fontosabb vezérlettel bizták meg. 1747-ben egy hősies ütközet után de la Jonquiére-Taffanel marquis-t fogságba ejtette. Ezen hőstette következtében elnyerte az admirális rangját, mint ilyen 1758-ban szószólója volt annak, hogy az angolok Saint-Malo ellen támadást intézzenek, Saint-Maloból visszatérvén, Londonban nemsokára meghalt.

II. FEJEZET.

Cook kapitány úttörői.

I.

Roggeween. — Életéről csak keveset tudunk. — Felfedezései sincsenek egészen tisztázva. — A Húsvét-sziget. — A Veszélyes-archipelagus. — A Bauman szigetek. — Új-Britannia. Roggeween Batáviába érkezik. — Byron. — Rio-de-Janeiro és a Desiré-öböl. — Byron a Magalhaes-szorosban. — A Falkland-szigetek és az Egmont-kikötő. — A Tűzföld lakói. — Mas-a-fuero. — A Disappointement-szigetek. — A Veszélyes-archipelagus. — Tinian. — Byron visszatér Európába.

1669-ben Roggeween atyja a Hollandiában székelő nyugat-indiai társaságnak egy emlékiratot nyújtott át, a melyben kéri, hogy szereljenek fel részére három hajót, a melyekkel a Csendes-tengerben felfedezéseket tehessen. Terve eleinte kedvező fogadtatásban részesült, de időközben Spanyolország és Hollandia egymástól elidegenedtek, a batáviai kormánynak tehát egyelőre az expedíció kiküldéséről le kellett mondania. Roggeween halálos ágyán Jakab fiát azon ígéretre bírta, hogy említett tervét meg fogja valósítani.

Oly körülmények, melyek nem függöttek akaratától sok ideig megakadályozták őt ígéretének teljesítésében. Miután az Indiai-tengerrel megismerkedett, miután Batáviában igazságügyi tanácsosi hivatalt viselt volt: Roggeween Jakab a nyugatindiai

társasághoz fordult, hogy tervének megvalósításához a szükséges segílyt megnyerje. Vajjon hány éves lehetett Roggeween 1721-ben, vajjon mily czímen kérhette egy felfedezési vállalat vezérségét? — nem tudjuk. Az életrajzi szótárak legnagyobb része alig két sorban emlékezik meg róla; Fleurieu, a ki egy alapos munkájában e hollandi tengerésznek, mint felfedezőnek érdemeit megállapítani igyekezett, — nem tudott meg e tekintetben semmit sem.

Mi több, útjának leírása sem származik tőle, hanem egy Behrens nevű némettől. Azért is az abban előforduló homályos helyeket, ellenmondásokat és a szabatosság hiányát nem az útnak, hanem az elbeszélőnek kell betudnunk. Gyakran ez út-leírásból az látszik ki — a mi azonban nem valószínű — mintha Roggeween elődjei és kortársai felfedezését sem ismerte volna.

1721 augusztus 21-én Texelből, vezérlete alatt, a következő három hajó indult meg: a «Sas», a melyen 36 ágyú volt, a legénység meg 111 emberből állott; a «Tienhoven» 28 ágyúval, 100 emberrel és Bauman Jakab kapitánnyal; az «Afrikai» 14 ágyúval, 50 emberrel és Rosenthal Henrik kapitánnyal. Az Atlanti-tengerben a hajóhaddal semmi érdekes dolog sem történt. Miután Roggeween Rioban (Elba szigetén) rövid pihenőt tartott volt, elindult egy sziget keresésére, a melyet ő Auke Magdelandjának nevezett s a mely sziget alatt alkalmasint vagy a Falkland, illetőleg Malouines-nak nevezett szigetcsoportot — a Hawkins Maidenlandját — vagy a Dél-georgiai szigeteket kell értenünk. Habár e szigeteket akkor már jól ismerték, fekvésükre nézve a hollandok még sem voltak egészen tisztában magukkal; különben a Falkland-szigetek keresésének abban-

hagyása után, nem indultak volna meg a francziák Saint-Louis-jának — a mely amazokkal egy és ugyanaz — felkutatására.

Az is igaz, hogy kevés része van Földünknek, a mely már annyi nevet viselt volna, mint a Falkland szigetek. Elnevezték őket Pepys, Conti s még más nevekkel, a melyeket ha felsorolnánk, aligha nem kelene egy tuczatot előszámlálnunk.

Roggeween további útjában, ugyanazon szélességi kör alatt, a melyen a Magalhaes szoros van, Amerika szárazföldjétől mintegy huszonnégy mértföldnyire, egy szigetet fedezett fel, illetőleg vett észre, a melynek területe «kétszáz mértföld», s a melyet ő Déli-Belgiumnak nevezett. E szigetet nem vette közelebből szemügyre, hanem bevezett a Lemaire-csatornába, a hol őt a tenger áramlása a déli szélesség $62\frac{1}{2}$ fokáig sodorta el; miután a Lemaire-csatornából kivergődött, Csile partjaihoz vitorlázott, Mocha-szigetén, a melyet elhagyatva talált, kikötött, s azután felkereste Juan Fernandezt, a hol a «Tienhoven»-nel találkozott, a melyet deczember 21-én szem elől elvesztett volt.

A három hajó márczius vége előtt pihenő helyét elhagyta és útját nyugat-észak-nyugatnak folytatta, hogy a Davis felfedezte földet a déli szélesség 27. és 28. foka között felkeresse. Miután Roggeween ama földet több napig hiába kereste, 1722 április 6-án egy szigetre érkezett, a melyet Húsvét-szigetnek nevezett el.

Azon, a túlzás színét magán hordó leírással, a melyet a hollandi hajós e szigetre nézve közöl, nem fogunk foglalkozni; mellőzni fogjuk az elbeszélésnek a szigetlakók erkölcei és szokásaira vonatkozó részét is, mivel későbbben e tárgyra vonatkozólag

úgyis részletesebb és pontosabb adatokat fogunk Cook és La Pérouse nyomán közölni.

Az utóbbiak útleírásában azonban, így szól Fleurieu, nem találunk oly mély bölcseséget, a minőt a hollandi expedíció egyik tisztje elárul; miután a banánok leveleit leírta — szerinte hat-egész nyolcz láb szélesek — megtanít bennünket, hogy ezek azok a levelek, a melyekkel összüleink a paradicsomban, bünbe esésök után, meztelenségöket eltakarták; nagyobb világosság kedvéért elbeszélését még a következő szavakkal toldja meg: «azok, a kik ezt mondják, állításukat azzal bizonyítják be, hogy ezek a levelek Földünkön a legnagyobbak; sem keleten, sem nyugaton nagyobbak nem teremnek.»

Behrensnek itt megemlített szavaiból kitetszik, hogy mily nagyoknak képzelte a paradicsombeli első szüleinket.

Egy bennszülött — legkisebb félelmet sem tanúsítva — felmászott a «Sas»-ra, s ott a hajó egész legénységét jó kedve, vígsága és barátságos magaviselete által derült kedvbe hozta. Másnap Roggeween a parton, a melyen holmi magas szoborféle kövek állottak, nagy néptömeget látott meg; a bennszülöttek — a mint látszott — kíváncsian és türelmetlenül várták az idegenek partra szállását. Ekkor — mi okból, nem tudjuk — egy puska elsült, s az egyik szigetlakó halva összerogyott, a többi meg rémülten szétfutott. Nemsokára azonban ismét csak összegyülekeztek. Roggeween százötven ember élén ellenök ment; katonái sortüzet adtak, a minek következménye persze számos áldozat lett. A bennszülöttek rémültökben minden vagyonukat a rettenetes idegenek lábaihoz rakták.

Fleurieu szerint a Húsvét-sziget a Davis-földjével

nem ugyanazonos; azonban daczára az okoknak, a melyekkel állítását támogatja, daczára az eltéréseknek, a melyek a sziget leírása és e két sziget valódi helyzete között vannak: kénytelenek vagyunk Roggeweennek és Davisnek felfedezéseit ugyanazonosítani, mert ama tájakon, a melyeket most már jól ismerünk, más sziget nincs.

Miután egy erős szélroham hajósainkat az először választott kikötőből ki és a sziget keleti partjára üzte, Roggeween a szigetet elhagyta nyugat-északnyugati irányban megindult, a Schouten *Veszélyes-tengerén* átevezett, s miután a Húsvét-szigettől számítva nyolczszáz mértföldnyi útát megtett, észrevett egy szigetet, a mely — hite szerint — a Schouten felfedezte Honden Eylandt, (kutya-sziget) volt, s a melyet ő Carlshoffnak nevezett el; az utóbbi nevet ama sziget maig is megtartotta.

A hajóhad e sziget mellett elhaladt a nélkül, hogy rajta kikötött volna; a következő éjjel a szél és az áramlatok váratlanul alacsony szigetsoportba hajtották. Az «Afrikai» egy zátonyon megakadt s a másik két hajó is csak nehezen tudta kikerülni, hogy hasonló sorsra ne jusson. Öt napig tartó félelem, nyugtalanság és erőlködés után végre a szigettengerből a sík tengerre menekülhettek.

Az alacsony szigetek lakói magasak voltak, sima hajukat hosszúra növesztették, testöket pedig különböző színekkel befestették. A geografusok ma már minndanyian megegyeznek, hogy a szigetsoportot, a melyet Roggeween a «Veszélyes-szigetek» neve alatt leírt, ugyanaz, a melyet később Cook Palliser szigeteknek keresztelt el.

Miután Roggeween a «Veszélyes-szigetek» közül kimenekült, másnap újra felfedezett egy kis darab

szárazföldet, a melyet «Aurora» (hajnal)-nak nevezett el, s a mely oly alacsony volt, hogy alig látszott ki a tengerből. Ha a nap valamivel későbben kél fel, a «Tienhoven» bizonyára megfeneklett volna rajta.

Már esteledett, a mikor újra egy szigetet vettek észre, a melyet «Vesper» (esthajnal)-nak kereszteltek, melyről — hacsak nem tartozik a Palliser-szigetek közé — ma bajos volna megmondani, hogy melyik volt.

Roggeween ezután gyorsan tovább evezett nyugat felé a tizenöt- és tizenhatodik szélességi kör között, midőn «egyszerre» megint csak egy csomó alacsony sziget közé került.

«A mint e szigetekhez közelebb értünk — így szól Behrens — nagyszámú csolnakot láttunk a partok mentén evezni, nem is kételkedtünk benne, hogy sokan lakják őket. A mikor még közelebb értünk, észrevettük, hogy e szigetek nagyon közel vannak egymáshoz, és hogy számosak; végre észrevétlenül oly közel jutottunk hozzájuk, hogy attól kezdtünk tartani, hogy majd nem tudunk közülük kivergődni; az admirális tehát egy kalauzt küldött fel az árboczra azon meghagyással, hogy nézzen körül, merre lehetne a szigetek közül kijutni. Az volt a szerencsénk, hogy teljes szélcsend uralkodott; a legkisebb szellő, minden erőlködésünk daczára, hajóinkat a sziklához sodorta volna. Végre minden legcsekélyebb baj nélkül a sík tengerre értünk. E szigetek száma hat, mindannyian igen virágzó állapotban vannak; együttvéve valamennyinek kiterjedése körülbelül harmincz mértföld lehet. A «Veszélyes-szigetek»-től nyugatra, huszonöt mértföldnyire fekszenek; «Labyrinthe»-nek kereszteltük el őket, mert a

czélból, hogy kijussunk közülök, nem egy kerülőt kellett tennünk.»

Némely író e szigeteket a Byron «Prince of Wales» szigeteivel azonosítja, Fleurieu-nek más a véleménye. Dumont d'Urville azt hiszi, hogy a Schouten Lemaire felfedezte Vliegen-csoporttal azonosak.

Nyugat felé folytatott három napi hajózás után a hollandok egy igen szép szigetet fedeztek fel. Kókuszdió és pálmafák, továbbá buja zöld takarója fényes bizonyosságot tettek termékenységéről. Mivel a partok közelében nem lehetett kikötniök, a szigetet csak egy jól felfegyverzett csapat látogathatta meg.

A hollandok itt újból — minden ok nélkül — vérért ontották egy védtelen népnek, a mely őket a parton várta s melynek más hibája nem volt, mint-hogy nagyon nagy számmal jelent meg. Az ok nélküli öldöklés után, a mely sokkal inkább illett volna barbárokhoz, mint civilizált emberekhez, megkísérették a bennszülötteket menedékhelyökből kicsalni azáltal, hogy a vezéreknek ajándékokat adtak és csalóka barátságot szinleltek. A bennszülöttek nem mentek a lépre, hanem néhány matrózt a sziget belsejébe csaltak s ott kövekkel megtámadták. Habár egy sortüz többeket közülök a földre terített, nem tágítottak, s oly makacsul küzdöttek az idegenek ellen, hogy ezek kénytelenek voltak sebesültjeiket és halottjaikat magukkal vivén, visszamenekülni hajóikra.

Persze a hollandok mindjárt árulásról panaszkodtak s nem tudtak elég gyalázó címet találni, a melylyel ellenfeleik hűtlenségét és cseles eljárását illessék! De ki követte el az első igazságtalanságot? Ki volt a támadó fél? És megengedve — a mi

mindenesetre lehetséges — hogy kisebb tolvajlások előfordultak, kellett-e oly rendkívüli szigorúsággal eljárniok s egy egész népet megbüntetniök, néhány embernek hibájáért, a kiknek a tulajdonról helyes fogalmuk alig is lehetett?

Daczára a veszteségeknek, a melyeket szenvedtek, a hollandok a szigetet «Verversching» (üdülés) szigetének nevezték el azon egészséges tápláléknál fogva, a melyet rajta találtak. Roggeween szerint a sziget a tizenhatodik szélességi kör alatt fekszik; földrajzi hosszúsága azonban oly határozatlanul és rosszul van kijelölve, hogy azonosságát nem lehet megállapítani.

Roggeween ezután a tovább utazás irányára nézve a hajótanács véleményét kérte ki. A kérdés az volt: nyugat felé a Quiros Espiritu Santo-ja felé menjenek-e, vagy felhasználva a kedvező muszszont, északnak evezzenek-e Kelet-India felé? A hajótanács az utóbbi mellett nyilatkozott.

Három napi hajózás után útaxóink egyszerre három szigetet fedeztek fel, a melyeket Baumanról, a «Tienhoven» kapitányáról neveztek el. A szigetlakók közül többen, hogy cserekereskedést űzhessenek, a hajókhoz jöttek; sokan azonban nyilaikkal és lándzsáikkal fölfegyverkezve, a parton maradtak. A bennszülöttek fehérbőrűek voltak s az európaiaktól csak annyiban különböztek, hogy a nap megbarnította volt őket. Bőrük nem volt befestve. Derekukról a sarkukig egy művészileg szőtt és rojtokkal ellátott kelme lóggott le. Hasonló kelméből készült a kalapjuk, nyakuk körül pedig illatos virágokat hordtak.

«Meg kell vallanom», így szól Behrens, «hogy ez volt a legbecsületesebb és a legemberségesebb nép, a melylyel a Csendes-tenger déli részében

A HAJÓTANÁCS AZ UTÓBBI MELLETT SZAVAZOTT. (46. l.)

találkoztunk; elragadtatva megjelenésünk által, úgy fogadtak, mint valami isteneket és a mikor mi készületeket tettünk az elutazásra, a legőszintébb sajnálkozásuknak adtak kifejezést.»

Ez emberek, a legnagyobb valószínűség szerint a Szamoa, vagyis Hajós-szigetek lakói voltak.

A Szamoa-szigetektől eltávozván, Roggeween meglátogatta azon helyeket a melyeket a Schouten és Lemaire felfedezte Kókusz- és Verraders (Áruló)-szigeteknek tartott és a melyeket Fleurieu — a hollandoknak tulajdonítván felfedezésüket — Roggeween-szigeteknek nevez. További útjában az expedíció személyre vette a Tienhoven és Groningue-szigeteket, a melyeket Pingré Santa-Cruz és Mendananak tart; kikötött Új-Irlandban, a hol újabb öldöklést vitt véghez; meglátogatta Új-Guineát s miután a Molukki-szigetek között átevezett, Batáviában horgonyt vetett.

Itt honfitársai kevesebb emberséget tanúsítottak iránta, mint azon vad népek, a melyeket útjában meglátogatott volt. Batáviában Roggeweennek két hajóját lefoglalták, a matrózokat és tiszteket minden rangkülönbség nélkül fogságba vetették és elküldték Európába, hogy ott ellenök a pert megindítsák. Megbocsáthatatlan bűn! Hajósaink a kelet-indiai társaság földjén mertek kikötni, akkor, a mikor ugyanazon társaság megbízásában jártak el! A per végre lejárt és a kereskedelmi társaság kénytelen volt visszaadni mindazt, a mit erőszakkal elvett, s azonkívül bő kárpótlást kellett fizetnie.

Miután Roggeween 1723 július 11-én Texelbe visszatért volt, teljesen eltűnik szem elől; életének utolsó éveiről semmit sem tudunk. Fleurieunak nagy hálával tartozunk azért, hogy e hosszú hajó-

zásra némi világosságot vetett és tisztába hozta azon expedíciónak történetét, a mely részletesebb ismertetésre volna érdemes.

1764 június 17-én kapta kézhez Byron kommodor* a tengerészeti miniszter által aláírt utasításokat. Ez utasítások eleje így szól:

«Miután a felfedezések a nemzetnek, mint tengeri hatalomnak, dicsőségét legjobban emelik, Nagy-Britannia méltóságát leginkább fokozzák és kereskedelmét leggyorsabban előmozdítják; miután nagyon valószínű hogy az Atlanti-oczeánnak déli részében vannak még eddig ismeretlen nagy kiterjedésű szigetek, a melyeket hajókkal könnyen el lehetne érni, s a melyeken a kereskedelem előmozdítására alkalmas élelmi szereket nagy bőségben lehetne természetni; végre miután Ő Felségének a fent megjelölt tengerekben fekvő birtokait a Pepys- vagyis Falkland-szigeteket mind eddig elég gondosan át nem kutatták és partjaikról megtermőképességükről — habár őket már angol hajósok is meglátogatták — helyes fogalmaink nincsenek: Ő Felsége ez említett okokat figyelembe véve, azon hitben, hogy hasonló vállalatra alkalmasabb időt, mint a mostanit, melyben országga teljes békének örvend, nem találhat — elhatározta, hogy felfedezések céljából egy expedíció küldessék ki....»

 Ki volt hát az a tapasztalt tengerész, a ki ez alkalommal az angol kormány figyelmét magára vonta? Byron János, a ki 1723 november 8-án született. Byron már kora gyermekségében élénk

* Kommodornak nevezik a kisebb hajóhadak vezérét; a kommodor e tisztségét csak az utazás tartama alatt tartja meg; ennek végeztével vagy ellenadmirálissá nevezik ki, vagy visszanyeri előbbi kapitányi rangját.

hajlamot tanusított a tengerészeti pálya iránt, s mint tizenhét éves ifjú részt vett az Anson admirális vezette azon hadjáratban, a melynek célja a spanyol csendes-tengeri gyarmatok elpusztítása volt.

Fentebb elmondottuk, hogy minő szerencsétlenségekkel kellett ama vállalatnak megküzdenie, mielőtt útja vége felé a hihetetlen nagy kincsek birtokába jutott volna.

A hajó, a «Wager», a melyen Byron először talált alkalmazást, a Magalhães szoros kijáratánál hajótörést szenvedett; a legénység a spanyolok fogságába esett, a kik őket Csilébe vitték, Byron nem kevesebb, mint három évet töltött a fogságban; végre sikerült megmenekülnie s egy st.-maloi hajón Európába eljutnia. Angolhonban azonnal újra tengerészeti szolgálatba lépett, s a Franciaország ellen folytatott háborúban többször kitünt. Kétségtől első Föld körüli útja, a mely oly szerencsétlen véget ért, volt azon érdem, a melynek alapján az admirális figyelmé újra feléje fordult.

A hajókat, a melyeket vezérletére bíztak, jól el látták a szükséges felszereléssel. A «Dauphin» hatodik rangú hadi hajó volt, huszonnégy ágyúval; 150 matróz, 3 hadnagy és 37 alsóbb rangu tiszt foglalt rajta helyet. A «Tamar» naszádra tizenhat ágyút helyeztek el; kapitánya Mouat 90 matróznak, 3 hadnagynak és 27 alsóbb rangú tisztnek parancsolt.

Az expedíció kezdetben nem volt szerencsés. Junius 21-én elhagyta a londoni kikötőt; de a mint a Themsen lefelé evezett, a «Dauphin» megsérült; Plymouthba kellett mennie, hogy kijavítsák.

Julius 3-án végleg elhagyhatták Angliát; tíz nappal későbben Byron Funchalban, Madeira fővárosában kötött ki, hogy friss élelmiszereket szerezzen

bé. A Zöld-foki szigeteken is kényszerült partra szállani, hogy magát friss vízzel ellássa, mert a hajókon levő víz már megromlott.

A Frio-fok közeléig semmi sem tartóztatta fel az angol hajókat. Ez útjában Byron azon sajátságos megfigyelést tette, a mi különben azóta többször igaznak bizonyult, hogy a hajók kettős deszkaöve a halakat elriasztja; daczára, hogy ama vidék halakban gazdag, az angolok alig láttak nehányat. A tikasztó hőség és a folytonos esőzések a legénység jó részét beteggé tették; ezért pihenő és friss élelmiszerek után kellett látniok.

Rio-Janeiroban, a hová deczember 12-én érkeztek, a keresett élelmiszereket megtalálták. Byron az alkirály részéről igen szives fogadtatásban részesült; első találkozásukat így írja le;

«Midőn először meglátogattam, a legnagyobb pompával fogadtak; mintegy hatvan katonatiszt volt a palota elé felállítva; az őrség tisztelgett. A katonák szép és erős emberek voltak. Ő exczellenciája a nemesség kíséretében a lépcsőnél fogadott. A szomszéd kis erőd tizenöt ágyulövessel üdvözölt. Az alkirály fogadó-termébe vezetett; egy negyedórai társalgás után búcsut vettem; visszatértemkor épen oly szertartásosan üdvözöltek, mint mikor megérkeztem . . .»

Alantabb meg fogjuk említeni, hogy néhány évvel később, Cook kapitány, mily egészen ellenkező fogadtatási módban részesült.

A kommodor minden ellenvetés nélkül megkapta az engedélyt, hogy betegeit partra szállíthassa; az élelmiszerek beszerzésénél is mindenütt a legnagyobb előzékenységre talált. Más panaszra nem is volt oka, mint hogy a portugallok matrózait mindunta-

lan szökésre akarták csábítani. A kiállhatatlan hőség miatt, a mely ekkor Rio-Janeriban uralkodott, Byronnak a pihenés idejét meg kellett rövidítenie. Október hó 16-ikán a vitorlákat felvonatá; azonban az öböl bejáratánál négy vagy öt napig kedvező szélre kellett várakoznia, hogy a sík tengerre kiérhessen.

Mindeddig az expedíció célja a legénység előtt titokban maradt. Byron a «Tamar» kapitányát a saját hajójára hívatta és az összegyűlt matrózok előtt fölolvasta utasításait, a melyek szerint nem Kelet-Indiába, mint addig hitték, hanem az Atlanti-és Csendes tenger déli részeibe kellett menniök, hogy Angolországra nézve igen fontos felfedezéseket tegyenek. Ez okból az admirális tanácsosai a legénység részére kettős fizetést biztosítottak s azonkívül jutalmakat és előléptetést ígértek mindazoknak, a kik előljáróik teljes megelégedését ki fogják vívni. E rövid biztató beszédnek különösen második része nagy örömet okozott a matrózok között, a kik ujjongással fogadták az ígéretek.

Október 29-ikéig utazóink minden baleset nélkül délfelé folytatták útjokat. Ekkor egyszerre erős szélrohamok támadtak, a melyek csakhamar óriási vihárrá nőttek, a melynek tartama alatt a kommodor, hogy a hajók elsülyedését meggátolja, kénytelen volt négy ágyúját a tengerbe dobni. Másnap az időjárás tisztességesebbé lett; a hideg mégis akkora volt, mint ugyanazon időben Angolországban szokott lenni; pedig a november hónap az északi félgömb májusának felel meg. Mivel a szél a hajókat folytonosan kelet felé üzte, Byron tartani kezdett tőle, hogy nem fogja útját Patagonia partjai mentén folytathatni.

November 12-ikén, habár azon környéken, a melyen voltak, a térképek szerint csak tengernek kellett volna lennie, többször felhangzott a szárazföldet jelző matróz szava. A felhők abban a pillanatban az egész vidéket eltakarták; a villámlás és mennydörgés pedig szakadatlanul követte egymást.

«Abban a pillanatban — így szólt Byron — azt hittem, hogy a mi előbb szigetnek tűnt fel, két meredek lejtőjű hegy; de a mikor a másik oldalról megnéztem, úgy láttam, mintha ama hegyekhez délkeleti irányban nagy kiterjedésű szárazföld csatlakoznék; ennek következtében délkeleti irányba fordítottuk hajónkat. Néhány tisztet felküldöttem az árbocra, hogy nézzenek szét a kijelölt irányban és keressék az említettem szárazföldet; mindannyian bizonyosan állították, hogy ők is egy nagy szigetet láttak . . . Ezután kelet-dél-keletnek vitorláztunk. A sziget alakja nem változott. A hegyek, a mint az homályos, esős időben lenni szokott, kékszínűeknek látszottak . . . Néhányan hallották és látták, a mint a tenger hullámai a homokos parton megtörnek; azonban egy óra mulva, a mi alatt a legnagyobb körültekintéssel eveztünk előre, az, a mit szárazföldnek tartottunk, szemeink elől egyszerre eltűnt és mi legnagyobb meglepetésünkre meggyőződünk, hogy az egész sziget csak egy óriási ködfolt volt . . . Életemből huszonhat évet majdnem folytonosan a a tengeren töltöttem; de ilyen hosszantartó csalódásról, a melybe mindegyikünk beleessék, fogalmam nem volt . . . Nem vonható kétségbe, hogy ha az idő elég gyorsan ki nem tisztul s szemeink elől a képzelt szárazföldet el nem űzi, — mindannyian, a kik a hajón voltunk, megesküdtünk volna, hogy új szárazföldet fedeztünk fel. Hajónk ekkor a déli

szélesség $43^{\circ} 46'$ és a keleti hosszúság $60^{\circ} 5'$ alatt volt.»

Másnap egy óriási szélroham lepett meg bennünket, a melyet több száz menekülő madár kiáltozása előre megjósolt. Húsz percznél tovább nem tartott. De ennyi idő is elég volt arra, hogy a hajónkat megdöntse, mielőtt a sarokvasat, a mely széttörött, megereszthettük volna. Ugyanakkor a fővitorla első hadnagyunkat úgy leverte lábáról, hogy messze elgurult és az eléggé meg nem erősített előárbcz darabokra törött.

A következő napokon sem volt az időjárás kedvezőbb. Azonkívül a hajó oly lapos fenekű volt, hogy ha kissé nagyobb szél fujt, alig kormányozhattuk.

November 24-ikén, ilyen borzasztó keserves hajózás után — elképzelhető — milyen boldog érzés fogta el az angolokat, midőn megérkeztek a Pingvin-szigetekhez és később a Desiré-öbölbe. De ez állomásnál rájuk várakozó kellemetlenségek nem igazolták azon türelmetlenséget, a melylyel e kikötő felé vágytak.

A szárazföldre érve, az expedíció tagjai — a mint belebb mentek — puszta vidéket és homokdombokat találtak; az egész környéken egyetlen fa sem volt. A szárazon a vadállatok száma is nagyon csekély volt; néhány nagy nyulat tudtak csak el ejteni; csupán a tengeri borjú és a vízi madarak vadászata hozott annyit a konyhára, hogy «egy egész hajóhadat megvendégelhettek volna velök.»

Kietlen környéke és védtelen állapota mellett a Desiré-öbölnek az a baja is megvolt, hogy nem szolgáltatott jó ivóvizet sem. Embereknek nyoma sem volt látható. Sok ideig e helyen tartózkodni

haszontalan, sőt veszélyes dolog lett volna. Byron tehát 25-ikén megindult a Pepys-sziget felkeresésére.

E szárazföldnek fekvését pontosan senki sem tudta. Halley szerint az amerikai szárazföldtől keletre a 80° alatt volt. Cowley, a ki egyedül látta, azt állította, hogy a déli szélesség 47° alatt fekszik; földrajzi hosszúságát azonban nem adja meg. A kérdés eldöntése tehát megérdemelt egy kis fáradságot.

Miután észak, dél és kelet felé kószált, Byron azon hitben, hogy ama sziget nem is létezik, megindult a Sébald-szigetek felé, hogy vizet és fát, a mire nagy szüksége volt, beszerezzen. Útközben borzasztó vihar érte utól, a melyhez hasonlót Byron még nem ért meg; még az sem volt akkora, a mely akkor dühöngött, a mikor Anson kapitány társaságában a Horn-fokot körülhajózta. A vihar elmúltával utazóink csakhamar észrevették a Magalhães-szoros északi bejáratánál fekvő Cabo de las Virginest.

A mint a hajók a partokhoz közelebb értek, a matrózok egy csoport lovas embert vettek észre, a kik egy fehér sátor felállításán dolgoztak s őket jelek által a szárazra csalogatták. Kíváncsiságból, hogy e patagonokat — a kikre nézve a régibb utazók oly különböző véleményen voltak — meglát-hassa, Byron egy jó nagy csapat fegyveres katonával partra szállott.

A patagonok körülbelül ötszázan voltak; majdnem mindannyian a lovak hátán ültek; roppant nagyságuk mellett szörnyeknek látszottak, a kiknek emberi alakjuk van. Testüket a legsúnyább módon befestették; arcukat különböző színű vonalakkal

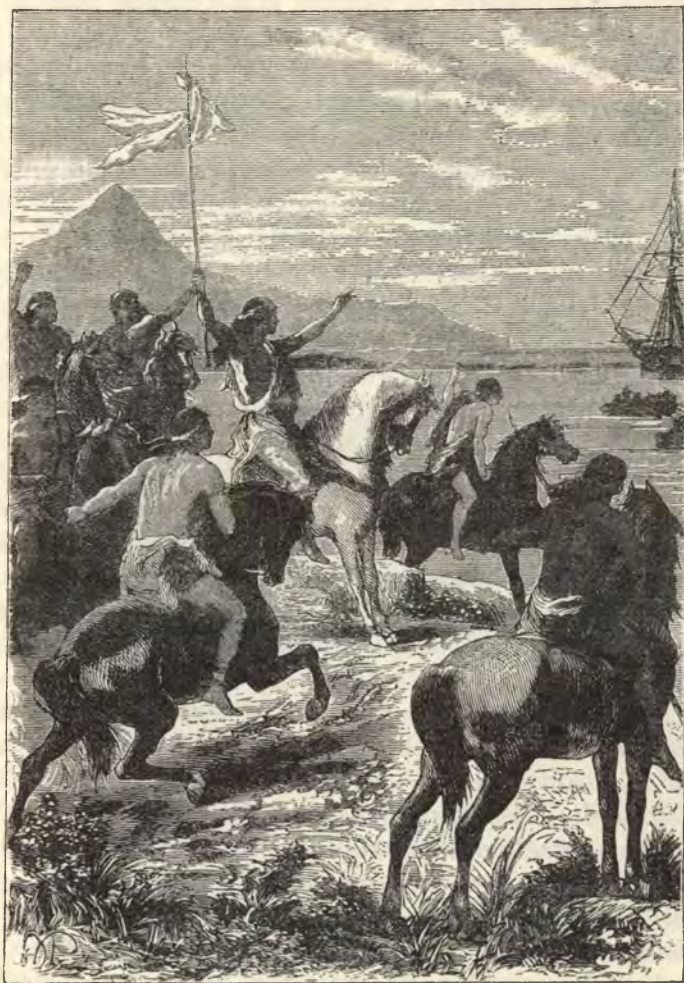
mázolták be; szemeik köré meg kék, fekete vagy vörös karikákat csináltak; messziről úgy látszott, mintha óriási pápaszemeket viselnének. Majdnem mindannyian meztelenek voltak; csak valami állati bőr — szőrével befelé — takarta a vállukat; többen csizmákat viseltek. Különös ruházat, egyszerű és olcsó!

A mellettök levő kutyák száma szintén nagy volt; lovaik habár kicsinyek és gyöngéeknek látszóttak, igen gyorsan tudtak futni. Az asszonyok kenyel nélkül is megülték a lovat, mint akár a férfiak s daczára a rendkívül nagy és igen síkos köveknek, végig ügettek a tengerpart mentén.

A találkozás a patagonokkal barátságos volt, Byron nagymennyiségű apróságot, szalagot és üveggyöngyöt osztott ki az óriások között.

A mint a «Dauphin» hozzá csatlakozott, Byron elevezett a Magalhães-szorosba. Nem volt ugyan szándéka azon áthajózni, csak egy kényelmes és biztos kikötőt akart felkeresni, a hol fával és vízzel magát ellássa s azután újra a Falkland-szigetek felkeresésére induljon.

A mint Byron a szoros második keskeny részéből kievezett, észrevette a Sz.-Erzsébet-, Sz.-Barthélemy-, Sz.-György-szigeteket és a Sandy-fokot. Ez utóbbi mellett pompás vidékre bukkant; a források és fák bővében voltak; a réteket szép és illatos virágok tarkázták; a madarak százával repkedtek a környéken; ezek egyik fáját, mivel takaróját a legragyogóbb színű tollak képezték, utazóink «festett libák»-nak nevezték el. Egy baj azonban mégis volt; még csolnakkal sem közeledhettek a parthoz a nélkül, hogy a legnagyobb veszéllyel ne kellett volna szembenézniök. A víz mindenütt nagyon sekély, a

EGY LOVASCSAPAT KITŰZTE A FEHÉR ZÁSZLÓT. (55. l.)

hullámtörés pedig roppant erős volt. A hajók matrózai halakat s különösen pompás rózsahalakat, libákat, teelő réczéket és számos más pompás ízű madarakat lőttek.

Byron kényszerülve volt útját a Famine-öböl felé folytatni, a hová december 27-ikén szerencsésen meg is érkezett.

«Mindennemű szél ellen — kivéve a ritkán érezhető délkeletit — biztosítva voltunk; ha valami hajót az előbb említettem szél oda is sodorna a parthoz, aligha történnék nagyobb baja, olyan lágy a tenger fenéke. A partok mentén annyi az úsztatott fa, hogy ezer hajót is könnyen el lehetne vele látni; így mi is fel voltunk mentve attól a fáradságtól, hogy az erdőben keressük szükségletünket.»

Ez öbölbe egy kitünő ivóvizet szolgáltató folyó, a Sedger, torkol. Partjai mentén pompás, nagy fák állanak, a melyekből kitünő árboczokat lehet készíteni. Az ágak között számos papagáj és más tarka tollú madár tanyáz. A míg Byron a Famine-öbölben tartózkodott, a most leírt bőségben semmi apadás sem állott be.

1765 január 5-ikén, a mint a legénység fáradságait kipihente és a hajók a szükséges élelmiszerekkel el voltak látva, a kommodor azonnal újból megindult a Falkland-szigetek fölkeresésére. Egy hét múlva szárazföldre bukkant, a melyet a Sebald de Weert szigeteinek tartott; de a mint feléje közeledett, észrevette, hogy nem három, — a mint ő hitte — hanem csak egy sziget terül el előtte, a mely messzire elnyúlik dél felé. Ekkor nem kételkedett többé, hogy azon szigettengert érte el, a melyet azon kornak térképei New-Islandnak nevez-

tek s a mely a déli szélesség 51° és a keleti hosszúság $63^{\circ} 32'$ alatt feküdt.

Byron eleinte a sík tengeren maradt, mert nem akarta magát az áramlatok által ismeretlen partokra sodortatni. Későbbben, miután a sziget környékét nagyjából megvizsgálta, kiküldötte embereit, hogy a partokat közelebből megtekintsék és egy biztos, kényelmes kikötőt keressenek, a mit nemsokára találtak is. A kikötőt Egmont grófnak, az angol admirális fejének tiszteletére Egmont-kikötőnek keresztelték.

«Nem hiszem, — így szól Byron — hogy ennél szebb kikötőt bárhol is találhattunk volna; a tengerfenék a horgonyvetésre igen alkalmas; ivóvíz bővében van; Angolország minden hajója minden szél ellen itt biztos és kényelmes menedékhelyet találna. A libák, a kacsák, a buvárok oly bőségben vannak, hogy matrózaim húszakat már megutálták. A fák azonban hiányzanak; csakis a part mentén található úszó fatörzsek, a melyeket a víz alkalmasint a Magalhæs-szorosból hoz ide.»

A vadsóska és a vadzeller, e kitünő skorbutellenes szerek, mindenfelé találhatók. A farkashal és oroszlánfóka, továbbá a pingvinek száma oly nagy volt, hogy a parton nem járhatott az ember a nélkül, hogy nagy csoportokban ne látta volna őket elmenekülni. Állatok, a melyek testüket és farkukat tekintve a farkashoz, orrukat tekintve pedig a rókához hasonlítottak, a matrózokat többször megtámadták, s ezek csak nagy bajjal tudtak védekezni ellenük. Nehéz volna megmondani, hogy mily módon jöttek ez állatok e vidékre, a mely Amerikától legalább száz mérföldnyire fekszik; azt is bajos volna kitalálnunk, hogy hol találnak menedékhelyre, mert

e szigeten csak a pompás nőszírom és káka terem meg; fa pedig egy sincs az egész szigeten.

Byron útjának ezen része a Didot-féle életrajzi munkában a tévedések igazi útvesztője. «A hajóhad — így ír Lacaze Alfred — február 17-ikén a Magalhães-szorosba evezett, de kénytelen volt pihenőt tartani a Famine-öbölben, a melyet az utazók Egmont-kikötőnek kereszteltek . . .» Sajátságos zürzavar, a mely bizonyítja, hogy mily gondatlansággal készültek ezen, különben oly fontos gyűjtemény egyes cikkei.

Byron az Egmont-kikötőt, valamint a mellette fekvő, Falklandnak nevezett szigeteket Angolország királyának nevében birtokba vette. Cowley őket Pepys-szigeteknek nevezte; azonban valószínűleg nem ő, hanem Davis volt felfedezőjük azon útjában, a melyet 1592-ben tett meg. Két évvel később Hawkins Richard látott e vidéken szigeteket, a melyeket a Davis-földdel ugyanazonosaknak tartanak s a melyeket Hawkins uralkodónőjének, Erzsébetnek tiszteletére Virginia-szigetnek nevezett el. Végre saint-malo-i hajósok szintén meglátogatták e szigeteket. Kétségkívül róluk nevezte el őket Frezier, Malouines-nak.

Miután Byron egy csomó sziklát, szigetkét és fokot elkeresztelt, január 27-én elhagyta az Egmont-kikötőt és elvitorlázott a Desiré-öböl felé, a melyet kilencz nappal később el is ért. A «Floride» nevű szállítóhajót, mely neki Angolországból élelmi- és más, hosszú hajózásához szükséges szereket hozott, már ott találta. De az otttartózkodás nagy veszéllyel járt; a «Floride» és «Tamar» sokkal jobban meg voltak rongálva, semhogy árúikat, a mi mindenestre sok időt vett volna igénybe, kicserélhették

volna. Byron tehát egyik altisztjét, a ki a Magalhães-szorost részletesen ismerte, elküldte a «Floride»-re s azután a három hajóval elindult a Famine-kikötő felé.

A szorosban több ízben találkozott egy francia hajóval, a mely látszólag ugyanazon úton járt, mint ő. Angolországba való visszatérte után tudta meg, hogy az a Bougainville vezette «Aigle» volt, a mely Patagonia partjaira jött, hogy a Falkland-szigeteken alapítandó gyarmat részére a szükséges fát beszeresse.

Az angol expedíciót, a többszörös partraszállása alkalmával, néhány tűzföldi bennszülöttesoport is meglátogatta.

«Soha életemben még — így szól Byron — ily nyomorult teremtéseket nem láttam. Ruhájuk egy vállukra vetett, messziről büzlő farkashalbőrből állott; fegyvereik az íj és nyíl voltak, a melyeket néhány üveggyöngyért kínálgattak. Két láb hosszú nyílaik, a melyeknek végére egy zöld színű követ tettek, nádból készültek; az íjjaknak, a melyekre állati beleket erősítettek, hossza három láb volt.»

«Néhány gyümölcsfaj, kagylók és a hullámok által partra dobott bűdös haldarabok szolgáltatták táplálékukat. Eledelőket a disznók is aligha nem ott hagyták volna; az egész egy nagy darab rothadt czet húsából állott, a melynek szaga az egész környék levegőjét bebűdösítette. Egyikük a dögöt fogaival tépte szét s az egyes darabokat társainak adta oda, a kik a vadállatok mohóságával falták fel.»

«E nyomorult vadak néhányja a hajóra jött. Hogy ünnepet csináljunk nekik, egyik altiszttem hegedülni kezdett, néhány matróz pedig tánczra keredett.»

«A bennszülötteket e látvány elbájolta. Hálájoknak kifejezést akarván adni, egyikük nagy sietve csolnakjába szállott, elment s csakhamar egy kis bőrzacskóval tért vissza, a melyben vörös színű zsír volt; ezzel a hegedűsnek arcját bekente. Engem is hasonló szerencsében akart részesíteni, de én nem engedtem meg; a bennszülött mindenképen le akarta győzni szerénységemet; csak nagynehezen tudtam megmenekülni a sajátságos megtiszteltetéstől.»

Nem lesz tán fölösleges megismerkednünk Byronnak, a tapasztalt tengerésznek véleményével, a melyet táplált a Magalhães átjárás előnyei és hátrányaira vonatkozólag. Véleménye a többi hajós nagyobb részének nézetével nem egyez meg.

«A veszélyek és nehézségek, a melyekkel meg kellett küzdenünk, — így szól — azon hitet keltették olvasóimban, hogy nem tanácsos e szorosban járni s hogy a hajóknak, melyek Európából a Csendes-tenger déli részeibe el akarnak jutni, a Horn-fokot meg kell kerülniök. Részemről, daczára, hogy a Horn-fokot kétszer körülhajóztam, e véleményt nem osztom. Az évnek bizonyos részében nemcsak egy hajó, hanem egy egész hajóhad, három hét alatt a szoroson átevezhet; hajózásra a legalkalmasabb idő a deczember hónap. Megbecsülhetetlen haszon az, a minek pedig a hajósra nézve mindig irányadónak kell lennie, hogy itt mindig bőségben található a zeller, tormafélék és más skorbutellenes gyümölcsök és növények . . . Az akadályokat, a melyeket nekünk le kellett győznünk és a melyek bennünket február 17-től április 8-ig a szorosban fogva tartottak, az éj-napegyenlőség időszakának kell betudnunk, a mikor rendszeren nagy az erős viharok száma.»

AZ EGYIK A DÖGÖT FOGAIVAL TÉPTE SZÉT. (61. l.)

Április 26-ig, a mikor a Juan Fernandez-szigetek egyikéhez, a Mas-a-fuerohoz ért, Byron északkeleti irányban evezett. Mas-a-fueroban a kommodor néhány matrózt partra küldött, a kik miután a szükséges fát és vizet beszerezték, vadászatot tartottak vadkecskékre; néhányat el is ejtettek; húsukat oly ízletesnek találták, mint bármely más, még oly kitünő angolországi vadhúst.

E pihenés alatt egy eléggé különös eset történt. A hullámtörés egyszerre oly erőssé lett, hogy a csolnak nem juthatott a parthoz. Egyik matróz, a ki persze nem tudott úszni, — daczára, hogy mentőkötél volt a derekán — nem akart a tengerbe ug-rani, máskép pedig a csolnakhoz nem juthatott; már azzal fenyegették, hogy magára hagyják s még sem merte magát a vízre bízni; végre egy társa hurkot dobott rá s annak segélyével a csolnakba húzta. A mikor a szerencsétlen oda érkezett, annyi vizet nyelt, hogy bátran halottnak tarthatták. Társai tehát felakasztották lábainál fogva; nemsokára vissza is nyerte eszméletét; a következő napon pedig már teljesen friss egészségnek örvendett. E gyógyító módot, valóban csodálatos hatása daczára, a mentőtársaságoknak jó lelkiismerettel még se mernők ajánlani.

Mas-a-fuerot elhagyván Byron, megváltoztatta útja irányát, hogy felkeresse Davis-földjét, a mai Husvét-szigetet, a mely az akkori geográfusok szerint a szélesség $27^{\circ} 30'$ alatt s az amerikai szárazföldtől nyugatnak, mintegy száz mérföldnyire feküdt. E keresésre utazónk nyolcz napot fordított.

Miután ez idő alatt semmiféle szárazföldre sem talált, a keresést pedig nem folytathatta, mivel még a Salamon-szigeteket is fel akarta kutatni, észak-

nyugatnak fordult. Május 22-ikén a hajón a skorbut kiütött s rövid idő alatt ijesztő mértéket öltött. Szerencsére június 7-ikén a nyugati hosszúság $14^{\circ} 58'$ alatt a főárbocz kosarában ülő matróz szárazföldet pillantott meg.

Másnap két szigethez értek, a melyek látszólag igen termékenyek voltak. A partokon eserjék és bokrokkal keverten nagy és lombos fák állottak, a melyek között néhány bennszülött bolyongott; ezek csakhamar csoportba gyültek össze s a parton tüzet raktak.

Byron azonnal kiküldött egy csolnakot, hogy kikötésre alkalmas helyet keressen. A csolnak vissza-jött a nélkül, hogy egy horgonykötélnyi távolságban a parttól elég sekély vízre talált volna. A szegény skorbutbetegek, a kik a hajó korlátjáig vánszorogtak, fájdalmas vágyódással néztek a termékeny szigetre, a melyen megtalálhatták volna bajuk orvosságát, de a melyet a természet rájuk nézve hozzáférhetetlenné tett.

«Saját szemeikkel látták — így szól az útleírás — a kókuszfákat s rajtuk a szép diókat, a melyeknek teje talán a világon a legpompásabb szer a skorbut ellen; a betegek joggal feltették, hogy a szigeten citromnak, banánoknak és más forró égövi gyümölcsöknek is kell lenniök; fájdalmukat még nagyban fokozta, hogy a parton elszórt teknősbékahéjakat is észrevették. Mindezen üdítőszereket, melyek egészségüket helyreállították volna, oly hozzáférhetetleneknek tartották, mintha a félvilág választotta volna el tőlük; és látásuk mégis csak fokozta fájdalmukat.»

Byron nem akarta, hogy a szegény betegek tan-talusi kínjai soká tartsanak, elnevezte a szigeteket

«Islands of disappointment»-nek s július 8-ikán továbbment. Másnap mindjárt új szárazföldre, egy alacsony, hosszú szigetre bukkant, a melyet kókuszdiófák fedtek. A közepén egy laguna s abban egy kis sziget terült el. Ezen alakulatából is megtudhatták, hogy egy egyszerű «atoll»-ra akadtak. A csolnak, a mely mélységméréseket tett, oly meredek partokra talált, mintha csak fallal vétettek volna körül.

Ezalatt a bennszülöttek ellenséges indulatuknak adták jeleit. Kettő közülök a csolnakba is bement. Az egyik egy matróz mellényét lopta el, a másik pedig a kormányos kalapját akarta eltulajdonítani; de miután nem tudta, hogy miképen nyuljon hozzá, a helyett, hogy felemelte volna, elkezdte húzni; ennek folytán a kormányos a lopási kísérlet ellen megvédezhette magát. Két nagy csolnak, a melyek mindegyikén harmincz-harmincz evező dolgozott, meg akarta utazóinkat támadni; de ezek fölējök kerekedtek; midőn pedig partra szállottak, egész küzdelem fejlődött ki; az angolok a túlnyomó szám által elnyomatva, kénytelenek voltak lőfegyvereiket használni. Három vagy négy bennszülött a csata-téren maradt.

Másnap néhány matróz és azon skorbutosak, a kik függőágyukat elhagyhatták, partra szállottak. A bennszülöttek, okulva a leczkén, a melyet előtte való napon kaptak, elrejtözve maradtak; az angolok tehát zavartalanul gyűjthették a kókuszdiót és a többi skorbutellenes orvosságot. E frissítőszereknek oly kitünő hatásuk volt, hogy néhány nappal utóbb egy beteg sem volt többé a hajón. E szigeten, a melyet «King-George»-nak neveztek el, az állatvilágot papagájok, ritka szépségű, szelíd galambok és

más ismeretlen madarak alkották. A King-George-sziget a Paumotu- vagyis Alacsony-szigetekhez tartozik.

21-ikén a szemhatáron újabb szigetsor tünt fel, melyeknek partjai erősen törték a hullámokat. Byron le is mondott arról, hogy részletesen átkutassa őket; nagyobb veszélylyel járt volna a kikötés, mint a minő hasznot a partrajutás ígért.

Hat nappal később a Duc d'York szigete fedeztetett föl. Az angolok lakatlannak találták s így zavartalanul gyűjthették rajta össze a kókuszdiókat, a melyeket kiváló becsüeknek tartottak.

Egy kissé tovább, a déli szélesség $1^{\circ} 18'$ és a nyugati hosszúság $173^{\circ} 46'$ alatt, a Gilbert-archipelagustól keletre volt egy magányos sziget, a mely a Byron nevet nyerte. A forráság rendkívül tikasztó volt; a matrózok a hosszú útban elgyengültek, mivel csak kevés és egészségtelen táplálékhoz juthattak s a víz is, melyet inniok kellett, bűdös volt, majdnem kivétel nélkül megkapták a dizenteriót.

Julius 18-án végre örömmel vette észre Byron, hogy a Marian- vagy Tolvaj-archipelágus részeit képező Szajpan és Tinianhoz érkezett; ki is kötött mindjárt azon a helyen, a hol Anson lord «Centurion»-ja horgonyozott volt.

Az angolok első dolga volt sátrakat építeni a skorbutosok részére. Majdnem valamennyi matróz beleesett volt e borzasztó betegségbe; néhányan pedig nagyon is oda voltak. A hajóhad vezére ezután benyomult a partokig elnyúló sűrű erdőkbe, hogy felkeresse azon gyönyörű vidékeket, a melyeknek megigézően szép leírása az Anson lord káplányának elbeszélésében olvasható. De mennyire távol

maradt az igazságtól ezen túlbuzgó elbeszélés. Minden oldalról járhatatlan erdők, növényhálók, szeder- és más tövises bokrok fedték a földet, a melyek között egy lépést sem tehetett az ember a nélkül, hogy ruhájából egy-egy darabot ott ne hagyjon. Azonkívül egész szúnyogfelhők lepték el az utazókat és csípték őket kegyetlenül. Az ehető vadak száma csekély volt; a melyeket észre is vettek, csak nagynehezen tudták elejteni; a víz alig volt élvezhető; a kikötő oly veszélyes, a minő csak ezen időszakban lehetett.

A pihenő tehát rossz előjelek között vette kezdetét. Később azonban mégis felfedeztek néhány narancs- és citromfát, kókuszdiót, kenyérfát, kujava- és más hasonló gyümölcsöt. Ezen kitünő frissítőszeresek ugyan a skorbutbetegeknek nagy hasznára voltak, mert rövid idő alatt fellábbadtak, de a helyett a vidék mocsáros kigőzölgései csakhamar oly erős hidegtelest okoztak, hogy két matróz belehalt. Azonkívül az eső szakadatlanul esett, a forróság meg szörnyen tikkasztó volt.

«Voltam már — így szól Byron — Guinea partjain, Kelet-Indiában és Sz.-Tamás szigetén, a mely az egyenlítő alatt fekszik, de ekkora hőséget még sehol sem éreztem.»

Igaz, hogy utazóink elég könnyen juthattak szárnyasokhoz vagy vaddisznókhoz is, a melyek közönségesen kétszáz fontot is nyomtak; de a húst azonnal ott a helyszínén meg kellett enniök, mert egy óra mulva már bűdös volt. Végre a halak, a melyeket e parton fogtak, oly egészségtelenek voltak, hogy mindazok a matrózok, a kik ettek, veszélyesen megbetegedtek s csaknem belehaltak.

Október elsején kilenczheti ott tartózkodás után a

két hajó, miután a szükséges élelmiszerekkel és frissítőkkal magát ellátta — elhagyta a Tinian-szigeti kikötőt. Byron útközben megszemlélte Anatan szigetét, a melyet már Anson is látott volt és folytatta útját észak felé azon reményben, hogy az északkeleti musszont hasznára fordíthatja, még mielőtt a Filippi-szigetek északi csoportjához, a Basi-archipelagushoz érne. 22-én már Graftonnál, ama csoport legészakibb fekvésű szigeténél volt; november 3-án pedig elérte Timoánt, a melyen, Dampier szerint, könnyű szerrel lehet frissítőkhöz jutni. De a bennszülött malájok megvetéssel utasították vissza a fejszéket, a késeket s azon vaseszközöket, a melyeket nekik néhány szárnyasért cserébe kínáltak. A szigetlakóknak rupia kellett volna. Végre néhány zsebkendőért valami egy tuczatra való szárnyast, egy kecskét és a gödölyéjét mégis odaadták. Szerencsére a halászat jól fizetett, mert másképen alig lettek volna képesek utazóink magukat friss élelmiszerekkel ellátni.

Byron november 7-én továbbindult, elhaladt Pulo-Kondor mellett, kikötött Pulo-Táján, a hol egy, hollandi zászlóval járó, de kizárólag malájokkal felszerelt dereglyére talált s végre megérkezett Szumatra szigetéhez; november 28-ikán Batáviában, a hollandok keletindiai társulatának székhelyén, horgonyt vetett.

A batáviai kikötőben akkorában több mint száz kisebb-nagyobb hajó horgonyzott; az indiai társaság kereskedelme ekkor igen élénk volt; a város is teljes virágában állott. A széles, ügyesen elrendezett utcák, a pompás állapotban levő és nagy fákkal szegélyezett csatornák, a szabályos alkatú házak élénken emlékeztettek Német-Alföldnek helységeire.

A sétahelyeken és a boltokban csak úgy hemzsegetek a különféle nemzetek tagjai: a portugallok, khinaiak, angolok, hollandok, perzsák, arabok és malájok. Az ünnepek, a fogadtatások s más mindenféle mulatságok az idegenben a város iránt előszeretettel keltettek fel. Az egyedüli baj a legénységre nézve, a mely már oly hosszú tengeri utat tett meg, persze súlyos baj volt; a város egészségtelen levegője miatt a hideglelés már endemikus betegséggé lett. Byron, a kinek erről tudomása volt, sietett a szükségeseket beszerezni; tizenkét napi pihenés után újra felvonnatta a vitorlákat.

Bármily rövidre szabta is Byron e látogatást, az — mint az eredmény kimutatta — kelleténél mégis hosszabb volt. A hajókon, alighogy a Szundaszorost elhagyták, heves lázbetegség ütött ki, a mely a legénység felét a betegágyhoz szegezte, három matrónnak pedig halálát okozta.

Februárius 10-én, negyvennyolcz napi hajózás után, Byron végre észrevette Afrika partjait; három nappal később a Table-öbölben kikötött.

A Fokvárosban beszerezhette mindazt, a mire szüksége volt. Élelmi szereket, ivóvizet, gyógyító szereket nagy gyorsan, mert sietett haza — a hajókra rakatott s azután megindult Angolország felé.

Két nevezetesebb esemény történt az Atlanti-tengeren, az átkelés alatt:

«Sz. Ilona-sziget közelében — így szól Byron — szép időben, kedvező szél mellett, a hajó egyszerre úgy megrázkódott, mintha zátonyra akadt volna. A rázkódás mindnyájunkat megijesztett, mindannyian a fedélre szaladtunk fel. Onnan láttuk, miként keletkezik a tengerben egy hosszú vérszalag; ijedtségünket ez azonnal megszüntette; tudtuk, hogy

hajónk valami csetbe ütközött s hogy alkalmasint semmi baja sem történt; úgy is volt.»

Végre néhány nappal később a «Tamar» oly annyira megsérült s különösen kormányja oly rozszant állapotba jutott, hogy utazóink kénytelenek voltak egy géppel helyettesíteni s így az Antillákhoz vonszolni; az utat folytatni ilyen állapotban, semmiesetre sem lett volna képes.

1766 május 9-én a «Dauphin» a londoni kikötőbe érkezett; Föld körüli útja közel huszonhárom hónapot vett igénybe.

Mindazon Föld körüli hajózások között, melyeket az angolok végrehajtottak, ez volt a legszerencsésebb.

Mindez ideig tisztán tudományos utazások nem történtek volt. Ha a Byron vezette expedíció oly fényes eredményeket nem vívott is ki, mint a minőket tőle vártak, nem a vezérnek kell hibául felrónunk, a ki ügyességének elég tanujelét adta; inkább az admirálisnak tudandó az be, a mely nem adott eléggé határozott utasításokat és nem rendelt a hajókra, a mint azután később tették, külön szaktudósokat.

Byron később teljes elégtételt nyert; megkapta az admirális czímet; később pedig egy kelet-indiai fontos vezérletet biztak reá. De életének, mely 1686-ban ért véget, ez utolsó szaka nem tartozik a mi körünkbe; nem szólunk tehát róla.

II.

Wallis és Carteret. — Az expedíció előkészületei. — Kínos útja a Magalhaes-szorosban. — A «Dauphin» és a «Swallow» egymástól elválnak. — A Whitsunday-sziget. — A Queen Charlotte-sziget. — A Cumberland, Henry stb. szigetek. — Taiti. — Hawe-, Boskaven- és Kappel-szigetek. — Wallis-sziget. — Batávia. — A Fokváros. — Carteret felfedezi a Pitcairn-, Osnabrugh- és a Gloucester-szigetet. — A Santa-Cruz-szigetek. — A Salamon-szigetek. — A S. George-csatorna és Új-Írland. — A Portland- és Admiralitás-szigetek. — Makasszár és Batávia. — A találkozás Bougainville-lel.

A kezdet megvolt, Angolország rálépett ama tudományos expedíciók terére, a melyek annyi fényes eredményt vívtak ki és oly magasra emelték tengerészeti hírnevét. Mily pompás tengerészeti iskolát képeztek ezen Föld körüli utak, a hol a legénységnek, a tiszteknek és matrózoknak minden perczenben a legnagyobb küzdelemre készen kell lenniök, a hol a tengerész és a katona valódi tulajdonságai folyton gyakoroltatnak és kicsiszolódnak. Az angoloknak a francia forradalom és a császárság háborúiban kivívott folytonos győzelmeiket nem-e kell épen annyira betudnunk a matrózok ügyességének és gyakorlottságának, mint a francziák azon egyenetlenségének, a melynél fogva tengerészetök egységes vezetése lehetlenné vált.

Bármi lett légyen különben ama győzelmeknek oka, annyi bizonyos, hogy az angol admirális, Byron visszatérte után azonnal egy új expedíciót szervezett. A. mint látszik, ennek előkészületeit kissé el is hamarkodta. A «Dauphin» május elején érkezett meg Londonba; hat héttel később, június 19-én Wallis Sámuel az új expedíció vezérévé már kineveztetett.

E férfiú minden érdemeit mint tengerész sze-

rezte meg; Kanadában igen fontos megbízatásban járt el, Louisbourg bevételében is tevékeny részt vett. Vajjon minő érdemek alapján helyezték őt társai fölé és bízták meg az expedíció vezérletével? nem tudjuk; annyi azonban bizonyos, hogy az admirális lordjainak nem volt okuk választásukat megbánni.

Wallis azonnal hozzáfogott a «Dauphin» kijavításához; augusztus 21-én, azaz kineveztetése után alig egy hónapra, már a plymouthi kikötőben a «Swallow» és a «Prince Frédéric» nevű kisebb hajókkal találkozott. E két hajó közül az utóbbit Brine hadnagy vezette, az elsőnek kapitánya Carteret Fülöp, az angol tengerészet egyik legkiválóbb tisztje volt, a ki kevéssel előbb fejezte be Byron kíséretében a Föld körüli útját s a ki e második útjában még sokkal nagyobb hírnévre tett szert.

Szerencsétlenségre a «Swallow» nem látszott valami nagyon alkalmasnak azon útra, a melyre szánták. Miután már harmincz évig használták volt, e hajót csak nagyon könnyedén pánczélozták; kormányja nemcsak hogy nem volt pánczélozva, hanem hiányoztak belőle a szegek is, a melyek a férgek ellen megvédehették volna; végre az élelmi szerek s a cseretárgyakul szolgáló árucikkek is nagyon aránytalanul voltak felosztva; a «Swallow» jóval kevesebbet kapott, mint a «Dauphin». Hiába kért Carteret horgonykötélnek való fonalat, hiába kovácsoló és más vasszerszámokat, a melyeknek elkerülhetetlen szükségességét ő ismerte legjobban. Az admirális azt felelte, hogy a hajó és a felszerelés kitűzött céljának teljesen megfelel. E válasz Carteretet azon hitében, hogy a Falkland-szigeteken nem kell túlmennie, még jobban megerősítette. Mindamellet

megettette mindazon intézkedéseket, a melyeket tapasztaltsága javasolt.

A mint a felszerelés teljes volt, 1766 augusztus 22-én a két hajó elindult. Nem sok idő telt el és Wallis észrevette, hogy a «Swallow» a lehető legrosszabb vitorlázó és hogy neki még nem egy kellemetlenséget fog okozni. Mindamellett semmi nevezetesebb esemény sem zavarta meg útjokat Madeiráig, a hol a két hajó a felemésztett élelmi czikkek pótlása végett megállapodott.

A mint a madeirai kikötőt elhagyták, a vezér elküldte Carteretnek utasításai másolatát és a Magalhães-szorosban fekvő Famine-kikötőt találkozási helyökül tűzte ki az esetre, ha valami vihar vagy egyéb körülmény őket egymástól elválasztaná. A santiago kikötőben Prajaban utazóink csak kevés időt töltöttek, mert a szigeten a himlő uralkodott és Wallis embereinek még a partraszállást is megtiltotta. Alig hogy az egyenlítőn túl voltak, a «Prince Frédéric» jelt adott, hogy léket kapott; át kellett küldeniök a hajóácsot, a ki a hibát kijavította. Egyébként e hajón, mivel megromlottak volt élelmi szerei, mindjárt kezdetben nagy volt a betegek száma.

November 19-én, esti 8 óra felé a legénység északkeleti irányban rendkívül fényes meteort vett észre, a mely óriási gyorsasággal délkeletnek tartott. A meteor körülbelül egy másodpercig volt látható; fénye oly erősen megvilágította a hajó fedélzetét, mintha dél lett volna.

Deczember 8-án utazóink végre Patagonia partjaihoz értek. Wallis azok mentében folytatta útját egészen a Szűz Mária-fokig, a hol a «Swallow» és a «Prince Frédéric» néhány fegyveresével partra szállott. Egy csoport bennszülött, a kik a parton

várták, nagy meglepéssel fogadta a késeket, ollókat és a többi apróságot, a melyet hasonló alkalmakkor ki szoktak osztogatni; azonban a struczokat és más madarakat, a melyeknek birtokában voltak, semmi áron sem akarták kezeikből kiadni.

«Azokat — így szól Wallis — a kik a legnagyobbak voltak, megmértük. Egyikök hat láb és hat hüvelyk magas volt; nehányan csak az öt láb és öt hüvelyket ütötték meg, de a legtöbb elérte az öt láb és hat hüvelyket vagy a hat lábat.»

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy itt angol lábacról van szó, melyek 305 milliméternél többet nem tesznek ki. Habár e bennszülöttek nagysága nem is akkora, mint a minőről előbbi utazók beszélnek, mégis rendkívüli volt.

«Mindegyikök — így folytatja az elbeszélés — a dereka körül egy sajtáságos fegyvert visel, a mely két rézbe foglalt és egy-egy fontot nyomó kőből áll; e kövek két, nyolcz láb hosszú szíjnak végéhez vannak erősítve. A bennszülöttek e fegyvert parittyául használják; az egyik követ kézben tartják, a másikat pedig fejük felett forgatják s azután eldobják azon tárgy felé, a melyet el akarnak érni. E fegyver kezelésében oly ügyesek, hogy tizenöt mérő pózna távolságra, egy shilling nagyságú tárgyat egyszerre mind a két kővel eltalálnak. Mindennek daczára, a mikor strucz vagy más vadra vadásznak, nem használják.»

Wallis nyolcz ilyen patagoniait fölvelt hajójára. A vadak a sok, rájok nézve rendkívüli és új dolog láttára nem tanúsítottak olyan meglepetést, a mint az ember hinné. Csakis a tükör keltette fel csodálkozásukat; hol közel mentek hozzá, hol ismét vissza szöktek; egyszerre elkezdtek forogni, eltorzították

arczukat, hangos hahotába törtek ki és egymással roppant élénk beszélgetésbe bocsájtkoztak. Az élő disznók előtt is megállottak egy kis időre; kiváló előszeretettel azonban a pulykákat nézegették. Végre is csak nagy nehezen tudták a hajót elhagyni; ekkor is énekelve és az öröm lármás jelei közt tértek vissza övéikhez, a kik a parton rájuk vára-koztak.

Deczember 17-én Wallis jelt adott a «Swallow»-nak az indulásra. A Famine-öbölben a vezér a betegek, a favágók és vitorlakészítők részére két nagy sátrat készíttetett. Hal volt annyi, hogy a hajósok napon-kint jóllakhattak; zeller és más, a hamvas áfonya és borbolya-bogyóhoz hasonlóan savanyú gyümölcs szintén bővében volt s így alig tizenöt nap alatt a sok beteg mind felépült. A hajókat is kijavították, a vitorlákat kiigazították; rövid idő múlva a hajók ismét útra készen állottak.

Ekkor Wallis még nagy mennyiségű fát vágatott le, a melyet a «Prince-Frédéric»-re rakatott, hogy a Falkland-szigetekre, a hol nem terem, elvigye. Ugyanakkor a vezér több ezer fiatal fát ásatott ki, gyökereiket földdel vétette körül s az Egmont-öbölbe akarta szállíttatni, hogy a kopár szigetnek — az esetre ha megfogamzanak — természeti gazdagságát nagy mértékben fokozza. Végre az összes élelmi szerek a «Dauphin» és a «Swallow» között felosztattak. Az előbbi ellátta magát egy évre, az utóbbi tíz hónapra.

Azon kellemetlenségeket, a melyek e két hajót a Magalhães-szorosban érték, a heves viharokat, hó-zivatarokat, a sűrű ködös időjárást, csak megemlít-jük. Különösen a «Swallow» ezek által oly szomorú állapotba jutott, hogy Carteret kapitány fel-

CSAKIS A TÜKÖR KELTETTE FEL CSODÁLKOZÁSUKAT. (75. l.)

kérte Wallist, vegye figyelembe, hogy hajója az expedíciónak többé semmi hasznot sem hajthat; rendelje el tehát azt, a mit a közjó érdekében a legjobbnak tart.

«Az admirális utasításai» — így válaszolt Wallis — «eléggé határozottak; azokat kell követnünk; a «Swallow»-nak a «Dauphin»-t tehát mindaddig követnie kell, a míg csak lehetséges. Tudom, hogy a «Swallow» rossz vitorlás, ahhoz fogom magamat tartani és követni fogom mozdulatait, mert az lényeges, hogy ha netalán valamelyik hajót baj érné, a másik a tőle telhető legnagyobb segítségben részesítse.»

Carteret erre semmit sem válaszolt; hallgatott, de magában az expedíciónak nem jó véget jósolt.

Midőn a hajók a szoros kijárata felé közeledtek, az időjárás gyalázatossá lett. A sűrű köd, a hózivatarok, esőviharok, erős, kedvezőtlen áramlatok a hajósokat április 10-ig a szorosban fogva tartották. E napon, a Pilar-fok közelében a «Dauphin» és a «Swallow» egymástól elszakadtak s miután Wallis újabb találkozási helyet nem jelölt volt ki, többé nem is találkoztak.

Mielőtt Wallist további útjában követnők, elbeszélése nyomán le fogjuk rövid vonásokban írni a Tüzföldet s annak nyomorult lakóit.

A lehető legszegényebb állapotban élnek; táplálékuk a tengeri borjak és a pingvinek nyers húsa.

«Embereink egyike» — így szólt a többi között Wallis — «a ki horgászott, egy körülbelül hering nagyságú élő halat adott az amerikaiak egyikének. A tüzföldi a kutya mohóságával kapott utána, egy harapással megölte s azután felfalta; a fejénél kezdte s a farkánál végezte; a szálkáit, az úszóit, a pikkelyeit, sőt a beleit is mind lenyelte.»

E bennszülöttek tehát mindent megettek, lett légyen az nyers vagy főtt, sós vagy sótalan; de víznél egyebet inni nem akartak. Összes ruházatuk egy rongyos fókabőrből állott, a mely térdökig ért. Fegyverzetüket halcsonttal ellátott rövid lándzsák képezték. Mindnyájoknak fájós szemök volt; az angolok ezt annak tudták be, hogy a moszkitók elűzése végett örökké füstölik magukat. Kigőzölgésök kiállhatatlan volt, a rókakéhoz hasonlított; ennek oka, kétség kívül, végtelen tisztátlanságukban kereshető.

E leírás nem vonzó ugyan, de találó; a későbbi utazók is bizonyítják. Ezen, az állatokhoz hasonló vadak állapotából ítélve, a tűzföldiek a mívelődés terén egy lépést sem tettek előre. A civilizált népek haladása rájuk nézve nem létezik; maig is ily nyomorult módon tengődnek, mint atyáik; sorsuk javításával mit sem törődnek, nagyobb kényelem szükségét legkevésbé sem érzik.

«Elhagytuk végre» — így végzi Wallis a Tűzföld leírását — «e vad és barátságtalan vidéket, a hol közel négy hónapon keresztül, majdnem mindig a hajótörés veszélyének voltunk kitéve, a hol — a nyár derekán az időjárás ködös, hideg és viharos volt, a hol a völgyek majdnem mindenütt növényzet nélkül szükölködtek, a hegyek pedig erdőtlenek voltak s a hol a látható földfelület inkább egy világ romjaihoz, mint emberi lakásokhoz hasonlított.»

Alig hogy Wallis a Magalhães-szorost elhagyta, nyugatnak folytatta útját; a viharok azonban nem szüntek meg, a köd még mindig oly sűrű maradt, a tenger pedig oly magas hullámokat vetett, hogy több héten keresztül a hajóján egy száraz foltot

sem lehetett találni. Ezen állandó nedvesség áthűléseket, sőt komolyabb természetű hidegleléseket okozott, a melyekhez csakhamar hozzá járult a skorbut. Mikor utazónk a déli szélesség 32. és a nyugati hosszúság 100. fokát elérte volt, egyenesen északnak fordult.

Junius 6-án az utazók, nagy örömeikre két szigetet fedeztek fel; a csolnakokat azonnal lebocsátották és a felfegyverzett matrózok Furneaux hadnagy vezetése alatt a parthoz eveztek.

Néhány kókuszdiót és nagy mennyiségű skorbutellenes orvosságot utazóink csakhamar összeszedtek, de emberekkel — habár kunyhókat és fészereket láttak is — nem találkoztak. E sziget, melyet pünkösdi előestéjén fedtek fel s a mely ama napról nyerte nevét a «Whitsunday»-t is, a déli szélesség $19^{\circ} 26'$ és a keleti hosszúság $137^{\circ} 56'$ alatt fekszik és úgy mint a később említendő a Poumotu-szigetcsoporthoz tartozik.

Másnap az angolok egy másik sziget lakóival akartak szóba állani, de a bennszülöttek oly ellenséges magatartást tanúsítottak s a partok oly meredek voltak, hogy a kikötés teljesen lehetetlen volt. Miután egy éjjel várakoztak, Wallis ismét elküldötte a csolnakot azon meghagyással, hogy a lakosokat ne bántalmazzák, ha csak nem kényszerítetnek.

Midőn Furneaux hadnagy a part felé közeledett, csodálkozva vett észre hét, nagy, kettős árboczczal ellátott dereglyét, a melybe a bennszülöttek mindnyájan beszállani készültek. Eltávozásuk után az angolok csakhamar partra szállottak és a szigetet minden irányban bekalandozták. Találtak is rajta több, kitünő ivóvízzel megtelt ezisztternát. A sík,

homokos talajt fák, különösen kókusz és más palma-fák fedték; itt-ott skorbutellenes gyógyító növényeket is lehetett látni.

«E sziget lakosai» — így szól az elbeszélés — «középtermetűek és barna arcbőrűek; hosszú fekete hajukat a vállukra lógatják. A férfiak jól megtermettek és a nők szépek. Ruhájokat, a mely durva kelméből készült s melyet övvel leszorítanak, úgy látszik úgy készítik el, hogy szükség esetén fejükre is felhajthatják.»

Délután Wallis a hadnagyot ismét a szigetre küldötte, hogy ivóvizet hozzon s hogy az újonnan felfedezett szárazföldet, a melyet az angol királyné tiszteletére Queen Charlotte szigetének nevezett volt el, III. György király nevében birtokba vegye.

Wallis, miután a felfedezett szigetet később maga is közelebbről szemügyre vette, a könnyen beszerezhető élelmi szerek miatt egy heti pihenőt rendelt el.

Sétálgatásaik közben az angolok kagylóból vagy hegyesített kövekből készült különböző szerszámokat szedegettek össze, a melyeket a bennszülöttek balták vagy ollók vagy árák gyanánt használhattak. Több csolnakot is észre vettek utazóink, a melyek kellőképpen összeillesztett deszkákból készültek. De a legjobban meglepték őket a sírok, a melyekben a szabad levegőnek kitett rothadó hullákat valami fedélféle fedte be. Midőn a matrózok a szigetet elhagyták, baltákat, szegeket, palaczkokat és más efféle tárgyakat hagytak maguk után, kárpótlást akarván nyújtani a bennszülötteknek azon károkért, a melyeket okoztak.

A XVIII. században az emberszeretet nagy haladást tett; az utazók elbeszéléseiből kitűnik, hogy a

filantropikus teoriák, a melyek annyira divatban voltak, minden körülmények között meg is valósítottak. Az emberiség a művelődés terén nagy haladást tett. Az emberi bőr különböző színe nem volt többé akadály abban, hogy mindenki embertársában testvért lásson; sőt a század végével a nemzetközi egyezmény — midőn az összes négerék felszabadítását elrendelte — megvalósított egy nemes eszmét, melynek már azelőtt is számos híve volt.

Alig hogy utazóink a Queen Charlotte-ot elhagyták, még ugyanaz nap nyugat felé egy újabb szigetet fedeztek fel; a «Dauphin» körül is járta partjait, de a kikötésre alkalmas helyet nem talált. Ez alacsony, fákkal takart sziget, a melyen az angolok egy kókuszdiófát és egy kunyhót sem vettek észre, csakis találkozási helyül látszott szolgálni a szomszéd szigetek lakóinak, a midőn vadászatra vagy halászatra indultak; Wallis e helyet pihenésre nem találta alkalmasnak; azért meg sem állapodott mellette, csak nevet adott neki; Egmont grófnak, az admirális első lordjának tiszteletére Egmont-szigetnek keresztelte el.

A következő napokat újabb felfedezések jelezték; felfedeztettek a következő szigetek: Gloucester, Cumberland, William Henri és Osnabrück. Furneaux hadnagy a nélkül, hogy ez utóbbin partra szállott volna, be tudott szerezni csekély mennyiségű élelmi szert. Miután a part közelében több kettős csolnakot látott volt, azt hitte, hogy nem messze nagyobb szigeteknek is kell lenniök, a melyhez talán könnyebben hozzáférhetnek s a melyeken kétségkívül több élelmi szert is találhatnak.

E sejtelen nemsokára megvalósult. Ugyanazon hó 19-én napkeltekor az angol tengerészek megle-

petve láttak maguk körül több száz, kisebb-nagyobb csolnakot, a melyeken valami nyolczszáz bennszülött foglalt helyet. Miután egy ideig a távolban egymással tanácskoztak, néhányan kezökben pizangágakat tartva, az angol hajó felé közeledtek. A bennszülöttek csakhamar elszánták magukat arra is, hogy a hajó fedélzetére jöjjenek; a cserekereskedés kezdetét vette, midőn egyszerre egy eléggé furcsa esemény jött közbe s a barátságos szóváltásnak véget vetett.

A bennszülöttek egyikét, a ki a hajókorlátnál állott, egy kecske megöklelte. A vadember visszafordul és meglátja az ismeretlen állatot, miként készül hátsó lábain állván újabb támadásra: emberünk megrémül s a tengerbe ugrik, valamennyi társa példáját követi. A rémület azonban nemsokára lecsillapodott, a bennszülöttek visszajöttek a hajóra és minden ügyességüket és ravaszságukat igénybe vették, hogy egyet-mást ellophassanak; azonban csak egy tisztnek kalapját sikerült eltulajdonítaniok. Ez idő alatt a hajó, biztos és jól védett kikötőt keresvén, folytatta útját a partok körül, a csolnakok pedig még közelebb mentek a partokhoz, hogy mélységméréseket tegyenek.

Az angolok egész útjokban sehol festőibb és vonzóbb vidéket, mint e szigeten, nem találtak. A tenger mellett lombos erdők, melyekből a karcú kókuszdiófák koronái ríttak ki, árnyékolták be a bennszülöttek házikóit. A sziget belsejében lépcsőzetesen emelkedtek felfelé a termékeny lejtőjü domborok; a zöld gyepes tájékon ezüst szalagokként kigyóztak a patakok a tenger felé.

Egy széles öböl bejáratánál a csolnakokat, a melyek hogy mélységméréseiket megtehessék, a hajótól eltávoztak volt, egyszerre nagy számú lélekvesztő

fogta körül. Wallis, ki ezt észrevette, hogy minden komolyabb összeütközést kikerüljön, vaktöltéssel mozsárból kilencszer lövetett; de a bennszülöttek, daczára hogy a lövések hangja nagy rémületet okozott közöttük, mindig jobban és jobban közeledtek a csolnakokhoz. A kapitány ekkor csolnakjait visszarendelte a hajóhoz. Nehány bennszülött, látván hogy elég közel jött, köveket kezdett dobálni s néhány matrózt megsértett. A csolnak vezére ekkor sortüzet adatott; a támadók egyike elesett, a többiek pedig megszöktek.

Másnap a «Dauphin» egy szép folyó torkolatánál kikötött. Eleinte a bennszülöttek lélekvesztői nagy csoportokban gyültek a hajó köré, hozván magukkal disznókat, szárnyasokat és nagy mennyiségű gyümölcsöt, a melyeket kisebb aczéltárgyakért és szegekért csakhamar becseréltek. Az egyik csolnakot azonban, melyet a kapitány mélységmérések megtétele végett a part közelébe küldött, evezőlapátokkal és botokkal megtámadták; a matrózok kénytelenek voltak fegyvereiket használni. A bennszülöttek egyike megöletett, egy másik súlyosan megsebesült, a többiek pedig úszva menekültek; de miután látták, hogy nem üldözik s érezték, hogy bűnhődésöknek ők maguk voltak okozói, visszajöttek a «Dauphin»-hez és megint elkezdtek kereskedni, mintha semmi sem történt volna.

Mikor a tiszték a hajóra visszatértek, elbeszélték, hogy a bennszülöttek, különösen az asszonyok, a kiknek taglejtése minden kétértelműséget kizárt, nagyon csalogatták a szárazra. Azonkívül a part mellett, jó ivóvíz közelében, a horgonyozásra igen alkalmas helyet találtak. Az egyedüli baj ott csak az volt, hogy a tenger magas hullámokat vetett.

A «Dauphin» kapitánya tehát felvonatta a vitorlákat s kivezett a sík tengerre; hét vagy nyolcz mérföldnyire azonban egy tágas öbölre talált, a melyben meg akart pihenni.

Azonban daczára, hogy a csolnakok előtte mentek, a «Dauphin» zátonyra jutott; az eleje fogva volt. A kapitány az ilyen körülmények között szokásos intézkedéseket azonnal elrendelte. De a korallsziklákon túl embereink nem találtak fenékre; lehetetlen volt tehát a horgonyt lebocsátani s annak segítségével a zátonyról elszabadulni. Mit tehettek tehát e kritikus helyzetben? A hajó erősen állott a zátonyon; több száz lélekvesztő meg várni látszott a biztos hajótörést, hogy a zsákmánynak neki eshessék. Egy óra mulva azonban, szerencsére, a szárazról kezdett a szél fujni; ennek segélyével kényelmetlen helyzetéből csakhamar kiszabadult a «Dauphin»; későbben jó horgonyzó helyet talált magának. Sérülései nem voltak komolyak. A mint kijavították, el is feledték.

Wallis, a kit a bennszülötteknek többször megújított támadási kísérletei óvatossá tettek: összes legénységét négy részre osztotta és az ágyukat megtöltötte; a legénység egy része mindig fegyverben állott. Ezalatt, némi cserélgetések után, a lélekvesztők száma növekedett; a bennszülöttek a helyett, hogy szárnyasokat, disznókat vagy gyümölcsöket hoztak volna, kövekkel voltak megrakodva. A legnagyobb lélekvesztőkön a legtöbb ember volt.

Egyszerre, egy adott jelre, közápor hullott a hajóra. Wallis emberei sortüzet adtak és két kartácsot sütöttek el. Egy kis zavar és habozás után a bennszülöttek két ízben nagy elszántsággal megújították támadásukat; a kapitány látván ellen-

ségeinek nagy számát és zárt sorait, aggódni kezdett a harc kimenetele iránt; egy véletlen esemény azonban csakhamar végét vetette.

A támadó lélekvesztők között volt egy, a melyen — a mint látszott — egy vezér foglalt helyet, a ki a támadásra a jelt adta. Egy jól irányzott ágyúlövés e kettős csolnakot ketté szakította; e körülmény elégséges volt arra, hogy a bennszülöttek a támadással felhagyjanak. Visszavonulásukat oly gyorsan hajtották végre, hogy egy félóra alatt egyetlen lélekvesztő sem volt többé látható. A hajót ekkor utazóink, hogy a partra szállást védelmezze, közelebb vonták a szárazföldre. Egy matrózokból és tengerész katonákból álló erős csapat élén Furneaux hadnagy partra szállott, kitűzte Angolország zászlóját és királya nevében birtokba vette a szigetet, melyet III. György tiszteletére nevezett el. A szigetet a bennszülöttek Tahiti-nek nevezték.

A bennszülöttek ekkor megint megjelentek, a földre borultak s úgy cselekedtek, mintha előbbi támadásukat megbánták s barátságos érintkezésbe szerettek volna lépni. Wallis azonban, a kit súlyos betegsége a hajón fogva tartott, észrevette, hogy a víz beszerzésével foglalkozó emberei ellen egy újabb, rögtöni támadás készül. Minél rövidebb, annál kevésbbé lesz vérengző a csata — volt a kapitány nézete. Azért is, a mint a bennszülöttek oly közel jöttek, hogy az ágyúgolyók elérhették, néhány lövést irányzott ellenök; ez elég volt, hogy az egész elleneséges hajóraj szétrobbantassék.

Hogy hasonló kísérletek megújítása lehetlenné tétessék, elijesztő eszközökhöz kellett utazóinknak nyulniok. Wallis csak nehezen tudta magát erre elszánni. Kiküldötte egy erős csapat kíséretében a

hajóácsokat s feladatukká tette, hogy minden partra vonszolt lélekvesztőt szétromboljanak. Több mint ötven, a melyek közül néhánynak hosszúsága a hatvan lábat meghaladta, romboltatott szét. E rendszabály a tahitibelieket megadásra bírta; disznókat, kutyákat, kelméket és gyümölcsöket a partra tettek le s azután visszavonultak. Az angolok ezeket elvették s cserében a sziget termékei helyett ott hagytak baltákat és más csekélységeket, a miket a bennszülöttek élénk öröm jelei közt vittek magukkal. A béke helyreállott s másnap rendes és jövedelmező kereskedés fejlődött ki, a mely az angolokat bőségesen ellátta élelmi szerekkel.

Remélhető volt ezután, hogy a barátságos közlekedést az angolok ott tartózkodása alatt semmi sem fogja többé megzavarni; a bennszülöttek eléggé meggyőződhetnek az idegenek hatalmáról és fegyvereik erejéről. Wallis tehát az ivóvíz közelében sátrat készítettet s partra szállíttatta számos skorbutosát; a legénység egészséges része ezalatt jó karba helyezte a köteleket s a vitorlákat, kijavította a hajót, szóval megtett mindent, a mi a hosszantartó hazautazás létesíthetése céljából szükségesnek látszott.

Ez időben azonban Wallis betegsége egyszerre komoly fordulatot vett. Az első hadnagy egészsége nem kevésbé rossz lábon állott. Az egész felelőség tehát Furneaux-ra hárult, a ki azonban feladatának teljesen megfelelt. Tizenöt nap mulva, a mely idő alatt a békét semmi sem zavarta meg, Wallis minden embere visszanyerte egészségét.

Ezalatt azonban az élelmiszerek ismét fogyófélben voltak. A bennszülöttek, miután szegeket és baltákat elég mennyiségben beszereztek, követelőbbekké lettek. Julius 15-én egy magas, körülbelül

negyvenöt éves asszony, a ki iránt honfitársai mindenütt nagy tiszteletet tanúsítottak, a «Dauphin» fedélzetére jött. Wallis felismerte az asszony méltóságos magatartásáról, a mely az embereket, a kik parancsolni szoktak, jellemzi, hogy magas állású egyénnel van dolga. Megajándékozta tehát egy nagy kék köpenyeggel, egy tükörrel és több aprósággal, a melyeket a bennszülött asszony nagy meglepéssel fogadott; a mikor pedig elment, meghívta Wallist, hogy jöjjön a szigetre és látogassa meg őtet. Wallis, habár még gyöngy volt, mindjárt másnap eleget tett a meghívásnak. A bennszülött asszony őt egy nagy házban fogadta, a mely 327 láb hosszú és 42 láb széles volt; fedelét, a mely ötvenhárom oszlopon nyugodott, pálmafa levelek képezték. Útközben a sorsfalat nagyszámú bennszülött képezte, a kik ez alkalomból gyűltek volt össze, s a kik Wallist mindenütt nagy tisztelettel fogadták. E látogatásnak egy kissé nevetséges eset vidám színt kölcsönzött. A hajó orvosa, a ki menet közben nagyon megizzadt, felfrissülés végett levette parókáját.

«Az egyik indus» — így szól az útleírás — «ennek láttára rögtön elkiáltotta magát; ez azután valamennyinek szemét e csodára fordította. Az egész gyülekezet egy darab ideig mozdulatlan maradt, s a bámulat okozta csend nem lehetett volna nagyobb akkor sem, ha embereink közül valaki önmagát szedte volna szét.»

Másnap a követ, a ki Oberoa királynőnek a szíves fogadtatásért köszönet fejében ajándékokat vitt, tanuja volt azon ünnepnek, a melyet Oberoa mintegy ezer alattvalójának tiszteletére rendezett.

«Szolgái a kész ételeket eléje hozták, a húst

kókuszdió héjában, kagylóban, olyan fateknőfélékben, a minőket a mi mészárosaink használnak; a királynő az ételeket sajátkezüleg osztotta szét vendégei között, a kik a nagy ház körül foglaltak helyet. A mikor a szétosztással elkészült, ő maga is felült valami emelvényféltre, mellette két asszony foglalt helyet, a kik őt etették. Az asszonyok ujjai között nyujtották át neki az ételt; neki csak száját kellett kinyitnia.»

A barátságos viszony ilyenén helyreállítása csakhamar érezhetővé vált; az élelmi szerek ismét bőségben hozattak a hajóra, de áruk többé nem volt oly alacsony, mint kezdetben.

Furieux hadnagy ezután a part mentén nyugat felé felfedező útát tett, hogy fogalmat szerezzen magának a sziget felületéről, és hogy lássa, minő hasznot lehetne vonni belőle. Az angolokat mindennütt szívesen fogadták. Az egész tájékon, a mely igen kellemes benyomást tett utazóinkra, sokan laktak; a bennszülöttek házi eszközei és fegyverei kőből vagy csontból készültek; a tahitibeliék tehát — Furieux szerint — az ércz használatát még nem ismerték. Miután még agyagedényeik sem voltak, fogalmuk sem volt arról, hogy a vizet fel lehet forralni. Bizonyítja ezt a következő eset is. Egy napon a királyné a hajón reggelizett. Kiséretének egyik előkelő tagja észrevette, hogy az orvos a forró vizet a főző üstből a thea-edénybe öntötte; oda ment ő is és a csapját megfordította, a forró vizet kezére eresztvén. A mint ez megtörtént, s az égési fájdalmakat érezni kezdte, óriási ordítózást vitt véghez, s szaladt a szoba körül, a miközben mindenféle hajlongásokat vitt véghez. Társai nem tudván felfogni, hogy mi történt vele, a csodálkozás

és ijedtség vegyes érzelmei közt nézték. Az orvos azonnal segítségére sietett ugyan, de egy kis idő mégis eltelt, a míg a szegény tahitibelinek fájdalmai enyhülni kezdettek.

Néhány nappal később Wallis észrevette, hogy matrózai a szegeket lopják s a bennszülötteknek adják. Hajódeszkákat is letörtek, hogy a csavarokat, szegeket és vasdarabokat, a melyekkel meg voltak erősítve, kézre keríthessék. Hiába nyult Wallis szigorú rendszabályokhoz, nem használt az semmit sem; daczára, hogy mindenkit, mielőtt a szárazra mehetett volna, kikoboztatott, hasonló esetek azután is előfordultak.

Egy expedíció, melyet a kapitány a sziget belsőjébe küldött, egy szép folyó öntözte széles völgybe jutott el. A föld mindenütt gondosan meg volt művelve; kis csatornákat is láttak, melyekkel a kertet és gyümölcsfa-ültetvényeket megöntözhatték. Minél belebb haladtak utazóink, annál tekervényesebbnek találták a folyót; a völgy is szűkebb és szűkebb lett, a dombok lassanként hegyekké nőttek, s a továbbhaladás is mind nehezebbé vált. Az angolok azon reményben, hogy az egész szigetet beláthatják, egy magas hegycsúcsra másztak fel, mely a kikötőtől mintegy hat mértföldnyire feküdt. De a kilátást itt még nagyobb hegyek korlátozottá tették. A tenger felől azonban semmi sem akadályozta meg, hogy utazóink a vidék nyújtotta ígésző képben ne gyönyörködhesse: mindenfelé pompás erdők tarka dombok emelkedtek, a melyekről a bennszülöttek kunyhói kiviláglottak, a völgyek a maguk számos kunyhójukkal és élősövény környékezte kertjeikkel még mosolygóbb tájképet alkothattak. A czukornád, a gyömbér, a tamarindok és harasztok,

továbbá a kókuszdiófák alkották nagyrészt, e termékeny földnek növényzetét.

Wallis e vidéket több oly termékkel akarta gazdagítani, a melyeknek hazája a mérsékelt égöv; e célból őszi barack, cseresznye-, szilva-, narancs- és citrom magot ültetett el és többféle főzelék magját vetette el a földbe; azonkívül a királynének ajándékba adott egy terhes macskát, két kakast, több tyúkot, ludakat, szóval olyan állatokat, a melyekről joggal hihette, hogy könnyen el fognak szaporodni.

Az idő azonban távozásra intett; Wallisnak készületeket kellett tennie az elutazásra. Midőn ez elhatározását a királynének tudtára adta, ez egy székbe esett s erős zokogásba tört ki; fájdalmát semmi sem volt képes lecsillapítani. Utolsó pillanatilag hajónkon maradt, s midőn a vitorlákat felvonták, könnyeket hullatott és a «leggyöngédebb módon» — így ír Wallis — «megölelt mindnyájunkat; tahitibeli egyéb barátaink is oly érzékenyen vettek tőlünk búcsút, hogy ezek láttára szívem elszorult és szemeim könnyekkel teltek meg.»

Az udvariatlan fogadtatás után, melyben az angolok részesültek és a bennszülötteknek többször megújított támadásaiból nem igen lehetett ilyen kínos elválásra következtetni; elég azon, hogy a dolog jó véget ért.

Azon tudósításokból, melyeket Wallis a bennszülöttek szokásai- és erkölcsaire nézve közöl — miután a Bougainville és Cook útjának leírásánál alkalmunk lesz e tárgyra visszatérni — csak a következőket idézzük:

A bennszülöttek magasak, jól megtermettek és fürgék; arczuk barna; fehér ruhájuk fakéregből ké-

szült, két darabból áll, a melyek egyike négyszegletes és valami ágyterítőhöz hasonlít legjobban; közepén egy lyuk van, a melyen át a fejet kidugják; leginkább a mexikóiak «zarape»-jához, vagy a délamerikaiak «ponceso»-jához hasonlít. A másik ruhadarabbal testüket övezik a nélkül azonban, hogy lekötnék. Asszonyok úgy, mint férfiak, majdnem kivétel nélkül tatuálják magukat; fekete különböző alakokat ábrázoló vonalak, a melyek egymáshoz nagyon közel vannak, láthatók a testükön. A tatuálást így hajtják végre: a bőrt megszurkálják, az így képződött lyukakat valami olaj- és szappanból készített keverékkel betömik; ez eltörölhetetlen nyomokat hagy maga után.

Tahiti lakói nem állanak a műveltség magas fokán; fentebb elmondottuk, hogy az agyagedényeket sem ismerték; Wallis adott is a királynénak egy fazekat, a mely közbámulat tárgya lett.

A mi a bennszülöttek vallását illeti, az angol kapitány annak nyomát sem vette észre. Csak az tűnt fel neki, hogy bizonyos helyeket, melyeket ő temetőknek tartott, mély tisztelet és nagy fájdalom jelei közt meg-meglátogattak.

Az egyik szigetlakó, a ki leginkább volt hajlandó az angol szokások utánzására, egy teljes öltözetet kapott, mely neki egészen jól állott. Jonathan — így nevezték őt el — egészen büszke volt az új ékességére. Hogy az ellesett idegen szokásokat még szaporítsa, meg akarta tanulni a villa használatát; de ez nem sikerült neki. A szokás annyira uralkodott rajta, hogy kezét mindig a szájához vitte, s így a villa végére szúrt húsdarab a füléhez jutott.

Julius 27-dikét írták, midőn Wallis III. György szigetét elhagyta. Miután a York-herczeg szigetének

partjai mellett elhaladt volt, útközben több, kisebb-nagyobb szigetet fedezett fel, a melyeken azonban nem szállott partra. E szigetek a következők voltak: Charles-Saunders, Lord-Howe, Scilly, Boscawen és Keppel, a melyen a bennszülöttek elleneséges indulata és a kikötés nehézsége a partra szállásban akadályozták.

A déli féltéke téli időszaka Wallist útban találta. A hajón számos volt a lék, különösen hátsó részét a kormányrúd nagyon megrongálta. Helyes volt-e ilyen körülmények között neki indulni a Horn-foknak vagy a Magalhães-szorosnak? Nem lett volna-e az a biztos hajótörés veszedelmének felidézése? Nem lett volna-e helyesebb Tinian-szigetére vagy Bataviába evezni, ott a hajót kijavítani s azután a Jó-Reménység-foka felé haza utazni? Wallis is ez utóbbira határozta el magát. Északnyugatnak tartott tehát; szeptember 19-én, szerencsés hajózás után, a melyről semmi mondani valónk nincs, Tinian kikötőjében horgonyt vetett.

Mindaz, a mit Byron e pihenő helyen átélt, újra ismétlődött. Ép úgy, mint elődje, Wallisnak sem volt oka a dicséretre sem az élelmi szerek beszerzési könnyűségét, sem a vidék hőmérsékletét illetőleg. Csakhogy ez alkalommal a skorbutbetegék rövid idő alatt meggyógyultak; a legénység a vitorlákat használható állapotba helyezte és a hajót is kijavíthatta a nélkül, hogy a hidegláztól utolérített volna.

1767 október 16-án a «Dauphin» ismét a sík tengeren volt, csakhogy ez alkalommal nagy viharokkal kellett megküzdenie, a melyek vitorláit szét tépték, lékeit újra megnyitották, kormányát részben összerombolták és az orrán levő összes tárgyakat elmosták.

Ezalatt utazóink megkerülték a Bachi-szigeteket s átjutottak a Formosa-csatornán: sőt mielőtt november 30-án Batáviába érkeztek volna, a következő szigeteket vették szemügyre; Sandy-t, Small-Keyt-t, Long-Island-ot, New-Island-ot, Kondor-t, Timo-t, Arosz-t, Pizang-ot, Pulo-Taja-t, Pulo-Toté-t és Szumatra-t.

Az utazás e végső szakasza oly helyeken ment végbe, melyekről már több ízben volt alkalmunk szólani. Elég lesz tehát róla csak annyit mondunk, hogy Bataviából elindulva, a hol a legénység egy része megkapta a hideglázt, Wallis nemsokára elért a Fokföldre, később Sz.-Ilona-szigetére, 1768. május 20-án végre a Themse torkolatához. Wallis egész útja hatszázharminczhét napig tartott.

Nagyon kell sajnálnunk, hogy Hawkesworth nem közli azon utasításokat, melyeket Wallis az admirálitástól kapott. Azok ismeretének hiányában nem mondhatjuk meg határozottan, vajjon a merész tengerész szigorúan végrehajtotta-e azon rendeleteket, melyeket rábiztak. Annyi azonban a fentebbi elbeszélésből kiviláglik, hogy majdnem ugyanazon az úton haladt, melyet elődei a Csendes-tengerben követtek. Ő is a «Veszélyes-szigetek»-hez evezett, kikerülvén Polinézia azon részét, a hol a szigetek a legszámosabbak és a hol későbben Cook annyi és oly fontos felfedezéseket tett. Mint ügyes tengerész, Wallis az elhamarkodott, hiányos felszerelést teljesen ki tudta zsákmányolni, s így az ugyancsak kalandos vállalatot szerencsésen befejezte. Meg kell őt továbbá dicsérnünk emberszeretetéért és azon törekvéseért, hogy a bennszülöttek életmódja és szokásai felől hiteles adatokat szerezzen. Ha útjában szaktudósok kísérik, a tudományra nézve az

eredmény kétségtelenül nagyobb lett volna. Ennek elhanyagolása miatt, a vád csakis az admiralitást érheti.

Fentebb említettük, hogy 1767 április 10-én, midőn a «Dauphin» és a «Swallow» a Csendes-tengerbe eveztek, az előbbi felhasználván a kedvező szelet, gyorsan tova vitorlázott, s az utóbbit, a mely nem haladhatott előre oly sebesen, szem elől elvesztette. E különválás Carteret kapitányra nagyon kínos hatásu volt. A hajó összes emberei közül ő tudta legjobban, hogy mily nyomorult állapotban van a hajója, és hogy mennyire elégtelenek élelmi szerei. Tudta továbbá azt is, hogy a «Dauphin»-nel legfőlebb Angolországban találkozhatik, mert semmi közös működési tervben megállapodás nem történt és semmi találkozási hely meg nem állapítatott; a vád ezért, természetesen Wallist terheli, a kinek tudomása volt arról, hogy kísérfője mily törékeny hajóval rendelkezik. Mindamellet Carteret nyugtalanságát legénysége előtt el nem árulta.

Egyébként a gyalázatos idő, a mely a «Swallow»-t a Csendes-tengerben fogadta, nem volt alkalmas arra, hogy a hajó személyzete a jövőre nézve, aggodalmakba merülhessen. A jelen, a mely őket folytonosan elnyeléssel fenyegette, a jövő veszélyeit előlük elrejtette.

Carteret eleinte, a partok mentén, észak felé evezett. Midőn hajóján az édesvíz készletet megtekintette, azonnal belátta, hogy az, mielőtt a nyugati szigeteket elérhetné, el fog fogyni. Azért is, mielőtt még nyugatra fordulna, Juan-Fernandez vagy Mas-a-fuero szigetén édesvízzel el akarta magát látni.

Ezalatt azonban az időjárás nem akart jobbra

fordulni. 27-én este egyszerre erős szél támadt, a mely a hajót hátrafelé üzte. A vihar csakhogy el nem törte az árboczokat és el nem sülyesztette az egész hajót. A zivatar soká tartott; a vitorlák ennek folytán annyira megáztak és annyira odatapadtak az árboczokhoz és kötelekhez, hogy alig voltak kezelhetők.

Másnap egy óriási hullám a hátsó árbocz rúdját épen ott törte el, a hol a vitorla meg volt kötve; a hajót egy pár percze a víz egészen elöntötte. A vihar csak annyi időre csendesült le, a mennyi alatt a «Swallow» legénysége magát kipihenhette és a lékeket kijavíthatta; azután újra megkezdte dühöngését és folytatta május 7-ig. Ekkor kedvező szél kerekedett és utazóink három nappal később Juan-Fernandez-szigetét elérték.

Carteret nem tudta, hogy a spanyolok ama szigetet megerősítették. Ezért is meglepetéssel vett észre a partokon egy csomó embert, egy négy darabból álló battériát és egy erődöt, a mely húsz lőréssel volt ellátva és a melyen a spanyol lobogó lengett. A kedvezőtlennek alakult szél nem engedte meg, hogy az angolok a Cumberland kikötőbe evezhessenek, s miután egy napig a tengeren czirkáltak volt, elhatározták, hogy Mas-a-fueroba fognak evezni. De itt ugyanazon akadályok állották útjokat; csak nagy nehezen tudtak néhány hordó édesvízhez jutni.

Többen közülök, kik kényszerülve voltak a szárazföldön maradni, annyi gyöngytyúkot ejtettek el, hogy az egész legénységet megvendégelhették velök; ezenkívül sikerült utazóinknak számos tengeri borjút és különféle halakat fogni. Egyébként azonban a szélrohamok és a vihar nem egyszer végpusztulással fenyegették őket e partokon.

Carteretnek, a kit a szélrohamok többször kikergettek a sík tengerre, volt alkalmá — valahányszor visszatért — Mas-a-fuero szigetét szemügyre venni; helyre is igazít több hibát, melyek az Anson admirális útjáról készült leírásban előfordulnak; azonkívül a hajósokra nézve több értékes útbaigazítást közöl.

Mas-a-fuero-tól eltávozván, Carteret azon reményben, hogy a délkeleti passzátszelek övébe érhet, északnak fordult. Tovább jutván, sem mint akarta, felkeresni szándékozott Szt. Ambrus, Szt. Félix vagy Szt. Pál szigetét. Midőn Juan-Fernandez megerősített szigetté lett, — háború esetére, — ama szigetek Angolországnak nagy hasznot nyujthattak. De fekvésükre nézve, a Green szerkesztette térképek és Robertson «a hajózás elemei» nem voltak összhangzásban. Carteret leginkább ez utóbbi munkában bízván, őket északon kereste, de nem találta. Miután Wassernek, a Davis orvosának elbeszélését újra elolvasta, azon gondolata támadt, hogy a fentemlített két sziget volt az, a melyeket Davis a Galapagos-szigetektől délre felfedezett, s hogy e szerint Davis-földje nem is létezik. Carteret ez esetben kettős tévedésbe esett; először ugyanazonosította Szt. Felix-szigetét Davis-földjével és másodsor tagadta lételetét ez utóbbinak, a mely pedig nem volt más, mint a mai Húsvét-sziget.

«Ezen egyközű kör alatt (elindulásától 18°-nyira nyugat felé) — így ír Carteret — több ízben frissebben fujt a szél; ezen körülmény, továbbá egy erős északi áramlat és más okok azon következtetésre vezettek, hogy közel jutottunk Davis-földjéhez, melyet oly nagy gonddal kerestünk. De mivel kedvező szél kerekedett, délkeletnek fordultunk és a

déli szélesség $28^{\circ} 30'$ -e alá jutottunk; ha tehát ezen föld, vagy más valami ehhez hasonló sziget léteznék, okvetetlenül rábukkantunk volna. Hajóm ekkor a déli szélesség 20° -a és elindulásom pontjától nyugat felé a 40° alatt, azaz (az én hitem szerint) Londontól 121° -nyira volt.»

Miután ez időben a hajósok még mindnyájan hittek egy déli földrész létezésében, Carteret nem képzelhette, hogy Davis-földje egy kis sziget, a mely a megmérhetetlen Óceánban elenyészőleg csekély pont. Mivel nem talált egy egész földrészre, azt következtette, hogy Davis-földje nincs sehol sem. Ez Carteretnek egy újabb tévedése.

Junius 7-ig Carteret folytatta kutatásait. Már a déli szélesség 28° és a nyugati hosszúság 112° -a alá, azaz Húsvét-szigetének közvetlen közelébe jutott. Ama vidéken akkoriban tél volt. A tenger folytonosan nagy hullámokat vetett; a szelek hevesen fujtak s irányukat minduntalan megváltoztatták; sűrű köd ereszkedett le a tájakra és a hideg érzékeny volt; a zivatarok nem akartak véget érni. Az erős homály, a sűrű köd, a mely a napot több napra eltakarta, volt oka kétségkívül annak, hogy Carteret nem vette észre Húsvét-szigetét; mert bizonyos jelek, mint a madarak sokasága, az úszó algák, figyelmeztették őt, hogy szárazföld közelébe ért.

Az uralkodó ködös idő azonban az utazást is meglassította. Ezenkívül a «Swallow» a gondolható legrosszabb vitorlás hajó volt; elképzelhetjük tehát, hogy kapitányunk minő elfogult lehetett, s minő aggodalmakat kellett kiállania, midőn az éhhalál veszélye folyton fenyegetőzött. Kifeszített vitorlával folytatta tehát útját éjjel-nappal nyugat felé július 2-ig.

E napon, északi irányban a horizonon szárazföld tünt fel; Carteret egészen közelébe evezett, hogy szemügyre vegye; egy öt mértföld kerületű sziklát talált, a melyet fák borítottak, de a mely egyébként lakatlannak látszott; a hullámtörés megközelíthetlenné tette. A sziklás földet — annak tiszteletére, a ki először meglátta — Pitcairn-nek nevezték el. E vizeken a matrózok, a kik mindaddig jó egészségnek örvendettek, először érezték a skorbut közeledtét.

Utazóink 11-én a déli szélesség 22° és a nyugati hosszúság $141^{\circ} 31'$ -e alatt újra szárazföldre bukkantak, a melyet — a király másodszülött fiának tiszteletére — Osnabrucknak nevezték el.

Másnap Carteret két más szigetre egy kis csapatot küldött ki, a mely azonban sem ehető növényekre, sem iható vízre nem talált; rábukkant azonban egy olyan szelid fajtájú madárra, a mely az ember közeledtére fel nem repült; a matrózok pusztán kézzel sokat megfogtak.

Mindezen szigetek a «Veszélyes archipelagus»-nak, annak a szigettengernek részeit képezték, a melyben a hosszú sorokban elhúzódó alacsony szigetek és atollok, termékeik csekélységénél fogva, rendesen kétségbe ejtették a hajósokat. Carteret ezek egyikét a Quiros felfedezte szigettel azonosította; de ez, a melyet a bennszülöttek Taiti-nek neveztek el, tovább feküdt észak felé.

Ezalatt a betegség a hajón mind tovább terjedt. A változó szélrohamok s mindenek fölött a hajó rongált volta az utazást nagyon lassúvá tették; Carteret tehát szükségesnek látta hajóját azon irányba terelni, a merre élelmiszereket és a hajó kijavítására módot legelőbb találhatott.

«Tervem volt» — így ír Carteret — «ha hajómat kijavíthatom, a míg a kedvező évszak visszatér, utamat délnek venni, s azután azon vidéken felfedezésekre menni. Ha azután valami földrészre bukkannék és ott elég élelmiszerre találnék, a part mentén akartam volna utamat folytatni mindaddig, míg a nap az egyenlítőt át nem lépi; ekkor megint délnek tartottam volna, s csak legyőzhetetlen akadályok felmerültével fordultam volna nyugatnak, hogy a Jó-Reménység fokához jussak. Meglátogattam volna, ha a szükség rá kényszerít, a Falkland-szigeteket s úgy siettem volna vissza Európába.»

Ezen dicséretes tervet, a mely Carteretet mint igazi felfedezőt tünteti fel, a kit a veszély el nem rémit, hanem újabb vállalatra ösztönöz, segélyeszközök hiányában meg nem valósíthatta.

Carteret csak a 16° alatt jutott a passzát szelek övébe; az időjárás még ekkor is nagyon rossz volt. Ezért is utazónk, habár a Byron által 1765-ben felfedezett szigetek közelébe jutott, semmiféle szárazföldet sem vett észre.

«Valószínűleg» — így ír — «eljutottunk ekkor valami sziget közelébe, a melyet a kőd szemeink előtt eltakart; mert ezen utunkban gyakran nagyszámú madár repkedett hajónk körül. Byron kommodor, utolsó utjában, az oczeán ezen részének északi határát melyen belül állítólag a Salamon-szigetek elterülnek, átlépte, s miután én magam a déli határon is túl voltam: joggal következtethettem, hogy ha e szigetek egyáltalában léteznek, fekvésök a térképeken nincs helyesen megjelölve.»

Ez utóbbi feltevés helyes volt; de azért a Salamon-szigetek léteztek, s maga Carteret is, néhány

nappal későbben kikötött rajtok a nélkül, hogy őket felismerte volna.

Ezalatt azonban az élelmiszerek majdnem teljesen elfogytak vagy megromlottak, a vitorlákat s a többi hajózási eszközöket a vihar megrongálta, a legénység felét pedig a betegség ágyhoz szegezte; ez azonban még mind nem volt elégséges; a kapitány aggodalmát egy újabb baleset fokozta. A hajón léket jeleztek. Miután a lék a vízvonál alatt volt, lehetetlen volt a bedugaszolása mindaddig, a míg a hajó a sík tengeren járt. Nem remélt szerencse volt tehát, hogy utazóink másnap szárazföldre jutottak. Annak részletezése, hogy e körülmény a legénységben mily örömet keltett, fölösleges volna. A meglepetés és megkönnyebbülés érzete, a mely a legénység lelkét ekkor elfogta — Carteret szavai szerint is — csak ahhoz hasonlítható, a mely a halálra ítélt bűnöst a verpadon elfogja akkor, a mikor megkegyelmezését megtudja. A horizonon feltűnő szárazföld egy sziget volt, a melyet már Mendana fedezett fel.

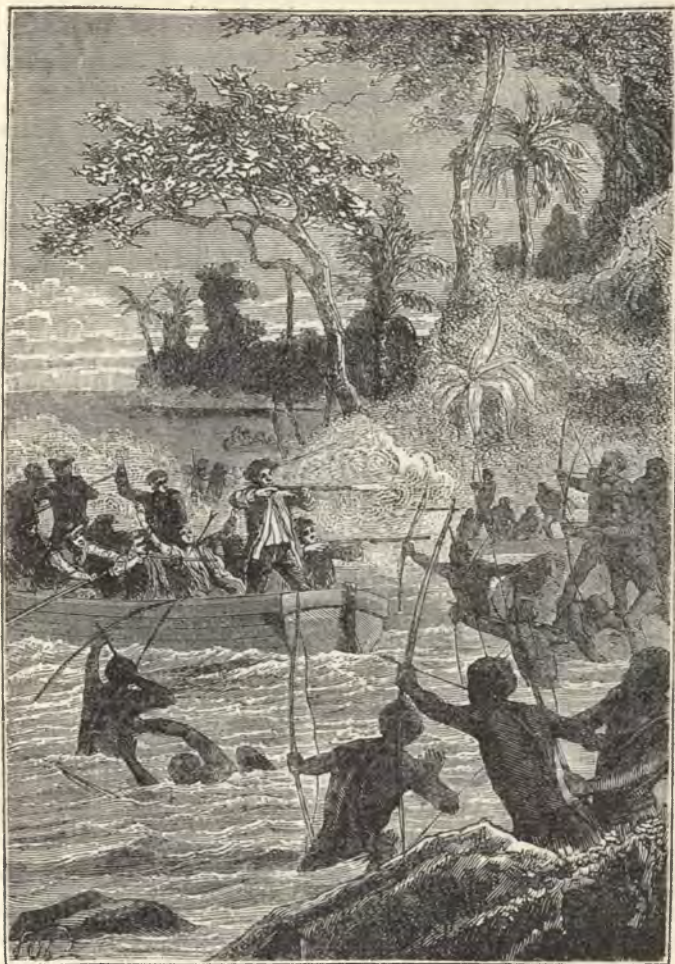
Alig hogy a vasmacska fenékre ért, Carteret egy csolnakot bocsátott le, hogy ivóvizet keressen. Fekete, egészen meztelen, gyapjas hajú bennszülöttek jelentek meg a partokon; de mielőtt a csolnak kikötött, elfutottak. A tengerpartig érő járhatatlan erdő, ennek közepén egy szép édesvizű folyó, hegyek és dombok voltak alkatrészei a vidéknek, a mint azt a csolnak vezére leírta.

Másnap a csolnak megint útnak indított; a kiküldött matrózok feladata ez alkalommal az volt, hogy egy kikötőnek alkalmasabb helyet keressenek fel s hogy ajándékok által a bennszülöttek jóindulatát megnyerjék. Utasításuk volt továbbá, hogy a nagyobb veszélyt

kerüljék; az esetre, ha számosabb lélekvesztő közelednék feléjük, vonuljanak vissza; a csolnakot semmi esetre se hagyják el; két embernél több egyszerre partra ne szálljon; a többiek pedig maradjanak védelmi helyzetben. Carteret ezután a maga csolnakját is elküldötte ivóvízért. Nehány bennszülött rányilazott, szerencsére azonban senkit sem találtak. Ez idő alatt az első ízben kiküldött csolnak visszatért a «Swallow»hoz. A vezetőnek testében három nyíl volt, azonkívül legénységének fele oly veszélyes sebeket kapott, hogy néhány nappal későbben kivüle három matróz meghalt.

A dolog így történt. A csolnakvezető ötödmagával egy helyen, a hol több kunyhót látott, partra szállott s a bennszülöttekkel cserekereskedést kezdett meg. Ezek nemsokára nagyobb számmal gyűltek össze; több, nagyobb lélekvesztő pedig a csolnak felé tartott; a vezető ehhez csak akkor juthatott vissza, a mikor a támadás már megkezdődött. A bennszülöttek egyideig a vízben, később pedig lélekvesztőikbe szállva üldözték nyilaikkal az angolovakat, a kik csak úgy szabadulhattak meg, hogy több bennszülöttet megöltek, s ezek egy lélekvesztőjét elsülyesztették.

A kísérlet, hogy a «Swallow» kiigazítására egy alkalmas helyet kutassanak fel, oly szerencsétlenül végződött, hogy Carteret kényszerült a hajó kijavítását ott megpróbálni, a hol volt. A hajóácsnak — a ki különben az egyedüli meglehetősen egészségesnek örvendő ember volt — ha nem sikerült is a léket teljesen elenyésztetni, legalább sokkal kisebbé tette. A mialatt újabban ivóvízért küldtek egy csolnakot, az erdőt úgy igyekeztek az ellenségtől megtisztítani, hogy a hajóról ágyúkkal, puskákkal lödöztek

ÜLDÖZTÉK NYILAIKKAL AZ ANGOLOKAT. (102. l.)

belé. És mégis, midőn a matrózok már egy negyed-óraig merítették, egy nyílfelhő repült feléjük, a mely egyiköket mellén súlyosan megsebesítette. Valahányszor utazóink vizért mentek a szigetre, mindannyiszor erőszakos eszközökhöz kellett nyulniok.

Ez időben harmincz emberök szolgálatra képtelen volt. A hajómester sebeiben elhalt. Gower hadnagy nagyon rosszúl volt. Carteret maga epeláz következtében kénytelen volt az ágyban feküdni. Több ember pedig nem volt, a ki képes lett volna a «Swallow»-t Angolországba visszavezetni, mint az említett két tiszt, s ezek is sír a szélén állottak!

Ha a betegség terjedésének határt akartak szabni, okvetlen szükség volt friss élelmiszerekre; e helyen meg nem lehetett hozzájuk jutni. Carteret tehát a szigetet — az admirális lordjának tiszteletere — elnevezte Egmont-szigetének, a kikötőt pedig, a hol tartózkodott, Swallow-kikötőnek, s azután augusztus 17-én felvonatta a vitorlákat. Utazónk meg volt ugyan győződve, hogy a sziget ugyanaz volt, melyet a spanyolok Santa-Cruznak neveztek el, mindamellert hódolt az akkori divatnak, hogy minden újonnan meglátogatott hely új nevet kapjon. Carteret tehát a partokhoz mindenütt közel maradván, a szigetet körülhajózta, s ezalatt meggyőződött, hogy lakossága számos és harczias szellemü. Ezen körülmény és az élelmiszerek beszerzésének lehetetlensége megakadályozták az angolokat abban is, hogy a szigetsoportnak, melyet Queen-Charlottenak kereszteltek, többi részét is meglátogassák.

«Egmont-szigetének lakosai igen mozgékonyak, ügyesek, erősek és tevékenyek. Oly könnyen mozognak a vízben, mint a szárazföldön, mert lélek-

vesztőikről minduntalan be-beugrálnek a tengerbe... Egy előtt nyilvesszójuk áthatolt a hajó deszkáin és az egyik tisztet czombjában veszélyesen megsérté. A nyilaknak hegye kőből van; a szigetlakóknál semmiféle ércz használatát sem vettük észre. A hegyes-völgyes vidéket nagyrészt mindenütt erdők borítják.»

1767 augusztus 18-án Carteret azon szándékkal hagyta el e szigettengert, hogy Új-Britannia-felé evezzen. Mielőtt oda érne — gondolá magában utazónk — több szigetre is fog találni, a melyeken talán több szerencséje lesz. Reménye teljesült; 20-án egy alacsony szigetre bukkant, melyet Gowernek nevezett el, s a melyen néhány kókuszdiót szerezhetett be. Másnap szemügyre vette Simpson és Carteret szigeteket, körülhajózta a kilencz darabból álló csoportot, melyet a Tasman felfedezte Ohang-Javának tartott, azután egymás után meglátogatta Charles-Hardy-t, Winchelsea-t, a melyet nem sorozott a Salamon-szigetek közé, Schouten Szt. Jánosát és végre augusztus 20-án elérkezett Új-Britanniába.

Carteret ez utóbb nevezett szigetet, kényelmes és biztos kikötőt keresvén, körülhajózta, s több kikötőjét meglátogatta, a hol azután fát, ivóvizet, kókusz- és muszkátdiót, aloe-t, czukornádat, bambuszt és pálmakelt talált.

«E kel» — így ír utazónk — «fehér és telve van nedvvel; nyersen az íze gesztenyéhez hasonlít, főve pedig pompásabb a legjobb pasztináknál. Mi a kelbogyókat darabkába vagdalva, csokoládénkkal együtt levessé főztük, a melyet aztán zabdarával sűrűbbé tettünk; ez ételt nagyon izletesnek találtuk.»

Az erdőkben nagy számmal repkedtek a galam-

bok, a gerliczék, a papagájok és más ismeretlen madarak. Az angolok több elhagyatott lakást is meglátogattak. Ha valamely nép műveltségére lakásaiból helyes következtetést lehet vonnunk, az esetben e szigetlakók a legalsó fokon állottak, mert Carteret egész útjában ama kunyhóknál nyomorútabbakat nem látott.

A hajókapitány az itt tartózkodását felhasználta, hogy a «Swallow» lékjét még egyszer megvizsgál-tassa; az ácsok tehetségök szerint bedugaszolták. A hajódeszkák nagyon el voltak használva, a gerinczet pedig a férgek nagyon megrongálták; az angolok ez utóbbit szurok- és kátránykeverékkel kenték be.

Szeptember 7-én Carteret végrehajtotta a birtokba vétel nevetséges szertartását; azután kiküldötte a sziget megtekintésére egyik csolnakját, a mely nagy mennyiségű kókuszdiót és pálmakelt, a betegekre nézve üdvös élelmi szereket hozott a hajóra.

Habár biztos kilátás volt reá, hogy a musszon még azután is hosszabb ideig fog kelet felől fujni: kapitányunk figyelembe véve hajójának rozszant állapotát, azonnal el akart indulni Bataviába, a hol — reménye szerint — legénységét megpihentethette és a «Swallow»-t kijavíthatta. Szeptember 9-én tehát Carteret elhagyta azon kikötőt, a melynél jobbat, mióta a Magalhæs-szorost elhagyta volt, nem talált.

Alig indult meg utazónk, bejutott egy öbölnek látszó tengerrészbe, melyet Dampier Szt. Györgyről nevezett el; Carteret csakhamar felismerte, hogy nem öbölben, hanem egy tengerszorosban van, a mely Új-Britanniát Új-Irlandtól elválasztja. Utazónk e csatornát, melynek nevét meghagyta, nagy gondal írja le; korának tengerészei ezért hálával tar-

toznak neki. Az angolok Új-Írland partjait követték, egész a sziget nyugati végéig. Egy kis szigeten, melyet Sandwich-nek neveztek el, érintkezésbe léptek a bennszülöttekkel.

«E sziget lakói» — így szól az útleírás — «fekete bőrűek és gyapjas hajúak, mint a négerek, de orruk nem lapos és ajkaik sem duzzadtak. Hitünk szerint ugyanazon fajhoz tartoznak, a melyhez az egmontiak. Valamint ezek, úgy ők is majdnem egészen meztelenek; csakis karjaikon és lábaikon hordanak kagylókból készült ékszereket. Van azonban egy olyan szokásuk is, a mely nélkül a mi hölgyeink és uracsaink sem tartják öltözküket teljesnek. Hajukat, jobban mondva a fejüket takaró gyapjút ugyanis fehér porral hintik be; kiviláglik ebből, hogy a hajporozás divatja régibb és elterjedtebb, sem mint sokan gondolnák... E bennszülöttek fegyverei: a lándzsa és a buzogányforma füttykös; sem íjjakat, sem nyilakat nem használnak.»

Új-Írland délnyugati végében Carteret egy újabb szigetet fedezett fel, a melyet Új-Hannovernek keresztelt; valamivel odább Portland s Islandot vette szemügyre.

Habár útleírásának ezen része, a mely azelőtt ismeretlen vidékekre vonatkozik, telve van érdekes részletekkel: Carteret, a ki lelkiismeretesebb és buzgóbb felfedező volt, mint elődei Byron és Wallis, mégis mentegetődzik: hogy több adatot nem gyűjthetett.

«Az ismeretlen vidékeknek leírása» — így szól — «a termékek és lakosok ismertetése sokkal teljesebb és részletesebb lett volna, ha a betegség annyira el nem gyengített és ki nem merített volna, hogy azon teendőimnek is, a melyek a hajótisztek hiá-

nyában rám háromoltak, alig tudtam megfelelni. Alig tudtam még vánszorogni, már is nekem kellett az őrséget vezetnem, s osztozkodnom kellett más kötelességekben is hadnagyommal, a kinek egészsége szintén nem a legjobb lábon állott.»

A mint a Szt. György-csatornába kiveztek' utazóink, útjokat nyugat felé folytatták; Carteret ez alkalommal ismét több szigetet fedezett fel; de betegsége miatt nem mehetvén a szigetre, fekvésöket nem tudta meghatározni, s csak nevet adott nekik, az «Admiralty-Islands» nevet. Ez útjokban is kétszer kellett az angoloknak löfegyvereikhez nyulniok, hogy a bennszülöttek támadásait visszaverjék. A kapitány későbbben szemügyre vette Durour és Matty szigeteket, a melyeknek lakói egy vas-karika néhány darabjának nagyon megörültek. Carteret erre vonatkozólag azt mondja, hogy néhány vaseszközért a vidék összes termékeit megkaphatta volna. Habár Új-Guinea és az utazóink felfedezte szigeteknek közelében laktak is, e bennszülöttek nem voltak feketék, hanem rézszínűek. Fekete hajukat hosszúra növesztették, arczvonásaik szabályosak, fogaik pedig ragyogó fehérségűek voltak. E közép-termetű vadak nagy erőt és ügyességet tudtak kifejteni; víg és barátságos természetöknél fogva minden félelem nélkül jöttek fel a hajó fedélzetére. Sőt egyikök Carterettől engedélyt kért, hogy őt útjában elkísérhesse; hiába beszéltek neki törzsrokonai, sőt maga Carteret is, semmiképen sem akarta elhagyni a «Swallow»-t. Carteret látván ez erős akaratot, nem vonakodott tovább őt magával vinni; de a szegény indus, a kit Treewill Józsefnek neveztek el, csakhamar megbetegedett, és Czelebesz szigetén meghalt.

Október 20-án az angolok Mindanao északkeleti partjaihoz érkeztek. Carteret, a ki mindig ivóvíz és friss élelmiszereket hajhászott, hiába kereste itt azon öblöt, a melynek környéke, Dampier állítása szerint, vadban oly gazdag volt. Egy helyen utazónk jó ivóvízre bukkant, de a bennszülöttek ellenséges intézkedései kényszerítették, hogy ismét a sík tengert keresse fel.

Elhagyván Mindanaot, az angol vezér a Borneo és Czelebesz szigetek közt elterülő Makasszar-szoros felkeresésére indult; november 14-én el is érte. A hajó ekkor már oly lassú járású volt, hogy huszonnyolcz mértföldnyi út megtétele végett tizenöt napra volt szüksége. «A legénység» — így szól az útleírás — «beteg, gyöngye, úgyszólván haldokló volt; körülöttünk szárazföld terült el, a melyet el nem érhattünk; a vihar, a melyet le nem győzhettünk, minduntalan elnyeléssel fenyegetett, s ily körülmények között még egy kalózhajó támadását kellett leküzdenünk.»

A kalózok ugyanis azt hívének, hogy az angol hajó legénysége alszik, éjjel megtámadták a «Swallow»-t. De a matrózok, nem rémülve el ez újabb veszélytől, oly ügyesen és kitartóan védekeztek, hogy végre is sikerült a maláji hajót elsülyeszteniök.

Deczember 12-én Carteret bosszúságára, a nyugati muszson kerekedett felül. A «Swallow» nem bírt e széllal és az ellenkező áramlattal megküzdeni, hogy Batáviát elérhesse. El kellett tehát utazóinknak magukat határozniok, hogy Makasszárt, a hollandok czelebeszi főgyarmatát, keressék fel. A mikor e helyet elérték, a Magalhæs-szoros elhagyása óta éppen harminczöt hét telt volt el.

«Alig hogy a kikötővel szemközt a vasmacská

feneket ért, megjelent a «Swallow» fedélzetén a hollandi kormányzó követe, a ki a mint megtudta, hogy utazóink angolok, roppant nyugtalanná lett. Másnap Carteret hadnagyát, Gowert a városba küldötte és engedélyt kért, hogy a kikötőbe evezhessen, haldokló legénysége részére friss élelmiszereket vásárolhasson, hajóját kiigazíthassa és a város mellett a musszon megfordulását bevárhassa; azonban kérelmét a hollandok nemcsak hogy nem teljesítették, hanem összevonták csapataikat és felfegyverezni kezdték hajóikat. A kormányzó elutasító udvariatlan válasza öt óra múlva érkezett meg a «Swallow»-ra; e válaszban az angoloknak még az is meghagyatott, hogy ne merjenek bármely más, hollandi uralom alatt álló helyen partra szállani.

Carteret minden üzenete, melyekben különösen a visszautasító válaszban foglalt embertelenséget emelte ki, sőt támadási szándékot eláruló egyéb intézkedései sem eredményeztek egyebet, mint hogy megkapta az engedélyt csekély mennyiségű élelmiszer bevásárlására és egy szomszédos kis kikötő meglátogatására. Ott, így szólának hozzá, a musszon ellen biztos menedéket talál; ott kórházat állíthat fel betegek számára; ott végre több élelmiszert találhat, mint Makasszárban, a honnan különben mindent el fognak neki küldeni, a mire csak szüksége lesz. Carteretnek, habár az éhhalál és az elsüllyedés veszélye is előtte állott, meg kellett hajolni és el kellett magát szánnia arra, hogy a bont-hain-i kikötőt felkeresse.

Itt a betegeknek, kiket egy házban helyeztek el, meghagyták, hogy kórházuktól harmincz mérő póznányi távolságnál messzebbre ne menjenek. Azonkívül szemmel tartották őket, nehogy érintkezésbe

jőjjenek a bennszülöttekkel. Végre semmit sem szabadott venniök a hollandi katonák közvetítése nélkül; ezek azután a rájuk bizott hatalommal ugyan csak visszaéltek, mert sokszor több mint ezer perczent hasznót vettek meg az angolokon. Ez utóbbiaknak minden panasza hasztalan volt; engedelmeskedniök kellett s alá kellett vetniök magukat, egész ott tartózkodásuk ideje alatt, a rendkívül megalázó felügyeletnek.

1768 május 22-én végre, midőn a musszon irányát megváltoztatta, Carteret elhagyhatta Bonthaint. Kapitányunknak ott mindenféle kellemetlenséget, nyugtalanságot és szekaturát el kellett viselnie, melyeket e könyvben részletesen fel nem sorolhatunk; türelme igazán erős próbán volt.

«Czelebesz» — így ír utazónk — «kulcsa a Molukkoknak vagyis Fűszer-szigeteknek, a melyek mindig annak fognak hódolni, a ki Czelebesznek birtokában van. Makasszar városa egy földnyelven épült; egy vagy két folyó öntözi, a melyek részben rajta keresztül, részben mellette folynak el. A vidéke síkság, nagyon termékenynek látszik; számos ültetvény és egész kókuszdiófa-erdők takarják, a melyek körül nagyszámú ház kandikál elő; az egész környék tehát, a mint látszik, nagyon népes... Bonthainban pompás szarvasmarha tanyázik, de annyi aligha van, hogy egy csapatot lehetne velök élelmezni. Rizs, szárnyas és gyümölcs annyi van, a mennyit az ember csak kíván; az erdőkben azonkívül nagy számmal vadon tenyésznek a disznók, a melyekhez olcsó áron juthatni, mivel a mohammedanus bennszülöttek nem eszik...»

E tudósítás, bármily hiányos is, azon korra nézve, a melyben közzététetett, elég érdekes volt; sőt haj-

landók vagyunk hinni, hogy habár már száz esztendő, még ma is sok benne az igaz.

Az utat Bataviába semmi sem zavarta meg. Carteret itt csak egy kis várakozás után kapta meg az engedélyt hajója kijavítására; a hollandi társaság ugyanis a kapitánytól a makasszari kormányzó igazolványát kérte, a melyet azonban ez egyszerűen megtagadott.

Szeptember 15-én a «Swallow», annyira-mennyire kijavítva, elindult. Carteret Bataviában néhány angol matrózt fogadott fel; nélkülök lehetetlen lett volna Európába visszatérnie. A törzslegénységből huszonnégy már ezelőtt meghalt, huszonnégy pedig oly állapotban volt, hogy közülök hét meghalt, mielőtt a hajó a Fokföldre ért volna.

Utazóink 1769 januárius 6-ig e helytt is tartottak pihenőt, a mely a legénységnek nagy hasznára vált; azután útnak indultak; Ascension-szigetétől északra egy francia hajóval találkoztak.

E hajó a «Boudeuse» volt, a melylyel Bougainville indult volt Föld körüli útjára.

1769 márczius 20-án végre a «Swallow» Spithead kikötőjében horgonyt vetett; kínos és veszélyes útja harminczegy hónapot vett igénybe.

Valóban Carteret tengerészi ügyességére, hidegvérére és buzgóságára volt szükség, hogy olyan, a czélnek meg nem felelő jároművön mindnyájan el nem veszték, sőt olyan fontos felfedezéseket tettek. Minél több akadálylyal kellett megküzdenie, annál nagyobbak tartjuk a dicsőségét; a felszerelés hiányosságáért a gyalázat kizárólag az angol admiralitást illeti, a mely egyes kapitányának felszólalása daczára, az ő és annyi bátor tengerésznek életét a legnagyobb veszélynek tette ki.

III.

Bougainville. — Mi minden telik ki egy közjegyző fiából. — A Malouines-szigetek gyarmatosítása. — Buenos-Ayres és Rio-de-Janeiro. — A francziák a Malouines-szigeteket a spanyoloknak engedik át. — A Magalhães csatorna hidrografiája. — A Pesere-törzs. — A Quatre-Facardins szigetek. — Taiti. — A pilhenő története. — A sziget termékei, lakóinak erkölcei. — A Számoa-szigetek. — A Sierra-del Espiritu. — Santo, vagyis az Uj-Hebridák. — A Lousiade. — Az anachoréták szigete. — Uj-Guinea. — Bután. — Bougainville útja Batáviától Saint-Maloig.

Az alatt, a míg Wallis a földkörüli útját megtette és Carteret hosszú kínos hajózását véghez vitte: Franciaországban egy expedíciót szereltek fel, hogy a déli Csendes tengerben felfedezéseket tegyen.

A régi francia kormány, mint mindenben, úgy a címek, a rang és tiszti állomások kiosztásában is önkényesen, egyedül a pártfogót tekintve, járt el. Nem lehet tehát csodálkoznunk, hogy egy férfiú, a ki alig négy évvel előbb hagyta volt el, mint ezredes, a szárazföldi sereget, hogy tengerészeti szolgálatba lépjen — nyerte el a fontos vezérséget.

Rendkívüli esetképen azonban, e sajátságos eljárás — hála a kiválasztott férfiú különös tehetségeinek — igazoltnak bizonyult.

Bougainville Lajos Antal 1729-ben, november 13-án Párisban született. Közjegyző fia lévén, ő is a birói pályára volt szánva; azért is ügyvéddé lett. Az atyja foglalkozásához azonban nem volt kedve, a természettudományokkal kezdett tehát foglalkozni, közzétett az integrale-król egy munkát és azután felvétette magát a fekete vadászezred soraiba. A megnevezett három életpálya közül az első kettőt csakhamar végleg elhagyta, sőt a harmadikhoz sem maradt hű és diplomatává lett; egy ötödik szakma,

a tengerészet kedvéért, ezt is elhagyta. Életét végre mint szenátor fejezte be.

Bougainville eleinte Chevert hadsegéde volt, majd a londoni követséghez ment, hol titkári szolgálókat teljesített s mint ilyen a tudományos társaság tagjai közé vétetett fel; 1756-ban, mint dragonos kapitány Brestből Kanadába ment, hogy Montcalm-hoz csatlakozzék. Mint ez utóbb megnevezett tábornagy hadsegéde, több alkalommal kitüntette magát s annyira megnyerte előljárójának bizalmát, hogy segélycsapatok kérése végett Franciaországba küldötte.

Franciaország ekkor Európában is annyi veszteséget szenvedett volt, hogy e miatt minden segélyforrását kimerítette. Azért is, midőn a fiatal Bougainville küldetése okát Choiseulnek előadta, a miniszter egész nyersen válaszolt:

«A mikor valakinek a háza ég, nem törődik az istállójával.» — «Ez esetben legalább» — így felelt rá Bougainville — «senki sem mondhatja, hogy exczellenciád a ló szempontjából beszél.»

Ez észrevétel sokkal szellemesebb és csipősebb volt, semhogy a miniszter rossz kedvét fel ne idézte volna. Szerencsére Pompadour asszony szerette a szellemes embereket; bemutatta tehát a királynak Bougainville-t, a kinek — habár vezére részére nem is eszközölt ki semmiféle segélyt sem — volt annyi esze, hogy magát rövid hét évi szolgálata daczára is, ezredessé és Szent Lajos lovagjává kineveztesse. Visszatérvén Kanadába, gondoskodott, hogy XV. Lajos bizalmát meghálálja; több alkalommal újra kitünteté magát. Miután Franciaország e gyarmatot elvesztette, Bougainville Choiseul-Stainville alatt Németországban szolgált.

Louis Antoine de Bougainville.

BOUGAINVILLE ARCZKÉPE, (FACSIMILE.)

Az 1763-iki béke hősünket a katonai pályáról le-
szorította; az egyhangú élet tevékeny és a mozgal-
mat szerető szellemét nem elégíthette ki továbbra.
Azon saajátságos tervet főzte ki tehát, hogy a Dél-
Amerika végében levő Falkland-szigeteket fogja gyar-
matosítani s oda fogja telepíteni azokat a kanadaiak-
kat, a kik — hogy az angol zsarnoki iga alól
meneküljenek — Franciaországba vándoroltak volt.
Ez eszmétől lelkesítve, tanácsért néhány saint-malói
hajóshoz fordult, a kik a század eleje óta gyakrab-
ban meglátogatták ama szigeteket, melyeknek a
Malouines nevet adták.

A mint a hajósok bizalmát megnyerte, Bougain-
ville a miniszter előtt lefestette azon, kissé proble-
matikus hasznot, a melyet ama szigetek birtokából
Franciaország húzhat: a Csendes-oczeánba evező
hajóknak a Falkland-szigetek — mondá — mindig
biztos pihenő helyül szolgálhatnak. Mások által is
támogatva, az ezredes a kívánt engedélyt és hajós-
kapitányi czímet csakhamar elnyerte.

Ez 1763-ban történt. Nem valószínű, hogy a
tengerésztisztek, a kik rangjukat lassú előhaladás
után nyerték el, jó szemmel nézték volna e kine-
vezést, a melyet mindaddig semmi sem igazolt.
Ezzel azonban a tengerészeti miniszter Choiseul-
Stainville keveset törődött. Bougainville azelőtt is
őt szolgálta volt, azonkívül sokkal nagyobb úrnak
tartotta magát, semhogy a tengerésztisztek elégtel-
lenségével legkevésbé is törődjék.

Bougainville, miután tervének Nerville-t, az unoka-
testvérét és Arboulint, a nagybátyját, megnyerte
volt: Guyot Duclos felügyelete alatt, Saint-Maloban
két hajót építtetett és felszereltetett; az egyikén,
az Aigle-en, 20 ágyút, a másikon, a Sphinxen,

pedig 12-öt helyeztetett el s azután több kanadai családot felvett rájuk. Az új hajókapitány 1763 szeptember 15-én indult el Saint-Malóból; útközben kikötött Szent Katalin szigetén és a Brazilia partjain fekvő Montevideóban, a hol sok lovat és szarvasmarhát vásárolt össze s azután a Falkland szigetek egy tágas öblébe evezett, a mely terveinek megvalósítására különösen alkalmasnak látszott; itt azonban csakhamar meggyőződött, hogy az, a mit a hajósok előtte közép nagyságú erdőnek tartottak, csak egyszerű nádas volt. Sehol egy fa, sehol egy cserje nem volt a szigeten. Szerencsére fűtő anyagul a szigeten található kitünő turfa használható volt. A halászat és vadászat pedig bő aratást ígért.

A gyarmatosok száma eleinte huszonkilencznél többet nem tett ki; ezek részére házakat és élelmiszereik részére egy magtárt építettek. Ugyanakkor kijelölték a helyet egy erőd részére, a melybe tizen négy ágyú is elférhetett; az erőd építéséhez is csakhamar hozzá fogtak. Nerville elfogadta a gyarmat vezérségét; Bougainville pedig április 5-én visszaindult Franciaországba. Itt újabb gyarmatosokat szedett össze, azonkívül mindenféle élelmiszert is nagy mennyiségben összevásárolt; mindezt 1765 januárius 5-én a Falkland-szigeteken partra szállította. Innen a Magalhães-szorosba ment, hogy fát szállítson a szigetekre; a Magalhães-szorosban, mint fennebb említettük, Byron kommodor hajójával találkozott, a melyet a Famine öbölíig kísért. Itt több mint tizezer különböző korú csemetét rakatott hajójára, azon szándékkal, hogy őket a Malouines-szigeteken elülteti. Midőn április 27-én ezeket újból elhagyta, a gyarmat — beleszámítva a király által fizetett egy tisztviselőt — nyolczvan emberből állott.

1765 vége felé ugyanazon két hajó újból vitt élelmiszereket és gyarmatosokat a Falkland-szigetekre.

A gyarmat már fejlődni kezdett; ekkor egyszerre a Byron által meglátogatott Egmont kikötő körül, angolok akartak letelepedni; Macbride kapitány pedig a francia gyarmat helyét is követelte, mondván, hogy ama föld az angol királyé; már pedig Byron a Falkland-szigetekre csak 1765-ben, azaz akkor jutott, a mikor már a francziák két évig rajtok éltek volt. Ezen alkudozások közben Spanyolország is fellépett követelésével, állítván, hogy a kérdéses szigetek, mint Dél-Amerika alkotó részei, az ő tulajdonát képezik. Angolország, épen úgy mint a francziák, nem akarta a békét ezen, kereskedelmi tekintetben kevésbé fontos archipelagus kedvéért megzavarni; Bougainville tehát parancsot kapott, hogy az esetre, ha a madridi udvar eddigi költségeit megtéríti, az egész vállalattal hagyjon fel. Sőt mi több, azzal is megbízott, hogy a Malouines-szigeteket a spanyol biztosoknak átadja.

Ezen esztelen gyarmatosítási kísérlet Bougainville szerencséjét megalapította; mert, hogy az eddigi felszerelésekből haszna legyen, a francia tengerészeti miniszter, Bougainvillet a Csendes-tengerre küldötte felfedezések eszközlése végett.

1766 november havában Bougainville Nantes-ba ment, a hol második tisztje Duclos-Guyot egy gyujtó hajónak kapitánya, — a ki mivel nem volt nemes, ügyessége daczára alacsony tiszti állásában megöszült — a 26 ágyúval ellátott «Boudeuse» felszerelése felett felügyelt.

Bougainville november 15-én indult el a Loire torkolatánál fekvő Mindin-i kikötőből a La Plata felé, a hol két spanyol fregattal az «Esmeraldá»-

val és a «Liebre»-rel kellett találkoznia. De alig jutott a «Boudeuse» a sík tengerre, óriási vihar keletkezett. A hajó, kijavított állapotra daczára oly erős sérüléseket szenvedett, hogy vissza kellett térnie Brestbe, a hová november 21-én érkezett meg. Ezen próba meggyőzte a hajóvezért arról, hogy a «Boudeuse» nem igen alkalmas azon szolgálatra, a melyet tőle várnak. Levágatott tehát árboczaiból s ágyúit könnyebbekkel cserélte fel; e változtatások daczára a «Boudeuse» a Horn-fok körüli viharokkal és hullámokkal nem birt megküzdeni. Azonban a találkozás a spanyolokkal meg volt állapítva, Bougainville-nek tehát el kellett indulnia. A hajó tisztikara tizenegy tisztból, három önkénytesből állott, köztük volt Nassau-Sieghen hercege is. A legénységet háromszáz matróz és szolga alkotta.

Az egész úton a La Plataig a tenger elég csendes volt és így Bougainville számos megfigyelést tehetett a tengeráramlatokra vonatkozólag, a melyek a tengerészek körében sokszor hibás számításokra adtak alkalmat.

Januárius 31-én a «Boudeuse» bevezett a montevideoi-öbölbe, a hol a két spanyol fregatt D. Ruis-Puente Fülöp vezérlete alatt már egy hónap óta várakozott reá. Bougainville Montevideóban és később Buenos-Ayresben, a hol a kormányzóval küldetése ügyében tanácskoznia kellett, e városok és lakosaik szokásaira vonatkozólag sokkal érdekesebb adatokat gyűjtött össze, semhogy őket hallgatással mellőzhetnék. Buenos-Ayres lakosságát, a mely 20,000-et tett ki, a valóságnál sokkal többre becsülte. Ennek oka az volt, hogy a házakat, a melyek csak egy emeletesek, nagy udvarok és kertek vettek körül.

A városnak nemcsak hogy kikötője, de még mo-

loja sincs. A nagy hajókról a terheket tehát át kell rakniok kis hajókra, a melyek egy kis folyóba eveznek, a hol szekerek várnak a városba szállítandó portékára.

Buenos-Ayresnek a nagyszámú barát- és apácza-kolostor különös képet kölcsönöz.

«A városiaknak» — így ír Bougainville — «minduntalan van valami ünnepök. a melyet körmenetekkel és tűzijátékokkal ülnek meg. A vallásos szertartások holmi színelőadásokhoz hasonlítanak... A jezsuiták az asszonyoknak a jámbor élet iránti hajlamuk kielégítésére szigorúbb ájtatoskodás által adnak alkalmat, mint elődeik. Kolostoruk mellé egy házat építettek, a melyet «casa de los ejercicios de las mujeres», azaz «asszonyi ájtatoskodás házá»-nak nevezték el. Az asszonyok és leányok, férjeik és szüleik beleegyezete nélkül, összegyűltek oda, hogy tizenkét napig a világtól visszavonulván, bűneiktől megtisztuljanak. Lakásaikról és ellátásukról a szerzet gondoskodott. Férfi, ha nem volt a loyolai Szt. Ignác ruhájában, oda be nem léphetett; sem szolgák, sem szolgálók úrnőiket oda el nem kísérelhették. A szent gyakorlatokat e helyen szent elmélkedés, az imádság, a katechizálás, a gyónás és az önsanyargatás képezték. A kápolna falán megmutatták nekünk is azon vérnyomokat, a melyeket — mondák a spanyolok — e bűnbánó Magdolnák önsanyargatásuk folytán hátrahagytak.»

A város közvetlen környéke jól meg volt művelve és az egész vidéken számos «quintas»-nak nevezett ház állott. De két-három mértföldnyire Buenos-Ayrestől már azon halom nélküli síkságok terültek el, a melyeken, úgyszólván kizárólagos lakóik, a lovak és szarvasmarhák legelésztek. Ez állatok oly

nagy számmal tanyáznak — így szól Bougainville — «hogy az utazók, ha megéheznek, megölnek egy tehenet, megesznek belőle annyit, a mennyit bírnak, a többi részét pedig ott hagyják prédául a vadkutyáknak.»

Az indusokat, a kik a La Plata partjain laknak s a kiket «Indios bravos»-nak neveztek, a spanyolok még nem bírták uralmuk alá vetni.

«E bennszülöttek középtermetűek, nagyon csúnyák s majdnem kivétel nélkül rühesek. Barna színűek s miután folytonosan zsirral kenik be testüket, még sötétebb színűeknek látszanak. Ruházatukat egy nagy, kecskebőrből készült köpeny alkotja, a mely sarkukig ér és a melybe egészen be szoktak burkolózni... Életök nagyobb részét, legalább azok, a kik a spanyol gyarmatok közelében élnek, lóháton töltik. Néha asszonyaikkal együtt bejönnek a városba, hogy pálinkát vegyenek, a melyből addig isznak, míg holtrészegekké nem lettek... Néha két- vagy háromezren összeállanak, hogy a spanyolok birtokairól a szarvasmarhákat ellopják, vagy hogy az utazó karavánokat kirabolják. Ilyenkor rabolnak és ölnek; a kiknek megkegyelmeznek, azokat rabszolgaságba hurcolják. E bajon az európaiak nem tudnak segíteni; hogyan is lehetne e vándor népet óriási kiterjedésű, műveletlen országában megzabolázni, a mikor vele találkozni is nehéz?

A mi a kereskedést illeti, az, a mióta az európai árukat Peruba és Csilébe szárazföldön szállítani nem szabad, nagyot hanyatlott. Mindamellet még Bougainville jelenlétében volt rá eset, hogy egy hajó, megrakva körülbelül egy millió piaszter értékű portékával, elhagyta Buenos-Ayrest, «és ha, — így folytatja elbeszélését utazónk — «e vidék lakóinak

alkalma volna mindazon bőröket, a melyeknek birtokában vannak, Európába elszállítani, mindannyian meggazdagodnának.

Montevideóban a kikötő elég kényelmes és biztos, habár néha fel is kerekednek a «pamperos»-nak nevezett délnyugati szelek, melyeket azután erős viharok követnek. A városban semmi érdekes sincs; környéke annyira műveletlen, hogy a lisztet, a kétszersültet, szóval mindazt, a mire a hajóknak szükségök van, Buenos-Ayresből kell hozatniok. Gyümölcs, különösen füge, őszi baraczk, alma stb., valamint marhahús ép oly bővében van, mint az ország más részeiben.

Ezen adatok, a melyek száz év előtt gyűjtettek, megérdemlik, hogy összehasonlítottassanak azokkal, a melyeket kortársaink s különösen Daireaux Emil közöl, a la Plata-ról szóló könyvében. Sok tekintetben Bougainville leírása a mai viszonyokra is rá illik; bizonyos tekintetben azonban — mint a közoktatás dolgában, a melyről utazónk, mint létezőről nem is szólott — a spanyolok haladása rendkívül nagy.

1767 februárius 28-án, a mikor az élelmiszerek, az ivóvíz és a húskészlet helyükön voltak, a három hajó megindult a Malouines-szigetek felé. Az utazás nem volt szerencsés. A változó irányú szelek, a tenger erős hullámozása és a vihar a «Boudeuse»-t sérültté tették. Márczius 23-án mégis eljutott a «Francia-öböl»-be, a hova a rákövetkező napon, a vihartól sokat szenvedett két spanyol hajó is megérkezett.

Április 1-én ment végbe az ünnepies átadás. Kévs francia élt királya azon engedélyével, a mely szerint a Malouines-szigeteken maradhatott; majd-

nem mindnyájan elmentek a spanyol hajókon Montevideoba. Bougainville-nek be kelle várnia az «Étoile»-t, a mely élelmiszereket hozott neki és elkísérte őt a Földközi útjában.

Azonban márczius, április, sőt május hónapja is eltelt a nélkül, hogy az «Étoile» mutatkozott volna. A Csendes-oczeánon azon hat hónapra való élelmiszerral, a mely a «Boudeuse»-ön volt, lehetetlen volt átjutni. Bougainville tehát június 2-án elindult Rio-de-Janeiroba, a melyet találkozási helyül jelölt volt ki La Giraudais, az «Étoile» kapitánya részére az esetben, ha előre nem látott körülmények őt megakadályoznák abban, hogy a Malouines-szigeteket felkeresse.

Az átkelés a portugál gyarmatba oly szerencsés volt, hogy csak tizennyolcz napi időt vett igénybe. Az «Étoile», a mely már négy napja várakozott reá, Franciaországból későbbben indulhatott el, mint kiszámították. A vihar elől, Montevideoban kellett menedéket keresnie, a honnan azután, utasításai szerint, Rio-de-Janeiroba evezett.

Brazilia alkirálya, d'Acunha gróf, a francziákat szívesen fogadta; ezeknek alkalmuk volt végignézni egy mulatt színésztársaság előadásait, sőt hallhatták az olasz mesterek remekműveit, melyet egy púpos, papi ruhába öltözködött abbé igazgatása alatt álló, rossz orchestrum hozott színre.

D'Acunha jó indulata azonban nem sokáig tartott. A két árboczos hajót, melyet Bougainville, az alkirály engedélyével vásárolt, a portugallok nem akarták kiadni. Úgy járt utazónk azon fával is, a melyre szüksége volt, a melyet a királyi faraktárban már kialkudott volt; végre még azt is megtiltották, hogy addig, a míg a «Boudeuse»-t egészen kijavít-

ják, tisztikarával együtt a város közelében egy házban lakhassék, melyet neki egy magános ember engedett volt át. Bougainville ily körülmények között, hogy minden további surlódást kikerüljön, elutazását lehetőleg siettette.

Mielőtt a francia kapitány további útjáról szólna, néhány részletet közöl a festői rio-de-janeiroi kikötőnek és környékének szépségéről és amaz országnak gazdagságáról, a melynek Rio-de-Janeiro volt a fővárosa.

«Az úgynevezett «főbányák» vannak a városhoz legközelebb; alig hetvenöt mértföldnyi távolság választja el őket. A királynak, az «ötödörös» jogánál fogva, évenként legalább száztizenkét arany arob*-ot jövedelmeznek; sőt 1762-ben száztizenkilencz volt a haszon. A főbánya kerülethez tartoztak a Riomas-Mortas-i, a Szabara-i és a Sero-Frio-i bányák. Ez utóbbiból szedik az aranyon kívül mind azt a gyémántot, a melyet braziliainak neveznek. Az értékű kövek, a gyémántokat kivéve, a bányaművelő vállalkozóké, a kik a talált gyémántokról pontos jegyzéket felvenni s az egyes darabokat a király által e célból kiküldött tisztviselőnek átadni tartoznak. Ez intendans az átvett gyémántokat azonnal egy megvasalt és három zárral ellátott ládába teszi. Az egyik kulcs nála van, a második az alkirálynál s a harmadik a «Provedor de hacienda reale»-nél. A ládát azután a három kulccsal együtt egy másikba teszik, a melyet a három említett tisztviselő, mindegyik a maga pecsétjével lepecsétel. Az alkirálynak a ládák tartalmát nem szabad megvizsgálnia, az ő dolga csak az, hogy őket egy harmadik erős lá-

* Öt arob=egy zsákra való.

dába, a melyet lepecsétel, elzárja és Lisszabonba küldje.»

Mindezen elővigyázat és azon szigorúság daczára, a melylyel a gyémánt-tolvajok ellen eljárak, mégis nagy sikkasztások történtek. Azonban e bányák jövedelmei nem voltak az egyedüliek. Bougainville számítása szerint a portugál királynak Brazilia jövedelmeiből — levonva a katonaság, a tisztviselők díját és az összes kormányzati kiadásokat — évenként tizmillió font tisztán megmarad.

Rio-de-Janeiroból Montevideoig utazóinkat semmi baj sem érte; de a La Platán egy vihar alatt az «Étoile»-ba beleütközött egy spanyol hajó és annak elejét, meg sok szerszámát összerongálta. E sérülések következtében a francziák kénytelenek voltak hajójukat Encennada de Baraganba vinni, a hol könnyebben kijavíthatták, mint Montevideoban. Utazóink tehát a folyót csak november 14-én hagyhatták el.

Tizenhárom nappal később a két hajó a Cabo de las Virgines közelében, a Magalhães-szoros bejáratához ért; a rákövetkező napon pedig a fentnevezett szorosba be is evezett. Az első öböl a Possession, a melyet elértek, a szelek ellen semmi védelmet sem nyújt s azért nagyon rossz kikötő. A Cabo de las Virginestől az Oranje-fokig, a mely körülbelül tizenöt mértföldnyire van, a csatorna mindenütt 5—7 mértföld széles. Az első keskeny szoroson utazóink szerencsésen átjutottak és azután a Boucault öbölben horgonyt vetettek; mintegy tíz tiszt és több matróz partra szállott.

Csakhamar ismeretséget kötöttek ott a patagokkal, a kiktől holmi apróságokért, melyeket a bennszülöttek nagyon megbecsültek, állati bőroket

cseréltek be. A patagonok nagyok voltak ugyan, de egyikök sem érte el a hat lábát.

«Rajtok» — így ír Bougainville — «válluk szélessége, fejük nagysága és tagjaik izmossága tünt fel nekem óriásinak. Egyáltalában ez emberek erősek és jól tápláltak; izmaik kemények és szívósak, szóval mind olyanok, kik a szabad természetben jó táplálék mellett, lehetőleg erősekké fejlődtek.»

Az első útszorostól a távolság a másodikig hat vagy hét mértföld lehet; utazóink ezt is szerencsésen megtették; e második útszoros legfőlebb másfél mértföld széles és négy mértföld hosszú. A csatorna e részében utazóink csakhamar észrevették a Sant-Barthélemy- és Szent Erzsébet-szigeteket. A francziák ez utóbbin szintén partra szállottak; a teljesen terméketlen szigeten azonban sem fát, sem vizet nem találtak.

E helytől kezdve nyugotnak, a csatorna amerikai partjain, bőven találni fát. Mindeddig Bougainvillet útjában a szerencse kísérte, nemsokára azonban nyílt alkalmá türelmét kipróbálni. Valóban, a Magalhães-csatorna klimáját épen az jellemzi, hogy a légköri változások oly rögtöniek, hogy a gyors és sokszor veszélyes fordulatot nem vehetni előre észre. Ez az oka azon sérüléseknek, melyeknek nem lehet elejét venni s a melyek a hajók menetét meglassítják, vagy néha kényszerítik az utazókat, hogy valahol menedéket keressenek s járóművöket kijavítsák.

A Guyot Duclos-öböl kitünő kikötő, a melyben hat vagy hét öl mélységre a fenék a horgonyvetésre igen alkalmas. Bougainville itt megállapodott, hogy néhány hordaját vízzel megtöltse és magát friss hússal ellássa; azonban csak kevés vadra talált. Később a Szent Anna-fokhoz ért. 1581-ben e helyen

alapította Sarmiento a Fülöpváros nevű gyarmatot. Egy előbbi kötetben megemlégettük azon borzasztó katasztrófát, a mely e helynek a Famine-kikötő nevet megszerezte.

A francziák ezután még több öblöt, fokot és kikötőcskét, a melyekbe be is eveztek, vettek szemügyre. Ilyenek voltak: a Bougainville-öböl, a hol az «Etoile» bordáit kijavították; a Beau-Bassin-kikötő; a Tüzföldi oldalon a Commandière-öböl; a Forward-fok, a mely a csatornának és Patagoniának legdélibb pontját képezi; a Tüzföldön fekvő Cascade-öböl, a melynek biztonsága, kényelmes volta, bősége ivóvízben és fában, a hajósok legnagyobb követeléseit is felülmulják. E kikötők, a melyeket Bougainville felfedezett, még annyiban előnyösek, a mennyiben a hajósoknak lehetővé teszik a várakozást, mielőtt a Forward foknak, ezen változó, heves szélrohamánál fogva rettegett helynek körülhajózására megindulnának.

Az 1768-ik évet utazóink a Fortescue-öbölben kezdték meg, a melyből a Galant-kikötőbe vezet az út s a melyet igen pontosan már Gennes is lerajzolt volt. Borzasztó csunya idő, a melyről a leggonoszabb párisi tél még csak fogalmat sem nyújthat, utazóinkat e helyen három hétig fogva tartotta. A hajókat a Tüzföld lakói, a peseré-k látogatták meg.

«A matrózok» — így szól az útleírás — «énekellették, tánczoltatták őket, muzsikáltak nekik és enniök adtak, a mit nagy étvágy tanúsításával fogadtak. Mindent jónak találtak: a kenyeret, a sózott húst, a fagygyut, szóval mindent, a mit csak kaptak, felfaltak... Meglepetést sem a hajók, sem más tárgyak láttára nem mutattak; ennek oka kétség kívül

az, hogy a mesterség- és művészetről a legcsekélyebb fogalmuk sem volt. Ezen nyers emberek az emberi munkásság kiváló termékeit olybá tekintették, mint a természet törvényeit és jelenségeit... E bennszülöttek kicsinyek, véznák és soványak; maguk körül kiállhatatlan büzt terjesztenek; majdnem egészen meztelenek, a mennyiben ruhájokat rossz farkashalbőrök képezik, a melyek azonban sokkal kisebbek, semhogy egészen betakarózhatnának... Asszonyaik nagyon csunyák s a férfiak, nem is igen becsülik meg őket... E vadak keverten — férfiak, asszonyok, gyermekek — kunyhókban laknak, a melyeknek közepén a tűz ég. Főtáplálékuk a kagyló; azonban vannak kutyáik és czetbajuszból készült hálók is... Egészen véve jólelkű embereknek látszanak; azonban oly gyengék, hogy az ember hajlandó jólelkűségüket gyengeségöknek betudni... A vademberek között, a melyeket én láttam, a peserék hordtak legkevesebb ruhát.»

A pihenőt e helyen egy kínos esemény még szomorúbbá tette. Egy, körülbelül tizenkét éves gyermek eljött a hajóra, a hol üvegdarabokat adtak a kezébe, nem is sejtván, mit fog velök tenni. Ezen vadaknak, a mint látszik, az a szokásuk, hogy talizmánként talkkövet nyelnek le. A gyermek kétségkívül ugyanezt akarta tenni az üveggel; azért is a francziák, a midőn el akartak indulni, észrevették, hogy a fiú mennyire hány és hogyan vérzik. Szájpadlása és foghúsa egészen össze volt vagdalva. Daczára egy kuruzsló babonaságai és dühös dörzsölgetéseinek, vagy talán épen a túlságosan energikus gyümöszölésnek következtében, a gyermek ropant kínokat állott ki és nemsokára meghalt. E körülmény a pesereket egy szálíg megszalasztotta. Alkal-

TÁNCZOLTATTÁK ŐKET. (127. 1.)

masint féltek, hogy a francziák hasonló sorsban fogják őket részesíteni és hogy valamennyiöknek hasonló módon kell meghalniok.

Január 16-án, midőn a «Boudeuse» Rupert-szigetéhez akart jutni, egy áramlat a part közelébe sodorta. A vasmacskát azonnal leeresztették, de az eltörött; ha a szárazföld felől nem fuj egy kis szél, utazóink hajótörést szenvedtek volna. Vissza kellett térniök a Galant-kikötőbe. Ezt épen jókor cselekedték meg, mert másnap irtózatos vihar tört ki.

«Mialatt a Galant-kikötőben voltunk, huszonhat napon át majdnem szakadatlanul kedvezőtlen szél fujt, egyszerre megfordult s oly inyükre való lett, a minőt remélni sem mertünk; ily körülmények között harminczhat óra elég volt arra, hogy kijussunk a Csendes-tengerbe, nem is fordult elő eset, úgy hiszem, hogy valaki a Galant-kikötőtől a csatorna kijáratáig meg ne pihent volna. A Magalhæs-csatorna hosszúságát körülbelül száztizennégy mértföldre becsülöm. Ez út megtételére ötvenkét napot fordítottunk... Daczára azon nehézségeknek, a melyekkel a Magalhæs-szorosban meg kellett küzdenünk, (és ebben Bougainville egyetért Byronnal), mindenkinek azt ajánlanám, hogy szeptember havától kezdve márczius végéig a Horn-fok melléki út helyett ezt használja. Az év többi részében nyílt tengeren utaznám. A kedvezőtlen szél és erős hullámcsapás nem képeznek nagy veszélyt; ellenben sötétben, egy szűk csatornában tapogatózni, nem igen okos dolog. A csatornában, néha félbe kell az utazást szakítani, de e késedelem nem vész egészen kárba, mert az ember majdnem mindenütt talál bővében ivóvizet, fát, kagylókat, sőt néhol igen jó halakat is. Azt meg kétségbevonhatatlannak tartom, hogy a skorbut több

kárt tesz azokban, a kik a Horn-fok körülhajózásával jutnak a Csendes-tengerbe, mint azokban, a kik a Magalhães-szorosan eveznek át. Legalább, midőn mi e csatornát elhagytuk, egyetlen betegünk sem volt.»

Bougainville e véleménye a mai napig számos ellenmondásra talált; az általa oly melegen ajánlott útat a tengerészek teljesen elhanyagolták. Annál jogosabban teszik ezt ma, a midőn a gőz a hajózás módját és feltételeit egészen átalakította.

A mint Bougainville a Csendes-oczeánba kiért, vette észre nagy meglepetésére, hogy déli szél fuj. Le is kellett tehát egyelőre mondania azon tervéről, hogy a Juan-Fernandez-szigeteket felkeresse. Az «Etoile» kapitányával, Giraudais-val, a tengernek minél nagyobb felületének megismerése végett abban egyeztek meg, hogy egymástól a lehető legnagyobb távolságban fognak haladni, vigyázva azonban, hogy egymást szem elől ne téveszszék: minden este az «Etoile» a «Boudeuse»-höz legalább félmérföldnyire fog közeledni azért, hogyha ez utóbbit valami baj érné, amaz kikerülhesse.

Bougainville egyideig kereste a Húsvét-szigetet a nélkül, hogy megtalálta volna. Későbbben, márczius havában ama szárazföld szélességi körére ért, a melyet a Bellin-féle térképen hibásan Quiros-szigeteknek neveznek. Ugyanazon hó 22-én utazónk négy kis szigetre bukkant, a melyeket Quatre-Facardinsnek nevezett el, s a melyek a Veszélyes-archipelagusnak, ez alacsony korallszigetek halmazának részeit képezték; mintha mindazon hajósok, a kik a Horn-fok mellől vagy a Magalhães csatornából a Csendes-tengerbe jöttek, e helyet tüzték volna ki utazásuk közös céljául. Egy kissé tovább a francziák

egy termékeny szigetet fedeztek fel; lakóik egészen meztelenek voltak, s hosszú lándzsákat hordtak, melyeket fenyegetőleg forgattak kezökben; ezért nevezték el utazóink a szigetet Lanciers- (dzsidások)-szigetének.

Nem szándékunk itt ugyanazt, a mit e szigetek természetéről, hozzáférhetetlenségökről, lakóik vad-sága- és barátságtalanságáról elmondottunk, ismételni. A Lanciers-szigetet Cook Thrum Capnak nevezte el; a Harpe szigetet pedig, melyhez Bougainville 24-én jutott el, Bow-nak keresztelte.

A francia kapitány tudván, hogy Roggween, midőn e helyeket meglátogatta, csak hogy nem elpusztult, nem akart hasonló veszélylyel küzdeni, és azért délnek fordult, el is vesztette csakhamar szem elől azon óriási archipelagust, a mely ötszáz mértföldnyi hosszúságban húzódik el, s a mely nem kevesebb, mint hatvan szigetet vagy szigetcsoportot foglal magában.

Április 2-án Bougainville egy magas meredek hegyet vett észre a horizonon, a melyet Boudeusecsúcsnak nevezett el, s a mely Maitea, a Quiros elnevezte Dezana volt. 4-én, napfelkeltekor a hajók Tahiti-szigete előtt voltak, s észrevették annak alkotó részeit, a két szigetet, a melyeket egy mértföldnyi széles földnyelv köt össze.

Több mint száz, egyensúlyozó rúddal ellátott lélekvesztő gyűlt a két hajó köré; mindannyian rendkívül sok kókuszdió és más pompás gyümölcsökkel voltak megrakva, melyeket mindenféle csekélységekért könnyen be lehetett cserélni. A mikor az éjjel beállott, a parton ezer meg ezer tüzet gyújtottak, a melyekre a hajókról néhány rakétával feleltek.

DZSIDÁSOK SZIGETE.

«Ezen, amphiteatrunként emelkedő partvidék nagyon kedves látványt nyújtott. Habár a hegyek nagy magasságot érnek el, kopasz sziklák seholsem látszanak; mindent az erdők takarnak. Alig hittünk szemünknek, midőn egy fákkal eltakart magános csúcsot vettünk észre, a mely a déli oldalon, a sziget belsejében, a többi hegynek föléje emelkedett; a mint messziről látszott, átmérője nem volt több, harmincz toise-nál; emelkedésével azonban a vastagsága fogyott; messziről egy óriási pyramisnak látszott, a melyet valami ügyes díszítő kéz fa- és levél-girlandokkal ékesített. A kevésbbé magas helyeket rétek takarják; az egész part mentén a hegyesebb rész s a tenger között egy alacsony, sík és beültetett földöv húzódik el. E részen, a kokuszdió- és más gyümölcsfák között, épültek a szigetlakók kunyhói.

A következő nap cserélgetések között telt el. A gyümölcsökön kívül a bennszülöttek tyúkokat, galambokat, halászeszközöket és más szerszámokat kínálgattak; cserébe pedig szegeket és fülönfüggőket kértek.

6-án reggel, miután már három napig evezgetett a partok körül és keresgetett egy alkalmas kikötőt, Bougainville azon öbölben készült partra szállani, a melyet megérkezése napján látott volt.

«A lélekvesztők» — így ír utazónk — «oly nagy számmal gyűltek hajóink köré, hogy csak nagynehezen haladhattunk előre a nagy tömeg s a nagy lárma között. A bennszülöttek mindig csak e szót hallatták: «Tájo», a mi annyit jelent, mint «barát», azonkívül jelek által is igyekeztek barátságos érzületeknek kifejezést adni . . . A lélekvesztők telve voltak asszonyokkal, a kik az arcz kellemessége tekinteté-

ben az európai nők nagy részével kiállanak a versenyt; testök szépségét illetőleg pedig kevesen mulnák őket felül.»

Bougainville szakácsa, daczára a kiadott tilalomnak, módot talált a szárazföldre eljutni. De alig hogy odaérkezett, a bennszülöttek roppant nagy számmal körülvették és egészen levetkőztették, hogy testének minden részét megtekinthessék. A szegény ember nem tudta, mi fog vele történni, s már életét elveszettnek tartotta, a mikor a bennszülöttek visszaadták ruháit és őt magát, az ijedtségtől félholtan a hajóra visszavitték. Bougainville szemrehányásokat akart neki tenni és fenyegette; de a szegény ördög bevallotta, hogy neki ugyan már semmisem képes annyi félelmet okozni, mint a mennyit a szárazon ki kellett állania.

A mint a hajó a parthoz volt kötve, Bougainville néhány tisztjével, ivóvíz felkeresése végett, partra szállott. Roppant nagy tömeg termett azonnal körülöttük, mindnyájan nagy kíváncsian nézegették őket, s hangoztatták a «Tajo, Tajo»-t! Egyik bennszülött meghívta őket a házába és gyümölcsessel, sült hallal, meg vízzel vendégelte meg.

Mikor a francziák hajóikra vissza akartak térni, egy szép külsejű bennszülött, a ki egy fa alatt pihent, megállítá s felszólítá őket, hogy telepedjenek melléje a pihenőül szolgáló gyepre.

«Az ajánlatát elfogadtuk» — így ír Bougainville. — «Ekkor ez ember felénk hajolt és halk hangon egy anakreon-féle dallamot dudolt, a kíséretét egy flóta képezte, melybe egy másik indus orrán át fujt; az egész jelenet pompás volt, igazán érdemes egy Boucher ecsetjére. Négy szigetlakó későbbben a hajóra jött vacsorálni és aludni. Embe-

reim a tiszteletökre flótáztak, brúgóztak és hegedültek, s végre egy kis tűzijátékot rendeztek. Ez utóbbi a vadaknak bámulatát, de ijedtségét is föl-keltette.»

Mielőtt a Bougainville-féle elbeszélés kivonatolását folytatnók, fel kell kérnünk az olvasót, hogy ezen idylli rajzokat ne tekintse vonásról-vonásra igazaknak. Az elbeszélő gazdag fantáziája mindent szépít. A szemei előtt elterülő, elragadóan szép tájkép, a festői természet nem elégítik ki; a képet új vonásokkal akarja szépíteni, pedig csak rikítóbbá teszi. E munkát, igaz, jó indulatból, majdnem öntudatlanul hajtja végre. Mindamellett leírásaiból óvatosan kell az igazat kiválogatni. A kor ezen törekvése és hajlamának egyik igen érdekes példáját találjuk a Cook második utjának leírásában. Az expedíció festője, Hodges, lefestette az angolok partraszállását Midleburg szigetén; e képen látható emberek azonban Oczeánia lakóihoz legkevésbé sem hasonlítanak; togájuk után inkább Caesar vagy Augustus kortársainak tarthatnók. Pedig az eredeti alakok szemei előtt voltak; semmisen lett volna neki könnyebb, mint egy jelenetet, melynek szemtanuja volt, híven ábrázolni! Mennyivel jobban meg tudjuk becsülni az igazságot jelenleg! Semmi sallang, semmi szépítés nincs utazóink elbeszélésében! Ha néha e leírások szárazakká lesznek is úgy, hogy a közönséges embernek nem igen tetszenek, a tudós majdnem mindig megtalálja bennök a komoly tanulmány elemeit, s a tudományt előmozdító munkájának alapköveit.

Megtevéen e megjegyzésünket, folytassuk az elbeszélést.

Az öbölbe szakadó kis folyó partjánál Bougain-

ville nagy vigyázva elhelyezte a betegeket és vız-tartó edényeit. Ez intézkedések azonban a bennszülöttekben gyanut és aggodalmat keltettek. Ők ugyanis szívesen megengedték, hogy az idegenek partra szálljanak, nappal a szigeten sétálgassanak, mindezt azonban oly feltétel alatt, hogy az éjt hajójukon töltik. Bougainville azonban nem tágított, csakis ott tartózkodásának idejét határozta meg előre.

Ezzel a béke és a jó barátság ismét helyreállott. A harmincznégy skorbut-betegnek és ezek örségének, a mely harmincz emberből állott, egy nagy fabódét építettek. E bódét minden oldalról gondosan bekerítették; csak egy bejárót hagytak rajta, a melyhez a bennszülöttek minden kicserélni való vagyonukat odarakták. Az egyedüli kellemetlenség, a mit a francziáknak el kellett viselniök, az volt, hogy minden jószágukra folytonosan ügyelniök kellett, mert «egész Európában ezeknél ügyesebb gazemberek nincsenek.» Dicséretes szokásból, a mely az utazók közt mindig általánosabbá lett, Bougainville a törzsfőnek egy pár pulykát és egy pár kácsát ajándékozott; azután egy darab földet felszántatott s abba búzát, rozst, zabot, rizst, kukoriczát, hagymát stb. ültetett el.

10-én egy szigetlakó agyonlövetett; Bougainville a leggondosabb kutatása daczára, e gyalázatos orgyilkosság szerzőjét nem tudta felfedezni. A bennszülöttek kétségkívül azt hitték, hogy törzsrokonuk volt a hibás, mert szokott módon tovább is hordták az élelmiszereket. Azonban a kapitány tudta, hogy a kikötő nem nyújt minden vihar ellen védelmet, sőt mi több, a fenekén korallzátony is volt.

12-én, egy szélroham alkalmával, a «Boudeuse» vasmacskájának a kötele elszakadt, s e hajó neki

ment az «Étoile»-nak, abban csaknem nagy károkat tett. A mi alatt a legénység nagy része a hajón maradt, hogy kijavítsa, egy csolnak pedig egy másik útat keresett, a melyen a hajók bármilyen irányú szél mellett is elmehettek volna: hirül hozzák Bougainvillenek, hogy három szigetlakó saját házában szuronynyal megsebesítettetett, illetőleg meggyilkoltatott, és ennek következtében nagy lárma támadt, s a bennszülöttek mind a sziget belsejébe menekültek.

Bougainville, nem tekintve a veszélyre, a mely hajóit fenyegette, azonnal partra szállott és lánczra verette azon bűnnek okozóit, a mely a sziget összes lakosságát a francziák ellen könnyen fellázíthatta volna. Ezen rögtöni, szigorú eljárás a bennszülötteket megnyugtatta, s az éjjel csendesen folyt le.

Egyébként Bougainville tulajdonképeni nyugtalanságának nem ez volt az oka. A mint tehát tette, visszament a hajóra. Egy dörgés és erős hullámozás által kísért szélroham a két hajót majdnem a parthoz sodorta; szerencséjökre a szárazföld felől támadt szellő megmentette őket a veszélytől; a vasmacskák kötelei ugyan elszakadtak, azonban az «Étoile» és nem sokkal utóbb a «Boudeuse»-nek is sikerült kimenekülnie a sík tengerre. Igaz, hat vasmacska, melyek későbbi útjokban még nagy hasznukra lehettek volna, az idegen kikötőben ott veszett.

A mint a bennszülöttek észrevették, hogy a francziák készüléteket tesznek az elutazásra, tömegesen jöttek a hajókhoz, hozván magukkal mindenféle frissítő szert. Ugyanekkor az egyik szigetlakó, Aoturu, kérte és meg is kapta az engedélyt, hogy Bougainville útjában elkísérheti. Európába érkezve, Aoturu tizenegy hónapig maradt Párisban,

a hol a legelőkelőbb társaságok is a legszívesebben fogadták. 1770-ben, midőn vissza akart térni hazájába, a kormány egy alkalommal Isle de France-re vitette. Innen azután, a mint az időszak jobbra fordult volna, Taiti-be akarták visszavinni; azonban Aoturu meghalt, mielőtt a nagymennyiségű szerzőségeket, vetőmagot és a házi állatokat, melyeket a kormánytól kapott, hazájába elvihette volna.

Taiti, melyet Bougainville asszonyainak szépségénél fogva Nouvelle-Cythère-nek nevezett el, a Társaság-szigetek legnagyobbika. Habár már, mint fentebb elmondottuk, Wallis is meglátogatta, néhány adatot, melyeket Bougainville közöl róla, mi is fel fogunk sorolni.

Az időben főtermékei voltak: a kókuszdió, a pizáng, a kenyérfa, az ignáme, a czukornád stb. Commerson, az «Étoile» természettudósa India flórájára ismert. A négylábuak közül a szigeten csak disznók, kutyák és a gyorsan elszaporodó patkányok voltak találhatóak.

«Azon sziget klimája nagyon egészséges — így ír Bougainville — «embereink közül — daczára, hogy sokat kellett dolgozniok, daczára, hogy majdnem folytonosan félig vízben állottak s a nap hevének ki voltak téve, daczára, hogy gyakran a meztelen földön kellett aludniok — egyetlenegy sem betegedett meg. A skorbutbeteg, a kiket itt partra szállítottunk, s a kiknek nem volt egy nyugodt éjjelök sem, nagyon rövid idő alatt visszanyerték erejüket és egészségöket. Egyébként a levegő jóságára és a lakosok helyes életmódjára nézve a legtökéletesebb bizonyíték, hogy e szigetlakók, a kik egészen nyílt házakban laknak, s a kiknek nyugvóhelyül, a legfőlebb falevéllal takart pusztá föld szolgál, telje-

sen egészségesek és erősek, hogy minden betegeskedés nélkül elérik az öreg kort, hogy érzékeik finomságát soha el nem veszítik, és hogy fogaik feltűnő fehérségét a legkésőbb vénségben is megtartják.»

E szigetlakók, a mint látszik, szelidek és jóindulatuak. Habár országuk több különálló egészre oszlik, a polgárháborút nem igen ismerik; azonban a szomszéd szigetek lakóival gyakran keverednek háborúba. Ily esetben nem elégszenek meg azzal, hogy a fegyverrel kezökben elfogott férfiakat és ifjakat megölik, hanem álluk bőrét a szakállal együtt lemetszik, s e gyalázatos diadalmi jelet gondosan megőrzik. Vallásuk- és vallási szertartásaikról Bougainville csak nagyon kevés, határozatlan adatot gyűjtött össze. A halottjaik irányában kifejtett tiszteletről azonban tudósít bennünket. E tudósítás szerint a taitiek a hullákat egy bódében felállított állványra teszik, s így hosszabb ideig a szabad levegőn hagyják. Daczára azon erős bűznek, melyet ezen végső bomlásnak indult hullák terjesztenek, az asszonyok a nap egy bizonyos részében köréje gyűlnek, s könnyeikkel, meg kókuszdió-olajjal öntözik.

A földművelés oly gazdagon fizet és oly kevés munkát szükségel, hogy férfiak és asszonyok egyaránt, majdnem teljes tétlenségben élnek. Azért nem csodálkozhatunk azon, hogy ez utóbbiak egyedüli gondját az képezte, hogy mikép tehetik magukat tetszetősekké. A táncz, az ének és a szabad, vidám társalgás a taitieket oly ruganyos szellemüekké és oly mozgékonyakká tette, hogy e körülmény még a francziákat is meglepte, a kiket pedig nem tartanak komoly népnek. E bennszülöttek figyelmét lekötöni lehetetlen volt. Valami apróság meglepte őket, de

hosszasabban semmisem foglalkoztatta. Daczára, hogy a komoly gondolkozásra képtelenek, a mesterségeket szerették és azokban nagy ügyességet fejtettek ki. Lélekvesztőik czélszerűek és erősek voltak. Horgaikat és más halászeszközeiket kicsinosították. Hálóik a mieinkhez hasonlítottak. Kelméiket valami fa héjából ügyesen szőtték és különböző színekkel befestették.

Azon tapasztalatok szerint, melyeket Bougainville a taitiek között szerzett, egy szóval jellemezhetjük őket: igazi «lazzaroni»-k voltak.

Április 16-án, reggeli nyolcz órakor Bougainville körülbelül tíz mértföldnyire volt Taiti-tól északra, midőn egyszerre a horizonon szárazföldet vett észre, a mely, habár három részből állónak látszott, a valóságban csak egy egészet képezett. Aoturu szerint e szigetet Umaitia-nak hívták. A francia kapitány nem látta jónak megmaradni e helyen, folytatta tehát útját úgy, hogy ne jusson a «Veszélyes-archipelagus»-hoz, a melyet a Roggeween szerencsétlensége után ítélve, kikerülendőnek tartott. Április havának hátralevő részében mindig szép, s nagyobbára szélesendes idő volt.

Május 3-án Bougainville egy, épen akkor felfedezett szárazföld felé evezett; ugyanaz nap, nem-sokára még több szigetet is észrevett. A legnagyobb-nak partjai mindenütt meredekül emelkedtek az égnek; az egész sziget, úgyszólván, csak egy tetejéig fákkal borított hegyből állott; sem völgy, sem sík part nem volt rajta. Utazóink néhány tüzrakásról, néhány, a kókuszdiófák árnyékában épült kunyhóról és valami harmincz emberről tesznek említést, a kiket a tengerpart felé szaladni láttak.

Estére azonban a hajókhoz több lélekvesztő gyült.

össze; könnyen kimagyarázható, rövid habozás után, a cserekereskedés kezdetét vette. A szigetlakók kókuszdiókért és kelméikért, melyek csunyábbak voltak, mint a taitieké, vörös posztódarabokat követeltek; a vasat, a szegeket és a fülönfüggőket, a melyek a taiti szigetsoporton — a Bourbon archipelaguson, mint Bougainville elnevezte — oly nagy keresletnek örvendtek, megvetéssel utasították vissza. A bennszülöttek melle és lábszárai, térden felülig sötét-kék színnel voltak befestve; szakállt nem hordtak, hajukat pedig csomóba fogva, a fejük búbjához kötötték.

A következő napon utazóink újból észrevettek néhány, ugyanazon archipelagushoz tartozó szigetet. Lakóik nagyon vadaknak látszottak; soha a hajókra jönni nem akartak.

«E szigetek» — így szól az útleírás — «ugyanazon délkör alatt fekszenek, a mely alatt Tasman Abel volt, a midőn az Amsterdam, Rotterdam, Pilstaart, Prins Willem's szigeteket és a Fleemskerzátont felfedezte. Majdnem ugyanazon délkör alatt fekszenek a Salamon-szigetek is. Azonkívül azon körülmény, hogy a sík tengeren, különösen dél felé több lélekvesztőt láttunk, odalátszott mutatni, hogy e környéken még több sziget is van. Így tehát, a mint látszik, mindezen földrészek egy és ugyanazon délkörön egy hosszú lánczot képeznek. A szigetek, a melyek a Hajós-archipelagust alkotják, a déli szélesség 14-ik és a Páristól számított nyugati hosszúság 171. és 172-ik fokai között fekszenek.»

A friss élelmiszerek fogytával a skorbut újból kezdett jelentkezni. Utazóinknak tehát új pihenőt kellett keresniök. Május 22-én és a következő napokon szemügyre vették a Pünkösd-, Hajnal- és a Lêpreux-szigeteket, a melyek az Új-Hebridák archipelagusá-

nak képezik alkotó részeit és a melyeket 1606-ban Quiros fedezett fel. Miután a szigetek könnyen hozzáférhetőeknek látszottak, a kapitány egy kis csapat matrózt partra küldött, hogy kókuszdiót és más skorbutellenes orvosságul szolgáló gyümölcsöt hozzanak a hajóra. Még ugyanaz nap Bougainville is utánuk ment. A matrózok favágással voltak elfoglalva, a bennszülöttek pedig segélyt nyújtottak nekik a felrakásban. Ezen látszólagos jó viszony daczára a francziák bizalmatlanságukat nem vesztették el és fegyvereiket nem tették le; azok pedig, a kiknek nem volt, nagy köveket fogtak kezökbe s tartották készen, hogy minden perczben eldobhassák. A mikor a csolnakok fával és gyümölcsessel meg voltak rakva, Bougainville minden emberét visszarendelte a hajóra. Ugyanabban a pillanatban a bennszülöttek egy nagy csomóban hozzájuk közeledtek, ellőtték nyilaikat és ellökték lándzsáikat és zagájaikat; nehányan még a vízbe is begázoltak, hogy jobban czélozhassanak a francziákra. Több vaktöltés elsütése semmit sem használt; utazóinknak éles töltésekkel kellett a bennszülöttek közé löniök, hogy őket megszalaszszák.

Nehány nappal később az egyik csolnak, a mint a Lêpreux-szigeteken kikötésre alkalmas helyet keresett, megtámadtatott. Két nyíl repült a csolnakba, s ez elég ürügy volt a tüzelésre, a mely nemsokára oly szaporává lett, hogy Bougainville a maga embe-reit félteni kezdte. Az áldozatok száma nem volt kevés; a bennszülöttek az erdőben, a hova elmene-kültek, óriási kiabálást vittek véghez. A kapitány, a kit a folytonos lövöldözés nagyon nyugtalanított, már egy segély-csapat kiküldésére gondolt, a midőn csolnakját egy hegyfok mögöl előkerülni látta. A mint észrevette, azonnal magához rendelte. «Ekkor» —

így ír útleírásában — «oly eszközökhöz nyultam, a melyek a jövőben megakadályozandók voltak, hogy túlnyomó erőinkkel hasonló visszaélés történhessék.»

Mily elszomorító dolog, hogy a hajósok és felfedezők hatalmukkal oly könnyedén visszaélésre ragadtatták magukat! Ezen romboló düh, melyre semmi sem szolgáltatott okot, a melynek szüksége fenn nem forgott, a mely csak vonzó erővel sem bírhatott: nem-e kelti fel méltó felháborodásunkat? Bár mily nemzethez tartoztak legyen a felfedezők, mindnyájan hasonló kegyetlen dolgokat míveltek. Nem egy nemzetet, hanem az egész azon korbéli emberiséget kell a kegyetlenség vádjával illetnünk.

Miután Bougainville a szükséges élelmi szereket hajóira felrakatta, kivezett a sík tengerre.

Több körülmény odamutat, hogy utazónk csak minél több felfedezést akart tenni. Minden szárazföldet, a mi csak útjába esett, csak felületesen, nagy sietve vett szemügyre: mindazon térképek között, a melyek útját illusztrálják — ezek száma pedig nem csekély — nincs egy sem, a melyik egy egész archipelagust magában foglalna, vagy teljesen megoldaná csak egyikét is az új felfedezések alkalmával támadt kérdéseknek. Nem úgy járt el Cook kapitány. Felfedezései tehát, a melyek körül mindig nagy gonddal és ritka kitartással járt el, őt messze a francia tengerész fölé emelik.

E szárazföldek, melyekre a francziák rábukkantak, az Espiritu Santo, a Mallicolo, a Saint-Barthelemy és azon szigetek voltak, a melyek az imént említettekhez tartoznak. Habár Bougainville ezeknek azonosságát a Quiros felfedezte «Tierra del Espiritu Santo»-val fel is ismerte, még sem állhatta meg, hogy újra el ne keresztelje őket; új nevek «Grandes

«Cyclades» volt, a melyet mostanában az Új-Hebridák-
kal helyettesítenek.

«Magam is könnyen elhittem», — így ír útleírásá-
ban — «hogy azon földnek északi végében vagyunk,
a melyet Roggween a tizenegyedik szélességi kör alatt
látott, s a melyet ő Tienhoven és Gröningen-nek neve-
zett el. A mikor azonban partra szállottunk, csakhamar
meggyőződünk, hogy a Tierra de Espiritu Santo-ra
értünk. A környék teljesen megegyezni látszott
Quiros elbeszélésével; naponként, a mit láttunk,
csak újabb kutatásokra buzdított. Valóban különös,
hogy oly parton, a mely első pillanatra valami föld-
rész partjának látszott, ugyanazon szélességi és
hosszúsági fok alatt, a hol Quiros szerint a Szent-
Jakab- és Szent-Fülöp-öbölnek kellett volna elte-
rülnie: mi egy épen olyan széles csatornára talál-
tunk, a milyen szélességet Quiros amaz öbölnek tu-
lajdonít. Rosszul látott-e a spanyol tengerész? Ho-
mályba akarta-e burkolni felfedezéseit? A geografu-
sok csak sejtelmüknek adtak-e kifejezést, a midőn a
Tierra del Espiritu Santo-t Új-Guineával ugyanazo-
nosították? Hogy ezen kérdést tisztázhassuk, ugyan-
azon szélességi körön még 350 mértföldnyi utat
kellett megtennünk. Én elhatároztam magamat rá,
habár élelmiszereink mennyisége ugyancsak kívána-
tossá tette valami európai gyarmat felkeresését.
Olvasóim látni fogják, hogy kitartásunknak — kevésbe
mult — csaknem áldozataivá lettünk.»

A mialatt Bougainville e környéken tartózkodott,
bizonyos szolgálati ügyekben az «Étoile»-ra kellett
mennie, a hol alkalma nyílt, — a miről különben
már az egész legénység hosszabb idő óta beszélge-
tett — hogy egy sajtósági tény igazoljon. Com-
mersonnak, a hajó természettudósának egy Barré

nevű szolgálja volt. Mint afféle fáradhatatlan, értelmes ember, a ki maga is már gyakorlott botanikussá lett, Barré, ura minden kirándulásában részt vett, s oly kitartással vitte a gyűjtő-szelenczéket, az élelmszereket s a fegyvereket, hogy ura «teherhordó állat»-jának nevezte el. Ezt a Barrét tehát egy idő óta abban a gyanuban tartották, hogy asszony. Síma arcza, vékony hangja, tartózkodó magaviselete és más jelek is igazolni látszottak a feltevést; egy taitii esemény végre világot vetett a kérdésre.

Commerson a szárazra ment, hogy növényeket gyűjtsön; Barré szokás szerint, a szelenczékkal kíséretében volt; egyszerre azonban körülveszik ez utóbbit a bennszülöttek, s azon kiáltozás közben «ez asszony, ez asszony!» elkezdének gyanujok alaposságára nézve maguknak meggyőződést szerezni. Egy tisztjelölt, Bournand, alig tudta szegényt a bennszülöttek kezeiből kimenteni és a hajóhoz visszakísérni.

A mialatt Bougainville az «Étoile»-on volt, Barré vallomást tett neki. Könnybe lábadvá, a természet-tudós segédje kijelentette, hogy ő nő s bocsánatot kért, hogy urát megcsalta akkor, midőn férfi ruhába öltözködve előtte megjelent s szolgálatot fogadott. E leány, miután családja meghalt s vagyonát egy perben elvesztette, férfi ruhát öltött, hogy könnyebben boldogulhasson. Egyébiránt a mikor a hajóra szállott, tudta, hogy a Föld körüli útra indul; e kilátás azonban nem hogy tervétől elijesztette volna, hanem inkább felbátorította.

«Ő volt alkalmasint» — így ír Bougainville — «az első asszony, a ki a Föld körüli utat megtette; tartozom neki annak kijelentésével, hogy a hajón mindig a leglelkiismeretesebb óvatosságot tanusította.

BARRÉ KALANDJA. (146. 1.)

Külsejére nézve nem nagyon szép, de nem is csunya; huszonhat vagy huszonhét éves lehet.»

Május 29-én az expedíció szemei elől a szárazföld eltűnt. Az út iránya nyugoti volt. Junius 4-én a szélesség $15^{\circ} 50'$ -e és a keleti hosszúság $140^{\circ} 10'$ -e alatt utazóink rendkívül veszélyes zátonyt vettek észre, a mely a vízből oly kevéssé emelkedett ki, hogy két mértföldnyi távolságban még az árbocz csúcsáról sem volt látható. A környéken látott több hullámtorlódás, a vizen úszkáló fatörzsek, a gyümölcsök és fucus, továbbá a tenger nyugodt volta is azt jelezték, hogy délkelet felé a közelben nagyobb szárazföldnek kell lennie. E szárazföld Új-Hollandia volt.

Bougainville ekkor elhatározta, hogy e veszélyes helyet, a hol legfőlebb csak homokpadokat és zátonyokat találhat, elhagyja. De egy más körülmény is nógatta őt, hogy útjának irányát megváltoztassa; élelmiszerei ugyanis fogyófélben voltak; a besózott hús rothadni kezdett; légénysége szívesebben is ette a patkányt, ha megfoghatta. Kenyere két hónapra, főzeléke pedig csak negyven napra volt elégséges. Minden körülmény azt kívánta, hogy utazóink északnak forduljanak.

Szerencsére a déli szél megszűnt; a mikor újra fujni kezdett, az expedíciót majdnem végveszélybe döntötte. Junius 10-én északi irányban szárazföld lett láthatóvá; e pompás szárazföld a Louisiade-öbölnek, a mely a «Cul-de-Sac-de-l'Orangerie» nevét nyerte, képezte határát. A tenger mellett egy szép síkság terült el, rajta fák és bokrok tenyésztek, a melyeknek balzsamillata a hajókon is érezhető volt; a háttérben a föld amphitheatrumszerűleg emelkedett fel a felhőkben elvesző hegycsúcsokig.

Csakhamar azonban lehetetlenné vált e gazdag és termékeny vidék meglátogatása; nemkülönben lehetetlen volt felkeresni nyugoti irányban, az Új-Guineától délre elvezető szoros útat, a melyen át a leggyorsabban el lehetett volna érni a Molukki-szigetekre. Egyébiránt létezett-e azon szoros? Semmi sem volt kétségesebb; annál inkább, mivel utazóink nyugot felé nagy távolságban szárazföldet láttak. Mielőbb ki kelle tehát menniök ezen öbölből, a melybe elég vigyázatlanul beveztek volt.

A kivánság keletkezését annak teljesülésétől sokszor nagy távolság választja el. Junius 21-ig a két hajónak minden kísérlete, hogy e zátonyok környezte partoktól szabaduljanak, hasztalan volt, mert a szél és az áramlatok mindig visszaűzték. A köd és eső is ez utóbbiak szövetségébe szegődött; a hajók nem is közlekedhettek egymással máskép, mint ágyúlövések segélyével. Ha a szél iránya megváltozott, hajóink azonnal nekiindultak a sík tengernek; azonban csakhamar felkerekedett megint a kelet-délkeleti szél; a mit tehát nyertek volt, megint elvesztették. Ezen veszedelmes czirkálás alatt a kapitány kénytelen volt a kenyér- és főzelék-adagokat kissebbekre szabni, szigorú büntetés terhe alatt megtiltani, nehogy valaki a régi bőröket egye és végre a hajón levő utolsó kecskét is feláldozni. Az olvasónak, a ki nyugodtan ül kandallójánál, nehéz elképzelnie, hogy mily aggodalmakkal kellett megküzdenie utazóinknak ez ismeretlen tengereken, a hol folyton fenyegetőztek a homokpadok és zátonyok, a kedvezőtlen szelek és ismeretlen áramlatok, de különösen a sűrű köd, mely elrejté a közelfekvő nagy veszélyt is.

Már május 26-ika volt, midőn végre utazóink a Délivrance-fokot megkerülhették. Ekkor lehetségessé

vált rájuk nézve, hogy észak-északkeleti irányban folytassák útjukat.

Két nappal később, a midőn a francziák északi irányban már hatvan mértföldnyi utat megtettek, néhány szigetet vettek észre maguk előtt. Bougainville a Louisiade csoporthoz csatolta őket; közönségesen azonban a Salamon-archipelagushoz sorozzák, a melyet Carteret, ki egy évvel előbb látogatta volt meg, ép úgy, mint a francia tengerész, fel nem ismert.

A két hajó köré csakhamar nagy számú lélekvesztő gyült össze; rajtuk az afrikaiakhoz hasonló fekete emberek foglaltak helyet, a kiknek hosszú, göndör hajuk vörös színű volt. A mint a hajókhoz közeledtek, fegyvereiket, a zagajokat, a levegőben meg-megforgatták és nagy kiabálást vittek véghez, szóval nem árultak el valami túlságosan békés szándékot. Utazóinknak végre is le kellett mondaniok abbéli szándékukról, hogy partra szálljanak. A hullámverés mindenütt heves, s a parti lapály oly keskeny volt, hogy alig vehették észre.

Mivel minden oldalról szigetek vették körül, s a köd roppant sűrű volt, Bougainville ösztönszerűleg egy négy-öt mértföld széles csatornába evezett be, a hol a hullámvész oly erős volt, hogy az «Étoile»-nak ablakait be kellett csuknia. A keleti oldalon végre egy szép, kikötésre alkalmasnak látszó öböl tűnt fel. A kapitány azonnal csolnakokat küldött ki, hogy mélységméréseket tegyenek. A mialatt emberek e munkával foglalkoztak, feléjük közeledett valami tíz lélekvesztő, a melyeken mintegy százötven paizszal, lándzsákkal és ijakkal felfegyverzett vadember foglalt helyet. A lélekvesztők csakhamar két részre oszoltak, hogy a francia csolnakokat körül-

kerítsék. A bennszülöttek, a mint lőtávolságba értek, nyílzáporral fogadták az idegeneket. Az első sortüzelés nem zavarta meg őket, egy másodikra volt szükség, hogy futásnak eredjenek. Két lélekvesztő, a melynek legénysége a tengerbe ugrott, a francziák kezébe esett. A hosszú és jól elkészített járóművek elől kifaragott emberfejekkel voltak feldíszítve, a melyeknek szemei gyöngyházból, fülei teknősbéka kagylójából készültek, ajkai pedig pirosra voltak festve. A folyó, a melynél a támadás végbement, «Harczosok» folyójának, a sziget pedig — a francia tengerészeti miniszter tiszteletére — Choiseul-szigetnek neveztetett el.

A csatorna kijáratánál új föld, Bougainville-szigete, tünt fel a horizonon, a melynek északi vége, a Laverdy-fok Buka-szigetéhez látszott csatlakozni. Ez utóbbi, a melyet a megelőző évben Carteret is szemügyre vett és Winchelsea-nak keresztelt, azon kunyhók után itélve, a melyek partjain elszórva állottak, rendkívül népesnek látszott. Lakói, melyeket Bougainville — kétségkívül, hogy a polinéziak és malájoktól megkülönböztesse — a négerek közé sorol, pápuak voltak s ugyanazon fajhoz tartoztak, a mely Új-Guineát lakja. Göndör és rövid hajuk veresre volt festve; fogaik a folytonos betel rágástól hasonló színűekké lettek. A tengerpart, a mely nagyszámú kókuszdió- és más fával volt beültetve, sok frissítő szerrel kínálkozott; de az ellenkező irányú szelek és áramlatok a hajókat csakhamar elsodorták.

Julius 6-án Bougainville Új-Irlandnak a Schouton felfedezte déli oldalán, a Praslin öbölben ott vetett horgonyt, a hol Carteret is megpihent volt.

«Partra szállítottuk» — így szól az útleírás — «víz-tartó edényeinket; felütöttünk néhány sátort s elkezd-

tünk vizet meríteni, fát vágni és ruhát mosni, a mire már nagy szükségünk volt. Kikötőhelyünk pompás volt; mindenütt finom homok takarta, sehol sziklazátony nem fenyegetődött; a kikötő közelében, valami négyszáz lépésnyire, négy patak volt. Hármat saját szükségleteinkre lefoglaltunk; az egyikből vizet merítettünk a «Boudeuse», a másikkól az «Étoile» részére, a harmadiknál pedig ruháinkat mostuk. Mindjárt a part mellett volt az erdő, a melyen jó tűzi fát és itt-ott asztalos, még pedig finomabb asztalos munkára valót is lehetett találni. A két hajó a parthoz és egymáshoz is oly közel volt, hogy egyik helyről a másikra átkiálthattunk. Azonkívül az egész partvidék jó messzire be a szigetbe lakatlan volt, a miért is bennünket a munkában senkisémm zavart. Így tehát biztosabb kikötőt, a mely a víz és fa-beszerzésre, továbbá a hajó oly nagyon szükséges kijavítására alkalmasabb lett volna, nem kívánhattunk; skorbutbetegeink is szabadon kalandozhattak az erdőkben. Ezek voltak e pihenőnk jó oldalai: volt azonban ennek árnyékoldala is. Daczára minden keresésünknek, sem kókuszdiót, sem pizang-gyümölcsöt, sem ezekhez hasonló frissítőszeret nem találhattunk; valami lakott helyen kétségkívül akár jó módjával, akár erőszakkal hozzájuthattunk volna. Miután a halászat sem nyújtott bő aratást, nem volt szabad tovább itt időznünk, mint a mennyi ideig épen okvetlenül szükséges volt. Azonkívül félnünk kellett, hogy a betegek sem fognak meggyógyulni. Az igaz, hogy nem voltak súlyos betegeink, de többen itt lettek rosszul, a kik, ha csakhamar nem javulnak, kilátás volt, hogy a baj gyorsan el fog terjedni.»

Alig voltak e kikötőben a francziák néhány napig,

egy matróz egy ólomlemez talált, a melyen az angol felírás nyomai még tisztán láthatók voltak. Nem került utazóinknak nagy fáradságába felkeresni azt a helyet, a hol Carteret a megelőző évben pihent volt.

A vadászok sem vonhattak nagy hasznot ez országból. Nehány vad és elvadult disznót láttak ugyan, de el nem ejthették. A helyett löttek galambokat, a melyek hasukon és nyakukon világosszürkék, egyébként aranyos színűek voltak; gerliczéket, papagájokat, koronás madarakat és valami hollófélét, a melynek hangja csalódásig hasonlított a kutyaugatáshoz. A fák a szigeten nagyszerűek voltak.

A mocsáros részeken a káros hullók, az őserdőkben a kigyók, skorpiók és más mérges állatok csak úgy hemzsegték. Szerencsétlenségre nem kizárólag a szárazon voltak. Egy matrózt, a ki molluskákat keresett, a vízben csipett meg egy kigyó. Öt vagy hat órai roppant szenvedés és szörnyű rángatózások után a fájdalom csillapult s az orvosságok, a melyeket a csipés után azonnal nyujtottak neki, lábra állították. Ez eset a conchyliologia barátjainak buzgalmát észrevehetőleg lehütötte.

Julius 22-én, egy heves vihar után, a hajókon földrengés volt érezhető, a tenger felülete is több ízben emelkedni és süllyedni látszott; a halászó matrózokat ez utóbbi jelenség különösen megijesztette. Daczára az esőknek és viharoknak, a melyek sohasem szüntek meg, egy matrózcsapat minden nap elment vadászatra. A vadászok mindig a legszébb reményekkel indultak el; azonban rendesen üres kézzel tértek vissza, más hasznuk nem volt, minthogy csontig áztak. A kikötőtől nem messze, egy természeti ritkaság — ezerszer szebb azon csodás

dolgoknál, melyeket az uralkodók palotáik díszítésére kitaláltak — mindennap számos látogatót csalt magához.

«E természeti nevezetesség egy gyönyörű vízesés volt, a melyet lehetetlen volna elég híven leírni. Hogy szépségéről fogalmat nyujthassunk, tűzcseppéket kellene festenünk, a melyeket a nap sugarai a vízben előidéznek, le kellene rajzolnunk a forró ég-övi fáknak, a melyek magából a vízből emelkednek ki, ködös árnyékát és a fénysugaraknak fantasztikus játékát, melyet az emberi kéztől érintetlen nagyszerű természetben üznek.»

A mint az idő megváltozott, a hajók a Praslin-kikötőt elhagyták és augusztus 3-ig Új-Britannia partjai mentén folytatták útjukat. Az «Étoile» legénysége, útjában számos lélekvesztőtől megtámadtatva, a ködobálásokra és nyíllövésekre kénytelen volt puska-tűzzel felelni, a mi a támadókat csakhamar szét is űzte. Augusztus 4-én utazóink megpillantották azon földet, a melyeket Dampier «Mátyás» és «Vihar»-nak nevezett volt el; három nappal később pedig az Anachoreták-szigetét, a mely nevet e sziget onnan nyerte, mert a partjain halászó bennszülöttek az «Étoile» és «Boudeuse» megjelenése által egy pillanatra sem zavartatták meg magukat munkájokban; minden érintkezést az idegenekkel megvetőleg visszautasítván.

Néhány, félig vízzel borított sziget után, melyeken utazóink majdnem hajótörést szenvedtek, s melyeket Bougainville «l'Echiquier»-nek nevezett el, láthatóvá lett Új-Guinea partja. A magas, hegyekkel borított sziget nyugat-észak-nyugatnak húzódott. 12-én a francziák egy nagy öblöt fedeztek fel; de az áramlatok, a melyek addig is ellenkező irányúak voltak,

nemsokára valami húsz mértföldnyi távolságra elragadták a hajókat amaz öböltől, úgy hogy csak két határköve a Cyclops és Bougainville-hegyek maradtak láthatók.

Nemsokára láthatókká lettek az Arimoa-szigetek, a melyek némelyike négy mértföldnél nem volt nagyobb; a rossz idő és az áramlatok azonban kényszerítették a hajókat, hogy a sík tengeren maradjanak és minden felfedezéstől tartózkodjanak. Hogy azonban valami veszélyes tévedésbe ne essenek, s az Indiai-oczeánba kivezető nyílást el ne veszítsék: mégis a szárazföld közelében kellett maradniok. Ez útjokban látták Új-Guinea nyugati végében Wegiu-szigetét.

A Canal des Français-n át utazóink a szigetek és szirtek ez útvesztőjéből szerencsésen kijutottak. Megérkezett tehát Bougainville a Molukki-szigettengerbe, a hol — a mint remélte — meg kelle kapnia a hajóján levő negyvenöt skorbutbetege számára a szükséges üdítőszeret.

Nem tudva semmit azon eseményekről, a melyek elutazása óta Európában véghez mehettek, Bougainville nem akart oly gyarmathoz evezni, a melyben nem ő lett volna az erősebb. Azon kis telepítvény, melyet a hollandok Boers-, vagyis Buro-szigetén alapítottak, annál inkább megfelelt czéljának, mivel a keresett élelmi- és üdítőszeret rajta könnyen feltalálhatta. A legénység a legnagyobb örömmel fogadta a parancsot, a mely szerint a Kajeli-kikötőbe kellett eveznie. Ekkor már alig volt a hajón ember, a ki skorbutban ne szenvedett volna; a legénység fele pedig — így ír Bougainville — képtelen volt a szolgálatra.

«Megmaradt élelmiszereink oly megromlottak és oly hullaszagúak voltak, hogy szomorú napjainknak

azok voltak a legkegyetlenebb perczei, a melyekben a harangszó ezen utálatos és egészségtelen eledelek elköltésére szólított fel. E helyzet mennyivel éke-
sebbé tette előttünk Buro-sziget bájos vidékét! Éjfé-
l után a kellemes illat, a melyet a Molukki-szigeteket
takaró növények kilehelnek, a tengeren több mért-
földnyire a szigettől már érezhetővé lett, s hirdette
előre legnagyobb bajaink végét. A mint megláttuk
az öböl partjain épült eléggé nagy erődöt, a hor-
gonyzó hajókat, a réteken legelésző szarvasmarhákat;
oly öröm fogta el lelkünket, melyet én is átéreztem,
de leírni képes nem vagyok.»

Alig hogy a «Boudeuse» és az «Étoile» vasmacs-
kája feneket ért, megérkezett a hajókra a telepítvény
feje által küldött két katona, hogy megkérdezze a
kapitányt, miként merészelt megállapodni e helyen,
mikor tudnia kellett, hogy a kikötőbe más be nem
mehet, mint az, a ki az indiai társaságtól erre en-
gedélyt nyert. Bougainville egy tisztje vitte meg a
választ: a francziák az éhség és betegségtől üzelve,
kényszerültek bevitorlázni azon kikötőbe, melyet út-
jokban először elértek; egyébként ők készek Burot
azonnal elhagyni, a mint a legszükségesebb segílyt
megkapták; ezt azonban a humanitás nevében kö-
vetelik. A hollandi rezidens ekkor amboini előljáró-
jának rendeletét küldte meg, a mely szerint neki
határozottan meg van tiltva bárminő idegen hajót
is a kikötőbe bebocsátani, egyszersmind kérte Bou-
gainvillet, hogy adja be neki írásban azon okokat,
a melyek őt a kikötő felkeresésére birták. A hollandi
rezidens ily módon akarta eljárását előljárója előtt
igazolni és bebizonyítani, hogy rendeleteit csak a
legnagyobb szükség kényszerítő hatalma folytán
szegte meg.

A mint Bougainville az igazoló oklevelet aláírta, a francziák és hollandok között a legszívesebb viszony jött létre. A rezidens a két hajó egész tisztikarát meghívta asztalához: azonkívül a friss hús szállítására nézve is létrejött az egyezmény. A kenyeret a rizs, a hollandusok e rendes tápláléka, helyettesítette; a főzelékeket, miután a szigeten általában nem igen termesztették, a rezidens a társaság kertjeiből szállította. A betegek szempontjából kétségkívül helyes lett volna a pihenés idejét hosszabbra szabni, de a keleti musszon már nem sokáig tarthatott, Bougainvillenek tehát el kellett indulnia, hogy Bataviát elérhesse.

Szeptember 7-én hagyta el a francia kapitány Buro-szigetét, azon meggyőződést szerezvén, hogy a hajózás ez archipelagusban nem oly nehéz, a minőnek a hollandusok fel akarják tüntetni. A francia térképekben persze akkor még nem lehetett bizni; azok alkalmasabbak voltak arra, hogy a hajókat veszélybe sodorják, minthogy vezetőül szolgáljanak. Bougainville tehát a Button- és Saleyer-szorosoknak vette útját. Ez út, melyet leginkább csak a hollandusok látogattak, a többi nemzetek előtt kevésbé volt ismeretes. Azért is az útleírás nagy gonddal szól róla és minden kiválóbb pontot, minden fokot megemlíti. Habár nagyon tanulságos volna, az útnak ezen részével nem fogunk foglalkozni, mert inkább csak szakembereket érdekelne.

Szeptember 28-án a «Boudeuse» és az «Étoile», miután Montevideotól kezdve tíz és fél hónapig utaztak volt, Batáviába, Földünk egyik legszebb gyarmatvárosába érkeztek. Ezzel utazóink munkája — úgyszólván — be volt fejezve. Miután Bougainville még Isle de France-ot, a Jó-Remény-

ség fokát, Ascension szigetét, a melynek közelében Carteret-vel találkozott, érintette volt: 1769 februárius 16-án Saint-Maloba érkezett. Két év és négy hónapig tartó útja csak hét emberének életébe került.

A szerencsés tengerész életpályájának többi része nem tartozik munkánk körébe; azért csak néhány szóval emlékezünk meg róla. Bougainville résztvett az amerikai háborúban, s 1781-ben a Martinique-szigeti Fort-Royal előtt egy ütközetben személyesen is harczolt. 1780-ban hajóhad vezérévé lett; tíz évvel későbben azon megbizatást kapta, hogy de Rions Albert fellázadt matrózai között a rendet helyreállítsa. 1792-ben viceadmiralissá neveztetett ki; de e kiváló rangot nem igen akarta elfogadni, mivel, saját kifejezésével élve, üres czímnek tekintette. Későbben a hosszúsági fokmérés élére állított, tagjává lett az Institut-nek, senatorrá neveztetett, sőt I. Napoleon őt grófi rangra is emelte; mint ilyen, évek- és tisztességben gazdagon, halt meg Bougainville 1811 augusztus 31-én.

Bougainville nevét népszerűvé különösen azon körülmény tevé, hogy ő volt első a francziák között, a ki a Földet körülhajózta. Habár megvolt az érdeme, hogy több, addig ismeretlen vagy kevésbé ismert archipelagust — ha mindjárt nem is kutatott át gondosan — felfedezett, illetőleg szemügyre vett: hírnevét mégis inkább az útleírásában kifejtett egyes elbeszélő tehetségének, mint munkáinak köszönhette. Nevét nem azért ismerék jobban, mint sok más francia tengerészét, mintha több vagy jobb szolgálatot tett volna, mint vetélytársai, hanem mivel élményeinek elbeszélésével kortársai tetszését ki tudta vívni.

Guyot-Duclos a vállalatban elfoglalt másodrangú

állásánál és polgári származásánál fogva semmi jutalomban sem részesült. Sz. Lajos lovagjává későbbben azért nevezték ki, mert a «Belle-Poule»-t megmentette. Habár már 1722-ben született és 1734 óta állott tengerészszolgálatban, 1794-ben még mindig tengerészhadnagy volt, az új kor szellemével áthatott kormányférfiak igazgatására volt szükség, hogy végre kapitánnyá neveztessék ki, a mit hosszú és hívséges szolgálatainál fogva már rég kiérdemelt volna. Guyot-Duclos 1794 márczius 11-én Saint-Servanban halt meg.

III. FEJEZET.

Cook kapitány első útja.

I.

Tengeri pályájának kezdete. — Elnyeri az «Adventure» vezérletét. — A Tűzföld. — Cook felfedezéseket tesz a Paumotu-archipelagusban. — Megérkezik Taitire. — Az ottani lakosok erkölcsi és szokásai. — Cook átkutatja a Társaság-archipelagus többi részzeit is. — Végre megérkezik Új-Zeelandba. — Találkozik a sziget bennszülötteivel. — Felfedezi a róla elnevezett tengerszorost. — Körülhajózza a két nagy szigetet. — Új-Zeeland termékei; lakóinak erkölcsi.

A midőn az a feladatunk, hogy valami híres ember élettörténetét elmondjuk, nem szabad elhanyagolnunk azon kisebb-apróbb dolgokat sem, a melyek minden más embernél érdeknélküliek volnának. Azért lehetnek azok kiváló fontosságúak, mert bennök sokszor valami öntudatlan hivatás előjeleire ismerünk, sokszor pedig a hősnek, a kit festeni akarunk, jellemére élénk fényt vetnek. Azért is elmondunk egyet-mást életpályája kezdetéről azon nevezetes tengerésznek, a kire Angolország joggal mindig büszke lehet.

James Cook 1728 október 27-én Yorkshire Morton nevű helységében született. Atyja egy bérlő szolgája, anyja egy paraszt leány; James a kilencedik gyermek volt. Alig nyolcz éves korában, a kis James már ugyancsak segített atyjának a nehéz mezei mun-

COOK JAMES. (FACSIMILE.)

kánál az Ayton melléki Airy-Holme-ban. Ügyessége és munkakedve felkelték iránta a bérlő figyelmét, a ki az írás-olvasásra megtaníttatta. A mikor a fiú tizenhárom éves lett, elment Staithbe — egy kis, de elég fontos halász-kikötőbe — valami Sanderson Vilmos nevű szatócshoz inasnak. A fiatal Cooknak azonban sehogysem volt inyére boltban ácsorogni; szabad idejének minden pillanatát felhasználta, hogy a kikötőbe menjen, s a tengerészekkel beszélgethessen.

Szüleinek beleegyezésével James nemsokára elhagyta a szatócsboltot, s beszegődött hajósinasnak Walkerhez, kinek hajói Irland és Angolország partjai mentén kőszent szállítottak. Mint inas, később mint matróz, s végre mint kormányos, Cook csakhamar megismerkedett új foglalkozásának minden ágával,

1755 tavaszán, midőn Franciaország és Anglia között az ellenségeskedés kitört, a hajó, a melyen Cook szolgált, a Themsén horgonyzott. A tengerész-katonák számát akkorában még a matrózok fogdosásával szaporították. Cook eleinte elbujt, de később valami titkos sejtelen által üzetve, beszegődött az «Aigle»-re, egy hatvan ágyus hajóra, a melynek kapitánya Hugues Palliser volt.

Cook értelmessége, tevékenysége és a hajószolgálatban való jártassága tisztjei előtt feltűnt, s ezek őt a kapitány figyelmébe ajánlották. Ez utóbbi ugyanazon időben a scarboroughi kerület képviselőjétől egy levelet kapott, a melyben az aytoni lakosság ösztönzésére melegen ajánlotta a fiatal Cookot, a ki ennek következtében csakhamar főkormányossá lett. 1759 május 15-én a «Mercure» hajóra szállott át és Kanadába evezett, ott pedig Saunders Károly hajóosztályához csatlakozott, a mely Wolf tábornagygyal egyetemben Quebecet ostrom alá fogta.

E hadjárat alkalmából nyílt alkalma Cooknak először, hogy magát kitüntesse. Megbízotván, hogy Orleans-szigete és a Sz.-Lőrincz északi partján mélységméréseket tegyen, daczára a vállalat nehézsége- és veszélyességének, a csatornának pompás térképét készíté el. E vízrajzi felvételei, oly pontosak és teljesek voltak, hogy megbízatást kapott, hogy a folyónak Quebec alatti részét is vizsgálja meg. E feladatának is oly gondnal és értelmességgel tett eleget, hogy a Sz.-Lőrincz folyóról készített térképét az angol admirális közvettette.

Quebec eleste után Cook a Colville lord vezérlete alatt álló «Northumberland»-re ment át; newfoundlandi tartózkodását arra használta fel, hogy a csillagászatot tanulmányozza. Nemsokára újabb fontos munkálatokkal bízták őt meg. Elkészítette Placentia tervét s letérképelte Saint-Pierre és Miquelon szigeteket. 1764-ben New-Foundland és Labrador tengerészmérnökévé neveztetvén ki, három éven keresztül szakadatlanul hidrográfiai munkákkal foglalkozott, a melyek felhívták reá a miniszterium figyelmét és a melyek az Amerika előbbi térképeinek számos hibáit javították ki. Ugyanazon időben a londoni tudós társasághoz egy értekezést nyújtott be egy napfogyatkozásról, a melyet 1766-ban New-Foundlandon figyelt meg; ez értekezés a «Philosophical Transactions»-ben látott napvilágot. Cook nemsokára megkapta jutalmát számos, ügyesen végrehajtott munkájáért s fárasztó tanulmányaiért, a melyek annál inkább dicséretesek voltak, mivel szerzőjük elemi kiképeztetést nem nyert és mester nélkül kellett magát kiművelnie.

Egy rendkívül fontos tudományos kérdés, a Venus átvonulása foglalkoztatá 1769-ben az egész világ

tudósait. Az angol kormány meggyőzötve arról, hogy gyümölcsöző megfigyelés csak a Csendes-oczeán déli részében tehető, elhatározta, hogy egy tudományos expedíciót fog odaküldeni. A vezérséget a híres hidrografusnak, Dalrymplenek kínálták oda, a kit erre nemcsak csillagászati ismeretei, hanem a Csendes-tengerben tett földrajzi kutatásai is kiválólag alkalmassá tettek. De követelései, a melyek különösen a kapitányi megbízatásra vonatkoztak, a mit sir Hawker Eduard konokul megtagadott, arra bírták az admirális titkárságát, hogy a tervezett expedíció vezérségére mást ajánljon. A választás James Cookra esett, a kit különösen Hugues Palliser pártfogolt, s a ki a tengerészhadnagyi rangot és az «Endeavour» vezérletét elnyerte.

Cooknak, a ki ekkor éppen negyvenedik évét töltötte be, ez volt első önálló vezérsége. A megbízás, a melyben részesült, sokoldalú ismereteket kívánt, mert bár a Venus átvonulásának megfigyelése volt is a főfeladat, nem volt az egyedüli; Cooknak felfedezéseket is kellett tennie a Csendes-oczeánban. A yorkshirei alacsony származású férfiú nehéz feladatának teljes mértékben megfelelt.

A mialatt az «Endeavour»-t felszerelték, legénységét — a mely nyolczvannégy emberből állott — kiszemelték, a tizennyolcz hónapra szánt élelmiszereket felrakták, tíz ágyúját, tizenkét mozsarát a szükséges löszerekkel együtt elhelyezték; érkezett vissza Földkörüli útjából Angolországba Wallis kapitány. Megkérdezettvén, hogy mely helyt tart legalkalmasabbnak a Venus átvonulás megfigyelésére, a tengerész azon szigetet jelölte ki, a melyet III. Györgyről nevezett el, s a melyet a bennszülöttek — a mint olvasóink tudják — Taitinek híttak. E helyet

szándékozott tehát Cook felkeresni oly czélből, hogy rajta a megfigyelést megtegye.

Cookkal együtt hajóra szállottak: Green Károly, a greenwichi csillagvizsgálón Bradley asszisztense, a kire a csillagászati rész bízott; Solander, svéd orvos, Linné tanítványa és a British Museum tanára, a ki a botanikát képviselte, végre sir Banks József, a ki ez utazásaiban csak tevékenységi hajlamának akart eleget tenni. Elhagyván az oxfordi egyetemet e gazdag ember, meglátogatta New-Foundlandot és Labradort, s ez útjában nagyon megszerette a növénytant. Hozzájuk csatlakozott még két festő is; az egyik a tájképek és emberi alakokat, a másik a természeti tárgyakat akarván rajzolni; a kíséretben volt végre egy titkár és négy szolga, közülük kettő néger.

Az «Endeavour» 1768 augusztus 26-án hagyta el Plymouth-t; szeptember 13-án utazóink Madeira szigetén Funchalban kötöttek ki, hogy friss élelmiszereket szerezzenek be. A fogadtatás, a melyben az expedíció részesült, igen szíves volt. Egy látogatás alkalmával, melyet a hajó tisztikara a klarisszák klostromában tett, a szegény remeték egész komolyan kérték őket, mondanák meg nekik, hogy mikor lesz eső és jelöljenek ki nekik a klostrom környékén egy helyet, a hol jó ivóvizet találhatnának, a melyre nagy szükségök volt. Bármily tanultak voltak is Banks, Solander és Cook, e naiv kívánságoknak eleget tenni még sem tudtak.

Madeirától Rio-de-Janeiroig, a hová az expedíció november 13-án érkezett, az utazást semmiféle esemény sem tette emlékezetessé; a fogadtatás, a melyben Cookot a portugallok részesítették, nem felelt meg az ő várakozásainak. A rio-de-janeiroi

tartózkodás alatt Cooknak folytonosan torzsalkodnia kellett az alkirályyal, a ki a tudományokban nagyon járatlan volt, s a ki az expedíció tudományos fontosságát sehogysem tudta belátni. A friss élelmiszereket azonban, a melyekre az angoloknak szükségök volt, még sem tagadhatta meg. Deczember 5-én azonban, a midőn Cook a kikötőből kifelé a santacruzai erősség előtt elevezett, két ágyúgolyót röptettek feléje; a hajóvezér azonnal megállott és a sértés oka felől tudakozódott. Az alkirály válasza szerint az erősség kapitányának kötelessége, hogy minden hajót, a mely az ő tudta nélkül akarja a kikötőt elhagyni, feltartóztasson; habár Cook elutazásáról az alkirályt értesítette is, ez csupa hanyagságból az erősség kapitányával tudatni elmulasztotta. Vajjon barátságtalanság vagy tisztán gondatlanság volt-e ez az alkirály részéről? nem tudjuk. Ha e tisztviselő egyéb dolgaiban is ily hanyagságot fejtett ki, elképzelhetjük, hogy a portugall gyarmat minő kormányzásban részesült!

1769 januárius 14-én Cook a Lemaire-csatornába evezett be.

«A tenger áradása» — így ír Kippis a «Cook életrajzá»-ban — «akkora volt, hogy a víz San-Diego-fokot is elborította, s az angol hajónak előárbozca is soká víz alatt volt. Másnap utazóink egy kis kikötőbe, a melyet a «Móricz»-kikötőnek tartottak, eveztek be; nem sokkal későbbben pedig a «Jó Eredmény»-öblében vetettek horgonyt. E helytt egy kellemetlen eset érte Banksot, Solandert, Greent, Moukhouse-t, a hajó orvosát és kíséretöket. Ők mindnyájan egy hely felé mentek, hogy ott növényeket gyűjtsenek; a mikor a hegyen felfelé mennek, egyszerre oly érzékeny hideg támadt, hogy mind-

annyian a megfagyás veszélyének voltak kitéve. Dr. Solander egészen megdermedt; a két néger szolga ott a helyszínén meghalt, s a többiek is csak két nap mulva juthattak el a hajóhoz. Megszabadulásuk nagy örömet okozott, a melyet csak azok képesek felfogni, a kik hasonló veszedelemben forogtak; Cooknak nyugtalankodása, a melyet hosszas távollétök okozott, szintén véget ért. Ez esemény a felől is felvilágosította őket, hogy mily szigorú a vidék klímája; mert a Föld azon részében akkor nyár volt, s azon napon is, a melyen a hideg őket meglepte, a meleg az angolországi május hónap melegével volt egyenlő.»

James Cook, ez elhagyatott vidék vad lakóira nézve maga tehetett néhány érdekes megfigyelést. Megfosztatva minden kényelemtől, a bennszülötteknek nem voltak sem ruháik, sem házaik, a melyekben a fagyos klíma hatása ellen menedéket találhattak volna, sem fegyvereik, sem semmiféle más szükséges házi eszközeik; ily körülmények között nagyon természetes, hogy nyomorult életök van, melyet csak alig képesek nagynehezen eltengetni. És mégis, mindazon tárgyak közül, a melyeket nekik cserében kínáltak, a legkevésbé hasznavehetőket válogatták ki; a karpereczek és nyakékszerek után mohón kapkodtak, a baltákhoz, késekhez és horgokhoz pedig hozzá sem nyultak. Érzéketlenek voltak a nekünk oly drága jólét iránt és szükségesnek tartották, a mi fölösleges.

Cook szerencsésen választotta meg az útja irányát. Harmincz nap alatt megkerülte a Tűzföldet, a Lemaire csatorna bejáratától, eljutott a Magalhães-szoros nyílásától három foknyi távolságban északra fekvő vidékre. A Magalhães-szoros kanyargásaiban,

kétségkívül, sokkal több időt töltött volna el. A pontos csillagászati megfigyelések, a melyeket Green társaságában tett, és az utasítások, a melyeket e veszélyes útra vonatkozólag szerkesztett, követőinek dolgát megkönnyítették és a Hermite-, Lemaire- és Schouten készítette térképeket lényegesen megjavították.

Januárius 21-től kezdve, a mely napon a Hornfokot megkerülte, márczius 1-ig, azaz hatszázhatvan tengeri mértföldnyi útjában, sehol érezhető áramlatra nem talált. A «Veszélyes archipelagus», vagyis Paumotu-szigetecsoportban Cook szintén meglátogatott néhány szigetet, a melyeket ő Lagoon, Bow, Birds, Chain, the Groups nevekkel nevezett el. E szigetek népesek voltak: tengerészeinknek, a kik már három hónap óta csak eget, vizet, vagy legfőlebb a tüzföldi jégtakarta sziklákat látták, a növényzet rajtok dúsnak és bujának tűnt fel. Utazóink ezután Maitéát, a melyet Wallis Osnabruck-nak nevezett, vették szemügyre; június 11-ének reggelén végre Taitihez értek.

Két nappal később az «Endeavour» a Matavai-kikötőben, Wallis Port-Royal-jában vetett horgonyt; a hajóvezérnek itt meg kelle küzdenie a bennszülöttekkel; a győzelem persze nem volt nehéz. Cook tudván, hogy mi történt elődjével Taitin, hasonló eseteket mindenáron ki akart kerülni. Azonkívül, hogy a megfigyelések eredményesek legyenek, teljes nyugalomra volt szüksége. Első gondja volt tehát a legénységet figyelmeztetni, hogy a legkisebb kihágásokat is a legszigorúbban fogja büntetni.

Mindjárt eleinte kinyilvánítá Cook, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel keresni fogja a bennszülöttek barátságát; azután kijelölte azokat, a kik a szükséges élelmiszereket bevásárolják; másnak —

különös engedelem nélkül — semmi cserélgetést sem szabadott véghez vinnie. Végre meghagyta, hogy a partra szállított embereknek semmi szín alatt sem szabad kijelölt állomásukat elhagyniok; ha pedig valami kézműves vagy katona szerszámát vagy fegyverét ellopátná, az illető nemcsak hogy tartozik a kárt megtéríteni, hanem a körülményekhez képest még szigorúan bűnhődni is fog.

Azonkívül Cook, hogy a tudósokat minden támadás ellen biztosítsa, az «Endeavour»-tól egy ágyú-lövésnyire egy erősséget készült építeni. Banks, Solander és Green társaságában partra szállott, csakhamar megtalálta az alkalmas helyet s azonnal a bennszülöttek szemeláttára kijelölte a határait azon földnek, melyet birtokba akart venni. A szigetlakók egyike, Ouau, a ki már Wallisékkal is jó viszonyban volt, különösen barátságosnak mutatkozott. A mint az erősség helye ki volt jelölve, egy tiszt és tizenhárom emberére bízta a sátrak őrizetét, maga pedig társaival együtt a sziget belsejébe indult. Puska-lövések azonban csakhamar visszaszóltatták.

Egy nagyon kellemetlen eset fordult elő, melynek súlyos következményei lehettek volna.

Egy bennszülött, a ki a sátrak körül ólálkodott, az egyik báméskodó örnek puskáját ellopta. A legénység azonnal sortüzet adott, a mely azonban szerencsére, a védtelen tömegből senkit sem talált. A tolvajt azonban, a kit üldözőbe vettek, elfogták és megölték.

Képzeltető, hogy ez eset milyen izgatottságot hozott létre. Cooknak ugyancsak biztatnia kellett a bennszülötteket, hogy őket visszatérésre bírja. Az angolok mindent, a mire a vár építése körül szükségök volt, megfizettek nekik; engedélyök nélkül a

matrózoknak egy fához sem volt szabad nyulniok. Végre a hajóvezér az «Endeavour» mérszárosát, a ki az egyik törzsfőnek feleségét halállal fenyegette, az árboczhoz kötöztette és megkorbácsoltatta. Ez eljárás az első kellemetlen esetet csakhamar elfeledteté s — a bennszülöttek néhány lopásától eltekintve — a viszony a szigetlakókkal állandóan barátságos maradt.

Ezalatt közeledett az idő, midőn az angoloknak hozzá kellett fogniok az utazás főfeladatának teljesítéséhez. Cook azonnal meg is tette intézkedéseit, hogy a nyert parancsokat végrehajtsa. E czélból Banks Józsefet néhány társával a szomszédos Eimeo szigetére küldte. Másik négyen egy szép kényelmes s az erősségtől elég távol fekvő helyre mentek, a hol a bolygó átvonulását maga Cook is végig akarta nézni s a mely a «Venus-fok» nevet maig is megtartotta.

Az éjjel, a mely az átvonulást megelőzte, aggodalmak között telt el; embereink féltek, hogy az idő nem lesz kedvező; de június 3-án a nap teljes fényében kelt fel s egész nap, egy felhő sem zavarta meg a megfigyelők jó kedvét.

«A megfigyelés a csillagászokra nagyon terhes volt» — írja Fonvielle a «Nature» 1874 márczius 28-iki számában — «mert reggeli 9 óra 21 perczkor kezdődött s a legnagyobb forróságban délutáni 3 óra 10 perczig tartott. A hőmérő 120 Fahrenheit-fokot mutatott. Cook maga mondja és el kell hinnünk, hogy ő maga sem volt meggyőződve a megfigyelés jó végéről. Hasonló hőmérsékleti viszonyok között az emberi szervezetnek, e bámulatos műszernek, működési képessége rendesen elgyengül.»

A mint a Vénus a Naphoz közeledett, megnyult,

mintha e hatalmas égitest vonzaná; egy fekete pont, illetőleg vonal képződött, a mely majdnem oly fekete volt, mint a csillag zöme. Ugyanazon jelenség ismétlődött a belső kör érintésénél is.

«Szóval» — így ír Cook — «a megfigyelés az erősségben és a szomszéd szigeten, egyenlő eredményre vezetett. A nap felkeltétől egész lenyugvásáig egy felhő sem látszott az égen; én, Green és dr. Solander egész tisztán láthattuk a Vénus átvonulását. Greennek messzelátója meg az enyém egyformák voltak, a dr. Solanderé azonban egy kissé nagyobb volt. Mi mindannyian a bolygó körül fényes ködöt vettünk észre, a mely nem engedte meg, hogy az érintkezést, különösen a belső körön, elég pontosan észrevehessük; e körülmény aztán megfigyeléseinkben nagyobb különbséget hozott létre, sem-hogy vártuk.»

A míg a tiszték és a tudósok e fontos vizsgálódásokkal foglalkoztak, néhány matróz a szertár ajtaját feltörte és egy mázsa szeget ellopott. A kár nagy volt s az expedícióra nézve szomorú következményü lehetett volna. A piac csakhamar el volt árasztva e csereeszközzel, a melyet a bennszülöttek a legélénkebben kerestek; tartani lehetett tőle, hogy ennek következtében követeléseiket fel fogják csigázni. A tolvajok egyikét megcsípték, de nem találtak nála többet hetven szegnél; daczára a rá mért huszonnégy botütésnek, büntársait nem vallotta ki.

Hasonló esetek többször is előfordultak, de a bennszülöttekkel a jó viszonyt semmi sem zavarta meg; a tiszték tehát a sziget belsejét is meglátogathatták, hogy a lakosok erkölseivel megismerkedjenek és tudományos kutatásokat tehessenek.

Egy ilyen kirándulás alkalmával Banks József

vándorzenészekkel találkozott. Nem kevésbé csodálkozott, a midőn észrevette, hogy a bennszülöttek énekének tárgyát az angolok megérkezése és élete képezte. Banks azon folyónak mentén, a mely a Matavai öbölbe szakadt, jó messze bement a sziget belsejébe, a hol egy rég kialudt vulkán nyomaira talált. A bennszülöttek között nagymennyiségű dinnye-, narancs-, citrom s másféle gyümölcsmagot osztatott ki; az erősség mellett pedig egy kertet készítettett, a melybe szintén sok, Rio-de-Janeiroban bevásárolt magot ültetett el.

Mielőtt Cook a szigetet végleg elhagyta volna, körül akarta hajózni. Ez úton, a melyet harmincz mértföld hosszúnak tartottak, utazóink a különböző törzsek fejeivel érintkezésbe léptek és a bennszülöttek szokásai és erkölceire nézve számos érdekes adatot gyűjtöttek.

Egyike a legkülönösebbeknek az, hogy e vadak a hullákat a szabad levegőn hagyják, a míg elporlanak s csak a csontokat temetik el a földbe. A hullákat egy tizenöt láb hosszú és tizenegy láb széles és aránylag elég magas színbe helyezik el; a színnek egyik oldala nyitott, a másik három pedig összefont ágakkal el van zárva. A deszka, a melyen a hulla nyugszik, a föld felett mintegy öt lábnyi magasságban van. A kelmékbe burkolt hulla ki van terítve, mellette fekszik fütyköse és kőbaltája. Néhány, füzérbe font kókuszdió a szín nyitott oldalán lóg; egy fél kókuszdió édesvízzel megtöltve, a bejáratnál áll, egy zsák pedig, a melybe a kenyérfa sült gyümölcsét teszik, egy oszlopra van akasztva. Ezen síremléket «tupápaó»-nak hívják. Utazóink nem tudhatták meg, hogy mi volt az oka e különös szokásnak, a mely szerint a halottat a föld felett

hagyták mindaddig, a míg a hús a csontokról le nem rothad. Cook csak annyit vett észre, hogy a bennszülöttek ezen temetőben, melyeket «morai»-nak neveznek, holmi vallási szertartásokat vittek véghez és mindig nyugtalanokká lettek, valahányszor az idegenek feljök közeledtek.

A szigetlakók egyik legkedveltebb eledele a kutya-hús volt. Mindazon állatoknak, melyeket csemegéül fölnevelnek, csak kókuszdiót, kenyérfa gyümölcsét vagy más hasonló növényeket — húst sohasem — adnak enni. A nyers húst forró kövekre egy lyukba teszik, zöld levelekkel és megtüzesített kövekkel, melyekre földet hánynak, betakarják; négy óra alatt a párolt pecsenye készen van; Cook, a ki evett belőle, azt mondja róla, hogy nagyon jóízű.

Julius 7-én az angolok az eltávozásra megtették az előkészületeket. Rövid idő alatt az erősség is leromboltatott.

Ekkor a bennszülöttek egyike, a kit az európaiak mindig fogadtak, szolgájával, egy tizenhárom éves fiúval, a hajóra jött. A szigetlakót Tupiá-nak hitták. Azelőtt Oberea királynő első minisztere, most Taiti legkiválóbb papjainak egyike volt; az angolokhoz azon kérelemmel fordult, hogy vigyék őt el hazájokba. Több körülmény rábirta Cookot, hogy hajójára felvegye. Mivel Tupia, eddigi magas állásánál s mostani tisztségénél fogva, mindent, a mi Taiti szigetére vonatkozott, igen jól ismerhetett: törzsrokonainak szokásairól legkörülményesebben tudósíthatott és őket az európai czivilizáczióknak legkönnyebben megnyerhette. Azonkívül Tupia a szomszéd szigeteket is meglátogatta volt, tehát Taiti környékét is igen jól ismerte.

Julius 13-án az «Endeavour» fedélzete tele volt

bennszülöttekkel; e vadak eljöttek, hogy angol barátjaiktól és Tupia törzsrokonuktól búcsút vegyenek. Egyesek, csendes fájdalomtól áthatottan, könnyeztek; mások ellenben versenyeztek abban, hogy ki tud nagyobbakat kiáltani; fájdalmuk azonban inkább csak színlelt, mint igazán átérezett fájdalom volt.

Taiti közvetlen szomszédságában, mint Tupia mondá, négy sziget volt: Huahejn, Utietea, Otaha és Bolabola, a hol könnyen lehet disznóhúst, szárnyasokat és más ennivalót, a mire az angoloknak ismét nagy szükségük volt — beszerezni. Mindamellett Cook jobbnak látta, hogy meglátogassa Tethorát, egy kis szigetet, a mely Taititől északra nyolcz mértföldnyire feküdt; a bennszülötteknek azonban ott nem voltak állandó lakásaik. Utazóink azért rajta nem is kötöttek ki.

Midőn az angolok Huahejn-sziget közelébe jutottak, néhány lélekvesztő az «Endeavour» közelébe jött; de a vadak csak akkor mertek a hajóra jönni, mikor Tupiát meglátták. Ore király, a ki köztük volt, nagyon elcsodálkozott mindazon, a mit a hajón neki megmutattak; az angolok barátságos fogadtatása által megnyugtattva, csakhamar annyira megbarátkozott velök, hogy Cookkal nevet akart cserélni; egyébként az egész idő alatt, a míg az angolok a szigeten tartózkodtak, önmagát mindig Cooke-nak, a hajóvezért pedig a saját nevén nevezte. A hajó egy szép öbölben kötött ki s a tisztikar azonnal partra szállott; a szokások, a bennszülöttek beszédje, sőt a termékek is ugyanazok voltak, a melyeket Taitin találtak.

Hét vagy nyolcz mértföldnyire délnyugat felé fekszik Utietea. Cook itt is partra szállott és e szigetet, valamint három szomszédját, szintén birtokba

vette s a pihenés idejét, a mi alatt emberei az «Endeavour» puskaaporos kamarája alatt támadt léket bedugaszolták, arra használta fel, hogy a partokat letérképezze. Végre még néhány közel fekvő kis szigetet szintén szemügyre vett és az egész csoportot «Társaság-szigetek»-nek nevezte el.

Cook augusztus 7-én indult további útjára. Hat nappal később Oteroá-hoz ért. A lakosok elleneséges hangulata nem engedte meg, hogy az «Endeavour» mellette kikössön.

Augusztus 25-én a legénység az útrakelés évfordulóját ünnepelte meg. Szeptember 1-én a déli szélesség $40^{\circ} 22'$ és a nyugati hosszúság $174^{\circ} 29'$ alatt, erős nyugati szél mellett, a tenger elkezdett erősen háborogni; az «Endeavour» kényszerült északnak fordulni, hogy a vihar elől meneküljön. Ugyanazon hónap 3-áig az idő nem javult; ekkor végre a szél lecsillapult s utazóink ismét folytathatták útjokat nyugat felé.

Szeptember utolsó napjaiban különböző jelek, úszó fadarabok és növényzsalak, továbbá röpködő madarak hirdették, hogy valami sziget vagy földrész van a közelben. Október 5-én a tenger színe elváltozott, 6-án reggel pedig utazóink egy hosszú partot vettek észre, mely nyugat, nyugat-északnak húzódott el; minél közelebb jutottak hozzá az angolok, annál nagyobbak látszott. Fel volt tehát fedezve azon régen keresett, híres kontinens, a melynek a kozmografusok szerint szükségképen léteznie kellett, hogy a földet egyensúlyban tartsa s a melyet ők «Terra australis incognita»-nak neveztek. A part, melyet utazóink ezen déli földrész partjának tartottak, azon szigeteknek volt északi része, melyeket később Uj-Zélandnak neveztek el.

Csakhamar felszálló füstöt vettek észre az angolok a partokon, a melyeknek részleteivel is megismerkedtek. A dombokat erdők takarták s a völgyekben is nagy fák voltak láthatók. Csakhamar láthatóvá lettek a kicsiny, de takaros házak, a lélekvesztők és a parton összegyülekezett bennszülöttek is. Végre egy kis emelkedésen egy magas és rendesen épült karózatot vettek észre utazóink, a mely a dombnak egész tetejét bekerítette. Egyesek vadaskertnek, mások háziállatok részére készült pajtának tartották, mások ismét más véleménynek adtak kifejezést; mindezen sejtelmek azonban hamisaknak bizonyultak, miután megtudták, hogy ama kerítés nem más, mint egy «i-pa».

Október 8-án, délutáni négy óra körül, az «Endeavour» egy kis folyó torkolata mellett fekvő öbölben kikötött. Két oldalról magas, fehér sziklafalak emelkedtek az égnek; középen a barna föld fokozatosan, lépcsőzetes lejtők alakjában emelkedett fel egy magas hegylánczhoz, a mely messze benn a szigeten végig látszott húzódni.

Cook, Banks és Solander a szükséges legénységgel együtt két csolnakba szálltak. A midőn azon helyhez közeledtek, a hol a bennszülöttek egybe voltak gyülekezve, ezek elfutottak. Ez nem akadályozta meg az angolokat abban, hogy partra ne szálljanak, miután az egyik csolnakot négy hajóinasra bízta, a másikat pedig a sík tengeren hagyták volt.

Alig hogy a csolnakoktól eltávoloztak volt, négy, hosszú lándzsával felfegyverkezett bennszülött kijött az erdőből és a csolnak felé rohant, hogy elvegye. Sikerült volna is ez nekik, ha a sík tengeren levő legénység a hajóinasoknak oda nem kiált, hogy hagyják csolnakjukat az áramlat által tova vitetni,

A BENNSZÜLŐGTEK OLY KÖZEL JÖGTEK . . . (178. l.)

A bennszülöttek azonban ennek daczára oly közel jöttek, hogy löni kellett reájok; az első lövés, a mely fejök fölött elrepült, csak egy pillanatra állítá meg őket: a második lövés egyiköket leteríté. Az elesettnek társai eleinte igyekeztek őt magukkal visszavinni; de, hogy könnyebben futhassanak, csakhamar felhagytak e szándékukkal. A lövések hallatára a tiszték is visszatértek a hajóra s onnan nézték, hogy miként folytatnak a bennszülöttek élénk tanácskozást a történt dolgok felett.

Cook mindezek daczára érintkezésbe akart lépni a bennszülöttekkel, felszereltetett tehát három csónakot és Banks, Solander meg Tupiával együtt partra szállott. Körülbelül ötven bennszülött a parton várta őket; a vadak fegyverekként hosszú lándzsákat, egy láb hosszú, talkkőből készült, jól kicsiszolt szerszámokat viseltek, a melyek körülbelül négy vagy öt fontot nyomhattak. Ezen baltaféle igen éles talkkő-szerszámot ők «patu-patu»-nak vagy «toki»-nak nevezték. A mint az angolok közelebb jöttek, a bennszülöttek mindnyájan felugráltak helyeikről és jelekkel adták tudtokra, hogy távozzanak.

A mint a tengerészkatonák a parton voltak, Cook és társai a szigetlakók felé közeledtek. Tupia elmondta nekik, hogy az idegenek békés szándékkal jöttek, hogy ivóvíz és élelmiszereknél egyebet nem kívánnak s hogy mindenért, a mit nekik elhoznak, vaseszközöket fognak adni. Utazóink meglepéssel vették észre, hogy a szigetlakók Tupia szavait egészen jól értik és hogy nyelvök a taitiinek csak dialektusa.

Hosszasabb beszélgetés után valami harmincz bennszülött átjött a folyón. Az angolok üveget és vasszerszámokat mutogattak nekik; de ezekkel sem

tudták tetszésüket sehogysem megnyerni. Egyikök azonban egyszerre elkapta Green vadászkését, mialatt a többiek támadásra tettek előkészületeket; embe-reinknek löniök kellett a tolvajra, a kit lábáról le is vertek; erre a bennszülöttek valamennyien a vízbe ugrottak s úszva a túlsó partra menekültek.

Ez első kísérletek, hogy a bennszülöttekkel csere-kereskedés jöhessen létre, szerencsétlenek voltak; Cook tehát felhagyott velök s másutt szándékozott ivóvizet keresni. E közben azonban két lélekvesztőt vett észre, a melyek a part felé tartottak. Cook azonnal intézkedéseket tett, hogy útjokat vágja. Az egyik, gyorsan evezvén, elmenekült; a másik elfogatott, emberei azonban — daczára Tupia biztatásainak, hogy az angolok békés szándékkal viseltetnek irántok — fegyverrel kezökben védekezni kezdtek. Négyet az angol golyók leterítettek: a másik három bennszülött a tengerbe ugrott; azonban daczára heves védekezésöknek, fogságba estek.

Cooknak ezen kellemetlen eset alkalmából tett megjegyzései becsületére válnak s az eddig szokásos eljárással sokkal élesebb ellentétben állanak, sem-hogy szószerinti közlésüket elmulaszthatnók.

«Nem áltathatom magamat» — így ír — «hogy minden ember szemrehányásokkal fog illetni, mert e szerencsétlen indusokra golyóval lövettem; midőn később hidegvérrel visszagondoltam ez eseményekre, magam is szemrehányásokat tettem magamnak. Kétségbevonhatatlan ugyanis, hogy nem érdemelték meg a halált azért, mert nem bíztak ígéreteimben s nem jöttek hajómra akkor sem, a midőn semmi veszély sem fenyegette őket; de megbizatom kötelességemmé tette, hogy a vidékkel megismerkedjem; azt pedig másképp nem eszközölhettem, minthogy vagy

nyílt erőszakkal török be országukba, vagy a lakosok bizalmát és jóindulatát igyekezem megnyerni. Ajándékok kiosztását megpróbáltam, de sikertelenül; hogy tehát további ellenségeskedéseknek útját vágjam, hatalmamba kellett kerítenem néhány bennszülöttet, a kik által a többit is meggyőzzem arról, hogy nem akarunk általmukra lenni, hanem inkább javukat kívánjuk. Mindeddig szándékom nem volt bűnös; az igaz, hogy a csatában, melyre nem voltam elkészülve, teljes győzelmet vívhattam volna ki a nélkül, hogy a négy indust életétől megfoszszam; de figyelembe kell vennünk, hogy hasonló esetben, ha a tüzelésre a parancs ki van adva, az ember a következményeknek többé nem ura.»

Az angolok a foglyokkal, hogy szerencsétlenségöket némileg enyhítsék, a lehető legbarátságosabban bántak, ajándékokkal halmozták el, karpereczeket és nyakékszert raktak rájuk s azután partra akarták szállítani; ezek, midőn látták, hogy a csolnakok a folyó felé közelednek, kérték uraikat, hogy ne tegyék őket partra, mert ott ellenségeik laknak, a kik őket azonnal meg fogják ölni és fel fogják falni. Mindamellett a bennszülötteket partra tették; utazóink véleménye szerint a szabadon bocsátott foglyoknak nem történt bántódásuk.

Október 11-ének reggelén Cook elhagyta e nyomorult tájéket, a melyet — mivel fánál egyebet rajta be nem szerezhett — «Poverty-öböl»-nek nevezett el. Ezen a déli szélesség $38^{\circ} 42'$ és a nyugati hosszúság $181^{\circ} 36'$ alatt fekvő öbölnek patkó alakja van, de a kikötésre — daczára, hogy a déli és keleti szelek előtt nyitva áll — alkalmas.

Cook ezután dél felé a partok mentén folytatta útját, minden nevezetesebb pontnak nevet adott s

a többi között egy szigetet elkeresztelt Portlandnek, mivel hasonlított a hasonló nevű szárazföldhöz, a mely a Manche-csatornában fekszik. A bennszülöttek mindenütt ellenséges indulatot tanúsítottak; hogy nyílt háborúra nem került a dolog, kiváltképen az angoloknak tudható be, a kik minden körülmény között szívós türelmet tanúsítottak.

Egy napon több lélekvesztő gyülekezett a hajó köré s a bennszülöttek szegekért, üveggyöngyökért halakat cseréltek be; egyszerre egyikök Tajetot, a Tupia szolgáját hatalmába kerítette, a mire mindannyian gyorsan evezvén, menekülni igyekeztek. Az angoloknak a rablókra löniök kellett; a tüzelés következtében támadt zavart a kis taitii felhasználta, a tengerbe ugrott s az «Endeavour»-hoz úszott.

Október 17-én Cook nem talált alkalmas kikötőre; az idő is mindig rosszabbá lett; utazónk tehát azt tartván, hogy jobb szolgálatot tesz, ha az északi partot teszi vizsgálata tárgyává, visszafordult azon irányba, a melyben jött volt.

Október 23-ikán az «Endeavour» egy öbölbe ért, a melyet Tolaganak neveztek s a melyben a hullámzás alig volt érezhető. A környéken utazóink kitünő ivóvizet találtak s élelmiszereiket is, mivel a bennszülöttek barátságos magaviseletet tanúsítottak, könnyen kiegészíthették.

Miután a hajóvezér a tudósok védelmére minden szükséges intézkedést megtett, Banks és Solander partra szállottak, hogy növényeket gyűjtsenek; sétájuk közben több igen nevezetes dologra találtak. Egy völgyben, a melyet minden oldalról meredek hegyek környékeztek, egy egészen átlukasztott hegy állott, a melyen keresztül egyik oldalon a tenger, a másik oldalon pedig az öböl és az ezt környező

dombok voltak láthatók. A midőn a tudósok kirándulásukból visszatértek, egy öreg őket megállította s bemutatta nekik a bennszülöttek katonai gyakorlatait, melyeket azok lándzsáikkal és a patu-patuval vittek véghez, egy másik sétája alkalmával Solander egy az európaiakéhoz teljesen hasonló hajtócsigát vásárolt; a bennszülöttek jelekkel adták tudomására, hogy úgy hozhatja forgásba, ha ostorral üti.

Az öböl bejáratának baloldalán feküdt egy sziget; e mellett láttak az angolok egy lélekvesztőt, a melynél nagyobbbal egész útjukban sehol sem találkoztak. Hossza hatvannolcz és fél, szélessége öt, magassága pedig három láb és hat hüvelyk volt; az eleje domború, bizarr ízlésű faragványokkal volt díszítve, a melyek között a spiralis vonalak és a sajátságosan összekuszált figurák túlsúlyban voltak.

Október 30-ikán Cook, miután hajóját a szükséges ivóvízzel és tüzelőfával ellátta volt, felvonatta a vitorlákat és folytatta útját északi irányban a part mentén.

A Cook elnevezte «Mayor»-szigeten a bennszülöttek oly szemtelenek és tolvajtermészetűek voltak, a nőkkel mindaddig még az angolok nem találkoztak volt. Mindamellet utazóinknak öt vagy hat napig meg kellett ott maradniok, hogy a Merkur átvonulását megfigyeljék. Utazóink meg akarták mutatni e vadaknak, hogy semmi alkalmatlankodó büntetlenül nem marad s ezért az egyik tolvajra, a ki egy vitorladarabot ellopott, golyóval rálöttek, de a lövés, a mely hátba találta, nem tett benne nagyobb kárt, mint egy erős botütés. Egy másik golyó azonban, a mely a víz felületén ugrálva a lélekvesztők felett elsurrant, oly rémülettel tölté el a bennszülötteket, hogy mindannyian gyorsan evezvén, elmenekültek.

November 9-ikén Cook és Green partra szállottak, hogy a Merkur átvonulását megfigyeljék, Green a bolygó belépésére ügyelt, Cook pedig a Nap magasságát mérte meg.

E helyt nincs szándékunkban az angol hajósoknak Új-Zéland körüli sorsát apróra elmondani. A folytonosan ismétlődő történetek és a bennszülöttekkel meg-megújuló harcok, továbbá a természeti szépségek leírása, bármily vonzóak volnának különben, aligha kötnék le hosszabb időre a szíves olvasó figyelmét. Jobbnak tartjuk tehát az eljárást, a mely szerint az utazásnak a topografiára vonatkozó részét röviden érintjük s inkább a bennszülöttek erkölceit, a melyek máig annyira megváltoztak, írjuk le hosszasan.

A Mercury-öböl az Új-Zéland északi felét képező szigetnek északkeleti partjain van. November 15-én, midőn az «Endeavour» ezen öblöt el akarta hagyni, számos lélekvesztő gyűlt köréje.

«Két ilyen lélekvesztő, — így szól az útleírás — a melyen valami hatvan fegyveres ember foglalt helyet, egész közel jött a hajóhoz; a bennszülöttek elkezdték énekelni hadi dalukat, de midőn látták, hogy az angolok rájuk sem hederítenek, hozzáfogtak a kődobáláshoz és nekieveztek a partoknak. Csakhamar azonban visszatértek s megújították támadásaikat, a miközben egymást énekek által bátorították. Tupia, a nélkül, hogy valaki felszólította volna, heves szemrehányásokat tett nekik s figyelmeztette, hogy vigyázzanak, mert az angoloknak oly fegyvereik vannak, melyekkel egy pillanat alatt valamenynyitket lesujthatják. De a bennszülötteket nem ijeszté meg. Jertek a szárazra s egyitek sem menekül meg — volt a rémítgetésre a válaszuk. — Jól

van, — így szólt Tupia — de hát miért jöttök bántalmazni bennünket, a mikor a sík tengeren vagyunk? Nekünk nincs kedvünk a harcra s kihívásokat nem fogadjuk el, miután a viszálykodásra semmi okunk sincs. A tenger épen úgy a miénk, mint a tiétek. — Hasonló egyszerű és találó okoskodást Tupiáról egyikünk sem tételezett volna fel. Azért is Cookot meg a többi angolokat Tupia beszéde nagyon meglepte.»

A mi alatt az angol hajó a Hauraki-öbölben tartózkodott, Cook egy elég nagy folyót vett észre, melyet Themzének keresztelt. A folyó partjait épen olyan fák környezték, a minők a Poverty-öblöt. Egyikük hat láb magas és tizenkilencz láb területű volt; egy másiknak pedig csak törzse volt kilenczven láb hosszú.

Azon gyakori összeütközésekben, melyek az angolok és bennszülöttek között előfordultak, nem mindig az európaiaknak volt igazuk.

«Néhány hajós, — így ír Kippis — a kik, mióta az indusok a lopás hibájába estek, likurgusi szigorúsággal szerettek volna e vadak irányában eljárni: jónak látták egy új-zélandi szántóföldről egy nagy csomó batatot elrabolni. Cook ezért őket tizenkét botütésre ítélte. Ketten a büntetést szó nélkül kiállották, de a harmadik megmaradt abbeli véleménye mellett, hogy az angol nem követ el bünt, ha az indus földekről valamit elrabol. Cook erre azal felelt, hogy a szofistát elcsukatta s addig ki sem bocsátotta, míg az késznek nem nyilatkozott arra, hogy újabb hat botütésnek aláveti magát.»

Deczember 30-ikán az angolok megkerülték azon fokot, melyet a Tasman elnevezte «van Diemen Máriá»-nak tartottak; ekkor azonban oly heves,

ellenkező szél keletkezett, hogy Cook három hét alatt csak tíz mérföldet haladhatott előre. Szerencséjére ez egész idő alatt mindig a part közelében maradt; e nélkül most aligha beszélhetnők el utazása történetét.

1770 január 16-ikán, miután a nyugati oldal több öblét elnevezte volt, Cook egy hatalmas, hóborította hegycsúcs közelébe ért, melyet Egmont gróf tiszteletére Egmont hegynek keresztelt. Alig hogy utazóink e hegyet megkerülték, észrevették, hogy a part egy nagy körivet ír le, a melybe számos kisebb öböl be-benyúlik; Cook ezek egyikében ki akart kötni, hogy hajóját kijavíttassa és hogy ivóvíz- és tűzifakészletét kiegészítse. Beevezett tehát egy kis öbölbe, a hol egy tiszta patakra és nagyszámú fára talált, mert az erdő a parton a vízig nyúlt. A bennszülöttek e helyt barátságosak voltak; a hajóvezér tehát megkérdezte tőlük, nem-e láttak valaha az «Endeavour»-hoz hasonló járóművet. A válasz tagadó volt; a Tasman emléke tehát — habár e hely az »Orgyilkosok öblé»-től csak tizenöt mérföldnyire feküdt — a bennszülöttek közül teljesen kiveszett.

Egy alkalommal az angolok az új-zélandiak egy élelmiszerkosarában két lerágott csontot vettek észre, a melyekről mindjárt első pillanatra látszott, hogy nem kutyacsontok; közelebbi megtekintés után kiderült, hogy emberi maradványok. A bennszülöttek — megkérdeztetvén e dolog iránt — egész egykedvűen vallották be, hogy hiszen ők fel szokták ellenségeiket falni. Sőt néhány nappal később az «Endeavour»-ra hoztak hét emberi fejet, a melyeken meg volt ugyan még a hús és a haj, de hiányzott belőlük az agyvelő; a bennszülöttek ezt,

mint az eledel javát, — úgy látszik — először ették meg. A húsnak a koponyákon még nem volt szaga; kétségkívül bizonyos szerekekkel a rothadást meg tudták akadályozni. Banks a fejek egyikét nagy nehezen meg tudta venni; de már egy másodikat megszereznie lehetetlen volt, az öreg, a kinek tulajdonát képezték, nem akarta átengedni, talán azért, mert a zélandiak a koponyákat diadalmi jelnek és a bátorság bizonyítékának tekintik.

Néhány napot Cook a környék megtekintésének szentelt. Egy kirándulása alkalmával egy magas hegyre jutott fel, a melyről tisztán láthatta azon szorosot, a melyet Queen-Charlotte-csatornának nevezett volt el, továbbá a túlsó oldalon kiemelkedő partot, a mely — úgy tetszett neki — csak négy mérföldnyi távolságban feküdt. A köd miatt Cook a partok folytatását délkeleti irányban nem láthatta. Annyit azonban mégis észrevett, hogy e csatorna déli határát jelöli meg azon szigetnek, a melynek partjai mellett ő mindedig utazgatott. Feladata lön tehát, hogy a délibb fekvésű szigetet átkutassa. Nem is riadt vissza a feladattól, csakhogy előbb meg akart győződni arról, vajjon a Queen-Charlotte igazán csatorna-e vagy öböl.

Ugyanezen környéken Cooknak alkalma nyílt egy «ipa»-t meglátogatni. Az ipa egy megerősített város, a mely rendszeren egy kis szigeten, vagy valami nehezen hozzáférhető sziklán épült.

A bennszülöttek a természetalkotta nehézségeket még erődítésekkel fokozták úgy, hogy némely ipa csak nagynehezen volt megközelíthető. Néhányat azok közül, a melyeket az angolok láttak, két árok, mellvéd és kettős karózat védelmezett; a második árok nem kevesebb, mint huszonnégy láb mély volt.

EGY «I-PA» (FACSIMILE). (186. 1.)

A második karózaton belül, húsz lábnyi magasságban, egy negyven láb hosszú és hat láb széles deszkázat állott, a mely magas oszlopokra helyezve, a védők állomásául szolgált, a kik e helyről az összehalmozott kövek és lándzsákkal a támadókat könnyen elboríthatták. Az ilyen helyeket a bennszülöttek nem foglalhatják el, hacsak hosszas körülzárolás által az őrséget a maga megadására nem kényszerítik.

«Nagyon meglepő, --- jegyzi meg Cook --- hogy daczára a gond és figyelemnek, a melylyel ezen erősségeket majdnem minden czélszerű építőeszköz hiányában felépítették: nem találtak fel lőfegyvert. Az új-zélandiak sem az íjjat, a melylyel a nyilat ellöhetnék, sem a kődobásra alkalmas parittyát nem ismerik; ezen annál inkább lehet csodálkoznunk, mert e két fegyvernem, a melynek készítése az említettem védelmi munkáknál sokkal könnyebb, majd mindenütt, még a legvadabb népeknél is feltehető.»

Február 6-án Cook elhagyta az öblöt és elindult keletnek azon reményben, hogy a tengeráradás beállta előtt könnyebben bejuthat a csatornába. Esteli hét órakor a hajót az áramlat a Koamaru-fokon túl egy kis sziget közelébe sodorta. A környéken a tengerből éles hegyű sziklák emelkedtek ki.

A veszély minden perczben fokozódott. Egyetlen mód volt még, hogy a hajót megmentésék. Utazóink megpróbálták és sikerült. Már csak egy keskeny tér választá el az «Endeavour»-t a zátonytól, midőn az angolok hetvenöt ölnyi mély vízbe a vasmacskát leeresztették. Szerencsére a vasmacska a tenger fenekén megkapaszkodott: az áramlat pedig, a mely az előbb említett szigeten megtörve, irányát meg-

változtatta, a hajót a zátonyon túl magával ragadta. Az «Endeavour» azonban még mindig veszélyben forgott, mert a zátonyok nem voltak messze és az áramlat óránként öt mérföldnyi utat tett meg.

Ez alatt azonban beállott az apadás, a hajó kiszabadulhatott s a kedvező szél segítségével a szoros legkeskenyebb részén is átjuthatott.

Új-Zéland északi felét, a melyet a bennszülöttek Eaheinomauonak neveztek, utazóink még mindig nem hajózták volt körül, valami tizenöt mérföldnyi hosszúságban még nem ismerkedtek meg partjaival. E körülményre támaszkodva néhány hajóstiszt Cook véleménye ellenére is megmaradt ama nézete mellett, hogy a mit láttak, nem sziget, hanem kontinens.

Habár Cook meggyőződését tekintve nem ingadozott is, hajóját oly irányba terelte, hogy tisztjei minden kétségét eloszlathassa. Két napi utazás után, a mely idő alatt a Palliser-fokot is körülhajózták, a fedélzetre hívta kétkedő tisztjeit s megkérdezte tőlük, hogy ragaszkodnak-e előbbi véleményükhöz; tagadó válaszuk után Cook lemondott arról, hogy Eaheinomauo keleti oldalán azon pontig evezzen, a melyről elindult; hanem készüléteket tett, hogy egész hosszában körülhajózza azon szigetet, a melyet legújabb időben fedezett fel, s a melyet a bennszülöttek Tauai-Punámunak hívtak.

E sziget partjai nagyobbára terméketlenek voltak s lakatlanoknak látszottak. Utazóinknak a parttól négy-öt mérföldnyire mindig el kellett maradniok.

Márczius 9-ének éjjelén az «Endeavour» néhány zátony fölött szerencsésen elfutott; csak reggel vették észre, hogy mily nagy veszélyben forogtak volt. E sziklákat, a melyek az elbizakodott hajósok elfogá-

sára látszottak felállítva lenni, utazóink «fogó»-knak nevezték.

Ugyanazon napon Cook észrevette a Steward-szigetén azon fokot, a melyet Új-Zéland déli végének tekintett és South-foknak nevezett. A délnyugatról jövő magas hullámokból, a melyek a South-fők körül a hajót csapkodták, Cook meggyőződött, hogy amaz irányban nagyobb szárazföld nem lehet. Ezért is, meg hogy Új-Zélandot egészen körülhajozza, északnak indult.

A nyugati oldalnak déli végéhez közel egy öblöt fedezett fel, a melyet «Dusky»-nek kereszteltek. Az egész vidéke terméketlen, meredek és hóval borított; bejáratánál három vagy négy mértföld széles öbölben, a mely oly szélesnek, mint hosszúnak látszott, több sziget terült el, a melyek bármely hajónak — kétségkívül — kitünő védelmet nyújtottak volna. De Cook, mivel tudta, hogy a kijövetelhez szükséges szél e partokon havonként csak egyszer fuj, nem akart ama helyen megállapodni; e tekintetben nem egyezett meg több tisztjével, a kik csak a pillanatnyi előnyt tekintették, s nem gondolták meg, hogy mily baj lehet az, ha a hajónak bizonytalan ideig egy helyen kell maradnia.

Tauai-Punámu nyugati partjain az expediciót semmi baj sem érte.

«A Dusky öböltől» — így ír Cook — «a $44^{\circ} 20'$ -ig egy keskeny halom-láncz húzódik el, a mely egyenesen a tengerből emelkedik ki és erdőkkel van borítva. A dombsor mögött közvetlenül, egy hegy-láncz emelkedik, a mely teljesen terméketlen és csupasz sziklából áll; egyedüli takarójuk a hó, a melyet nagy mennyiségben lehet rajtok találni.... Vadabb, kietlenebb és elijesztőbb vidéket nem képzel-

hetünk, mint a minőnek ez látszik a tenger felől; mert a meddig a szem csak ellát, mindenütt szikla-csúcsok vannak, még pedig oly közel egymáshoz, hogy nem völgyek, csak hasadékok választják el őket egymástól!

A $44^{\circ} 20'$ -en túl a táj képe átváltozik; a hegyek a sziget belsejébe vonulnak; a tengert alacsony dombok és termékeny völgyek környékezik.

A $42^{\circ} 81'$ -en túl a tenger mellékén ismét meredek, erdőborította hegyek vonulnak el. Egyébiránt az «Eudeavour» messzebb maradt el a partoktól és az időjárás is ködösebb volt, semhogy a partok részletei megkülönböztethetők lettek volna. Miután a hajó ily módon a szigetet megkerülte, ismét bevezett a Queen Charlotte csatornába.

Cook itt újra ellátta hajóját ivóvízzel és tüzi fával s azután oly úton, a melyen utazása feladatát legteljesebben megoldhatta volna, el akart indulni Angolország felé. Sajnálatára azonban — mert el szeretne volna dönteni azon kérdést, vajjon létezik-e a Terra Australis vagy sem? — sem a Jó Reménység, sem a Horn-fok felé nem vehette útját.

Mivel a tél közepén volt, megrongált hajójával vállalatát jó végre nem vezethette. Nem tehetett tehát egyebet, mint hogy Kelet-Indiának tartson; e célból először Uj-Hollandlát akarta elérni.

Mielőtt azonban az utazás e második részletének eseményeit elbeszelnők, össze fogjuk röviden foglalni azon adatokat, a melyeket utazóink Uj-Zéland fekvésére, termékeire és lakosaira nézve összegyűjtöttek.

A «Föld felfedezése»-nek második kötetében említettük, hogy e szigetet Tasman Abel látogatta volt meg először, ugyanott beszéltük el, hogy a hollandi kapi-

tány ez útjában véres nyomokat hagyott maga után. Uj-Zélandot 1642 óta, a mikor Tasman felfedezte, soha európai hajó meg nem közelítette. Nagyrészt tehát ismeretlen maradt e sziget és senki sem tudta, vajjon nem képezi-e kiegészítő részét a Terra Australisnak, a mint a hollandi utazó hitté, a ki Uj-Zélandot «Staatenland»-nak nevezte volt el. Cookot illeti meg tehát a dicsőség, hogy e két nagy szigetnek, a mely a déli szélesség 34. és 38. foka és a nyugati hosszúság 180. és 190. foka közt terül el, földrajzi fekvését megállapította.

Tauai-Punámu hegyekkel borított terméketlen föld volt, a melyen, a mint látszik, a bennszülöttek csak csekély számban laktak. Eaheinomauo képe barátságosabb volt; erdő borította hegyek, dombok és völgyek váltakoztak rajta, a melyek között a patakok vígan csörgedeztek. Banks és Solandernek, a föld termékenységére és klimájára vonatkozó megjegyzéseiből, Cook a következő ítéletet vonta le. «Ha az európaiak e vidéket gyarmatosítanák, kevés gondnal és fáradtsággal megszerezhetnék e helyen mindazt, a mire szükségök van.» A jövő e tekintetben, Cooknak, igazat adott.

Uj-Zélandon a négylábú állatok közül csak patkányok és kutyák voltak találhatók, ez utóbbiak húsát a bennszülöttek megették. A fauna e szerint szegény volt, annál bujábban tenyészett a növényzet. Azon növényekről, a melyek az angolokat leginkább meglepték, így szól az útleírás:

«A lakosok kender és len helyett egy növényt használnak, a mely hasznosság tekintetében az előbb említetteket jóval felülmulja... Az uj-zélandiak közönséges ruháikat, csak csekély fáradtsággal, ama növénynek leveleiből készítik; ugyanannak szárából csinál-

ják vásznukat és köteleiket is, a melyek sokkal tartósabbak és erősebbek, mint a kenderből készültek. . . Végre ugyanezen növényből, ha másképp kezelik, selyemfényes és hófehér szálakat tudnak előállítani; ezen szálakból szövik azután legszebb szöveteiket, a melyek bámulatosan soká tartanak. Óriási nagy hálók szintén ezen levelekből készítvék; az egész munkájok annyiból áll, hogy a szükséges vastagságú szálakká vagdalják és ezeket összekötözik.»

E csodálatos növény, a mely a fent közölt leírás szerint utazóinkat annyira elragadta és néhány évvel későbbben La Billardièret is dicsőítő himnuszok elzengésére bírta, ma *Phormium tenax* név alatt ismeretes.

Az ilymódon felébresztett reményeknek későbbben egy kissé le kellett hűlniök. Duchartre kitünő chemikus véleménye szerint, a nedves meleg, különösen pedig a mosás, rövid idő alatt szétbontják e növény szálaikat; két vagy háromszori kilugozás után, az ezen növény szálaiból készült kelme szétbomlik. Mindennek daczára a *Phormium* elég fontos kiviteli czikk. Kennedy, az Uj-Zélandra vonatkozó igen érdekes munkájában, azt mondja, hogy 1865-ben a kivitel a *Phormium*ból csak tizenöt terhet tett; négy évvel későbbben azonban — a mi egy kissé valószínűtlen — 12,162-re, 1870-ben pedig 32,823-ra emelkedett; ez utóbbi évben a kivitt *Phormium* értéke 132,578 font sterling volt.

A mi a lakosokat illeti, ezek magasak, arányos növésűek, erősek és nagyon ügyesek voltak. Az asszonyokban hiányzott a testalkat gyöngédsége s a formák azon szépsége, a mely őket más országokban jellemzi; miután pedig ugyanolyan ruhákat viseltek, mint a minőket a férfiak: csak szelídebb hangjukról

és arczkifejezésök élénkségéről voltak felismerhetők. Ugyanazon törzs egyénei egymással barátságos lábon éltek; de ellenségeik iránt kiengesztelhetetlen gyűlölettel viseltettek s kegyelmet sohasem osztottak; az ellenfél hullája náluk gyakran borzasztó ünnepieségekre adott alkalmat; e rémes szokásukat, ha nem is menti, de némileg kimagyarázza azon körülmény, hogy az állati eledelnek szükében voltak.

»Talán egy kissé különösnek is látszik» — így ír Cook — «hogy egy országban, a hol a győzelemmel oly kevés haszon jár, oly gyakori a háború».

De a szükségesen kívül, hogy magukat húseledellel elláthassák, egy másik körülmény, a melyet Cook még nem ismerhetett, szintén buzdította őket a háborúk folytonos megújítására; az egész szigetet ugyanis két különböző faj lakta, a melyek egymás ellen már természetöknél fogva kiengesztelhetetlen gyűlölettel viselkedtek.

A hagyomány szerint, a maorik ezelőtt mintegy ezerháromszáz évvel vándoroltak ki ide a Sandwich szigetekről. A dolog hihetőnek látszik, ha az ember meggondolja, hogy a polinéziai faj lakja a Csendes-oczeánnak ezen óriási nagy részét. A hagyomány szerint a maorik Hanaikiból — a Sandwich szigetek Havaiáról — vagy Szanaiból — a Hajós archipelagus egyik tagjáról indultak el és kiszorították, illetőleg megsemmisítették az autochthon lakosságot.

Új-Zéland első gyarmatosai a sziget bennlakói között két egészen eltérő fajt különböztettek meg; az egyik, a mely az erősebbik volt, határozottan Havai, a Marquesas s a Tonga szigetek lakosaira emlékeztetett; a másik pedig leginkább a melaneziai fajhoz hasonlított. Ezen tény, a melyre először

Freycinet figyelmeztetett s a melyet újabban Hochstetter megerősített, teljesen megmagyarázza azon különös körülményt, a melyet Cook hoz fel, hogy Tupiát, a taitii születésű embert, az új-zélandiak képesek voltak megérteni.

Polinézia lakói vándorlásainak történetét — hála a nyelvészet és anthropologia vívmányainak — ma már meglehetősen ismerjük; de Cook idejében, a mikor az e tárgyra vonatkozó mondákat gyűjteni csak elkezdték, az embereknek alig lehetett róla sejtelmük.

«Mindegyike ezen népeknek — így ír Cook — a hagyományánál fogva abban a hitben él, hogy ősei — habár már régen — egy más országból jöttek; a hagyományaik szerint mindnyájuknak közös, ősi hazájuk volt, melyet Hiuaiznak neveztek».

A szigeten tehát ezen korban a négylábú állatok közül csak a kutya volt található s ezt is máshonnan hozták volt oda. Az új-zélandiaknak naponkénti eledelül tehát csak a növények és egy bizonyos madárfaj, a mely az angolok előtt ismeretlen maradt, szolgált. Szerencséjükre, a partokon nagy számmal voltak a halak; ezek nélkül a lakosoknak nem egyszer az éhhalállal kellett volna küzdeniök.

Az új-zélandiak megszokva a háborút s minden idegent ellenségüknek tartván, a ki legjobb esetben is eledelökül szolgálhat: nagyon természetesen mindenütt megtámadták az angolokat. Azonban mihelyest saját gyöngeségükről és ellenségeik erejéről meggyőződtek, mihelyest belátták, hogy az idegenek lehető kíméletesen bánnak azon halálhozó gépekkel, melyeknek borzasztó hatásáról meggyőződtek: az angolokkal mindig, mint barátokkal bántak s irányukban mindig meglepő loyaltással viselkedtek.

Valamint mindazon szigetlakók, kiket utazóink meglátogattak, úgy az új-zélandiak sem ismerték az illemet és a szégyent: Cook erre vonatkozólag nem egy érdekes esetet mond el. E bennszülöttek nem voltak oly tiszták s nem fürödtek oly gyakran, mint a taitibeliék, mert országuk hidegebb volt; mindazonáltal külsejükre gondot viseltek, sőt a hiúságtól sem voltak teljesen mentek. Testüket bizonyos olajjal vagy hal-, illetőleg madárzsírral kenték be, a mely csakhamar megbüdösödött s őket oly kellemetlen szagúakká tette, mint a minők a hottentot-ták. Szokásuk volt végre testüket tatuálni; bizonyos alakok a testükön nemcsak kézi ügyességükről tanuskodtak, hanem oly ízlést is árultak el, a minőt az ember ily kezdetleges műveltségű népnél nem keresett volna.

Az angolokat nagyon meglepte azon körülmény, hogy az asszonyok külsejükre kevesebb gondot fordítottak, mint a férfiak. Hajuk rövidre volt nyírva, nélkülözött minden ékszert; öltözködni pedig épen úgy öltözködtek, mint férjeik. Füleikben hordták összes ékszereiket, a melyek a legközönségesebb tárgyakból, mint tollakból, halcsontokból, fadarabokból vagy rongyokból állottak; ez ékszerekre azután zsineggel más tárgyakat is, mint zöld talkkő-tüket, elhunyt rokonaik körmeit vagy fogait, szóval mindazt felaggatták, a mit kézrekeríthettek.

Ez emlékeztet egy taiti nő esetére, a melyet Cook az útleírásában elmond. E nő meg akarván kapni mindent, a mit meglátott, az angoloktól egy lakatot kért, hogy a füle czimpájába akaszsa. Az angolok odaadták neki s azután a hozzá való kulcsot a szemeláttára a tengerbe dobták. Nemsokára azonban megint csak eljött az asszony s vagy azért,

mert terhére volt, vagy mert mással akarta helyettesíteni, arra kérte az idegeneket, hogy vegyék le neki a különös ékszert. Kérelme azonban nem teljesült s az angolok értésére adták, hogy ha már kicsikarta e sajtászerű fülönfüggőt, viselje is következményeit.

Az új-zélandiak ruházata legfőlebb két darabból áll; az egyiket, a melynek kelméje a gyékény és posztó között középhelyet foglal el s a térdet veri, a vállon hordják, a másikat pedig, a mely a földig ér, derekuk köré kötik. Ez utóbbit nem viseli mind-egyik. A kik csak az először említett ruhadarabot hordják, ha a földre guggolnak, szalmával fedett kunyhóhoz hasonlítanak. Az ilyen ruhákat gyakran igen csinosan feldíszítik különböző színű rojtokkal vagy rikábban szalagokra vagdalt kutyaaprém-mel.

A népnek kézi ügyességéről azonban legfényesebb tanubizonyságot lélekvesztőik tesznek. Hadi csolnakaikon negyven, sőt ötven fegyveres ember is elfér; az egyik ilyféle csolnak, a melyet az angolok Ulagában mértek meg, nem kevesebb, mint hatvan-nyolcz láb hosszú volt. A lélekvesztőket az új-zélandiak domború faragványokkal és fekete tollbokkrétákkal pompásan feldíszítették. Gyakran két lélekvesztőt összekötnek. Halászbárkák is viseltek orrukon és farukon díszítményeket; ezeket rendesen roppant eltorzított emberfejek képezték, a melyekre kilógó nyelvet akasztottak és fehér gyöngyházzszemeket raktak. Sokszor két ilyen bárkát szintén összekötöttek; az egyensúlyozó gerendát ép úgy, mint a hadi csolnakokon, csak a kisebbeken alkalmazták.

«Mivel talán a betegségek egyedüli oka a mértékletlenség és a testgyakorlat elhanyagolása, — így ír Cook — nem lehet csodálkoznunk, hogy e

népek csaknem állandó, zavartalan egészségnek örvendenek. Valahányszor helységekbe elmentünk, a gyermekek és öregek, az asszonyok és férfiak körénk gyülekeztek; őket is ugyanaz a kíváncsiság bántotta, a mely bennünket hozzájuk vezetett; beteg emberrel az új-zélandiaknál nem találkoztunk; azokon, a kik meztelenül jelentek meg körülöttünk, soha beteges kiütést, sem himlőhelyet nem vettünk észre.»

II.

Ausztrália keleti partvidékének átkutatása. — A termékek és a lakosság szokásai. — Az «Endeavour» szerencsétlensége. — A hajózás nagy és folytonos veszélyekkel jár. — Cook átevezi a Torres-szoroson. — Új-Guinea lakói. — Cook hazaérkezete.

1770 márczius 31-én hagyta el Cook Új-Zélandot, illetőleg Farewell-fokot, hogy nyugat felé evezzen. Április 19-én a déli szélesség $37^{\circ} 58'$ és a nyugati hosszúság $210^{\circ} 39'$ -e között szárazföldet pillantott meg, a mely északkeletről nyugatnak húzódott. Ez szerinte azon föld volt, a melyet Tasman a maga térképén Van Diemen földének nevezett. Sajnálataira azonban meg nem állapíthatta, hogy a part, a mely előtte elterült, összefüggésben van-e Tasmaniával, vagy sem. Északnak tartva utazóink, minden nevezetesebb pontnak nevet adtak; így jutottak a térképekre a Hicks-fok, Ram-Lead, Howe-fok, Dromedary-hegy, Upright-fok, Pigeon-House stb.

Ausztrália ezen részét hegyek és gyér erdőség takarta. Itt-ott felszálló füstoszlopok jelezték, hogy e partoknak is vannak lakói, a kiknek azonban, mihelyt az angolok feléjük közeledtek, sürgősebb dolguk sem volt, mint elmenekülni.

A bennszülöttek, a kiket utazóink először meg-

láttak, hosszú pikákkal és egy fadarabbal voltak felfegyverkezve, a mely valami görbe kardhoz hasonlított; ez volt a híres bumerang, a bennszülöttek kezében oly gyilkos hatású, az európaiak kezében oly ártatlan fegyver.

A vadak arcukat — a mint látszott — fehér porral kenték be; testüket hasonló színekkel festették tele; az egyik széles sáv a mellükön ferdén vonul végig, mint a katonáknál a töltéstartó szíja, a lábszáraikon hasonló színű sávok voltak, a melyeket messziről harisnyakötőknek lehetett volna tartani.

Egy kissé távolabb az angolok újból megkisérették a partraszállást. De két bennszülött, a kiket eleinte meg akartak a maguk részére nyerni, oda dobván nekik szegeket, üveggyöngyöket és más hasonló apróságokat, — oly ellenséges magatartást tanusított, hogy utazóink kényszerültek vaktöltéssel rájuk löni. A puskaropogás első pillanatra megdöbentette a vadakat, de miután semmi bajuk sem történt, újra megkezdték az ellenségeskedéseket s dobálták a köveket. Ekkor az egyik matróz az idősebbik lábába lőtt. A szegény vadember rögtön beszaladt az egyik kunyhóba, elővett egy paizsot s újból megkezdte a harczot, a melylyel azonban, a mint tehetetlenségéről meggyőződött, csakhamar ismét felhagyott. Az angolok ezt felhasználva, partra szállottak és benyomultak a kunyhókba, a hol nagy mennyiségű fegyvert találtak. Ugyanezen öbölben a víztartókat is partra szállították, de a bennszülöttekkel, a kik az angolok közeledtére azonnal elmenekültek, érintkezésbe sehogy sem léphettek.

Egyik kirándulás alkalmával, melyet Cook, Banks és Solander együtt tettek meg, utazóink állatok

nyomaira bukkantak. Madarakat, a melyek igen szépek voltak, szintén nagy mennyiségben találtak. A sokféle, buján termő növény miatt, melyeket a természettudósok e helyen találtak, arra bírták Cookot, hogy ez öblöt «Botany Bay»-nek nevezze el.

«E fák — így ír Cook — legalább oly nagyok, mint az angolországi tölgyfák; sőt egyet láttam, a mely hozzájuk hasonlított is. Ez ugyanazon fa, a mely a «sárkányvér»-hez hasonló gummit izzadja ki.»

A kérdéses fa kétségkívül az eucalyptusok fajához tartozik. A halak közül, a melyek e partvidéken találhatóak, meg kell említenünk a tüskés ráját, a melyek közül az egyik, háromszázharminczhat fontot nyomott.

Május 6-án Cook elhagyta a Botany-Bay-t és a partoktól mindenütt két-három mértföldnyire maradván, folytatta útját észak felé. A hajózás e helytt mindig meglehetősen egyhangú maradt. Az egyedüli feltűnő, a mi a legénységet mindig egy kissé felvillanyozta, az volt, hogy a tenger mélysége minduntalan változott.

Az egyik partraszállás alkalmával utazóink arra a meggyőződésre jutottak, hogy ezen vidék sokkal terméktlenebb, mint a Botany Bay környéke. A föld száraz és homokos volt, a dombok lejtőin fák gyéren, egymástól elszigetelten állottak. A matrózok itt megöltek egy tűzokot; Angolországból való eltávoztuk óta utazóinknak még vad úgy nem izlett, mint ez. Ezért nevezték el ez öblöt Bustard-Bay- (Tűzok-öböl)-nek.

Május 25-én az «Endeavour» elmaradva egy mértföldnyire a szárazföldtől, egy fokhoz ért, a mely épen a ráktérítő alá esett. Másnap az angolok észre-

vették, hogy e helyen a tenger áradása és apadása épen hét lábat tesz. Az áradás nyugat felé és az apadás kelet felé sodort; ennek épen ellenkezőjét tapasztalták a Bustard-Bay-ben. A fentemlített fok közelében a szigetek számosak, a tengersizoros keskeny és csekély mélységű volt.

Május 29-én Cook — remélvén, hogy hajójának kitisztítására alkalmas helyet talált, Banks és Solanderrel együtt egy széles öbölben partra szállott. Alig voltak azonban utazóink szárazon, egy vastag, szakállas és hegyes magvakkal ellátott növény — kétségkívül a spinifex fajból — útjokat állotta, a mennyiben a ruhákhoz tapadt, azokat átlukgatta és a bőrt is felkarczolta. Ugyanakkor egész raj szunyog lepte meg és csipte össze az angolokat. A hajó kitisztítására a hely, a melyet Cook kiválasztott, alkalmas volt ugyan, de ivóvíz nélkül szűkölködött. Az itt-ott elszórt gummifákon óriási fészkei lógtak a fehér hangyáknak, a melyek a fiatal ágakra kapaszkodva, ezeket nedvöktől csakhamar megfosztották. Fényes színű pillangók szintén nagy számban repkedtek a fehér emberek körül.

Mindezek bizonyos szempontból bizonyára érdekes megfigyelések voltak; de teljesen még sem elégítették ki a hajóvezért, a ki első sorban is ivóvíz készletét akarta volna kiegészíteni. Ekkor lőn nyilvánvalóvá először az, a mi az újonnan felfedezett földrészt jellemzi, a források, patakok és folyók hiánya.

Egy második kirándulás, a melyet még ugyanaznap este tettek, az ivóvíz tekintetében, szintén eredménytelen maradt. Annyit azonban megállapított Cook, hogy az öböl mély s ezért másnap körül akarta hajózni. Ez alkalommal csakhamar észrevette,

hogy a bejáraton túl az öböl csakhamar kiszélesedett s végre egy nagy tavat képezett, a mely északnyugati irányban a tengerrel összeköttetésben állott. Egy másik ága kelet felé nyult; könnyen fel volt tehető, hogy a tó a tengerrel ez irányban is összeköttetésben áll.

Cook Ausztráliának e részét Uj-dél Wales-nek nevezte el. A föld terméketlen és homokos volt; hiányzott róla mindaz, a mi egy gyarmat alapítására szükséges. E felületes megtekintés, e tisztán topografiai szempontból véghezvitt vizsgálódás nem volt alkalmas arra, hogy az angolokat e vidék rendkívül bő ásványországi kincseivel megismertesse.

Május 31-től június 10-ig a hajózás megint csak teljes egyhangúságban ment végbe. Az utóbb megnevezett napon az «Endeavour», a mely mindeddig huszonkét fok, azaz ezerháromszáz mértföld hosszú utat, — a zátonyok és homokpadok között — minden baleset nélkül megtett, egyszerre a képzelhető legnagyobb veszélybe keveredett.

Utazóink a déli szélesség 16° és a nyugati hosszúság $214^{\circ} 39'$ -e alatt voltak, a midőn Cook — látva maga előtt két alacsony, erdővel borított szigetet — a hajót egész éjjel a sík tengeren evezette, hogy felkeresse a Quiros felfedezte szigeteket, azaz azon archipelagust, a melyet néhány geografus hibásan egy nagy szárazföldhöz tartozónak jelentett ki. Esteli kilencz órától kezdve a mérő ón mindig kisebb és kisebb mélységet jelzett. Az egész legénység a fedélzeten volt s a vasmacskák a lebecsáttatásra készen állottak; egyszerre azonban a mélység ismét növekedni kezdett. Ebből a hajó népsége arra a következtetésre jutott, hogy a homokpadon, a melyhez naplementekor ért, túl jutott s így a veszélyt ki-

kerülte. A mélység folyton növekedett s ezért Cook és a többi tiszt, a kiknek épen nem volt őrési szolgálata, hajószobáikba vonultak.

Azonban tizenegy órakor a mérő ón, miután valamivel előbb még húsz ölet jelzett, egyszerre tizenhétre szökött vissza s mielőtt újból lebecsáthatták volna, az «Endeavour» már fenékre ért, sőt a hullámoktól hajtatra csakhamar hátsó végével egy sziklán rekedt.

A helyzet rendkívül komoly volt. Egy erős hullám által a korallszirt szélén átemeltetve, az «Endeavour» annak egy mélyedésébe jutott. A holdvilágnál is látszott már, miként uszkál a vízben a külső deszkázat néhány darabja.

Szerencsétlenségre, a tenger áradásában volt, a midőn a hajó zátonyra jutott; a magas vízállásra, hogy a hajót fogságából kimentsék — nem lehetett számítani. Az angolok nem vesztegetve az időt, azonnal tengerbe dobtak hat ágyút, egy pár víztartót, a vaskészletet, szóval mindazt, a mi a sziklán akadt hajót megkönnyíthette. De minden fáradozásuk daczára a hajó a fogságából nem szabadult ki.

Napfelkeltével a helyzet ijesztő voltát csak annál tisztábban láthatták. A hajót a szárazföldtől nyolcz mértföldnyi távolság választotta el. Sehol a közelben egy sziget sem volt, a mely menedéket nyújthatott volna az esetre, ha — a mint tartani lehetett tőle — a hajó szóttörik. Habár az angolok ötven tonnával tették is könnyebbé hajójukat, az mégis csak másfél lábnyira emelkedett ki a vízből. Szerencsére a szél lecsendesült; e nélkül az «Endeavour» alighanem romokká vált volna. Azonban a lék gyorsan növekedett; két szivattyú már nem

győzte a vizet eltávolítani; egy harmadikat is be kellett állítani.

Rémes alternativa állott utazóink előtt! Ha a hajó a szikláról elszabadul, nagyon könnyen elsüllyedhet; ha pedig el nem szabadul, a hullámok csakhamar szét fogják rombolni. A csolnakok pedig nem voltak elegendő számban, hogy a hajó népségét szárazra szállíthassák.

Nem volt-e valószínű, hogy ily körülmények között a fegyelem felbomlik? Ki felelhetett érte, hogy nem fog a legénység között valami viszály kitörni s ezáltal a baj csak fokozódni? És ha a matrózok egy része el is fog érni a partokra, mi sors vár rájuk azon barátságtalan vidéken, a hol hálóik és fegyvereik alig lesznek elégségesek arra, hogy velök a szükséges élelmiszereket megszerezzék? Végre mivé lesznek azok, a kik a hajón maradnak? Hasonló gondolatokkal foglalkozott a hajón mindenki. De a kötelesség érzete oly erős, a vezérnek hatalma, a kit legénysége szeret, oly nagy: hogy nyugtalankodását senki egy szóval sem árulta el, hogy semmi rendetlenség nem fordult elő.

A hajóvezér azon embereinek erejét, a kik a szivattyúknál nem dolgoztak, nagyon kimélte, hogy azon esetre, ha sorsuk véglegesen megfordul, legyenek pihent emberei. Cook oly ügyes intézkedéseket tett, hogy a midőn a tenger színe a legnagyobb magasságot elérte, az összes népség a kötelekbe kapaszkodott s a hajó fogságából kiszabadult; nagy örömeikre az angolok észrevették, hogy ekkor sem nyomul belé több víz, mint akkor, a midőn a sziklán volt.

De a matrózok, a kik huszonnégy órán keresztül halálos félelmet állottak ki, közel voltak a végső

kimerültséghez. Nemsokára minden öt perczben fel kellett váltatniok; mert különben a kimerültségtől összerogytak.

E perczben újabb rossz hír az elcsüggedést még jobban fokozta. Azon ember, a ki a hajóban a víz magasságát mérte, egyszerre tizennyolcz hüvelyknyi növekedést jelzett. Szerencsére azonnal észrevették, hogy a vízmérő matróz tévedt; a legénység e feletti öröme akkora volt, mintha már minden veszély elmúlt volna.

Az egyik tisztnek, Monghouse-nak, ekkor kitünő gondolata támadt. Egy nagy vitorla darabot összevarratott s megtöltötte gyapjával és a hajón levő állatok trágyájával s ily módon a léket nagyobbára bedugaszolta. E pillanattól kezdve az emberek nem gondoltak többé arra, hogy az «Endeavour»-t szétrombolják és darabjaiból új járóművet készítsenek, a mely őket Kelet-Indiába vigye. Egyedüli gondjuk volt, hogy egy alkalmas kikötőt keressenek, a hol hajójukat újra bedeszakázhatják.

E keresett kikötőt június 17-én, azon folyó torolata mellett találták meg, a melyet Cook Endeavour folyónak nevezett el. A hajó kiigazításához azonnal hozzáfogtak s munkájokkal lehetőleg siettek. A betegeket partra szállították s a tisztek több kirándulást tettek, hogy valami vadat ejtsenek el és a skorbut-betegek részére friss húst szerezzenek be. Tupia egy állatot vett észre, a melyet Banks, a leírása szerint, farkasnak tartott. Nehány nappal később többen is vadásztak amaz állatra, a mely hátsó lábaira állva sokszor bámulatosan nagyokat ugrott. Ez állat a kenguru volt, a mely csak Ausztráliában él s a melyet akkor láttak meg először európaiak.

E helyen a bennszülöttek kevésbé voltak vadak,

mint bárhol másutt Ausztrália partjain. Nemcsak hogy nem szöktek meg az angolok közeledtére, hanem jó bánásmódban részesülvén, néhány napig köztük is maradtak.

«Általában» — így szól róluk az útleírás — középtermetűek, de végtagjaik feltűnően kicsinyek; bőrük fekete, mint a korom, némelyeknél csokoládészínű; fekete hajukat, a mely nem volt gyapjas, rövidre vágják; és vagy símán, vagy fürtökbe szedve viselik Testök egy részét veresre festik be; némelyikök felső ajkukon és mellükön fehér sávokat hordott, a melyeket «Karszbanda»-knak neveztek. Arczkifejezésök nem csunya, szemeik élénkek, fogaik ragyogó fehérek, hangjok pedig nagyon kellemes.»

Néhány bennszülött e helyen sajátságos ékszert viselt, a minőt Cook még csak Új-Zélandon látott volt; ez ékszer egy ujjnyi nagyságú madárcsont, a melyet az orrlyukak válaszfalába szúrtak.

Nem sokkal későbben egy teknősbéka miatt viszály tört ki a matrózok és a bennszülöttek között; ez utóbbiak, a nélkül, hogy a fogásnál közreműködtek volna, követelték belőle a maguk részét. Miután látták, hogy nem kapnak semmit, dühösen visszavonultak és meggyújtották a fűvet azon a környéken, a hol az angolok tanyája állott. Ezek, a mi elég-hető tárgyak a tanyájukon volt, mind elvesztették; a tűz, miután messze a dombokra is elharapózott, éjjel pompás látványt nyújtott.

Banks, Solander és még néhányan ez idő alatt eredményesen vadászgattak; elejtettek több kengurut, oposszumot, farkasokat és többfajta kigyót, a melyek között mérgesek is voltak. Azonkívül számos madárfajt is láttak, így láttak vércséket, solymokat, kakadu-

kat, papagájokat, galambokat s más ismeretlen szárnyasokat.

A mint Cook az Endeavour-folyót elhagyta, újból meggyőződött, hogy mily nagy nehézséggel jár e partokon a hajózás. Minden oldalon elő-előbukkan-
tak a zátonyok és homokpadok. Este meg is kellett állapodnia, mert éjjel, ha csak a legnagyobb veszélynek nem akarta volna kitenni hajóját, nem mehetett előre. A horizon szélén a tenger fodrosabb volt, mint másutt; utazóink azt hitték, hogy ott végre a zátonyok sora bezáródik.

Midőn Cook öt napi küzdelem után, melyet a kedvezőtlen szelekkel kellett vívnia, oda megérkezett, észrevett három szigetet, a melyek négy vagy öt mértföldnyire feküdtek északnak. De Cook rossz csillaga még nem nyugodott le. A hajó újból alacsony szigetek, zátonyok és homokpadok közé jutott, a melyeknek megközelítése lehetetlennek látszott. Cook már azon gondolkozott, hogy nem volna-e jobb visszatérnie és hátul keresni egy másik átjárót. De a késedelem következtében, a melyet e kerülés okozott volna, utazóink nem érkezhettek volna a kellő időben Indiába.

Végre is ezen utóbbi tervnek egy legyőzhetetlen akadály állott útjában; a hajón már csak három hónapra való élelmiszer volt.

A midőn a helyzet már kétségbeejtőnek látszott, Cook elhatározta, hogy a partoktól lehetőleg messze fog eltávozni és hogy meg fogja próbálni, vajjon nem sikerülhetne-e neki a külső zátonykört áttörnie. Csakhamar talált is egy átjárót, a mely kivezette a sík tengerre.

«A helyzet ily szerencsés fordulata» — írja Kippis — «ugyancsak nagy örömet okozott. Az

angolok lelke ujjongott, s meglepedettségök maguktartásában is nyilvánult. Hiszen már három hónapon át, úgyszólván, folytonosan küzdeniök kellett a hajótörés veszélye ellen. Az éjjelt leeresztett vasmacskák mellett töltötték; maguk körül hallották a hullámok moraját, a melyek neki-neki ütődtek a szikláknak; tudták, hogyha a vasmacskák lánczai elszakadnak, nem menti meg őket a hajótöréstől semmi sem. Háromszázhatvan mértföldnyi útát tettek már meg oly módon, hogy egy embernek folytonosan kezében kellett tartania a mérő-ónt és ügyelnie a zátonyokra; más hajó még soha ily módon nem utazott.»

Ha e veszély oly közelről nem is fenyegetőzött volna, volt az angoloknak még a nyugtalankodásra elég okuk, ha meggondolták, hogy mily hosszú út vár még rájuk, hogy mily kevés az élelmiszerök, és hogy ismeretlen tengereken keresztül kell átmenniök egy hajón, a mely óránként kilencz hüvelyknyi magasságú vízoszlopot ereszt magába és a melyen a szivattyúk ugyancsak rozzant állapotban vannak.

Egyébként hajósaink alig menekültek meg ezen borzasztó veszélytől és már augusztus 16-án ismét egy majdnem akkora bajjal kellett megküzdeniök. Miután hajójukat az áram egy zátonysor felé ragadta, miután a vasmacskákat le nem bocsáthatták és szél sem fujt, a melynek segélyével a veszély elől menekülhettek volna: kényszerültek lebocsátani a csolnakokat és úgy elvontatni az «Endeavour»-t. Azonban daczára a matrózok erőlködéseinek, ez már alig volt a zátonyoktól száz lépésnyire, midőn szerencsére egy kis szellő kerekedett, a mely oly gyenge volt ugyan, hogy más körülmények között észre sem

vették volna, de ez alkalommal felhasználták, s a hajót segélyével elvonszolták. Tíz percczel később azonban a szellő is lecsendesült, az áramlatok felülkerekedtek, és az «Endeavour» ismét csak kétszáz lábnyi távolságban volt a hullámtörőktől. Hosszabb ideig lebegtek már utazóink kétség és remény között, míg végre sikerült egy keskeny átjárót felfedezniök.

«A veszély, a melyet ez átjáró nyújtott» — mondja az útleírás — «kisebbnek látszott, mint a minővel az eddigi helyzet fenyegetőzött. Egy gyenge szellő, a mely szerencsére felkerekedett, a csolnakosok munkája és az áradás, a hajót végre az átjáróhoz vezették, a melyen keresztül nyilsebességgel átjutott. Az áramlat ereje nem engedé az «Endeavour»-t egyik parthoz sem közeledni e csatornában, a mely egy mértföldnél szélesebb seholssem volt és a melynek piszkos, homokos feneké hol ötven, hol ismét csak hét öl mély volt.»

Annak oka, hogy mi ez utazás esélyeit oly részletesen soroltuk fel, az, mert ismeretlen tengerekben, zátonyok és homokpadok között ment véghez, a melyek maig is — a midőn pedig a térképeken jelezve vannak — veszélyesek; mennyivel veszélyesebbek voltak tehát Cookra nézve, a ki Új-Hollandia partjai mellett előtte teljesen ismeretlen vidékeket járt be; ezen veszélyek felismerésére nem mindig volt elégséges a tapasztalt tengerésznek gyakorlott szeme és iskolázott ösztöne.

Még egy kérdést kellett Cooknak megfejtenie. Új-Hollandia és Új-Guinea összefüggő szárazföldet alkotnak-e? És ha nem, öböl vagy csak keskeny csatorna választja-e el őket egymástól?

Cook tehát, az út veszélyessége daczára, ismét a

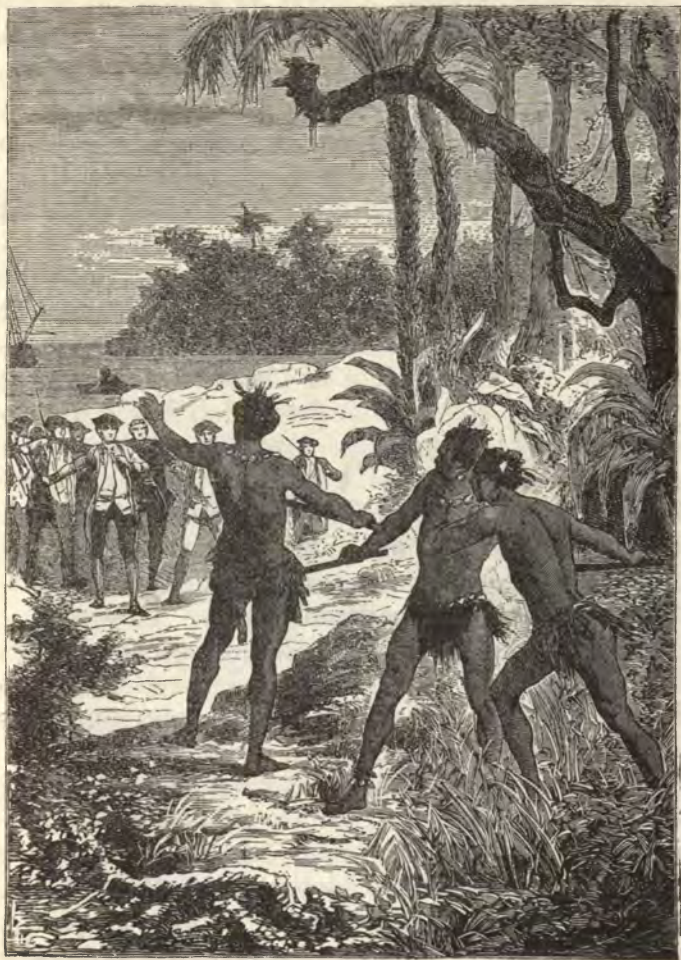
szárazföldhöz közeledett és a partok mentén haladt észak felé. Augusztus 21-én körülhajózta Új-Hollandia legészakibb pontját, a melyet York-foknak nevezett el, s azután bevezett a szigetekkel megrakott csatornába; a nagyobb szárazföld közelében elszórt szigetek utazóinkat azon reményre jogósították fel, hogy végre valahára felfedezte az Indiai-tengerbe vezető csatornát. Ekkor tehát még egyszer partra szállott, feltűzte az angol zászlót és III. György király nevében ünnepiesen birtokba vette a keleti partokat a déli szélesség harmincznyolcadik fokától a tizedikig, elnevezte e vidéket New-South-Wales-nek, s végre, hogy az egész szertartásnak méltó befejezést adjon, háromszor elsüttetvé az ágyúit.

Cook ezek után benyomult a Torres-szorosba, a melyet Endeavour-csatornának nevezett el; ott felfedezte és elnevezte a Wallis-szigeteket, a melyek a délnyugati bejárat közepén fekszenek, a Booby-szigetet, a Prince of Wales archipelagust s azután Új-Guinea keleti partjai felé evezett, a melyek mellett szeptember 3-ig folytatta útját a nélkül, hogy bárhol is kiköthetett volna.

E napon végre tizenegy jól felfegyverzett emberrel, a kik között volt Solander, Banks és az ő szolgálói, Cook partra szállott. Alig volt a hajótól egy negyed mértföldnyi távolságra, midőn egyszerre három indus roppant kiáltozások között kirohant az erdőből s egyenesen az angoloknak tartott.

»Az, a ki legközelebb jut el hozzánk» — mondja az útleírás — «a kezében forgatott valamit, a mi előbb oldalán lóggott volt, s a mi úgy égett, mint a puskapor; eldördülését azonban nem hallottuk.»

Cook és társai, hogy a csolnakot elérhessék, kénytelenek voltak löni e vadakra; a csolnakról azután

HÁROM INDUS KIROHANT AZ ERDŐBŐL. (210. l.)

nyugodt figyelemmel nézhették a vadak mozdulatait, a kik az ausztráliaiakhoz hasonlítottak, hajukat, valamint ezek, rövidre nyirták és semmiféle ruhát sem viseltek; csakis bőrük látszott sötétebb színűnek, kétségkívül azért, mert nem voltak oly piszkosak, mint amazok.

«Ez idő alatt a bennszülöttek, bizonyos időközökben, négyszer vagy ötször meggyújtották azon tüzet, a melyről fentebb szólottunk. Mi nem képzelhettük el, hogy miből áll az és hogy a vadaknak mi a céljuk vele. E vadak kezökben egy rövid botot tartottak, alkalmasint egy belül üres náddarabot, a melyet néha ide-oda himbáltak, s abban a pillanatban ép oly világosságot és füstöt láttunk, mintha egy puska sült volna el. A hajóról is látták e meglepő jelenséget; a csalódás, a mit ez előidézett, oly nagy volt, hogy embereink elhitték, hogy az indusoknak löfegyvereik vannak. Mi magunk is bizonyára ebben a hitben lettünk volna, ha hallunk valami durranást; csolnakunk közelségénél fogva okvetetlenül kellett volna azt hallanunk.»

Ezen tényt maig sem tudjuk megfejtetni, daczára azon számos magyarázatnak, a melyekkel az útleírás e helyét kísérték; az egészset csak a nagy tengerész megbizhatósága teszi hihetővé.

Többen a tiszték közül azonnal partra akartak szállani, hogy kókuszdiót és más gyümölcsöket szedjenek; de a hajóvezér nem akarta matrózainak életét egy semmitmondó dologért kockára tenni. Egyébként sietnie is kellett, hogy Bataviába eljusson és hajóját egészen rendbe hozza. Végre hosszabb ideig már azért sem akart e vidéken maradni, mivel már a spanyolok és hollandok bejárták, fontosabb felfedezéseket rajta tehát nem igen lehetett tenni.

Cook tehát gyorsabban folytatta útját, kiigazította az Arrow- és Weasel-szigetek fekvésére vonatkozó adatokat, elment Timorba és megpihent Szavu-szigetén, a hol a hollandusok nem régen alapítottak volt gyarmatot. Itt élelmiszereket vásárolt, azután gondos megfigyelések alapján pontosan megállapította a helynek fekvését; ezek szerint Szavu a déli szélesség $10^{\circ} 35'$ és a nyugati hosszúság $237^{\circ} 30'$ -e alatt fekszik.

E rövid pihenő után az «Endeavour» Batáviába evezett, a hol teljesen helyreállították. De annyi kiállott fáradalom után, az egészségtelen hely, a hol a láz már endemikussá lett, a legénységet nagyon megkínozta. Banks, Solander, maga Cook és a matrózok többsége megkapta a betegséget; többen, közöttük Monckhouse, a hajóorvos, Tupia és a kis Tajato, meghaltak. Csakis tíz ember maradt teljesen egészséges. Deczember 27-én az «Endeavour» elhagyta Bataviát s nyugat felé folytatta útját.

Ezen útjában a betegségek a legénység körében mindig több és több pusztítást vittek végbe. Huszonhárom ember esett áldozatul; a többi között a csillagász Green is, a kinek korai elhunytát leginkább kell sajnálnunk.

Miután Cook a Jó-Reménység fokánál a kivánt szíves fogadtatásban részesült, ismét megindult, útba ejtette Sz.-Ilonát, s 1772 junius 11-én Angliába érkezett; útja közel négy évet vett igénybe.

Így végződött Cooknak első útja, a melyben — írja Kippis — «annyi veszélylyel küzdött meg, annyi felfedezést tett, s oly sokszor mutatta ki fennkölt lelkületét és azt, hogy azon veszélyes vállalatokkal szemközt, a melyekre kiszemelték, nálánál rátermettebb embert keveset találtak volna.

IV. FEJEZET.

Cook kapitány második útja.

I.

Cook a Terra-Australis felkeresésére indul. — Másodszor meglátogatja Új-Zélandot. — A Paumotu-archipelagus. — Cook másodszor megfordul Taitiben. — A Tonga-szigetek átkutatása. — Cook harmadszor is felkeresi Új-Zélandot. — A Déli-Jegestenger. — A Húsvét-sziget. — Látogatás a Marquesas-szigeteken.

Habár az angol kormány James Cookot nem is jutalmazta meg úgy, a mint a rábizott feladat megoldása után várható volt: a közvélemény határozottan mellette emelt szót. A nagy hajós, habár egy augusztus 29-én kelt rendelettel a tengerészetnél a «commander» rangot meg is kapta, azon szolgálatok után, a melyeket hazájának és a tudománynak tett: a nyert jutalommal nem volt megelégedve. A hajókapitányi rangot, a melyet oly igen kívánt, nem kapta meg. Sandwich lord, a ki akkor az admirális élén állott, azon válaszszal felelt kérésére, hogy a kívánt állást nem adhatja meg neki, hacsak a fennálló összes hagyományokat megdönteni és az előléptetési szabályokat megsérteni nem akarja.

Cook hazaérkezte után azonnal hozzá fogott az útleírásnál szükséges anyag összegyűjtéséhez; mivel azonban nemsokára ismét fontos megbízatásban részesült, összes jegyzeteit és naplóit Dr. Hawkesworthnak adta át, hogy rendezze és bocsássa sajtó alá.

Ugyanazon időben azon megfigyeléseknek eredményeit, a melyeket Greenel egyetemben a Vénus átvonulására vonatkozólag tett, számításait és csillagászati rajzait a királyi tudományos társaságnak adta át, a mely azok iránt csakhamar teljes elismerését fejezte ki.

Cook utazásának fontos eredményei azonban még nem voltak teljesek, a mennyiben a Terra australis-ra vonatkozó elméletet még mindig nem semmisítette meg teljesen. E chimera még sok tudós fejében élt. Annyit kénytelenek voltak beismerni, hogy sem Új-Zéland, sem Ausztrália ama kontinensnek alkotó részeit nem képezik és hogy az «Endeavour» oly szélességi fokok alatt járt, a hol rá kellett volna bukkannia; de nézetüktől még sem tántorodtak el s azt mondogatták, hogy a Terra australis még délibb szélességi fokok alatt fekszik.

Az angol kormány tehát elhatározta, hogy el fogja döntetni ezen, oly régen függőben levő kérdést és e célból egy expedíciót fog kiküldeni, a melynek vezére természetesen más nem lehetett, mint Cook «commander». Ez utazáshoz, annak sajátságánál fogva, különös szerkezetű hajókra volt szükség. Az «Endeavour» a Falkland szigetekre küldetvén, a tengerészeti hivatal megbízott, hogy vásároljon két olyan hajót, a melynek a célnak teljesen meg fognak felelni. Cook, a kit ez irányban megkérdeztek, azt kívánta, hogy a hajók erős szerkezetűek, sekély járásaik és mégis eléggé nagyok legyenek, hogy elférjenek rajtuk a legénység számához és az utazás tartamához mérten a szükséges élelmi- és lövészek.

Az admirális tehát megvett két hajót, a melyeket Whitbyben ugyanazon ember épített, a ki az

«Endeavour»-t csinálta. A nagyobbik a «Resolution», 462, a kisebbik az «Adventure» pedig csak 336 tonna tartalmú volt. Mindkettőt Deptford és Woolwich-ban szerelték fel. Cook a «Resolution» vezérletét kapta meg; az «Adventure» kapitányává pedig Furneaux Tóbiást nevezték ki, a ki Wallis második hadnagya volt. A másod és harmadik hadnagyok, az alsóbb tisztek és a matrózok közül is számosan már az «Endeavour»-on tették meg a Föld körüli útát.

A felszerelésre, a mint képzelhető, a lehető legnagyobb gond fordítottatott. Lord Sandwich és Palliser kapitány maguk ügyeltek fel rá.

Mindegyik hajó harmadfél évre kapott élelmi szerket. Mivel Cook azonkívüli segélyeszközöket is kért, a melyekkel a skorbutot akarta gyógyítani, ezeket is megadták neki.

Végre mindegyik hajón egy húsz tonnás csolnakot helyeztek el, melyeket a legénység a hajók tönkrejutása esetében használt volna.

Helyet foglalt még e hajókon Hodges Vilmos, tájképfestő, Forster Reinhold János és fia György természettudósok és Wales V. és Bayley csillagászok, magukkal vivén a legjobb és legtökéletesebb megfigyelési eszközöket.

Egyszerűen minden megtörtént, hogy ez expedíció minél fényesebb eredményeket vívthasson ki. A várakozás teljesült is, mert Cook rendkívül számos adattal tért vissza, a melyek nagyban előmozdították a természettudományoknak, az etnografiának, a hajózási és földrajzi ismereteknek haladását és terjedését.

«Utasításaimat, a melyek június 25-ről kelteztek — írja Cook — Plymouthban kaptam meg.

Ezek szerint lehetőleg gyorsan kellett volna Madeirába mennem, ott magamat borral ellátnom s aztán a Jó Reménység fokához eveznem. A Jó Reménység fokán túl kellett volna először megpihennem s a szükséges élelmi és egyéb szereket bevásárolnom. Utamat innen dél felé kellett vennem, hogy felkeressem a «Cap de la Circoncision»-t, melyet állítólag Bouvet a déli szélesség 54° és a Greenwich-től számított keleti hosszúság $11^{\circ} 20'$ -e körül fedezett fel, s meghatározom, vajjon valamely szárazföldnek képezi-e részét vagy pedig önálló sziget-e? Ha meggyőződtem róla, hogy Bouvet valami kontinenst fedezett fel, annak partjai mellett a lehető leghosszabb utat kellett volna megtennem s mindent megfigyelnem, a mi a hajózásra, a kereskedelemre befolyással lehetett vagy a természettudományokat előmozdíthatta.»

«Meghagyásom volt azonkívül, hogy ha bennszülöttekre találok, állapítsam meg számukat, írjam le jellemöket és hajlamaikat s minden telhető módon igyekezzem megnyerni szövetségöket és barátságukat.»

«Benn volt továbbá utasításaimban, hogy a körülményekhez képest akár kelet, akár nyugat felé próbáljak meg felfedezéseket tenni s addig evezzem délfelé, a meddig a hőmérsékleti viszonyok, hajóim állapota, az élelmiszerek mennyisége és legénységem egészségi állapota megengedi, e mellett azonban ügyelnem kellett arra, hogy megmaradjon a hajóimon mindig annyi ennivaló, a mennyivel valamely ismert kikötőbe eljuthatok.»

«Ezeket kívül megparancsolták az utasítások, hogy ha a Cap de la Circoncision csak valami szigetnek képezné részét: hajózzam körül; ha pedig nem tudnám a Bouvet-féle fokot feltalálni: nyomuljak dél

felé előre mindaddig, a míg reményem lehet, hogy a keresett kontinensre rábukkanok. Mindenesetre lehetőleg magas szélességi fokok alatt kellett maradnom mindaddig, a míg a Földet körül nem hajóztam. Visszatérésem célpontjául Spithhead volt kitűzve.»

Cook július 13-án indult el Plymouthból; ugyanazon hónap 29-én Madeira szigetére Funchal-ba érkezett. Itt friss élelmiszereket vásárolt s azután folytatta útját dél felé. De csakhamar észrevehén, hogy az ivóvíz a Jó Reménység fokáig nem lesz elég, megállott a zöld-foki szigeteknél és augusztus 10-ikén kikötött Prajában, a hol négy napig tartózkodott.

Cook ezen pihenő alkalmával — rendes szokása szerint — összeszedte mindazon adatokat, a melyeket a hajósok felhasználhattak. Leírása annál érdekesebb, mivel a helyek egészen átalakultak és a hajók kikötése az újabb építkezések következtében könnyebbé lett.

A heves szélrohamok következtében a hajó legénysége folyton a fedélzeten tartózkodott. Cook augusztus 23-án már észrevette a meleg és nedves időjárás káros következményeit; hogy tehát legénységét a betegségektől megóvjá, elrendelte az alsó fedélzet gyakori szellőztetését. Azonkívül tüzet rakatott benne, hogy a levegőt gyorsan kiszárítsa; szóval mindazon óvó intézkedéseket megtette, a melyeket lord Sandwich és sir Hugh Palliser ajánlottak s a melyeket előbbi utazásaiban szerzett tapasztalatai helyeseknek bizonyítottak be.

Hála a folytonos figyelemnek, a «Resolution»-nak október 30-án, midőn a Jó Reménység foka alá érkezett, egyetlen egy betege sem volt. Furneaux és a két Forster kíséretében Cook csakhamar meg-

indult, hogy a hollandus kormányzónál Plettembërg bárónál látogatást tegyen; a fogadtatás nagyon szíves volt s az angolok mindent megkaptak, a mit a gyarmat nyujthatott. A hollandus telepítvényen értesült Cook arról, hogy két francia hajó, a melyek Mauritius szigetéről márczius hónapban indultak volt el, a Foktartományban járt s onnan Marion kapitány vezérlete alatt felfedezések végett déli vidékek felé indult el.

Ugyanezen pihenő alatt, a mely hosszabbra nyúlt, sem mint remélték, találkozott Forster Sparmann svéd botanikussal, Linné tanítványával; az angol természettudós svéd kollégáját rábírta, hogy jó fizetés mellett Cook kíséretéhez szegődjék. Nem lehet ez alkalommal elhallgatnunk az érdemet, melyet magának ez eljárás által Forster kivívott; nemcsak hogy versenytársat vett maga mellé, hanem még sajátjából fizetést is biztosított számára, csakhogy azon tartományoknak, melyeket meg fognak látogatni, természeti tulajdonságait annál jobban átvizsgálhassa.

November 22-én a vitorlák fölvonattak és a két hajó elindult a déli vidékek felé, hogy felkeresse a Cap de la Circoncision-t, a melyet Bouvet kapitány 1739 januárius 1-jén felfedezett. Miután kilátás volt rá, hogy az időjárás nemsokára hidegre fog fordulni, Cook a meleg ruhákat, melyeket az admirális bocsátott rendelkezésére, kiosztotta a matrózok között.

November 29-étől december 6-áig borzasztó vihar dühöngött. A hajók eltereltetve rendes útjokból, annyira elhajtattak kelet felé, hogy a Cap de la Circoncision felkeresése lehetetlenné vált. A rossz időjárásnak és a hideg rögtöni beálltának egy másik

következménye az volt, hogy a Jó Reménység fokánál vásárolt állatok mind megdöglöttek. Végre a nedvesség annyira elkedvetlenítette a matrózokat, hogy a pálinkaadagokat meg kellett nagyobbítani s őket ily módon serényebb munkára biztatni.

Deczember 10-én, a déli szélesség $50^{\circ} 40'$ -e alatt találkoztak utazóink először jégtáblákkal. Az esőzés és havazás, melyek egymást felváltották, soha sem szüntek meg. A köd is nemsokára oly sűrűvé lett, hogy a hajók egy úszó jéghegyet csak akkor vettek észre, midőn már egy mértföldnyi távolságban volt. Egyike ezen szigeteknek — mondja az útleírás — nem kevesebb, mint 200 láb magas, 400 láb széles és 2000 láb hosszú volt.

«Feltéve, hogy e darab teljesen szabályos, a víz színe alatt levő részének 1800 láb mélynek kellett lennie s így egész magassága 2000 láb volt; a most említett méretei szerint tehát tartalma 1600 millió köblábat tett ki.»

Minél messzebb mentek utazóink dél felé, a jéghegyek annál szaporábbakká lettek. A tenger oly erős mozgásban volt, hogy hullámai a jéghegyek fölé emelkedtek, hogy poralakban hulljanak alá. Az ilyen jelenségek csodálkozással töltötték el utazóink lelkét. De ez érzelmet csakhamar a félelem váltotta fel, mert meggondolták, hogy ha egy ily óriási tömeg neki megy a hajóknak, azokat rögtön porrá zúzza.

Azonban a megszokás csakhamar megszülte a közönyösséget s utazóink zavartalanul gyönyörködtek az elemek borzasztó harcában.

Az általánosan elfogadott vélemény akkorában az volt, hogy a jéghegyek öblökben vagy folyók torkolataiban képződnek. Utazóink azért azt hitték, hogy

JÉGHEGYEK.

valamely délibb fekvésű szárazföld közelében vannak, a melyet csak a széles jégkorlát tesz megközelíthetetlené.

A két hajó nyugat felé már több mint harmincz mértföldnyi utat tett meg a nélkül, hogy valami délre nyíló csatornát találhatott volna. Cook kapitány tehát elhatározta, hogy ugyanoly hosszú utat fog megtenni keleti irányban is. Ha nem is találna szárazföldre, reménye volt, hogy a jégkorlátot megkerülvén messzebb juthat el dél felé s így a geografusok közt fennforgó éles vitának véget vethet.

Ezalatt azonban, daczára a nyárnak, mely a Föld ezen részében uralkodott, a hideg mindig érzékenyebbé lett. A matrózok is panaszkodni kezdtek, sőt a skorbut is mutatkozott. A még melegebb ruhák szétoasztása és a hasonló esetben javasolt orvosságok, mint a maláta és a citromlé, a betegséget csakhamar legyűrték és lehetővé tették, hogy a legénység kiállja a zord időjárással járó bajokat.

Deczember 29-én Cook arra a meggyőződésre jött, hogy a jégkorlát semmiféle szárazfölddel sincs összeköttetésben, elhatározta tehát, hogy ha semmi akadály sem jön közbe, addig fog kelet felé evezni, mígnem eléri azon délkört, a mely alatt a Cap de la Circoncision-nak feküdnie kellene.

A mialatt Cook e szándékának végrehajtásával foglalkozott, oly heves szél keletkezett s a tenger oly magas hullámokat vetett, hogy a hajózás ez össze-összeütődő jégmezők között rendkívül veszélyessé vált. A baj még növekedett, midőn hajósaink észak felé egy jégmezőt vettek észre, a mely a horizon széléig nyult. Önkénytelenül azon gondolatuk támadt, nem fog-e hajójuk jégfogságba kerülni, nem lesz-e heteken keresztül «becsüptetve» —

mint a czethalászok mondani szokták — vagy nem fog-e a jégdarabok által összetöretni?

Cook, daczára e veszélyeknek, egyenesen déli irányban nyomult előre. Végre a Cap de la Circoncision délköre alatt, hetvenöt mértfölddel délibb fekvésű vidékre jutott, mint a melyen ama fok jelezve volt. E körülmény kétségbevonhatatlanná tette azt, hogy ha a Bouvet földje valóban létezik is — a mint azt ma tudjuk — nem lehet valami nagy kontinens, hanem legfőlebb egy kis, alig számbavehető sziget.

A hajóvezérnek nem volt többé oka, hogy e vizekben maradjon. A déli szélesség $67^{\circ} 15'$ -e alatt egy újabb jégkorlát zárta el útját, a mely nyugatról keletre húzódott. Végre az előrelátás is azt javasolta, hogy ne maradjon többé e vidéken, mert a nyár két harmada már elmúlt. Elhatározta tehát, hogy azonnal megindul azon szárazföldnek felkeresésére, melyet a francziák csak nemrég fedeztek fel.

1773 februárius 1-én a két hajó a szélesség $48^{\circ} 30'$ és a nyugati hosszúság $38^{\circ} 7'$ -e, azaz ugyanazon délkör alatt volt, a melyen Sz.-Mauritius szigete fekszik. Miután az angolok még egyszer átkutatták a környéket és semmi szárazföldre sem találtak, — azon következtetésre jutottak, hogy e vidéken kontinens nem, legfőlebb kis szigetek létezhetnek.

Februárius 8-án a hajóvezér fájdalommal vette észre, hogy az «Adventure» elmaradt. Két napig, — a mi alatt időnként ágyúztatott, éjjelenként a felső födélzeten pedig nagy tüzet rakatott — hiába várt rá. A Resolution tehát egyedül folytatta útját.

Februárius 17-én éjfél és reggeli három óra között a legénység egy pompás látványnak volt tanuja.

a melyet európai előttök nem élvezett. E látvány a déli sarkfény volt.

«Az őrségen lévő tiszt — írja Cook — észre vette, hogy időnként spirális vagy köralakú sugarak lövelnek ki a horizonra, ez alkalommal fényök és szépségek rendkívül fokozódik. A sarkfény mozdulatlanak látszott s csak időnként világították meg az egész horizont a minden oldalról előtörő fénysugarak.»

Miután Cook még egy kísérletet tett, hogy a sarkkört átlépje, de a kísérletét a köd, az eső, a havazás és különösen az óriásilag nagy úszó jégtáblák meggyűsítették — északnak fordult; azon meggyőződésben, hogy nem hagy maga mögött semmiféle nagyobb szárazföldet, Új-Zéland felé evezett, a mely szigetet az Adventure-nek, az esetre, ha valami előre nem látott körülmény őket egymástól elválasztaná, találkozási helyül jelölt volt ki.

Márczius 25-én Cook a Dusky-öbölben horgonyzott; összesen tehát százhetven napig volt szakadatlanul a sík tengeren, a mely idő alatt három-ezerhatszázhatvan mértföldnyi utat tett meg a nélkül, hogy szárazföldet csak egyszer is látott volna.

A mint az alkalmas kikötő megvolt, a hajóvezér bőven juttatott legénységének mindazon élelmiszerekből, a mik a szigeten találhatóak voltak; maga pedig, a mérőónnal kezében, bejárta az egész öblöt, a melynek környékén csak kevés bennszülöttel találkozott s azokkal is ritkán lépett érintkezésbe. Azonban egy család mégis megbarátkozott az angolokkal és az ivóvíztartótól mintegy száz lépésnyire megtelepedett. Cook a tiszteletökre egy hangversenyt rendeztetett, a melyben a síp és a duda a győzelmi pálmáért hiába versenyeztek; az új-zélandiak előtt a dob részesült a legnagyobb tetszésben.

Április 18-án egy törzsfő a leányával a hajóra jött. Mielőtt azonban annak a hídjára lépett volna, egy kezében tartott zöld ággal megveregette oldalát és a Csendes-tenger szigetlakóinál általánosan dívó szokás szerint az idegeneknek egy beszédet tartott. A hajóra lépve a vezérnek egy kelmedarabot és egy zöld talkkő baltát ajándékozott; hasonló nagylelkűséget utazóink az új-zélandiaknál mindeddig nem tapasztaltak.

A törzsfő a hajót tövétől hegyéig megnézte; hogy a vezér iránt elismerésének kifejezést adjon: belement az övében elrejtett zacskóba s az ott levő bűdös olajjal be akarta a haját kenni. Cook a hála ezen kifejezési módja elől csak a legnagyobb bajjal tudott megmenekülni; de Hodges, a festő, a legénység nagy öröme az elismerési műveletnek alávetette magát. A törzsfő ezután magával vivén kilencz baltát és mintegy harmincz asztaloskést, a melyeket a tisztak ajándékoztak neki, elment; vissza se jött többé. Gazdagabbá lévén ez által, mint a többi zélandi együttvéve, alkalmasint sietett, hogy féltett kincseit biztonságba helyezze.

Mielőtt Cook a Dusky-öblöt elhagyta volna, ötlábát, a Fok-földön beszerzetek maradványát, a szárazföldre eresztett, remélvén, hogy ezen kevésbé lakott vidéken könnyen el fognak szaporodhatni; azonkívül egy darab földet felásatott és abba többféle zöldségmagot vetett el. Cook ez által a bennszülötteknek és az utána jövő hajósoknak is hasznot akart hajtani.

Miután az angol tengerész a Dusky-öböl hidrográfiai felvételével elkészült, a Queen Charlotte csatorna felé evezett, a melyet Furneaux-nak találkozási helyül jelölt ki.

Május 17-én a legénység egy nagyszerű látvány-nak volt szemtanuja. Hat tromba, a melyek egyike az alján hatvan láb széles volt, emelkedett fel a hajó mellett, s hozta összeköttetésbe a felhőket a tenger vizével. Ezen jelenség közel háromnegyed órán át tartott; a félelem érzetét, a melyet a legénységben eleinte felkeltett, csakhamar a csodálkozás váltotta fel.

Másnap, alig hogy a Resolution a Queen-Charlotte csatornába bevezett, észrevette az Adventure-t, a mely már hat hét előtt érkezett volt oda. Miután márczius 1-én Furneaux a Van Diemen földéhez ért, tizenhét napig evezett annak partjai mentén; de el kellett azokat hagynia, mielőtt meggyőződést szerezhetett, vajjon összefüggésben vannak-e Új-Hollanddal vagy sem. Bass orvos részére volt fenntartva a szerencse, hogy e téves nézetet megdöntse. Április 9-én az Adventure megérkezvén a Queen Charlotte csatornába, vezére a szabad idejét arra használta fel, hogy beültetett egy kertet és érintkezésbe lépett az új-zélandiakkal, a kik a náluk szokásban levő emberevről csalhatatlan bizonyítékokat szolgáltatottak neki.

Mielőtt fölfedezési útját folytatta volna, Cook itt is ugyanazon czélnak akart szolgálni, a melyet a Dusky-öbölben tartott volt szem előtt; partra szállított tehát egy kost és egy bárányt, egy bakot és egy kecskét, egy kan és egy vemhes nőtény disznót. Azonkívül elültetett néhány burgonyát, a melyek közül mindaddig néhány példány csak az északi, új-zélandi szigeten volt található.

A bennszülöttek itt is majdnem olyanok voltak, mint a Dusky-öböl környék lakói; csakhogy [könnyelmüebbeknek látszottak; a vacsora tartama alatt

egyik szobából a másikba szaladgáltak és mindent, a mit megkaptak, felfaltak. Sem a bort, sem a pálinkát meg nem kóstolták; a czukros vizet ellenben nagyon megszerették.

«Mindent — írja Cook — a mit megláttak, el akartak vinni, de ha jelek által tudtukra adtuk, hogy nem akarjuk vagy nem adhatjuk nekik, ismét visszaszolgáltatták. Különösen nagyra becsülték az üvegpalaczkokat, melyeket «Fauhau»-nak neveztek; a mikor azonban a vas tartóssága- és használatával megismerkedtek, kívánatosabbá lett előttük, mint az üvegnemű, a szalagok és a fehér papiros. Voltak köztük asszonyok, a kiknek ajkait kis feketés pontok fedték s a kik ajkukat veres kréta és olaj segítségével élénk pirosra festették. Lábszáraik, mint a Dusky-öböl lakóinál, kicsinyek, egy kissé eltorzítottak, térdeik pedig gorombák voltak; ennek oka az lehetett, hogy keveset járnak s mindig lábaikat keresztbefonva ülnek a földön; e testi tulajdonságaikra még némi befolyást az is gyakorolhatott, hogy lélekvesztőikben folytonosan guggoltak. Testbőrük világosbarna volt, hajuk sötét-fekete, arczuk gömbölyű; orruk és ajkaik egy kissé vastagok, de nem duzzadtak, szemeik feketék és eléggé élénkek és nem kifejezéstelenek . . . Sorba állva, a bennszülöttek levetették felső öltönyüket; az egyik rákezdet egy durva éneket, a többiek utánozták ennek testmozdulatait. Kinyújtották karjaikat, s azután nagyokat toppantottak, a miközben oly testmozdulatokat tettek, mint valami örültek; az éneklőnek egyes szavait folytonosan ismételtették; az egészben egy bizonyos métrumot fel lehetett ismerni; de abban, vajjon rimeket is használtak-e, nem vagyok bizonyos; zenéjük vad és egyhangú volt.»

Egy pár új-zélandi *Tupia* felől is kérdezősködött; mikor értesültek haláláról, szörnyű jajgatás által fejezték ki fájdalmukat, a mely azonban nagyon mesterkéltnek látszott.

Cook egyet sem ismert fel azon bennszülöttek közül, a kikkel első útjában találkozott. Ebből teljés joggal azt következtette, hogy azon bennszülöttek, a kik 1770-ben laktak a csatorna környékén, vagy elűzettek, vagy jószántukból a sziget belsejébe költözködtek. Azonkívül a lakosság legalább kétharmaddal kevesebb volt s az «*ipa*», valamint a csatornamenti kunyhók nagyobb része elhagyatva állott.

Miután a két hajó a további utazásra készen volt, Cook kiadta *Furieux*-nak az utasításokat. Ezek szerint ő maga a déli szélesség $41^{\circ} 46'$ és a nyugati hosszúság 140° -ig akart előrenyomulni; ha ez útjában szárazra nem találna, szándéka volt, hogy megkerülje *Taitit*, onnan visszatérjen Új-Zélandra és átkutassa az ezen sziget és a *Horn-fok* között elterülő tengernek ismeretlen részeit.

Julius végén néhány napi meleg után, az *Adventure* legénységénél a skorbut jelei mutatkoztak. A *Resolution* emberei ettől mentesek maradtak, mert Cook az elővigyázatot egy perczig sem hanyagolta el s maga adott jó példát, hogy legénysége zellert és tormát egyék.

Julius 1-jén a két hajó a déli szélesség $25^{\circ} 1'$ és a nyugati hosszúság $134^{\circ} 6'$ alatt volt, a hol *Carteret* szerint a *Pitcairn* szigeteknek kellett feküdniök. Cook azonban hiába kereste őket. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nagy sajnálatára a czirkálását nem lehetett hosszabbra nyújtania, mivel az *Adventure* legénységének állapota őt is sietésre nógatta. Szerette volna ugyanis kiigazítani azon ada-

tokat, a melyeket Carteret úgy ezen, valamint a többi, általa felfedezett szigeteknek fekvésére vonatkozólag közöl s melyek nem alapultak csillagászati megfigyeléseken. De mivel nem volt már reménye, hogy tovább délre valami szárazföldre találjon, északkelet felé indult; ez útjában több olyan szigetet vett szemügyre, a melyeket Bougainville is átkutatott volt.

«Ez alacsony szigetek, — mondja Cook — melyek a Csendes tengernek a térítők között fekvő részében oly nagy számmal vannak, alsó részökben alig látszanak ki a vízből s beljebb sem magasabbak egy-két ölnél. Nagyobbára köralakúak; belső részöket tengervíz takarja; környékök megmérhetetlen mély. Csak kevés növény terem rajtuk; ezek között is a kókuszdió alkalmasint a legjobb; daczára terméketlenségöknek és csekély kiterjedésöknek, nagyobb részöket lakják. Nem könnyű dolog elhatározni, hogy e kis földdarabok miként népesültek be; nem kevésbbé nehéz megmondani, hogy lakóik honnan származnak.»

Augusztus 15-én Cook a Wallis felfedezte Osna-bruck vagyis Maitea szigethez érkezett s azután felkereste az Oaiti-Piha nevű öblöt, hogy ott lehetőleg sok friss élelmiszert gyűjtsön össze, mielőtt Mata-vaiba evezne.

«Napkeltekor, — írja Forster — egyikét élveztük azon szép reggeleknek, melyeket lefesteni már minden nemzet költője megkísértett. Egy gyenge szellő, pompás illattal terheltén fujt a szárazföld felől és tette fodrossá a tenger vizét. Az erdőborította hegyeknek magasba emelkedő, pompás kúpjait a kelő nap sugarai megaranyozták. Egészen közelünkben, szelid lejtőjü dombok látszottak; az őket takaró

erdőség a zöld és barna szín kellemes vegyülékét tüntette fel; lábaiknál egy síkság terült el, a melyet elől a szép kenyér-, hátrább pedig a karcsú pálmafák diszítették. Az egész környék még szunnyadozni látszott. A hajnal épen hasadozott, az egész vidéket a kellemes regg homálya borította. Mindamellett a fák közül a házak s a partok mögül a lélekvesztők kilátszottak. A parttól egy fél méternyire a hullámok egy sziklapadon meg-megtörték; míg az öböl belsejében a víztükör símaságát semmi sem zavarta meg. A nap lassanként megvilágítja a síkságot is; a szigetlakók is előjöttek és a pompás tájképnek élénkséget kölcsönöztek. Hajóink láttára többen lélekvesztőikbe ugráltak és eleveztek hozzánk, a kik igazi gyönyörrel néztük őket; távolról sem gondoltunk arra, hogy a legnagyobb veszély fenyeget és hogy hajóink, valamint az egész legénység e boldog partokon a végromlás szélére jutnak.»

Ügyes író, boldog festő, a ki ily élénk és változatos színekkel rendelkezik. E bájos képnek csak kevés vonása van, a mely ma már nem volna találó. Az ember szinte sajnálja, hogy nem lehetett ott e merész matrózok között, hogy nem kísérhette el a tudósokat, a kik oly jól ismerték a természetet! A lelkünk fáj, hogy nem láthattuk az ártatlan, békés természetű bennszülötteket amaz arany korszakban, a melynek eltűnését vérrel áztatott jelenünk csak annál sajnálatosabbá teszi!

A hajók egy félmérföldnyire voltak egy zátonytól, a midőn a szél lecsendesült. A csolnakosok minden erőlködése daczára, a forrón óhajtott szárazföld közelében nyomorultul veszttek volna el, ha a vezér ügyes intézkedései, melyeket szerencsájukra a tenger áradása még sikeresebbé tett, nem mentették

volna ki őket a legnagyobb veszélyből. A hajók mindamellettt kisebb sérüléseket szenvedtek s az Adventure három horgonyát elvesztette.

Nagy számú lélekvesztő gyűlt csakhamar a hajók köré s utazóink néhány üveggyöngyért mindenféle izletes gyümölcsöt cseréltek be. Szárnyasokat és disznókat azonban a bennszülöttek nem hoztak. A melyeket az angolok a házak körül láttak, a király tulajdonát képezték, azokat nem volt szabad eladniok. Sokan a taitibeliek közül Banks és azon társak felől kérdezősködtek, a kik Cookot első útjában elkísérték volt. Néhányan Tupiáról is akartak volna valamit hallani; de a mint halálának körülményeiről értesültek, egy szót sem szóltak többé róla.

Másnap a két hajó az Oaiti-Piha kikötőben a part közelében horgonyozott; látogatók és áruczikkékben itt sem volt hiány. Néhány bennszülött a nagy tolongást felhasználta s a már eladott élelmicikkeket lélekvesztőjébe visszadobta, hogy másodszor is megfizettesse magának. Hogy e csalásnak véget vessen, Cook a gazembereket megkorbácsoltatta és elkergette; az elűzöttek a vereségért egy szóval sem panaszkodtak.

Délután a két hajóvezér partra szállott, hogy az ivóvíz helyét megnézzék s azt nagyon alkalmasnak találták. E rövid kirándulás tartama alatt egy nagy csapat bennszülött látogatta meg a hajókat; nagyobb részök újabban is alkalmat adott, hogy rossz híroket keltsék, a mint már Cook és Bougainville előbb is megtették.

«Az egyik tiszt — mondja az útleírás — a ki a hajó hátulján állott, egy hat éves gyermeknek, a ki a lélekvesztőben állott, néhány üveggyöngyöt akarván adni, azokat a tengerbe ejtette. A gyermek

azonnal utánuk ugrott s csakhamar felhozta őket a fenékről. Hogy ügyességét megjutalmazzuk, még más néhány apróságot is oda dobtunk neki; e nagylelkűségünk számos férfit és asszonyt gyűjtött körénk, a kik meglepő ügyességök által, melyet a hullámok között kifejtettek, nagy mulatságunkra szolgáltak. Midőn gyors mozdulataikat és könnyed magatartásukat a vízben láttuk, szinte amfibiumoknak tartottuk őket.»

Azon bennszülötteket azonban, a kik a hajókra jöttek, utazóink lopáson kapták. Az egyik taitibeli, a ki majdnem egész nap Cook szobájában maradt, egyszerre csak a tengerbe akart ugrani; a hajóvezér látva a szigetlakónak sietségét, két golyót lőtt el a feje fölött. Az egyik csolnak, a mely a tolvajokat üldözőbe vette, midőn a part közelébe ért, kénytelen volt védekezni a bennszülöttek támadásai ellen s az ágyúkat is el kellett sütniök, hogy a támadókat hátrálásra bírják. Ez ellenségeskedéseknek egyébként semmi következményök sem volt; a bennszülöttek nem sokára ismét eljöttek a hajókra, mintha semmi sem történt volna. Cook azután megtudta tőlük, hogy a Matavai környékbeli régi barátai nagyobbára elvesztek egy csatában, a melyet a két félsziget lakói egymással vívtak.

A tiszték több sétát tettek a szigeten; Forster ismeretszomja által üzelve, egyet sem mulasztott el. Egy ily kirándulás alkalmával végignézte, hogy miként készítik a szigetlakók a maguk kelméit.

«Alig mentünk néhány lépést, — mondja az útleírás — a szomszéd erdőből zaj üté meg füleinket. A hang után menve egy kis fészkerhez értünk, a hol öt vagy hat asszony, egy hosszú, négyszegletes fadarab körül ülve, az eperfa rostos héját

páholgatták, hogy belőle maguknak kelmét csináljanak. E célra egy szintén négyszegletes fadarabot használtak, melynek minden oldalán, annak hosszában, párhuzamos bevágások voltak; egyik oldalán több, a másikon kevesebb. Az asszonyok, a mint oda értünk, néhány perczre felhagytak a munkájokkal, hogy megtekinthessük a fahéjat, a kalapácsot és a fadarabot, a mely asztalul szolgált; ezután megmutatták azon ragadós vizet is, a melyet nagy kókuszdiókban tartottak s a melylyel időközönként a farostokat összeragasztották. E ragaszték, a mely nézetünk szerint a Hibiscus esculentus-ból származott, okvetetlenül szükséges ezen roppant nagy kelmék elkészítéséhez, a melyek néha két vagy három öl szélesek s gyakran ötven öl hosszúak. S mind csupa keskeny rostokból készítvék... Az asszonyok, a kik e munkával foglalkoztak, piszkos és szakadozott ruhákat viseltek, kezeik durvák voltak, rajtok a bőr megrepedezett.»

Ugyanaz nap Forster egy embert látott, a kinek rendkívül hosszú körmei voltak; a bennszülött erre nagy súlyt helyezett, mert ez mutatta, hogy neki nem kell dolgoznia, hogy megélhessen. E különös, gyermekes szokás Annamban, Khinában és más tartományokban is divik. Az egyik ujján azonban, a taiti-ember kisebb körmöt viselt, hogy vakarózhas-sék; mit a szélső kelet lakói nagyon gyakran kénytelenek megtenni.

Egy másik sétája alkalmával Forster egy szigetlakót vett észre, a ki a sűrű pázsiton heverve, soha semmit sem tett, még etetni is asszonyaival etette magát. E szomorú alak, a ki a társadalomnak semmi hasznot sem hajtva csak önmagát hizlalta, az angol természettudósnak eszébe juttatta sir John Mande-

ville-t, a ki roppantul megharagudott egy hasonló semmittevőre, a ki eltöltötte napjait a nélkül, hogy bárminő fegyveres tettet vitt volna véghez s a ki tisztán a gyönyörnek élt, mint egy istállóban hizlalt disznó.»

Augusztus 22-én Cook megtudván, hogy Uaheatua király a közelben van és őt látni kívánja, Furneaux kapitánynyal, a két Forsterrel és több bennszülöttel együtt partra szállott. A királyt, a ki eléje jött, nagy kísérete környezetében találta s azonnal felismerte, mivel már 1769-ben több ízben látta volt.

E király még akkor gyermek volt s Te-Are-nak nevezte magát; a mint azonban atyja meghalt, nevét Uaheatua-ra változtatta. A szigeti fejedelem a kapitányt saját székére ültette s nagy kíváncsisággal kérdezősködött több angol után, a kikkel ő Cook első útja alkalmával találkozott volt. Cook a szokásos udvariassággal járult eléje s azután egy inggel, egy fejszével, szegekkel és más apróságokkal ajándékozta meg; de mindezen ajándékok közül a legértékesebb egy réz drótra erősített veres tollbokréta volt, a melynek láttára a bennszülöttek csodálkozásuknak örömkialtások által adtak kifejezést.

Uaheatua, Kis Taiti királya, körülbelül tizenhét-tizennyolcz éves lehetett. Szép és arányos termete tekintélyt kölcsönzött volna neki, ha arczán nem ül vala a félelem és bizalmatlanság kifejezése. Környezetében volt több törzsfő és előkelő személyiség, a kik termetök által tűntek ki; ezek egyike különösen elhízott, testét a legsajátságosabb tatuált alakok takarták. A király, a ki nagy tiszteletet tanúsított iránta, minduntalan tanácsot kért tőle. Cook ez alkalommal tudta meg, hogy néhány hónappal előbb Taiti szigetét egy spanyol hajó látogatta meg;

UJZÉLANDI HADI CSÓNAK. (FACSIMILE.)

későbbben arról is értesült, hogy a hajót Domingo Buenechea vezette, a ki Kallaoból jött a szigetre.

A mialatt Ete, a királynak kövér tanácsadója, néhány angol tiszttel vallási dolgok felől beszélgett s tőlük megkérdezte, hogy van-e istenök: Uaheatua a hajóvezér órájával mulatott. Az óra ketyegése, melyet így fejezett ki: «ez beszél», eleinte a fiatal királyt megijesztette; majd arra birta, hogy megkérdezze, vajjon mi célra használják. Az angolok megmagyarázták, hogy evvel mérik az időt s hogy e tekintetben az óra a naphoz hasonlít. Uaheatua, hogy kimutassa, mennyire megértette az angolok magyarázatát, az órát elnevezte «kis Nap»-nak.

A hajók 24-én reggel felvonták a vitorlákat; sok ideig nagy számú lélekvesztő, kókuszdiókkal és más mindenféle gyümölcsessel megterhelten követé őket. A bennszülöttek nem használták fel ez alkalmat, hogy minél több európai árunak jussanak birtokába s élelmiszereiket nagyon olcsó árban adogatták el; egy tuczat kókuszdiót odaadtak egyetlen egy darab üveggyöngyért. A friss enivaló a hajókról a skorbutot csakhamar elkergette s a matrózok, a kik Osnabruckon még alig birtak mozdulni, a hajók eltávoztakor nagyobbrészt már jártak-keltek.

26-án a Resolution és Adventure Matavai-öbölbe érkeztek; csakhamar nagy számú bennszülött lepte el a fedélzetet. A hajóvezér nagyobb részöket ismerte; Pickersgill hadnagy, a ki 1767-ben Wallisszel és két évvel későbbben Cook-kal is volt a szigeten, különösen szíves fogadtatásban részesült.

Cook azonnal felüttette a betegeket, a bodnárok és a vitorlacsinálók részére a sátrakat s azután Furneaux és a két Forster kíséretében Oparre-be indult.

Útközben egy kőből készült moraihoz s azután egy temetőhöz ért, a melyet Tutaha-morai név alatt ismert. Midőn e nevet a bennszülöttek előtt, a kik kíséretében voltak, megemlítette, ezek azonnal félbeszakították s elmondták, hogy Tutaha halála óta a morai neve O-Tu.

«Helyes eljárás ez, hogy a fejedelmeket még életökben halandóságukra s arra emlékeztetik, hogy a föld, a melyben hullájok nyugodni fog, nem lesz az övék! A törzsfő és felesége, a midőn a temetőhöz értek, levették vállukról felső ruhájokat; ezzel fejezik ki a szigetlakók, a kik e helyeknek kiváló szentséget tulajdonítanak, a morai iránti tiszteletüket.»

Cookot, megérkezte után, O-Tu király csakhamar fogadta. A szokásos tisztelgések után az angol hajóvezér a bennszülött fejedelemnek sok mindenféle ajándékot ajánlott fel, mert tudta, hogy mennyire lesz hasznos megnyerni az embernek barátságát, a kinek minden szava félénk tulajdonságáról tett tanubizonyságot. A magas, jó termetű király körülbelül harmincz éves lehetett. A találkozásnál, habár az idegeneket nem is ismerte volt, kérdezősködött Tupia és Cook többi társai felől. Az angolok végre a fejedelem környezetében levő s befolyásosabbaknak látszó emberek között számos ajándékot osztottak szét.

Az asszonyok erre azonnal elküldték szolgálikat, «hogy keressék elő a legszebb kelméket, a melyek részint skarlát, részint rózsá-, részint almaszínűek voltak és a fegfinomabb illatszereiktől illatoztak; ezeket ránk akasztották s oly szívesen kínálták, hogy vissza nem utasíthattuk».

Másnap O-Tu látogatást tett az angol vezérnél.

A hajóra csak akkor lépett, a midőn Cook a bennszülöttek legértékesebb kelméivel el volt halmozva; az alsó fedélzetre meg csak akkor mert lemenni, a midőn testvére azt már megnézte volt. A hajósok a királyt és kíséretét reggelivel vendégelték meg; a bennszülöttek nem győztek eléggé csodálkozni a székek kényelmességén. O-Tu egyik ételhez sem nyúlt; kísérete azonban nem követte az ő példáját. A fejedelemnek a Furneaux pompás vizslája nagyon megtetszett s szerette volna megkapni; az angolok azonnal megajándékozták vele. A kutyát azontúl mindig egy bennszülött vitte utána. A reggeli után a hajóvezér a maga csolnakján vezette vissza a szigetre O-Tut, a ki Furneauxtól még egy kecskepárt is kapott volt ajándékba. Egyik kirándulása alkalmával Pickersgill találkozott az öreg Obereaval, a ki Wallist annyira megszerette volt. A mint látszott, az öreg fejedelemnő hatalmától teljesen megfosztatott s annyira elszegényedett, hogy barátjainak semmivel sem kedveskedhetett.

Midőn Cook szeptember 1-jén Matavaiból el akart indulni, egy fiatal, Pereo nevű szigetlakó engedélyt kért tőle, hogy őt útjában elkísérhesse. A vezér azon reményben, hogy hasznát veheti, ajánlatát elfogadta.

A midőn a sziget az utazók szemei előtt eltűnt, Pereo meg nem állhatta, hogy ne sírjon. A tiszteknek vigasztalniok kellett őt azzal, hogy atyailag fogják gondját viselni.

Cook Taitiből útját Huahejn szigetének vette, a mely elindulása pontjától huszonöt mértföldnél nem volt messzebb; 3-ikán reggel meg is érkezett ezen célpontjához. A szigetlakók sok mindenféle szárnyast hoztak a hajókra; az angolokra nézve ez

annál kellemesebb volt, mivel Taitin nem igen juthattak friss húseledelhez. A disznók, a kutyák és a különböző gyümölcsök is csakhamar vásárra kerültek, a melyeket az angolok baltákért, szegekért és üveggyöngyökért igen olcsón összevásároltak.

E sziget épen úgy, mint Taiti, a vulkanizmus nyomait hordja magán; sőt egyik hegycúcsának alakja élénken emlékeztet a kráterek alakjára. A vidék ugyanaz, mint Taitié, persze kicsinyben, mert Huahejn kerülete hét vagy nyolcz mértföldnél nem több.

Cook meglátogatta régibb barátját Ore-t. A király, mellözve minden udvariassági formulát, sírva borult a hajóvezér nyakába s azután bemutatta barátait, a kik között Cook egy pár ajándéktárgyat osztogatott szét. Viszonzásul, a bennszülöttek királya is felajánlotta értékesebb birtokait Cooknak, a kit úgy tisztelt, mint édes atyját. Oré azonkívül megígérte az angoloknak, hogy el fogja őket látni mindenféle élelmi szerrel, a mire csak szükségök van; szavát a legnagyobb pontossággal meg is tartotta.

6-án reggel azonban egy vörösre festett és hadi ruhába öltözködött bennszülött, a ki mindegyik kezében egy-egy bunkót tartott, észrevétlenül megtámadta a matrózokat, a kik épen cserekereskedést folytattak. Cook épen a támadás pillanatában ért a szárazra, megrohanta a bennszülöttet s addig birkózott vele, míg ki nem vette fegyvereit a kezéből; ezeket azután széttörette.

Ugyanaz nap egy másik baj is történt. Sparrman egy kissé vigyázatlanul a sziget belsejébe hatolt, hogy ott növényeket gyűjtsön. Nehány bennszülött, felhasználva az alkalmát, a midőn a botanikus épen egy növényt vett vizsgálat alá, övéből kiragadták

egyetlen fegyverét, egy tört s azután fejbeütvén, ruháinak egy részét darabokban szaggatták le róla. Ezalatt Sparrman magához tért és elkezdett szaladni a part felé. De a bokroktól és fagyökerektől futásában feltartóztatva, utolérték őt a vadak s kezeit akarták levágni, hogy elvehessék ingét, a mely a kézfőnél be volt gombolva; szerencséjére az európai az inge ujja elejét hamarosan fogáival széttépte. Ezalatt más szigetlakók is oda érkeztek, s midőn őt meztelenül és bántalmazva meglátták, saját ruháikat adták oda neki és a vásár színhelyére vezették, a hol nagy számú szigetlakó volt egybe gyűlve. A mint ez utóbbiak a félig meztelen Sparrmant észrevették, a nélkül hogy egymásnak egy szót is szólottak volna, egytől egyig mind elszaladtak. Cook eleinte azt hitte, hogy valami tolvajlást követtek el; de a mint a természettudóst megpillantotta, csakhamar belátta csalódását, magához hivatott néhány bennszülöttet, biztosította őket, hogy nem akarja az ártatlanokat büntetni s azután Orehoz ment s előadta neki panaszát. A király a történetek fölött dühbe jött, heves szemrehányásokkal illette alattvalóit s megígérte, hogy mindent meg fog tenni a tolvajok és a lopott tárgyak felkeresése végett.

És csakugyan, a fejedelem a bennszülöttek minden könyörgése daczára, a hajóvezér csolnakjába ült s vele együtt megindult a bűnösök felkeresésére. Ezek azonban elbujtak s ezért elfogatásuk — legalább egyelőre — lehetetlenné vált. Ore tehát elkísérte Cookot a hajóra, vele együtt megebédelt s csak azután tért vissza a szigetre, a hol alattvalói, a kik már lemondtak a reményről, hogy őt viszont láthassák, roppant örömmel fogadták.

«Utunk egyik legkellemesebb emléke» — írja

Forster — «az volt, hogy e szigetlakókat nem talál-
tuk — mint az első utazók mondták — tisztán a
gyönyörökbe elmerülve, sőt inkább valódi ember-
baráti érzelmekkel eltelve. Minden társadalomnak
megvannak a maga gonosz és bűnös emberei; de
Angolországban vagy bármely más czivilizált állam-
ban ötvenszer nagyobb a számuk, mint e szige-
teken.»

A midőn a hajók már eltávozni készültek, meg-
jelent Ore és jelentette a vezérnek, hogy a tolvajok
el vannak fogva és meghívta őt, hogy jöjjön a száraz
földre s legyen megbűnhődésök szemtanuja. Ez
azonban lehetetlen volt. A király ekkor még egy
fél mértföldnyire elkísérte Cookot s azután érzékeny
búcsut vett tőle.

E pihenő nagyon jövedelmező volt. A két hajó —
nem számítva a szárnyasokat és a gyümölcsöket —
több mint három száz disznót vitt el magával.
Annyi bizonyos, hogy ha az angolok tovább is meg-
maradtak volna a szigeten, több élelmi szert nem
gyűjthettek volna össze.

Furneaux kapitány egy fiatal embert — Omait —
vett fel hajójára, a kinek magatartása és értelmes-
sége után ítélve, a Társaság-szigetek lakói az ango-
lok előtt kedvező színben tűntek fel. Angolországba
érkeztekor, a fiatal szigetlakót Sandwich gróf az
admiralitás első lordja, a királynak is bemutatta.
Omait azonkívül Banks és Solanderben is oly párt-
fogókra és barátokra talált, a kik Nagy-Britannia
legelőbbkelő családjában szíves fogadtatást biztosí-
tottak részére. Két évig maradt a fiatal taitii ez
országban; annak lefolyta után Cookkal együtt,
midőn ez harmadik útjára kelt, hajóra szállott, hogy
hazájába visszatérjen.

Az angol hajókapitány ezután Ulietea-ba ment, a hol a bennszülöttek őt lehetőleg rokonszenvesen fogadták. A vadak azonnal kérdezősködtek Tupia és azon angolok felől, a kiket az «Endeavour»-on láttak volt. Oreo király is sietett a kapitánynyal a barátságot megújítani s azért minden élelmi szert, a mi a szigetén csak található volt, szivesen elszállított neki. E pihenő alatt Poreo, a ki a Resolution emberei közé sorakozott, egy fiatal taitii nővel, a ki szívét elhódította volt, partra szállott és többé vissza sem tért. Helyét egy másik tizenhét-tizennyolcz éves Ödidi nevű fiatal ember foglalta el, a ki Balabola-ban született s Angolországba szeretett volna menni. A fájdalom, melyet e bennszülött tanusított, a midőn törzsrokonaitól elvált, igen jó szívre mutatott.

A hajók, ellátva négyszáz disznóval, nagy mennyiségű szárnyassal és különböző gyümölcsökkel — szeptember 17-én végleg elhagyták a Társaság-szigeteket és nyugat felé eleveztek. Hat nappal később a Harvey-szigetek egyikének közelébe értek s október 1-jén Eoa-nál, a Tasmán és Cook Middelburg-jánál kikötöttek.

A bennszülöttek utazóinkat itt is szivesen fogadták. Az egyik törzsfő, Tai-On, eljött a hajóra, megérintette a kapitány orrát egy borscserje gyökerével s azután szó nélkül melléje ült. A szövetség meg volt kötve; néhány apróbb ajándéktárgy szétosztása csak megerősítette.

Tai-On az angolokat a sziget belsejébe vezette. A míg e séta tartott, körülvette az idegeneket egy nagy csomó bennszülött, a kik kelméiket és gyékényeiket szegekért kínálhatták. Néha e vadak annyira bőkezűek voltak, hogy ajándékaikért viszonzásul semmit sem akartak elfogadni.

Tai-On új barátait elvezette lakásába is, a mely egy szép völgyben, néhány árnyékos fa tövében nagyon kellemes fekvésű volt; itt őket megkinálta az «eava» gyökérből készült itallal, a mely egész Polinéziában nagyon elterjedt.

Ez ital ily módon készült. Először megrágták néhány darabját e gyökérnek, a mely a borscserje gyökeréhez hasonlít, a megrágott darabokat egy nagy faedénybe tették s azután vízzel leöntötték. A midőn a folyadék ihatóvá vált, a bennszülöttek átöntötték zöld és kehelyformában összehajtott levelekbe, a melyekbe egy fél pintre valónál több is elfért. Cook volt az angolok között az egyedüli, a ki megkóstolta; az ital készítmódja elég volt, hogy társainak szomját eloltsa. A bennszülöttek azonban nem voltak oly tartózkodók s csakhamar kiürítették az edényeket.

Az angolok ezután meglátogatták a bennszülöttek ültetvényeit vagyis rózsabokrokkal környezett kertjeit, a melyekből ki és be deszkaajtók segélyével közlekedhettek. A meglehetősen előre haladt földművelési mód s az egyesek tulajdonának ily szoros elkülönítéséből azt lehetett következtetni, hogy e sziget lakói műveltebbek, mint a taitibeliek.

Daczára a szíves fogadtatásnak, Cook — mivel disznókhöz és szárnyasokhoz semmi áron sem juthatott — elhagyta e szigetet és elment Amsterdamba, a bennszülöttek Tongo-Tabujába, a hol remélhette, hogy a szükséges élelmi szereket beszerzi.

A hajók csakhamar eljutottak a Van Diemen révbe. A bennszülöttek, a kik mindjárt bizalmasakká lettek, csakhamar összehordtak különböző eladni valót; előhoztak kelméket, gyékényeket, házi eszközöket, fegyvereket, ékszereket s későbbben disznó-

kat és szárnyasokat is. Ödidi különös előszeretettel vásárolta össze a veres tollakat, a melyeknek — mint mondá — Taitiben nagy áruk van.

Cook, egy Attago nevű bennszülöttnek kíséretében, a ki mindjárt megérkezése után hozzácsatlakozott — partra szállott. E sétája alkalmával egy a morai-khoz hasonló templomra bukkant, melyet a bennszülöttek Faitoka köznéven neveztek. Az oblong alakban épült templom, a melyhez két kőlépcső vezetett, egy tizenhat vagy tizennyolcz láb magas emberi kéz alkotta dombon állott s oly módon, azaz czölöpökön, gerendákon épült, mint a bennszülöttek egyéb házai s úgy, mint ezek, pálmalevelekkel volt fedve. A templom két szegletében két fáblvány állott, a melyek két láb magasak s durván kifaragottak voltak.

«Miután sem a bennszülötteket» — írja Cook — «sem isteneiket megsérteni nem akartam, nem merem hozzájuk nyúlni, hanem megkérdeztem Attagótól, hogy a faragott fadarabok «eatua»-k azaz istenek-e? Hogy megértett-e a bennszülött vagy nem, nem tudom; de a bálványokkal — azt láttam — úgy bánt, mint akármiféle más fadarabbal. Ebből azt következtettem, hogy nem voltak istenségek jelképei.»

Néhány lopás itt is történt; de azért ezek a jó viszonyt nem zavarták meg s utazóink elég bőven elláthatták magukat friss élelmi szerekkel.

Elutazása előtt a kapitány még találkozott egy bennszülöttel, a ki iránt társai rendkívül nagy tiszteletet tanúsítottak s a kit mindnyájan királynak neveztek.

«Ez ember» — írja Cook — «oly buta és együgyű pofát vágott, hogy őt — mindannak daczára,

HUSVÉTSZIGETI EMLÉKMŰVEK.

a mit róla mondtak — hülyének tartottam, a kit a nép holmi babonás elfogultságból istenként imád. Én üdvözöltem őt s szólottam is hozzá, de ő nem felelt s figyelmére sem méltatott... Épen el akartam távozni, a midőn az egyik bennszülött egészen határozottan tudtomra adta, hogy a királylyal van dolgom; felajánlottam tehát neki ajándékba egy inget, egy baltát, egy veres posztó darabot, egy tükröt, néhány szeget, egy pár érmet s néhány üveggyöngyöt. Ő elfogadta, illetőleg eltúrte, hogy rá akaszszák vagy körüle elhelyezzék; e közben azonban nem mozdult, egy szót sem szólott, sőt fejével sem biczczentett.»

Másnap azonban e király egy kosár pizanggyümölcsöt és egy sült disznót küldött, azt üzenvén, hogy ezt küldi a sziget «ariki»-je a hajó «ariki»-jének.

Cook ez archipelagust a «Barátság szigetei»-nek nevezte el. Ugyane szigeteket már meglátogatta volt Schouten és Tasman, a kik Kókuszdió-, Áruló-, Reménység- és Horn-szigeteknek keresztelték volt el őket.

Cook, miután jó ivó vízre nem találhatott, kénytelen volt Tongát előbb elhagyni, hogy sem akarta. Annyi ideje azonban mégis volt, hogy az ország termékei- és a lakosok szokásaira nézve több adatot összegyűjthetett. A kiválóbbakat kivonatban ime itt közöljük:

A természet Tonga és Eoa szigeteket a maga ajándékaival bőkezűen ellátta; ezek közül a legnagyobb számmal fordulnak elő a kókuszdió-, a pálma-, a kenyérfák, a jámgyökér és a czukornád. Az ehető állatok közül persze — a szárnyasokon kívül — csak disznók találhatók; de a kutya, habár nem is

láttuk, névleg ismeretes a szigetlakók előtt. A legfinomabb halak nagy számmal uszkálnak a partok mellett.

A lakosok, a kik oly magasak és majdnem oly fehérek, mint az európaiak, jól megtermettek; arcvonásaik is kellemesek. Hajuk eredetileg fekete, de valami porral befestik hol fehérre, hol veresre, hol kékre, a mi azután elég furcsa látvány. A tatuálás általánosan divik. Ruházatuk a lehető legegyszerűbb, egy kelmedarabból áll, a melyet derekuk köré kötnék s térdökig lelóggatnak. De az asszonyok — a kik Tonga szigetén úgy mint másutt, jobban szeretik a cziczomát, mint a férfiak — a kókuszdiófa héjának szálaiból csinálnak maguknak kötöket s azokat kagylókkal, színes rongyokkal és tollakkal felcizfrázzák.

Van a bennszülötteknek még néhány furcsa szokásuk, melyeket az angolok nem vettek észre. Így mindent, a mit kapnak, a fejökre tesznek; ily módon jelzik azt is, ha valamire nézve az alkut megkötötték.

Ha valami barátjok vagy rokonuk meghal, néhány izületet, sőt néha néhány ujjukat is levágják. Házaik nem alkotnak helységeket, hanem az ültetvények között elszórtan állanak; oly anyagból és oly terv szerint vannak építve, mint a Társaság-szigeteken, csakhogy magasabbak.

Az Adventura és a Resolution október 7-én felvonták a vitorlákat; másnap a Tasman felfedezte Pilstart-sziget közelébe értek s ugyanazon hónap 21-én Új-Zélandon a Hawke-öbölben kikötöttek.

Cook néhány állatot, melyeket a szigeten megakart honosítani, partra szállított s azután elindult a Queen Charlotte csatornába, útközben egy vihar el-

ragadta közeléből az Adventure-t, a melyet csak Angolországban látott meg újra.

November 5-én a hajóvezér kiigazíttatá a Resolution sérüléseit; mielőtt másodszor is elindult volna a déli tengerekre, még egyszer meg akarta vizsgálni a birtokában levő élelmi szerek mennyiségét és minőségét. Ez alkalommal észrevette, hogy négyezer ötszáz font kétszersültje teljesen elromlott és hogy más három ezer font szintén nincs sokkal jobb állapotban.

Ezen újabb pihenője közben, Cook újabb és teljesebb bizonyítékot szerzett arról, hogy az új-zélandiak emberevők. Az egyik tiszt megvásárolta egy fiatal embernek a fejét, a kit nem sokkal azelőtt megöltek és felfaltak volt; több bennszülött ezt észrevette s legalább egy pár darabját szerette volna megkapni. Cook átadta nekik; azon mohóságból, melylyel a bennszülöttek ezen utálatos eledel után kapkodtak, az angolok meggyőződhetek, hogy mily módon falják fel ezen kannibálok az eledelt, a melyhez csak nehezen tudnak hozzáférni.

A Resolution november 26-án hagyta el Új-Zélandot, hogy ismét behatoljon a jég azon országába, a melyet már egy alkalommal bejárt volt. De mennyivel veszélyesebb és terhesebb körülmények között ment végbe e második kísérlet! Ha a legénység eleinte jó egészségnek örvendett is, a fáradság következtében elgyöngült emberek későbbben annál kevésbé tudtak a betegségnek ellenállani, mert a hajóról a friss élelmi szerek elfogytak. A Resolution-nak nem volt többé kísérője; ekkor végre utazóink meggyőződtek arról, hogy a Terra australis nem létezik. Minden kétséget kizárólag be kellett ez alkalommal bizonyítaniok, hogy a Déli-tenger

kietlen vidékén soha sem fognak nagyobb kiterjedésű szárazföldet felfedezni.

Utazóink az első uszó jéggel csak deczember 12-én, jóval délibb szélességi fok alatt találkoztak, mint első útjukban. Ez időtől fogva az ezen szélességi fokok alatt feltalálható körülmények minden nap ismétlődtek. Ödidi-t a fehér eső nagyon meglepte; de csodálkozása igazán határtalanná akkor lett, a midőn a jégszigeteket, melyeket fehér földnek nevezett el, először megpillantotta.

«Már előbb is» — mondja az útleírás — «meglepte őt, a forró földöv lakóját, egy nevezetes esemény. Mindaddig, a míg hajóink e tájékon maradtak, alig volt éjszakánk és még éjfél körül is a nap világánál írhattunk. Ödidi alig tudott szemeinek hinni; biztosított is bennünket arról, hogy törzsrokonai hazugnak fogják tartani, ha megkövesült esőről és örökös nappalról fogna nekik beszélni.»

A fiatal taitiinek egyébként volt ideje, hogy e jelenséghez hozzászokják, mert a hajó az uszó jégtáblák között a déli szélesség 70-ik fokáig nyomult előre. Ekkor Cook meggyőződván arról, hogy ha van is e környéken valami kontinens, a jég megközelíthetetlené teszi; visszafordult észak felé.

Ennek mindenki megörült; mert a hajón már nem volt senki, a ki vagy fájdalmas és tartós reumatikus bajban vagy skorbutban ne szenvedett volna. A vezér maga is oly komoly betegségbe esett, hogy kénytelen volt az ágyban maradni. Nyolcz napon át halálos veszélyben forgott; felgyógyulása is hosszú és kínos volt. Márczius 11-dikéig a hajó iránya nem változott. Mily nagy volt a legénység öröme, a midőn a fentemlített nap reggelén az ör szárazföldet pillantott meg.

E szárazföld a Roggeween Husvét szigete, illetőleg a Davis földje volt. A mint a hajósok a partokhoz közeledtek, figyelmöket először is a parton emelkedő azon oszlopok vonták magukra, a melyek azelőtt a hollandusok csodálkozását is felkeltették.

«A Husvét-sziget földrajzi szélessége» — írja Cook — «egy vagy két perczre megegyezik avval, a melyet Roggeween írott naplója részére kijelöl; hosszúsága is csak egy fokkal tér el.»

A sziget partjai, melyeket fekete, vastartalmu, összehasadozott sziklák alkottak, heves vulkanikus kitörések nyomait viselték magukon. A terméketlen és pusztasziget belsejében, elszórtan, egy pár ültetvény volt látható.

Csodálatos! Az első szó, a mit e sziget lakói a hajó közeledtekor kiejtettek, taitii szó volt. Egyéb-ként más körülmények is oda mutattak, hogy ezen sziget és Taiti lakói közös eredetűek; tatuálásuk, sőt ruháik is hasonlítottak a Társaság-szigeten divatozó testfestéshez és öltözetekhez.

«A napsugarak kényszeríték őket» — írja az útleírás — «hogy védelmökre különböző módokat gondoljanak ki. A férfiak nagyobb részt fejök körül egy körülbelül két ujjnyi vastag karikát viselnek, a melyet fűszálakkal és hosszú fekete tollakkal takarnak be; mások tollakból majdnem akkora kalapokat hordanak, a minők az európai bírák parókái; végre némelyek fejöket egy egyszerű fakarikával védik meg, a melyet lobogó fehér tollakkal raknak körül. Az asszonyok végre csinos szalmafonatból maguknak nagy és széles kalapokat csinálnak, a melyek elől csúcsban végződnek, a fejök búbján házfedél alakúak s oldalt két nagy szárnyban végződnek.»

Az egész vidék, melyet több csapat bejárt, pusztasziget.

volt; mindenféle fekete és lyukacsos kövek borították. Az egész lávatömegnek floráját két vagy három fajta hervadozó fű, mely a sziklák közül tört elő, néhány száraz bokor és pedig egy pár Hibiscus és Mimoza, végre egy néhány darab pizanggyümölcs képezte.

A kikötő-hely közvetlen közelében egy majdnem merőleges fal állott, melyet négyszegletes, mesterségesen faragott kövek alkotnak s a mely nagyon tartósra volt csinálva. Belebb egy jól kikövezett térségen egy körülbelül húsz láb magas és több mint öt láb széles magános kődarab állott, a mely emberi alakot ábrázolt, de oly durván volt kifaragva, hogy a fejet csak alig lehetett a testtől megkülönböztetni; a szemek, az orr és a száj pedig csak jelezve voltak rajta; csakis a hosszú füleket — ilyenek a bennszülöttekéi — faragták ki teljesebben.

Ezen emlékek, a melyek nagy számmal fordultak elő, vagy nem származtak azon emberfajtól, melyet az angolok a szigeten találtak vagy e faj nagyon elkorcsosult. Egyébként, ha a lakosok e szobrokat nem is imádták, bizonyos tiszteletben mégis részesítették, mert megvetésöknek és haragjoknak adtak kifejezést, a mikor az angolok a kikövezett térségre léptek. Ezen óriási emlékek egyébként nemcsak a tengerparton voltak találhatóak; a hegyek oldalain, a sziklák üregeiben szintén voltak emberi alakot ábrázoló kövek, a melyek közül egyesek még állottak, mások valami földindulás következtében elestek, mások végre még csak félig készen azon szikla mellett maradtak, a melyből ki akarták vájni. Vajjon minő rögtöni katasztrófa szüntette meg e munkálatokat? Mit ábrázolnak ez emlékek? Mely távoli

korból származnak e szobrok s mely nép készítette őket? Mindezek oly rejtvények, melyek örökre megoldhatatlanok fognak maradni.

A bennszülöttekkel a cserélgetés könnyen ment. Csakis azzal a rendkívüli ügyességgel kellett az angoloknak megküzdeniök, a melylyel a bennszülöttek az idegenek zsebeit ki tudták üríteni. A csekély mennyiségű friss élelmi szer, a melyet utazóink meg tudtak szerezni, nagy hasznukra volt; az ivóvíz hiánya azonban meggátolta Cookot abban, hogy tovább is a Husvét-szigeten maradjon.

Elindult tehát a Mendana elkeresztelte Marquesas szigetek felé, a melyeket 1595 óta senki sem keresett fel. Hajója azonban alig ért a sík tengerre, midőn korábbi betegsége, a melytől annyit szenvedett, ismét visszatért. A skorbutosok is visszakapták betegségeket s mindazoknak, a kik a Husvét-szigeten hosszabb sétákat tettek, a naptól elégetett arcuk volt.

1774 április 7-én végre Cook elért a Marquesas-csoporthoz; de előbb már felkereste volt mind az öt helyet, a melyeken a geografusok szerint fel kellett volna őket találnia. Az angolok Tao-Utai-ban, Mendanao Santa-Cristina-jában kötöttek ki. A Resolution-t megérkezte után azonnal nagy számú lélekvesztő vette körül, a melyeknek elején kövek voltak felhalmozva s a melyeken minden ember egy, keze köré csavart parittyát hordott. Mindemellett az európaiak és a bennszülöttek között barátságos viszony fejlődött ki és a cserekereskedés kezdetét vette.

«E szigetlakók» — írja Forster — «jól megtermettek, bőrük sárgás vagy cserszínű; az egész testöket eltakaró szűrésok azonban feketéknek tün-

tetik fel őket... A kikötőnk mellett elterülő völgyet fák takarták; az egész vidék olyan volt, a milyennek a spanyolok leírták. Az erdőkben, a partoktól távol, számos tüzet láttunk égni; azt következtettük tehát, hogy a sziget igen népes lehet.»

A nehézség, a melylyel az élelmi szerek bevásárlása járt, arra bírta Cookot, hogy a kikötőt minél előbb elhagyja. Annyi ideje azonban mégis volt, hogy e népről, melyet egész Oceániában legszebbnek tart, sok érdekes adatot gyűjthessen össze. E bennszülöttek szabályos vonásaikat tekintve, a többi vadaknak fölötte állanak. A hasonlatosság azonban, a mely az ő és a taitiiek nyelve között van, arra mutat, hogy ezekkel közös eredetűek.

A Marquesas-szigetek öten vannak; és pedig: Magdalena, San-Pedro, Dominica, Santa-Cristina és Hood; a legutóbbi nevét azon önkénytestől vette, a ki felfedezte. Santa-Cristinat egy meglehetősen magas hegláncz takarja, a melylyel kapcsolatban állnak a tengerből kiemelkedő dombok is. Keskeny és mély, de termékeny völgyek, melyeket gyümölcsfák takarnak és patakok öntöznek, szedelik e hegységet. A Madre de Dios kikötő, melyet Cook a Resolution-ról nevezett el, Santa-Cristina nyugati oldalának majdnem közepén van. Két homokos rév található benne, a melyekbe két patak torkol.

II.

Cook újból meglátogatja Taitit és a Társaság-szigeteket s azután átke-
tatja az Új-Hebridákat. — Új-Kaledonia és az Isle of Pins felfedezése. —
Pihenő a Queen Charlotte csatornában. — Déli-Georgia. — Az Adventure katasztrófája.

Cook április 12-én hagyta el a Marquesas-szigeteket s indult meg Taiti felé; öt nappal később

a Paumotu-archipelagusra bukkant. Először a Byron Tiukea-szigetén kötött ki; e sziget lakóinak volt okuk az angolokra neheztelni s azért Cookot is hidegen fogadták. Nem is tudtak az európaiak két tuczat kókuszdió és- öt disznónál több élelmiszert tőlük megvenni; a disznók — a mint látszott — e szigeten nagy számmal voltak. Egy másik helyen a fogadtatás szívesebb volt. A bennszülöttek megölelték az idegeneket s az új-zélandiak módjára orrukat barátjaik orrához dörzsölték. Ödidi több kutyát vásárolt össze, a melyeknek hosszú, fehér szőrével hazája harczosai sisakjaikat díszítik.

«A bennszülöttek» — írja Forster — «tudtunkra adták, hogy a tormát összetörik, közéje egy bizonyos kagyló darabjait belékeverik s azután nagyobb számú hal láttára a tengerbe dobják. E keverék a halakat egy kis időre elkábítja s ezek a víz felszínére jönnek, a hol azután őket könnyen elfogják.»

Az angol vezér ezután meglátogatta e nagy kiterjedésű archipelagusnak más szigeteit is, a melyeket épen olyanoknak talált, mint a minőket legközelebb elhagyott volt; különösen szemügyre vette a Veszélyes-archipelagust, a melyben Roggween egyik hajóját elvesztette volt s a melyet Palliser-szigeteknek keresztelt el újra. Ez archipelagus elhagyása után Cook Taiti felé indult, a melyet matrózai — meg levén győződve a bennszülöttek jó indulatáról, — új hazájoknak tekintettek. A Resolution április 22-én kikötött Matavaiban, a hol a fogadtatás csakugyan oly barátságos volt, a minőt vártak. Nehány nappal később O Tu és még néhány törzsfő meglátogatta az angolokat, hozván nekik ajándékul különböző gyümölcsöket és tíz vagy tizenkét nagy disznót.

Cook eleinte e helyen csak addig akart megmaradni, a míg Wallis csillagász a szükséges megfigyeléseit megteheti; az élelmiszerek bősége azonban rábírta őt, hogy pihenőjét meghosszabbítsa.

26-án reggel a hajóvezér néhány tisztjével elindult Oparré-be, hogy a királynál tisztelegjen; eközben a part mellett észrevett több mint háromszáz lélekvesztőt, a melyek szép sorjában felállítva és teljesen felszerelve voltak. Ugyanakkor a partokon nagy számmal gyülekeztek a harcosok is. Ezen nagy haderő, a mely egy éjjel alatt gyűjtetett össze, eleinte felkeltette a tisztek gyanuját; de a fogadtatás, melyben őket részesítették, azt csakhamar eloszlatta.

A partra összegyűjtött haderőt százhatvan nagy és kettős hadi csolnak, a melyek mindegyikét zászlók és szalagok díszítették, százhatvan lélekvesztő, a melyekre az élelmiszereket rakták és hétezer hétszáz hatvan ember képezte.

«E nagy haderő» — írja Forster — «a sziget hatalma- és gazdagságáról alkotott fogalmainkat felülmultha; egész legénységünk elcsodálkozott rajta. Elgondolva, hogy mily szerszámaik vannak ez embereknek, csodálkoznunk kellett a türelmükön és a fáradtságon, a melyre szükségök volt, hogy ily óriási fákat levághassanak, kivájhassanak és eléggé tökéletessé tehessenek. Mindezen munkának végrehajtásánál ők egy kőbaltát, egy ollót, egy koralldarabot és egy rája bőrét használják. A törzsfők és mindazok, a kik a csolnakok élén állottak, katonai ruhákat, azaz nagy csomó kelmét, turbánokat, pánczélokot és sisakokat viseltek. Némelyiknek rendkívül nagy sisakja öt mozdulataiban nem kevéssé akadályozta. Egész felszerelésök egyébként a csatázásra nem igen látszott alkalmasnak s inkább csak pará-

dénak való volt. Ezért is az egész látvány nagy-szerűségét emelte; különben a harczosok is lehetőleg igyekeztek vitézi voltukat és marczona alakjukat feltüntetni.»

Matavaiba érkezve, Cook megtudta, hogy ezen óriási készültek Eimeo törzsfő ellen intézvék, a ki a taitibeliek igáját lerázta és magát függetlení-tette.

Néhány nap mulva az angolokat néhány régi barátjuk meglátogatta. Mindezek nagyon vágyakoztak a veres tollak után, a melyeknek köztük nagy ér-téke volt. Egyetlen egy ilyen tollat sokkal többre becsültek, mint egy üveggyöngyöt és egy szeget együtt véve. A veres tollak oly kapósakká lettek, hogy értök cserébe felajánlották azon saajátságos gyászruháikat is, melyektől Cook első útja alkal-mával semmi áron sem akartak megválni.

«E ruhákat, melyeket a sziget és környékének legritkább termékeiből a legnagyobb gonddal és ügyes-séggel készítenek, kétségkívül igen nagyra becsülik. Mi nem kevesebbet, mint tizet vettünk meg, melye-ket el is hoztunk Angolországba.»

Ödidi, a kinek gondja volt rá, hogy minél több veres tollat szerezzen meg magának, minden vágyát kielégíthette. A taitibeliek úgy néztek rá, mint valami csodára; elbeszéléseit is nagy figyelemmel hallgat-ták. Nemcsak az előkelők, de még a királyi család is kereste a barátságát. Így sikerült neki nőül kap-nia a matavai-i törzsfő leányát, a kit a hajóra is elhozott, a hol a fiatal menyecskének mindenki adott valami kis ajándékot. Ödidi ezután megvált az angoloktól és Taitiben maradt, a hol nővére idő-közben egy hatalmas törzsfő feleségévé lett.

Daczára a tolvajlásoknak, a melyek nem egyszer

megzavarták a bennszülöttekkel folytatott barátságot, az angolok mégis be tudtak annyi élelmiszert maguknak szerezni, a mennyihez előbb még nem juthattak. Az öreg Oberea, a kit 1767-ben, a Dauphin ott tartózkodása alatt a sziget királynőjeként tiszteltek, személyesen eljött a hajóra, hozván magával disznókat és különböző gyümölcsöt, hogy megszeressen néhányat azon veres tollakból, a melyeket oly nagyon értékeseknek tartottak. Az angolok ez alkalommal az ajándékok szétszétadásában nagyon bőkezűek voltak és az indusok mulattatására nem egyszer gyújtottak görög tüzet, sőt katonai gyakorlatokat is végeztek.

A hajóvezér elutazása előtt még egy hadi szemlének volt szemtanuja. O-Tu egy színlelt csatát vívatott, a mely azonban oly rövid ideig tartott, hogy az angolok a részleteiről nem szerezhettek maguknak tiszta fogalmat. A bennszülöttek hajóhadának igazi csatát öt nappal Cook elutazta után kellett vívnia; Cook szerette volna bevárni, de tartván attól, hogy a bennszülöttek, úgy a győzők, mint a legyőzöttek félni fognak tőle, korábbi elutazásra szánta el magát.

Alig hagyta el a Resolution a kikötőt, egy tüzér, a kit a taitii élvezetek vagy O-Tu ígéretei elcsábítottak, a tengerbe ugrott; O-Tunak annyiban érdeke lehetett egy európaiat a maga részére nyerni, mert remélhette, hogy ez a csatában nagy hasznára leend. A megszökött tüzért egy csapat, a melyet Cook annak üldözésére kiküldött, csakhamar elfogta. A kapitány nagyon sajnálta, hogy a fegyelem megszegőjével így kellett bánnia; mert ha ez az ember, a kinek Angolországban sem rokonai, sem barátai nem voltak, engedélyt kér a Taitiben való

maradásra — tőle semmi esetre sem tagadta volna meg.

Május 15-én a Resolution Huahejn-szigetén az O-Uarr révben kikötött. Az öreg Ore fejedelem egyike volt az elsőknek, a kik az angolokat visszatértők alkalmával üdvözölték és megajándékozták. A kapitány veres tollakkal viszonzotta; de, a mint látszott, az öreg fejedelem jobb szerette a vasat, a baltákat és a szegeket. Ore ez alkalommal már érzéketlenebb volt, mint az első látogatás alkalmával; felfogása is meggyengült, a mi kétségtelenül annak volt tulajdonítható, hogy nagy előszeretettel tanusított a bennszülöttek azon részegítő itala iránt, a melyet azok a borscserjéből készítenek. Tekintélye is napról-napra sülyedni látszott; magának Cooknak kellett üldözőbe vennie azon tolvajbandát, a mely nem állotta, magát az öreg fejedelmet is meglopni s a mely azután a sziget belsejét takaró hegyek közé menekült.

Ore a jó bánásmódért, melyben az angolok részesítették, hálásnak mutatkozott. Ő volt az utolsó, a ki május 24-ikén elhagyta a hajót, a midőn az megindult; midőn pedig Cook tudomására hozta, hogy nem fogják egymást többé látni, siránkozni kezdett s e szavakra fakadt: «Küldd hát el gyermekeidet, biztos lehetsz benne, hogy jól fogunk velök bánni».

Egy másik alkalommal azt kérdezte a kapitánytól, hogy hol fogják eltemetni. «Stepney»-ben — válaszolá Cook. Ore ekkor arra kérte, hogy ismételje mindaddig, a míg kiejtését meg nem tanulja. Száz ember is elkezdte ekkor kiáltozni: «Stepney a Cook sírja!» A nagy tengerész, midőn e választ adta, még nem sejtette, hogy minő sors vár reá és hogy

mennyi bajjal kellend honfitársainak megküzdenniök, míg hulláját feltalálják!

Ödidi, a ki utóbb mégis elszánta magát, hogy elmenjen Huahejnbe az angolokkal, itt nem részesült oly barátságos fogadtatásban, mint Taitin; azonkívül kincsei is ugyan megfogytak s ezt tekintélye is megérezte.

«Az ő példája» — így szól az útleírás — «újabbban igazolta a közmondást, hogy senki sem próféta a maga hazájában... A mikor e bennszülött bennünket végleg elhagyott, látszott rajta az igazi fájdalom; szobáról szobára haladt és mindenkit megölelve vett búcsút. Azon lelki szorongást, a melyet ez ifjú érzett, a midőn a hajót elhagyta, nem lehet leírnom; sokáig nézett utánunk, könnyei omlottak, kétségbeesésében végre lélekvesztőjének fenekére feküdt. A midőn a zátonyokat elhagytuk, még láttuk őt, a mint karjait felénk nyújtá.»

Junius 6-án Cook szemügyre vette a Wallis elkeresztelte Howe-szigetet, a melyet a bennszülöttek Mohipanak hinak; néhány nappal később pedig egy lakatlan szigetcsoport közelébe jutott, a melyet Palmerstonnak, az Admirális egyik lordjának tiszteletére nevezett el.

20-án utazóink egy meredek és szakadozott partú szigetet fedeztek fel. A nagy fákkal és bokrokkal takart szigeten csak egy keskeny és homokos partszegély maradt, a melyen csakhamar számos, sötét színű bennszülött jelent meg. Lándzsákkal és buzogányokkal kezökben eleinte ellenséges magatartást tanúsítottak, de a mint az angolok partra szállottak, ugyancsak igyekeztek erdeikbe elmenekülni. Egyesek azonban csakhamar megint visszatértek s az idegeneket nyilakkal és ködobálásokkal ingerelték.

Sparrmant karján sebesítették meg s Cookot egy lándzsával majdnem átdöfték. Egy pár lövés e barátságatlan szigetlakókat nemsokára szétkergette; maguktartásánál fogva hazájok a «Savage-island» nevet nyerte. Négy nappal később, Cook újra felkereste a Tonga-archipelagust; ez alkalommal Namuka szigeténél, a Tasman Rotterdamjánál állapodott meg.

Alig hogy a hajó vasmacskája feneket ért, nagy számú lélekvesztő jelent meg, hozván magával bánánokat és mindenféle gyümölcsöket, melyeket a bennszülöttek szegekért és ócska ruhadarabokért kicserélgettek. E barátságos fogadtatás rábirta a természet tudósokat, hogy új növények és ismeretlen termékek felkeresése végett partra szálljanak. Visszavértök után nem győzték eléggé dicsérni a bejárt vidéknek szépségét és festői voltát, a bennszülötteknek nyájasságát és előzékenységét.

Ezalatt több tolvajlás fordult elő; ezek egyike, mivel az angoloknak érzékeny károkat okozott, a kapitányt arra birta, hogy szigorúbb rendszabályokhoz nyúljon. Ily körülmények között az egyik bennszülött egy puskalövés következtében nehéz sebet kapott, mivel az angoloknak, midőn két csolnakot biztosítékul le akartak foglalni, ellenállott. E második látogatása alkalmával nevezte el Cook e szigeteteket — mintegy gúnyból — Barátság-szigeteknek, a mely elnevezést ma a bennszülöttek Tonga-ja kiszorított.

Nyugat felé folytatván útját, a nagy felfedező egymásután a következő szigeteket vette szemügyre: a Lépreux, az Aurore, a Pünkösd és végre a Mellikolo-szigetet; az egész archipelagust, melynek a fent elsorolt szigetek részeit képezték, Bougainville Grandes-Cyclades-nak keresztelte el.

A kapitány rendeletei szerint a legénységnek mint másutt, úgy itt is oda kellett törekednie, hogy a bennszülöttekkel barátságos viszonyba lépjen. Az első nap minden baleset nélkül telt el és a bennszülöttek táncz és játékokkal ülték meg az angolok megérkeztét; másnap azonban egy közbejött esemény csakhogy nem nagy összeütközésre adott okot.

A bennszülöttek egyike, mivel nem akarták a hajóra ereszteni, a nyílával egy matrózra ráczélt. Tözsrokonai azonban a lövésben eleinte megakadályozták. Abban a pillanatban ért, a puskájával kezében, a fedélzetre Cook is. Első gondja volt, hogy megkérdezze a szigetlakót, a ki időközben ismét ráczélt a matrózra, hogy mi baja van. Ez a jó szóra nem hallgatva, íját egyenesen Cook ellen fogta föl; a kapitány azonban megelőzte és rálövén megsebesítette. Ez jel volt arra, hogy nyílfehé repüljön a hajóra, szerencsére, semmi kárt sem okozva; Cooknak ekkor ágyút kellett a bennszülöttek feje felett elsüttetnie, hogy őket szétkergesse.

Néhány órával később a bennszülöttek újra megjelentek a hajó körül és a cserekereskedés, mintha semmi sem történt volna, újra kezdetét vette.

Cook felhasználva a békés helyzetet, egy fegyveres csapattal partra szállott, hogy tüzifát és ivóvizet szerezzen be. A parton négy vagy öt fegyveres bennszülött állott. Egy törzsfő, a ki kezében szintügy, mint Cook egy zöld gallyat tartott, kilépett a csapatból és egyenesen az angoloknak tartott. A két törzsfő a két gallyat kicserélte és a béke meg volt kötve; néhány apró ajándék azt még megerősítette. Cook ekkor engedélyt nyert arra, hogy magát tüzifával és ivóvízzel ellássa; a part-

ról azonban befelé nem volt szabad mennie. A természettudósokat, a kik a sziget belsejébe akartak nyomulni, hogy növényeket gyűjtsenek — minden tiltakozásuk daczára — a bennszülöttek visszaterelték a tengerpartra.

E bennszülöttek a vasat semmire sem becsülték. Így tehát utazóinknak nagyon nehéz volt a friss élelmiszerek beszerzése. Csak kevés bennszülött vállalkozott arra, hogy ruhadarabokért fegyvereit becserélje; ez alkalommal azonban becsületességöknek oly jeleit adták, a minőkhöz az angolok nem voltak hozzászokva. A Resolution már útban volt és a cserélgetés még mindig folyt; a bennszülöttek lélekvesztőikben ülve ugyan csak erőlködtek, hogy azon tárgyakat, a melyeknek árát már megkapták, az angoloknak átadják. Egyiköknek, megfeszített erővel evezvén, sikerült a hajót elérnie s egy matrónak fegyvereit, a melyeket az már kifizetett volt, átadnia. A matróz, miután a vásárról már megfeledezett, az indusnak újra akart valamit adni, de ez nem fogadta el, jelek által adván tudtára, hogy már megkapta a fegyverek árát.

Cook ezen öblöt, a melyet július 23-án elhagyott, Sandwich-öbölnek nevezte el.

A mennyire tetszett az angoloknak a szigetlakók erkölcsi tulajdonsága, annyira visszatetszett külsejük. Kis és aránytalan termetök, bronzsínű bőrük és belapított arczuk e vadakat rúttá tette. Ha a Darwin theoriáját akkor már ismerték volna, semmi kétség, hogy Cook őket azon átmeneti alaknak tartotta volna, a mely a majomtól az emberhez vezet s a melynek hiánya az átalakulási theoria követőinél nagy zavart okoz. Durva, gyapjas és rövid fekete hajuk, meg borzas szakálluk szintén nem emelte

szépségöket. Rutságukat azonban legjobban ama szokásuk fokozta, a mely szerint hasukat egy kötéllel úgy összeszorították, hogy nagy hangyákhoz lettek hasonlókká. Fülönfüggőiket teknősbéka házából készítették, karpereceiket disznófogakból és nagy gyűrűiket kagylókból; az orrlyukak válaszfalába pedig lapos fehér követ dugtak be. Fegyverekül az íjat és nyilat, a lándzsát és a buzogányt használták. Nyilaikat rendszeren egy folyadékba mártották, melyet az angolok mérgesnek tartottak, mivel a bennszülöttek egy tegezfélébe gondosan elrejtették.

Alig hagyta el a Resolution a Sandwich-i révet, a legények okádni kezdtek s a fejöket meg a csontjaikat fájdtították. Ugyanis már előbb megfogtak és megettek két nagy halat, a melyek alkalmasint faltak azon keverékből, a melyről fentebb szótunk. Tíz nap telt el, míg végre a betegek teljesen meggyógyultak. Egy papagáj és egy kutya, a melyek abból a keverékből ettek, a következő napon megdöglöttek. Quiros társai ugyanazt tapasztalták, a mit Cook emberei; azon időtől fogva a hajósok ama vidéken hasonló mérgezési eseteket már többször megfigyeltek.

Mallikolóból elindulván, Cook Ambrym szigetének tartott, a melyen — a mint látszott — egy vulkán volt; útközben a kapitány egy csoport kis szigetre bukkant, a melyeket Shepherd-ről, a Cambridgei csillagászról, nevezett el. Később szemügyre vette Twohills, Montagu, Hinchinbrook és Sandwich szigetét, a mely a legnagyobb volt és melyet nem szabad összetévesztenünk a hasonnevű, fentebb megemlített csoporttal. Mindezen, homokpadokkal összekötött szigeteket gazdag növényzet takarta és sok ember lakta.

Ez idő tájt két kisebb baleset zavarta meg a hajón uralkodó nyugalmat. Egyszer tűz ütött ki, a melyet azonban csakhamar eloltottak; egyszer meg egy tengerészkatona a vízbe bukott; szerencsére ezt is azonnal kimentették.

Augusztus 3-án, az angol hajó Koro-Mangot fedezte fel; másnap Cook, azon reményben, hogy ivóvizet találhat rajta, partjaihoz közeledett. Azoknak nagyobb része, a kik a mallikolói halaktól megbetegedtek s még mindig nem nyerték vissza teljesen egészségöket, a szárazföldön való tartózkodástól határozott javulást vártak. De a fogadtatás, melyben a lándzsákkal, nyilakkal és füttykösökkel fölfegyverzett bennszülöttek őket részesítették, meglehetősen barátságtalannak tünt fel. Résen is volt a kapitány folytonosan. A szigetlakók, a midőn észrevették, hogy az angolok nem szándékoznak csolnakjaikat parthoz kötni, kényszeríteni akarták őket erre. Egy törzsfő és több társa oda rohantak a matrózokhoz s ki akarták csikarni kezeikből az evezőket. Cook el akarta sütni puskáját, de az csütörtököt mondott. Erre azonnal megkezdődött a kődobálás és a nyilazás. A kapitány viszonzásul sortüzet parancsolt; szerencsére a puskák nagyobb része nem sült el. Ha ez nem történik, az öldöklés iszonyú lett volna.

«E szigetlakók» — írja Forster — «nem tartoznak ugyanazon fajhoz, a melyet Mallikolóban találtunk; nem is beszéltek ugyanazon nyelvet. Termökre nézve nem nagyok, de köpczösek; arcvonásaik nem kellemetlenek. Bőrük színe nagyon sötét; arcát ki feketére, ki veresre festi; hajuk göndör és egy kissé gypjas. Az a néhány asszony, a kiket én láttam, nagyon csunyának látszott . . . A partokon lélekvesztőket sehol sem láttam; a há-

zak pálmalevelekkel takarvák; az ültetvényeiket egyenes vonalakban rózsabokrokkal veszik körül.»

Partra szállásról többé szó sem lehetett. Cook tehát a helyet, a melyen az összeütközés végbe ment, Cap of Traitors-nek nevezte el és elevezett egy szigetre, a melyet előtte való napon fedezett volt fel s a melyet a bennszülöttek Tanna-nak hívnak.

«A sziget dombsorának legalacsonyabbikán» — írja Forster — «egy vöröses barna színű krátert láttam, a kráter oldalait egészen terméketlen, összeégett kövek alkották; időnként egy fához hasonló vastag füstoszlop szállott fel belőle, a mely minél magasabbra emelkedett, annál szélesebbé lett.»

A Resolutiont, megérkezte után azonnal valami husz lélekvesztő vette körül, a melyek között a legnagyobbakban huszonöt ember ült. Ezek mindent, a mi kezök ügyébe jutott, el akartak sajátítani; így el akartak lopni szelenczéket, zászlókat, sőt a kormányrúd vastartóit is kiszedték volna. Az angoloknak egy négy fontost kellett elsütönnök, hogy a szemtelenkedőktől megszabadúljanak. A hajó erre kikötött s az angolok egy csapatja partra szállott; de a szétszotgatott ajándékok daczára sem sikerült a bennszülöttek bizalmatlanságát és kihívó magaviseletét megszüntetniök. Bizonyos volt, hogy a legkisebb vigyázatlanság is vérontást szült volna.

Cook hite szerint e bennszülöttek, habár disznaik, tyúkjaiak s mindenféle gyümölcsük bővében voltak, emberhússal is táplálkoztak.

A pihenő tartama alatt nem volt tanácsos a partoktól messzebb elmenni. Forster azonban mégis elment egy kis távolságra s ott oly meleg forrásra talált, hogy az ujját egy percznél tovább nem tarthatta benne.

Az angoloknak, minden vágyakodásuk daczára, nem sikerült eljutniok a sziget belsejében fekvő vulkánig, a mely a felhőkig szórta a tüzet és füstöt és óriásilag nagy köveket okádott. Solfatárak az egész szigeten mindenfelé nagy számmal voltak s a föld a belső tüzerő hatása alatt meg-megrázkódott.

«Ez emberek» — írja Cook — «ha nem keltették fel féltékenységeket, barátságosak és jó indulatuaknak mutatkoztak... Magukviseletéért nem is lehet őket nagyon korholnunk, mert utóvégre is, kiknek nézhetek bennünket, a mikor valódi céljainkat nem ismerhették? Mi kikötőjükbe érkeztünk, ők nem tanusítottak ellenállást; később barátságosak voltak ugyan irányunkban, de midőn földjükre léptünk, fegyveres erőt is alkalmaztunk ellenök. Ily körülmények között mit tarthattak felőlünk a szigetlakók? Nem tünhetett-e fel előttük valószínűnek, hogy mi mint hódítók és nem mint barátok jöttünk? Egyedül az idő és a kölcsönös érintkezés világosíthatták fel őket jó szándékainkról.»

Annyi bizonyos, hogy az angolok nem tudták meg okát annak, hogy miért nem engedték őket a bennszülöttek a sziget belsejébe hatolni. Vajjon bizalmatlanságuknak volt-e az a kifolyása vagy talán a környékbeli ellenségeik szokták őket gyakran megtámadni? — bizonyosan nem tudjuk. Bátorságuk és fegyverforgatási ügyességök az utóbbit teszi valószínűbbé.

Miután a sziget lakói azon tárgyakat, melyekkel az angolok őket megkinálhatták, nem becsülték semmire sem; nem is hozták nagy bőségben a gyümölcsöket s a növényi eledeleket, a melyekre az európaiaknak szükségök lett volna. Disznaiktól pedig semmi áron sem akartak megválni; még a baltákért

sem cserélték be; ezeknek hasznosságáról pedig meggyőződtek.

A sziget termékei voltak: a kenyérfa, a kókuszdió, egy gyümölcs, a mely az őszi barackhoz hasonlított s a melyet «pavia»-nak hittak, a jamszgyökér, a muszkátdió és még néhány növény, a melyeknek nevét azonban Forster nem tudta.

Cook Tannát augusztus 21-én hagyta el és egy más után fölfedezte az Erronam és Annatom szigeteket, végig evezett Sandwich mellett, elhaladt Mallikolo és a Quiros Santo Espiritu-ja előtt, a mely utóbbin könnyű szerrel rátalált a Sz.-Jakab és Sz.-Fülöpről elnevezett öblökre s azután véglegesen elhagyta az archipelagust, melyet Új-Hebridáknak nevezett el; e névvel jelölik a térképek ama sziget-csoportot maig is.

Szeptember 5-én a hajóvezér új fölfedezést tett. A földre, a mely ekkor szemei előtt elterült, európai még nem tette volt a lábát. E hely Új-Kaledóniának északi vége volt. Azon pontot, melyet először meglátott, Colnettről, a ki először pillantotta volt meg, Collnett-foknak nevezte el. A part mentén egy zátonysor látszott; e mögött pedig két vagy három lélekvesztő evezgetett olyformán, mintha a hajóhoz akarna eljutni; napfelkeltekor azonban ezek bevonták vitorláikat s szem elől eltűntek.

Miután Cook két óra hosszat a külső zátony mentén evezgetett, észrevett egy nyilást, a melyen át a sziget partjához juthatott. Ebbe tehát benyomult és Balad-nál kikötött.

A látszólag terméketlen földet valami fehérés fű takarta. Csak messziről látszott egy néhány fehérés törzsű fa, a melynek alakja a fűzfára emlékeztetett. E fákat a bennszülöttek «mauli»-knak hívták. Eze-

ken kívül az angolok néhány, méhkaéhoz hasonlító házat is észrevettek.

A vásmacskák alig értek a fenékre, midőn valami tizenöt lélekvesztő megjelent a hajó körül. A bennszülöttek bizalmasan közeledtek és elkezdtek termékeiket kicserélgetni. Néhányan a hajóra is felmásztak s nagy kíváncsian minden zegét-zugát megnézték. A marha- és besózott disznóhúshoz, melyekkel megkínálták, nem akartak hozzányulni, de a jamszgyökeret magok kérték. Legjobban megiepték őket a kecskék, a disznók, a kutyák és macskák, a mely állatokat soha sem látták, s megnevezni sem tudták. A szegek, valamint minden vaseszköz, továbbá a veresre festett kelméket nagyra becsülték. E nagy, erős és arányos termetű bennszülöttek sötét színűek voltak, hajukat és szakállukat nagyon gondozták; nyelvök egyik olyan nép nyelvéhez sem hasonlított, a milyennel az angolok útközben találkoztak volt.

A midőn a kapitány partra szállott, örömmel és természetes meglepetéssel fogadta őt azon nép, a mely először látott oly tárgyakat, a melyekről semmi fogalma sem volt. Több törzsfő ekkor csendet parancsolt és beszédet tartott; ennek végeztével Cook a szokásos kisebb ajándékokat kezdte kiosztogatni; tisztjei pedig a tömeg közé keveredtek, hogy megtegyék megfigyeléseiket.

Többen a bennszülöttek közül — a mint látszott — bélpoklosak voltak; karjaik és lábaik legalább egészen fel voltak dagadva. Ruházatuk egy kötélből állott, a melyet derekukra kötöttek, s a melyről fügefalevelek lógtak le.

Néhányan óriási nagy és kerek kalapokat hordtak, a melyek két oldalt nyitva álltak, s a magyar hu-

A BENNSZÜLÖTTEK ELÉG BIZALMASAN KÖZELEDTEK. (268. l.)

szárok csákóihoz hasonlítottak. Meghasított és megnyújtott füleikbe kagylógyűrűket és czukornád leveleiből készült tekerceket akasztottak. A parton elnyuló kis erdőségen túl, utazóink egy kis helysége bukkantak, a melynek környékén a czukornád, jamszgyöker és pizángültetvények terültek el; ezeket két, ügyesen készített csatorna segélyével öntözni lehetett.

Cook könnyen észrevehette, hogy e néptől többet nem fog kapni, mint azon engedélyt, hogy szabadon bejárhatja országukat.

«E bennszülöttek» — írja Cook — «megtanítottak nyelvök néhány szavára, a melyek a többi szigetek szavaival semmi rokonságban sem állottak. Jellemök szelid és békés volt; közönyösségöket minduntalan elárulták. Így egyetlen kirándulásunkban sem kísérték el.»

«Ha házaik előtt elmenve, megszólítottuk őket, válaszoltak; de ha nem szólottunk hozzájuk, figyelembe sem vettek bennünket. Asszonyaik azonban mégis több kíváncsiságot tanúsítottak; hogy bennünket megleshessenek, több alkalommal távolabb fekvő bokrok közé bujtak el; közelünkbe azonban mindig csak férjeik társaságában mertek eljönni.»

«A midőn a madarakat puskáinkkal lelőttük, soha sem haragot, sem félelmet nem tanúsítottak; sőt inkább, ha házaik közelében jártunk, a fiatal emberek soha sem mulasztották el nekünk megmutatni a madarakat, hogy lelövetésökben gyönyörködhesse nek. A mint látszott, az év ezen szakában kevésbbé voltak elfoglalva; a földeiket már megművelték, s a banánokat elültették, az aratásig tehát semmi dolguk sem volt; ez volt talán oka annak is, hogy nem sokat adhattak el élelmiszereikből, mert

egyébként volt okunk hinni, hogy ismerték a vendégszeretetet, a mely a Csendes-tenger szigeteit a hajósokra nézve oly érdekessé teszi.»

A mit Cook a most idézett szavakban Új-Kaledonia lakóinak közönyösségéről mond, teljesen igaz. Jellemök egyéb sajátságait azonban — mert kevés időt töltött közöttük — nem igen tanulmányozhatta, s ő legkevésbé sem sejtette, hogy az ember-evés borzasztó szokásának hódolnak. Madarat is keveset láttak az angolok a szigeten; pedig vad állapotban tenyészik itt a fürj, a gerlicze, a galamb, a szultánytúk, a kácsa s több más apróbb madár. Négy lábú állatot sem talált Cook a szigeten és minden kísérlete, hogy friss hús-eledeleket szerezzen, sikertelen maradt.

Baladból a hajóvezér több kirándulást tett a sziget belsejébe, s hogy az egész tájékról átnézetet nyerjen, felmászott egy hegylánczra. Egy hegycsúcsról szétnézve két oldalon tengert látott; ebből meggyőződhetett, hogy Új-Kaledonia, e helyen, tíz mértföldnél nem szélesebb. Általában pedig a vidék nagyon hasonlított Új-Holland némely területeihez, a melyek ugyanazon szélességi fok alatt fekszenek: a föld termékei szintén ugyanazonosak voltak, s az erdőkben is hiányoztak úgy, mint e nagy szigeten, az apróbb bokrok és cserjék. Egy másik körülményt is észrevettek az angolok, azt tudniillik, hogy a hegyekben értékes ásványok vannak. E megfigyeléseket újabban igazolták, miután a szigeten aranyat, vasat, rezet, szenet és nikelt fedeztek fel.

E pihenő alatt ismétlődött azon eset, a mely Mallikolóban a legénység egy részét beteggé tette.

«Titkárom» — írja Cook — «megvett egy halat, a melyet egy indus a kút közelében fogott, s

elküldte nekem a hajóra. Ezen, előttem egészen ismeretlen hal azon fajhoz tartozott, a melyet Linné «Tetrodon»-nak nevez. Rút feje nagy és hosszú volt. Távolról sem sejtván, hogy mérges lehet, estére el akartam készíttetni. Szerencsére azonban, pontos leírása és lerajzolása nem engedte meg, hogy megfőzzék, s azért csak máját adták az asztalra. A két Forster és én ettünk belőle; reggeli három óra felé azonban végtelen gyengéknek éreztük magunkat, mintha tagjaink megbénultak volna. Én a tapintási érzékemet majdnem egészen elvesztettem, sőt a könnyű és nehéz testeket nem tudtam egymástól megkülönböztetni. Egy vízzel telt pohár és egy toll előttem egyformán nehezek voltak. Eleinte hánytatót vettünk be, s azután jól kiizzadtunk; ezután megkönnyebbültünk. Az egyik disznó, a ki a halnak beleit megette, reggelre megdöglött. A midőn a bennszülöttek hajónkra jöttek és meglátták a felakasztott halat, elborzadtak, s azonnal tudunkra adták, hogy azt nem szabad megennünk, különben megbetegszünk. De a mikor eladták, s a mikor mi megvettük, egyikök sem árulta el a hal iránti utálatát.»

Cook ezután a sziget keleti partjait felméréte. E kirándulás alkalmával az angolok egy egészen fehér színű bennszülöttre bukkantak; e fehér színt valami betegségnek tulajdonították. Valójában azonban oly albino volt, a milyenekkel már Taitiben és a Társaság-szigeteken is találkoztak.

A hajóvezér, a ki a disznókat Új-Kaledoniában minden áron meg akarta honosítani, csak nagy nehezen tudott egy kandisznót és egy ártányt a bennszülöttek által elfogadtatni. Ugyancsak emlegetnie kellett, hogy minő jó tulajdonságaik vannak ez álla-

toknak, hogy mily könnyen szaporodnak és hogy mily nagy hasznot lehet belőlük huzni, míg végre megengedték neki az állatok partra szállítását.

Cook Új-Kaledonia lakóit nagy, erős, tevékeny és békés természetű embereknek rajzolja; azonkívül egy ritka sajátságot tulajdonít nekik, a midőn azt mondja róluk, hogy nem tolvajok. A kik az angolok után e szigetre jöttek, különösen pedig Entrecasteaux, saját kárukon győződtek meg arról, hogy a szigetlakók a becsületesség dolgában nem maradtak állhatatosak.

Néhányan duzzadt ajkuak s lapos orruak; hasonlítanak a négerekhez. Természettől fogva göndör hajuk e hasonlatosságot csak előmozdította.

«Ha meg kellene határoznom» — írja Cook — «e nép eredetét, középhelyet jelölnék ki részére a Tanna- és a Barátság-szigetek lakói között, vagy a tannaiak és az új-zélandiak között, vagy végre mind a három nép keverékének tartanám; nyelvök legalább az említettem három nép nyelvével rokonságban áll.»

Támadó fegyvereik sokasága és különfélesége mutatja, hogy gyakran viseltek háborút. Parittyaköveiket mindig tojásdadalakukra csiszolják. Kerek házaik nagyobbára méhkashoz hasonlítottak, csak hogy magas tetejük csúcsban végződött; egy vagy két tűzhelyökön a tűz folytonosan égett; de mivel kéményeik nem voltak, a házakban oly erős volt a füst, hogy európai ember alig maradhatott meg bennök.

E bennszülöttek kizárólag hallal, gyökerekkel, a többi közt jamszgyökérrel és egy fának kevésbé tápláló hársával táplálkoztak. A banánák, a cukornád és a kenyérfa ez országban ritka volt; a kókuszdiófa is sokkal sátnyább maradt, mint a milyeneket

a Resolution a többi szigetekben talált. A mi a lakosok számát illeti, az angolok nagynak tartották; de Cook helyesen jegyzé meg ez alkalomból, hogy jövetelök a szomszédos környék lakóit is köréjük csalta; Pickersgill hadnagynak pedig, hidrográfiai felvételeinél, alkalma nyilott meggyőződni arról, hogy az ország lakói nem nagy számuak.

Új-Kaledonia lakói halottaikat a földbe temették. A legénység közül többen meglátogatták temetőiket, s a többi között látták egyik törzsfőnek sírját, egy lándzsákkal, kisebb-nagyobb dárdákkal és evező-lapátokkal megspékelt dombot.

Szeptember 13-án Cook elhagyta a baladi révet és folytatta útját Új-Kaledonia partjai mentén a nélkül, hogy friss élelmiszerekhez juthatott volna. A vidék majd mindenütt egyformán terméketlen volt. Egyszerre a partoktól délre egy kisebb szigetet vettek észre, a mely árnyas fáiról «Isle of Pines» nevet nyert.

A fenyűfák, melyeket az angolok rajta találtak, nagyon alkalmasak voltak a hajógerendák készítésére. Cook tehát egy csolnokon munkásokat küldött a szigetre, hogy a fákat kiválogassák és levágják. Nehány fa hatvan láb magas és húsz hüvelyk átmérőjű volt; szükség esetén árboczot is lehetett volna belőlök csinálni. E sziget felfedezése tehát nyereség volt, mert az egész Csendes-tengerben. Új-Zelandon kívül, csak ez szolgáltatott árboczokat a hajósoknak.

Délnek, Új-Zeland felé fordulván, október 16-án Cook egy kis lakatlan szigetre bukkant, a melyen a botanikusok mindenféle, azelőtt ismeretlen növényt gyűjtöttek össze. E kis szigetet, a melyet a Howard-család tiszteletére Norfolk-szigetnek neveztek el,

KERÉK HÁZAIK MÉHKASHOZ HASONLÍTOTTAK. (273. l.)

későbbben azok gyarmatosítottak be, akik a «Bounty»^{*} ellen fellázadtak,

Október 18-án a Resolution másod ízben is kikötött a Queen-Charlotte-csatornában. Az angolok előbbi ültetvényeit az új-zelandiak teljesen elhanyagolták; néhány növény mindamellet pompás fejlődésnek indult.

A lakosok eleinte nagyon félénkeknek mutatkoztak s nem igen akartak az angolokkal találkozni. Későbbben azonban, a midőn felismerték előbbi barátjaikat, rendkívüli örömet tanusítottak. Megkérdezve, hogy mi idézte elő óvatosságukat és félelmöket, kitérőleg válaszoltak, a miből kitűnt, hogy valami csata és gyilkosság ment végbe.

Cook erre az Adventure-nek sorsa iránt, a melyről az itteni legutolsó pihenője óta semmit sem hallott, nagy aggodalomba esett; de bármi módon faggatta is a bennszülötteket, az igazat soha sem tudta meg tőlük. Csak a Jó-Reménység fokánál, a hol Furneaux-val találkozott, tudta meg, hogy mi történt az ő távolléte alatt.

Miután a hajóvezér ez alkalommal is partra szállított disznókat, a melyekkel Új-Zelandot minden áron meg akarta ajándékozni: november 10-én felvonatta a vitorlákat és elindult a Horn-fok felé.

A szárazföld, a melyet több napi sikertelen czirkálás után először meglátott, a Tűz-földnek a Magalhães-szoros mellett fekvő nyugati oldala volt.

«Amerika ezen része» — írja Cook kapitány — «a mely először tűnt szemeinkbe, nagyon szomorú látványt nyújtott; kis szigetekké volt szaggatva, a

^{*} Queen Anna's bounty egy rendelet, a mely szerint az egyházak jövedelmei szaporítandók voltak. A ford.

A NOEL-ÚSATORNA KÉPE.

melyek alacsonyak, feketék és majdnem teljesen terméketlenek voltak. A háttérben magas és szaggatott hegyeket láttunk, a melyeknek hava majdnem egészen a víz széléig nyult . . . Ez a legkietlenebb vidék, a melyet valaha is láttam. A mint látszott, kizárólag hegyek és sziklák borították; a növényzetnek alig volt nyoma. A hegyek közt rettenetes szakadékok terültek el, s a meredek csúcsok nagy magasságra emelkedtek. Talán nincs sehol a világon ehhez hasonlóan vad vidék. A belebb eső hegyeket hó fedte, a partmellékieket ellenben nem. Mi azt tartottuk, hogy az előbbiek a Tüzföldhez tartoznak, a többiek pedig kis szigetek, a melyek úgy vannak elhelyezkedve, hogy megszakítatlan partnak látszanak.»

A hajóvezér mindamellett jónak látta e kietlen vidéken rövid időre megállapodni, hogy legénységének egy kevés friss élelmi szert szerezzen be. A Christmas-Harbour-ban, a melyet szokott gondosságával átkutatott, biztos-révre talált.

A vadászat néhány madarat hozott a konyhára; Pickersgill pedig háromszáz tengeri fecske-tojást és tizennégy ludat hozott magával a hajóra. «Mindenkinek» — írja Cook — «adhattam e zsákmányból; annál nagyobb örömet okozott ez a matrózoknak, mert közeledett a karácsony; e szerencsés véletlen közbejötté nélkül az ünnepet csak beszózott marhás disznóhús mellett kellett volna megülnünk.»

Néhány bennszülött, a kiket Bougainville pesérének nevezett el, minden nagy biztatás nélkül feljött a hajóra. E vadakat Cook oly színekkel ecseteli, a melyek a francia hajós nyújtotta képre emlékeztetnek. A tengeri borjú rothadásnak indult húsából, a melylyel táplálkoznak, az olajos részeket szeretik

legjobban; kétségkívül, jegyzi meg az angol kapitány, mert az olaj némileg védi őket a hideg ellen.

«Ha valaha» — teszi hozzá — «kétségbe lehetett vonni a civilizált népek életének jó oldalait e vadak életével szemközt: egy pillantás ez indusokra a kérdést végleg eldöntené. Mindaddig, a míg nekem be nem bizonyítják, hogy azon ember is boldog, a ki folyton szenved a hideg klimától: nem adok hitelt a filozófusok ékes bizonyítgatásainak, a kiknek nem volt alkalmuk, hogy az emberi természetet a legkülönbözőbb körülmények között tanulmányozzák, vagy a kik nem érezték mind azt, a mit láttak.»

A Resolution nem maradt soká a Christmas-Harbourban, folytatta útját, nemsokára megkerülte a Horn-fokot; azután átkelt a Lemaire csatornán és eljutott az Állam-szigetekre, a melyeknél egy jó kikötőre bukkant. A partok környéke ugyancsak hemzsegett a czetektől, a melyek az időtájt páرزot-tak, a tengeri borjak-, oroszlánfókák-, kormoranok- és pingvinektől.

«Doktor Sparrmant és engem» — írja Forster — «szintén megtámadt egy nagy medve egy hegy mellett, a melyen több száz volt együtt; ezek a csata kimenetelét látszottak bevárni. A doktor épen egy madarat lőtt le; ezt akarta fölszedni, a midőn az öreg medve elkezdett dörmögni, fogait vicsoritotta és társamat megtámadni készült. A mint ülőhelyemből ezt észrevettem, egy lövéssel az állatot leterítettem; társai ezt látván, egy pillanat alatt eltűntek a tengerpartról. Többen oly gyorsan menekültek, hogy tiz-tizenöt ölnyi magasból ugrottak le a kemény sziklákra. Mindamellett nem hiszem, hogy

megsérültek volna, mert bőrük nagyon vastag, szalonnájuk pedig rugalmas.»

Miután Cook az Állam-szigeteket elhagyta, délkeletnek fordult, hogy kikutassa az Oczeánnak ezen részét is, a mely figyelmét mindeddig kikerülte volt. Nemsokára el is érkezett Dél-Georgiához, a melyet 1675-ben Laroche, 1756-ban pedig Guyot Duclos látogatott volt már meg; ez utóbbi akkoriban a «Lion» spanyol hajót vezette. Cook Dél-Georgiát 1775 januárius 14-én látta meg; három részében szállott partra és III. György angol király nevében birtokba is vette.

A Possession-öblöt épen oly függőleges jégsziclák környezték, mint a minőkkel utazóink a Déli-Jeges-tengerben találkoztak.

«Az ország belseje is» — mondja az útleírás — «épen oly kietlen és oly rémes volt. A hegycsúcsok a felhőkhöz értek, a völgyeket pedig örökös hó takarta. Sehol egy fa nem volt látható, sehol egy bokor nem zavarta meg az egyhangúságot.»

Elhagyván Dél-Georgiát, Cook az úszó jégtáblák között még tovább folytatta útját délkeletnek. Az utazás folyton tartó fáradalmai végre egészen kimerítették a legénység erejét. Ez útjokban az angolok felfedezték Déli-Thulet-t, Saunders-szigetét és végre a Sandwich-csoportot.

Mindezen kopár és ismeretlen szigetek sem a kereskedőnek, sem a geografusnak soha praktikus hasznot hajtani nem fognak. Fekvésök megállapítása után utazóink nem cselekedhettek helyesebben, mint-hogy tovább mentek; részleteik átkutatása által nagyon könnyen veszélybe eshettek volna mindazon érdekes adatok, a melyeket a Resolution Angolországba volt viendő.

Ez elszigetelt kisebb szárazföldek Cookot azon meggyőződés kinyilvánítására birták, «hogy a sark körül kell szigeteknek lenniök, mert ezek partjain képződik azon nagy mennyiségű jég, a mely e tenger felületén található». Cook e szellemes megjegyzését a XIX. század felfedezői minden részében megerősítették.

Miután az angol hajóvezér egy újabb sikertelen kísérletet tett a Bouvet elnevezte Cap de la Circoncision felkeresésére: visszaindult a Jó-Reménység-foka felé, a hova 1775 márczius 22-én szerencsésen el is érkezett.

Az Adventure e helyen szintén megpihent volt; Furneaux kapitány hagyott is ott egy levelet, a melyben elbeszélte mind azt, a mi vele és legénységével Új-Zélandon történt.

1773 november 13-án a Queen-Charlotte csatornába érkezvén, Furneaux kapitány ellátta magát ivóvízzel és tüzelőfával, s azután egyik csolnakját Rowe hadnagy vezetése alatt a szigetre küldte, hogy emberei ehető növényeket gyűjtsenek. Mivel azonban Rowe sem az nap este, sem másnap a hajóra vissza nem tért: Furneaux kapitány — nem is sejtve, hogy mi történt embereivel — egy másik csapatot küldött ki felkeresésükre. Tudakozódásaik eredménye ez volt:

Hosszasabb eredménytelen keresés után a tiszt, a ki a kutató csapatot vezette, a Herbe-Bay partjain gyanus jelekre bukkant: csolnakmaradványokat és több csizmát, a melyek közül az egyik a vezető tiszté volt, talált ott. Ugyanakkor az egyik matróz, egy friss húsdarabot hozott elő, a melyet az angolok kutyahúsnak tartottak, mivel még nem tudták, hogy a szigetlakók emberevők.

«Valami hús, a parton fekvő kosarat» — írja Furneaux — «a melyek kötelekkel voltak összekötve, felnyitottunk. Egyesekben sült hús, másokban pedig harasztgyökerek voltak, a melyeket a bennszülöttek kenyérnek használnak. Folytatván kutatásainkat, még több csizmára és egy kézre találtunk, a melyben azonnal a Hill Tamására ismertünk, a taitii szokás szerint H. és T. betű volt rá tatuálva.»

A hajótiszt nem messze e helytől négy lélekvesztőt és egy csomó bennszülöttet látott meg, a kik a tűz köré voltak gyűlve. Az angolok kiszállván a partra, sortüzet adtak, a mely a zélandiakat, kettő kivételével, gyors futásra bírta; e kettő azonban egész hideg vérrel, lassan követte társait. Ezek egyike súlyosan megsebesült, a matrózok utána siettek.

«Nemsokára a borzasztó vérengzés jelei szemeink előtt terültek el: több emberünknek feje, szíve és tüdeje csekély távolságban egymástól a homokban hevert, beleiket meg a kutyák falták fel.»

A tisztnek kísérete — összesen tíz ember — sokkal csekélyebb volt, hogysen megkísérthette volna a borzasztó gyilkosság megboszulását. Azonkívül az idő is rossz volt s a bennszülöttek nagy számban gyülekeztek a partokra. Vissza kellett tehát térniök az Adventure-re.

«Nem hiszem» — írja Furneaux — hogy a vadak e mézszárlást már előre tervezték volna; mert aznap reggelén, a mikor Rowe a hajóról eltávozott, találkozott két lélekvesztővel, a melyeknek emberei mellettünk szállottak partra és egész délelőtt ugyanazon révben maradtak, a melyben hajónk horgonyozott. A mézszárlást alkalmasint valami veszekedés idézte elő, a mely rögtön véget ért; vagy talán az volt az oka, hogy embereink az elővigyázati

rendszabályokat elhanyagolták, s e körülmény a vadakat kísértetbe hozta. A mi az új-zelandiakat még inkább felbátoríthatta, az volt, hogy az első lövések-nél észrevették, hogy a puska sem talál mindig, és hogy a lövés után még meg kell töltenie, mielőtt újabb szolgálatoakat tehetne.»

E végzetes árulás következtében az Adventure tíz, legjobb matrózát veszttette el. Furneaux 1773 deczember 23-án hagyta el Új-Zelandot, megkerülte a Horn-fokot, megpihent a Jó-Reménység fokánál és 1774 július 14-én Angolországba érkezett.

Cook, miután a szükséges friss élelmiszereket felrakatta és hajóját kijavíttatta volt, május 27-én elhagyta False-Bayt, megpihent Sz. Helenán, Ascensionon, Fernando de Noronha szigetén, Fayalban az Azorok egyikén és végre 1775 július 29-én Plymouthban kikötött. Egész hosszú útjában, a mely három évet és tizennyolcz napot vett igénybe, nem veszttett el többet, mint négy embert, ide nem számítva természetesen azon tíz matrózt, a kiket az új-zelandiak meggyilkoltak.

Mindeddig expedíció oly sok felfedezést nem tett, s oly számos hidrografiai, fizikai és etnografiai adatot össze nem gyűjtött. Cook kapitány tudományos és leleményes kutatásai által azonkívül a régi utazók leírásaiból sok homályos részlet felderítettett. Az angol hajóvezér fontos felfedezéseket is tett, különösen megismertette Új-Kaledoniát és a Húsvét-szigetet; végre kétségbevonhatatlanul bebizonyította, hogy a déli kontinens sehol sincs. A nagy tengerész meg is kapta fáradalmai és munkáiért a jól kiérdemelt jutalmat. Megérkezte után kilencz nappal kinevezték hajókapitánynya, 1776 febr. 29-én pedig a londoni királyi tudományos akadémia tagjáa.

V. FEJEZET.

Cook kapitány harmadik útja.

I.

A francziák felfedezte szárazföld felkeresése. — A Kerguelen-szigetek. — Pihenő Van-Diemen-szigetén. — A Queen-Charlotte-csatorna. — Palmerston-szigete. — A Tonga-szigeti nagy ünnepek.

Ezen korban amaz eszme, mely régebben annyi utazót hajtott a Grönland környéki tengerekre, ismét napirendre került. Van-e az Atlanti-tengerből a Csendes-tengerbe átvezető északi átjáró? és ha van, Amerika vagy Ázsia partjai mellett vezet-e el, azonkívül járható-e? Csak nem régen a Hudson- és Baffin-öblökben keresték az átjárót; most a Csendes-tenger felől akarták ugyanezt tenni.

A feladat nem volt könnyű. Az admirális lordjai tudták, hogy mindenekelőtt oly tengerészhez kell fordulniok, a ki a sarktenger veszélyeit ismeri, a ki a veszélyben hidegvérűségének nem egyszer adta tanujelét, s a kinek tehetségei, tapasztalata és tudományos ismeretei feljogosítottak arra, hogy a folyó, hatalmas felszerelések meg fogják teremni gyümölcseiket.

A kívánt tulajdonságok senkiben sem voltak oly nagy mértékben feltalálhatók, mint Cook kapitányban. Hozzá fordultak tehát. Habár hátralevő napjait azon állomáson, a melyet a greenwichi csillagvizs-

gálónál elnyert, békében tölthette volna el és nyugodtan élvezhette volna az általános elismerést, a melyben két nagy útja folytán részesítették: egy perczig sem habozott.

Két hajót bíztak reá; a Resolution-t és a Discovery-t; ez utóbbit Clerke kapitány vezette. A felszerelés ugyanolyan volt, mint az előbbi út alkalmával.

A kapitány utasításai meghagyták neki, hogy menjen el a Jó-Reménység fokához, s onnan induljon el azon szárazföld felkeresésére, a melyet a francziák legújabban felfedeztek, s a mely — állítólag — a 48-ik szélességi és ugyanazon hosszúsági fok alatt fekszik, a melyen Mauritius-szigete. Innen Új-Zélandba kellett mennie s azután, a meny nyiben szintén jónak tartja, föl kellett keresnie a Társaság-szigeteket, hogy ott magát friss élelmiszerekkel ellássa és Mait, Taiti egykori lakóját partraszállítsa. Végre el kellett még mennie Új-Britanniába, s azután a spanyolok amerikai birtokait mindenütt gondosan kikerülve, az Északi-Jeges-tengeren át fel kellett keresnie a Hudson- és Baffin-öblöket. szóval az észak-nyugati átjárót kelet felől fel kellett kutatnia. Mindezek végeztével legénységét Kamcsatkában meg kellett pihentetni, s azután oly úton, a melyet a földrajzi ismeretekre és a hajózás tudományára nézve a legfontosabbnak fog tartani, vissza kellett térnie Angolországba.

A két hajó nem indult el együtt. A Resolution 1776 július 12-én indult el Plymouthból; a Discovery, a mely csak augusztus 1-én hagyhatta el Angolországot, november 10-én a Fokföldön csatkozott hozzája. A Discovery-t, a melyet a vihar nagyon megviselt, ki kellett javítaniok; e munka

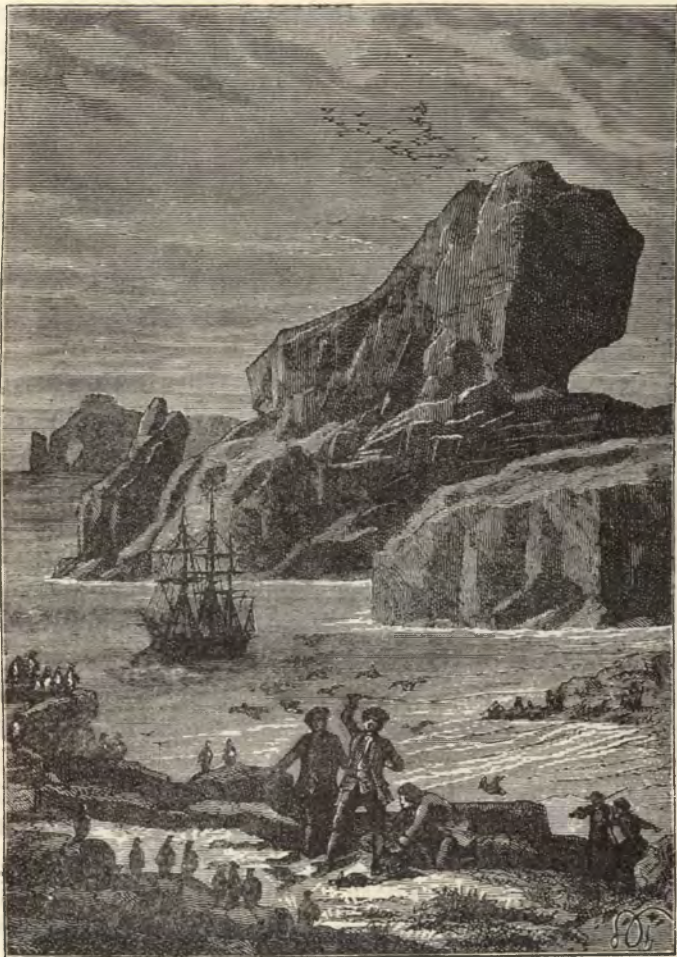
mind a két hajót november 30-ig tartotta fogva a Fokvárosban. A hajóvezér ez időt arra használta fel, hogy élő állatokat vásároljon, a melyeket Taitiban és Új-Zélandban partra akart szállítani, és hogy ellássa hajóját élelmiszerekkel, a melyek két évre elegendők legyenek.

Miután utazóink tizenkét napon át délkelet felé eveztek, a déli szélesség $46^{\circ} 53'$ és a keleti hosszúság $37^{\circ} 46'$ alatt felfedeztek két szigetet, s azután az ezeket elválasztó csatornán át tovább folytatták útjokat. Ez alkalommal látták, hogy a meredek, terméketlen partok lakatlanok. E két szigetet, valamint a tőlök kilencz — egész tizenkét fokkal tovább keletre fekvő másik négyet, 1772-ben Marion-Dufresne és Crozet francia kapitányok fedezték fel.

Deczember 21-én Cook azon szigetekhez jutott, a melyeket Kerguelen 1772. és 1773-iki két útjában fedezett föl.

E helyen nem soroljuk el azon adatokat, a melyeket ez archipelagusra vonatkozólag az angol kapitány gyűjtött. Miután Kerguelen leírásával minden tekintetben megegyeznek, akkorra tartjuk fenn őket, a midőn ez utóbb megnevezett tengerésznek útjáról lesz szó. Legyen elég ez alkalomból annyit megjegyeznünk, hogy Cook a partokat gondosan letérképezte s azután deczember 31-én útját tovább folytatta. Több mint háromszáz mértföldnyi utat tettek meg ekkor az angolok sűrű ködben.

Januárius 26-án Van Diemen földjén, az Adventure-öbölben épen azon helyen kötött ki Cook, a hol négy évvel előbb Furneaux pihent volt meg. Néhány bennszülött meglátogatta az angolokat, a kiktől ajándékokat kaptak ugyan, de ezeket semmivel sem viszonozták.

KERGUELEN-SZIGETEK KÉPE.

«E bennszülöttek — mondja az útleírás — rendes természetűek, de egy kicsit soványak; bőrük és hajuk színe fekete; a hajuk azonkívül olyan gyapjas, mint az új-guineai négereké; orruk azonban nem lapos és ajkuk sem oly duzzadt, mint az afrikai feketéké. Arczvonásaikban semmi visszataszító sincs; sőt szemeik szépeknek látszottak, fogaik is jól elrendezettek, csak hogy feketék. Hajukat és szakállukat naggyobbára valami veres kenőcsfélével kenik be; némelyek még arczukat is ugyanazon színre festik be.»

E leírás épen oly értékes, mint pontos. Mert az utolsó tasmani néhány évvel ezelőtt halt meg s e faj teljesen kiveszett.

Cook januárius 30-án vonatta fel a vitorlákat és szokásos pihenőhelyére, a Queen Charlotte csatornába evezett. A bennszülöttek lélekvesztői csakhamar összegyűltek a hajó köré, de a fedélzetre egy sem mert felmenni, annyira meg voltak győződve arról, hogy az angolok honfitársaik megboszulása végett jöttek el. A mikor azonban látták, hogy az angoloknak nem az a célja, ismét bizalmasakká lettek és felhagytak a tartózkodásukkal. A hajóvezér Mainak közbenjárásával, a ki megértette az új-zélandiakat, csakhamar megtudta, hogy mi volt ama borzasztó mészárlásnak tulajdonképeni oka.

Az angolok a füben ülve, épen vacsorájokat költötték el; a bennszülöttek felhasználva ez alkalmat, több tárgyat elloptak. Ezek egyikét rajtakapták s a matrózok verni kezdték. Az indus kiáltozásaira törzsrokonai megrohanták az Adventure embereit, a kik a vadak közül kettőt megöltek ugyan, de a túlnyomó sokaság ereje alatt csakhamar összerokadtak. Többen az új-zélandiak közül megmutatták

a kapitánynak azt a törzsfőt, a ki a vérengzést előidézte; sőt biztatták is az angolokat, hogy ölessék meg a bűnöst. Cook azonban a bennszülöttek bámulatára ennek ellene szegült. Mai pedig meglepetésében e szavakat intézte a kapitányhoz: «Angolországban azt az embert kivégezik, a ki embert ölt; ez tíznek okozta halálát és te mégsem bántod!»

Mielőtt Cook tovább indult volna, disznókat és kecskéket szállított partra, mert hitte, hogy ez állatok végre is meg fognak Új-Zélandban honosodni.

Mainak ezalatt eszébe jutott, hogy jó volna egy új-zélandit magával elvinni Taitibe. Ketten erre késznek is nyilatkoztak. Cook, miután tudokra adta, hogy hazájokat többé soha sem fogják látni, felvette őket hajójára. A két fiatalember, a midőn látta, hogy miként tűnnek el Új-Zéland partjai a horizon alá: nem állhatta tovább sírás nélkül. Fájdalmukat a tengeri betegség csak fokozta. Szomorúságuk, az igaz, betegségekkel együtt elmúlt és új ismerőseikkel rövid idő múlva megbarátkoztak.

Márczius 29-én utazóink egy szigetet fedeztek fel, a melyet lakói Mandzsa-nak neveztek. Mai biztatására a bennszülöttek feljöttek az angol hajó fedélzetére.

A kicsiny, de erős és arányos termetű szigetlakók hajukat fejük búbján csomóba kötötték, szakállukat hosszúra növesztették és testök különböző részeit tatuálták. Cook szíves-örömetst lépett volna a szárazföldre, de a lakosság ellenséges magatartása abban megakadályozta.

Négy mértfölnyire Mandzsától utazóink egy, az előbbihez teljesen hasonló szigetet fedeztek fel. Lakói eleinte barátságosoknak mutatkoztak; Cook ezt hasznára fordította és Gore kapitány vezérlete alatt egy

csapatot a szigetre küldött; e csapat kíséretében volt, mint tolmács, Mai is. Anderson, a természet-tudós, Goré, egy Burney nevű tiszt és Mai minden fegyver nélkül, életüket tévén kockára, kiléptek a partra.

Az angolokat a bennszülöttek szívesen fogadták és fegyveres emberek képezte sorfalak között három törzsfő elé vezették, a kiknek füleit veres tollak díszítették. Közelökben valami húsz asszony komoly és méltósággal teljes tánczot járt s rá sem hederített az idegenekre. Elválasztatva egymástól, a tisztek csakhamar észrevették, hogy a bennszülöttek kiűritgetik zsebeiket; már életüket kezdték félteni, a midőn hozzájuk csatlakozott Mai is. A szigetlakók egész napon át nem eresztették el őket, sőt többször le is vették ruháikat, hogy bőrük színét megvizsgálják; végre azonban, minden kellemetlen eset közbejötté nélkül, bekövetkezett az éjjel és az angolok szerencsésen elérhették csolnakjukat, a hová az indusok azalatt kókuszdiókat, banánákat és más élelmiszereket hordtak volt össze. Szerencsés megmenekülésöket az európaiak alkalmasint Mainak köszönhették, a ki elmondta, hogy mily borzasztó hatású fegyvereik vannak ezeknek.

Mai a parton tolongó tömeg között három honfitársát ismerte fel. E taitiiek huszadmagukkal egy lélekvesztőn elindultak volt Utietea-ba; de egy heves szélroham útjokból őket elterelte. Mivel csak rövid útra indultak volt el, sok élelmiszert nem vittek magukkal. Fáradtság és éhség következtében számuk négyre apadt le; ezek is félholtak voltak már, midőn lélekvesztőjük felfordult. Annyi erejük azonban szegényeknek volt, hogy a csolnakba megfogózhattak és a víz felszínén maradhattak mindaddig, a míg

Uateru lakói rájok bukkantak s őket a szárazföldre vitték. Tizenkét éve mult, hogy a tenger hullámai őket elsodorták a partok felé, a melyek hazájoktól mintegy kétszáz mértföldnyi távolságban voltak. Azóta e taitii lakósok rokonságba léptek és barátságot kötöttek az uaterui emberekkel, a kiknek az övékhez hasonló szokásaik és nyelvök volt. Ezért Taitiba visszamenni többé nem is akartak.

«Ezen tény — írja Cook — minden rendszernél jobban kimagyarázza, hogy miként népesülhettek meg a Csendes-tenger szigetei és Földünk mindazon részei, a melyek a kontinensektől vagy egymástól távol fekszenek.»

Uateru szigete a déli szélesség $20^{\circ} 1'$ és a keleti hosszúság $201^{\circ} 45'$ -e alatt fekszik.

A két hajó ezután, egy Uenua nevű szigetre ment, a melyen Gore partra szállott, hogy a hajón levő állatok részére takarmányt szedjen össze. A szigeten senki sem lakott, de kunyhómaradványok és sírok láthatók voltak rajta.

Április 5-én Cook Harvey szigetéhez ért, a melyet 1773-ban második útja alkalmával fedezett fel. Az angol kapitány e szigetet akkor néptelennek tartotta. Nagyon elcsodálkozott tehát, a midőn meglátott több lélekvesztőt, a melyek a szigetről hajója felé közeledtek. A bennszülöttek azonban nem voltak rábírhatók, hogy a hajó fedélzetére jöjjenek. Vad maguktartása és lármás magukviselete nem mutattak barátságos érzületre. Nyelvük még inkább hasonlított a taitii nyelvjáráshoz, mint azon szigetlakóké, a melyekkel az angolok mindeddig találkoztak.

King hadnagy, a kinek egy jó kikötőt kellett felkeresnie, célját nem tudta elérni. A pikákkal és

fabuzogányokkal felfegyverzett bennszülöttek készeknek látszottak arra, hogy minden partraszállási kísérletet erővel megakadályozzanak.

Mivel azonban Cooknak ivóvízre és takarmányra szüksége volt, elhatározta, hogy felkeresi a Barátság-szigeteket, a hol — a mint biztosan tudta, — találni fog emberei részére friss élelmiszereket, állatai részére pedig elegendő takarmányt. Azonkívül az évszak nagyon előre haladt, a távolság pedig, a mely ezen vidéket a sarktól elválasztotta, sokkal nagyobb volt, semhogy az északi féltekén valami nevezetes dolgot vihetett volna véghez.

A szél a hajóvezért megakadályozta abban, hogy Middelburg-ot vagy Eoá-t elérje, mint azt kezdetben tervezte; Palmerston szigete felé kellett tehát tartania; április 14-én ide szerencsésen megérkezett s bőségben talált madarakat, cochleariákat és kókuszpálmákat. Palmerston tulajdonképen valami kilencz vagy tíz alacsony szigetből áll, a melyek egy nagyobb korallzátony csúcsainak tekinthetők.

Április 28-án az angolok eljutottak Koromango szigetére, a melynek lakói nagy mennyiségű kókuszdiót, bánánát és más élelmiszert hordtak össze. Utazóink ezután Annamukát keresték fel, a mely a Tonga vagy a Barátság-szigeteknek szintén egyik alkotórésze.

Május 6-án meglátogatta Cookot Tonga-Tabunak Finau nevű vezére, a ki magát, mint az összes Barátság-szigetek királyát mutatta be.

«E magas állású egyéniségtől» — írja Cook — «ajándékba kaptam két halat, a melyeket egyik zsoldója hozott el nekem. Délután én tettem nála látogatást. A mint a parton észrevett, felém közeledett. Körülbelül harmincz évesnek látszott; magas, de

kissé sovány volt. E szigeteken nem láttam több olyan arcot, a mely az európaiakéhoz jobban hasonlított volna, mint e fejedelemé.»

Miután Cook e szigeten az élelmiszerek fölöslegét felszedte volt, a Havai-csoporthoz evezett, a hol — hála Finau rendeleteinek — barátságos fogadtatásban részesült és magát disznóhússal, ivóvízzel, gyümölcsökkel és ehető gyökerekkel bőven elláthatta. A harczosok, az angolok előtt, fabuzogányokkal és ököllel több érdekes, színlelt csatát vívtak.

«Legjobban meglepett bennünket — mondja az útleírás — a midőn két erős asszonyt láttunk fellépni, a kik minden előkészület nélkül, férfias ügyességgel megkezdték az ökölviadalt. Küzdelmök azonban csak egy félperczig tartott s egyikök le volt győzve. A diadalmas hősnőt a gyülekezet épen úgy kitüntette, mint azon férfiakat, a kik erejük vagy ügyességökkel vívtak ki diadalt.»

Az ünnepek és játékok evvel még nem értek véget; mert csakhamar fellépett százöt ember, a kik két dob, jobban mondva két kivájt fatörzs hangjainál, nemzeti tánczot jártak. Cook a barátság e nyilatkozatait azzal viszonzta, hogy katonai gyakorlatokat és tűzijátékot rendezett; ez utóbbi a bennszülöttek között óriási ijedséget és meglepetést okozott. Nem akarván a játékok ezen harczában legyőzetni, a bennszülöttek egy hangversenyt rendeztek; későbben pedig húsz, rózsafüzérekkel ékesített asszonynyal tánczot jártak. E nagy balletet egy másik követé, a melyben tizenöt férfi vett részt. De elbeszélésünket nem végeznők be egyhamar, ha apróra el akarnók mondani részleteit azon barátságos fogadtatásnak, a melynek alapján a Tonga archipelagus a «Barátság-szigetek» nevét megkapta.

Május 23-án Finau, a ki úgy viselte magát, mintha az egész archipelágus királya ő lett volna, bejelentette Cooknak, hogy a szomszédos Vavau szigetére utazik. Finaunak volt oka ez elutazásra; megtudta ugyanis, hogy közeledik az igazi király, a kit Futtafaihe vagy Pulaho-nak neveztek.

Cook eleinte az új jövevény rangját nem akarta elismerni; de csakhamar meggyőződhetett, hogy a királyi cím igazán ötet illeti meg.

Pulaho rendkívül kövér és alacsony volt; a miért is nagyon hasonlított valami hordóhoz. Ha e szigetlakóknál a rang a test kövérségével növekszik, kétségkívül Pulaho volt a legtekintélyesebb fejedelem mindazok között, a kikkel az angolok találkoztak. Az értelmes és komoly király a hajón mindent pontosan megvizsgált; néhány odavágó kérdést tett s azután tudakozódott a felől, hogy miért jöttek az angolok az ő országába.

Udvari emberei nem akarták megengedni, hogy az alsó fedélzetre menjen, mert — mondák — ő «tabu», feje felett tehát senkinek sem szabad járnia. Cook erre tolmácsa, Mai által azt felelte, hogy meg fogja tiltani, hogy valaki szobája felett járjon; erre Pulaho a hajóvezér asztalához ült; ott keveset evett és még kevesebbet ivott; végre arra bírta Cookot, hogy partra szálljon. A tisztelet jelei, a melyeket a szigetlakók Pulaho iránt kivétel nélkül tanusítottak, meggyőzték a kapitányt arról, hogy az archipelágus igazi királyával van dolga.

Cook azonban május 29-én megint tovább indult s először Annamukába, később pedig Tongatabubament, a hol tiszteletére egy ünnepet vagyis «heiva»-t rendeztek, a melynek nagyszerűsége mindazokat felülmúlta, a melyeknek ezelőtt tanuja volt.

ÜNNEP A BARÁTSÁG-SZIGE EKEN.

«Este — írja Cook — egy «bomai»-t láttunk, azaz a bennszülöttek Finau háza előtt éjjeli tánczot jártak, a mely körülbelül három óra hosszáig tartott; ez idő alatt tizenkét tánczot láttunk. Egyiket asszonyok járták; nem sokára egy csoport férfi jött közéjük, a kik egy harmadik tánczot jártak, oly kézmozdulatokat tett, a minőket még soha sem láttunk s a melyek a néző közönségnek nagyon tetszetek. Egyszer a zenekar is felváltatott. Finau ötven tánczos élén szintén megjelent; öltözéke nagyszerű volt; ruháit vászon és egy hosszú patyolat darab képezte; nyaka körül kis figurák lógtak.»

Cook három hónapi pihenő után jónak látta elhagyni e kellemes és szép helyeket; azon állatokat tehát, melyeket a Fokföldről magával hozott volt, kiosztatta a vadak között s Mai által megmagyaráztatta nekik, hogy miként kell táplálniok és hogy minő hasznukat vehetik. Eltávozása előtt még egy «fiatuka»-t vagyis temetőt látogatott meg, a mely a királyoké volt és három elég nagy házból állott; e házak egy dombfélén épültek. Fedeleiket, valamint a mesterséges dombok felületét szép kavicsok takarták; az egészet lapos kövek vették körül.

«A mit azonban még mindeddig nem láttunk, az egyik épület az egyik oldalán nyitva állott; belsőjében két durván faragott szobor volt látható; az egyik a bejáratnál, a másik valamivel beljebb. A bennszülöttek a küszöbig elkísértek bennünket, de a küszöböt nem merték átlépni. Mi megkérdeztük tőlük, hogy mit jelképeznek e szobrok; csak a fiatukában eltemetett királyainkra emlékeztetnek, istenséget nem képviselnek — volt a válaszuk.»

Julius 10-én hagyta el Cook Tongatabut s elment a kis Eoa-szigetre, a hol régi barátja Taion igen

szívesen fogadta. A kapitány megtudta tőle, hogy az archipelagus különböző részei, a tongatabui törzsfőnek képezik a tulajdonát; ezért hívják Tongatabut «a törzsfők földjé»-nek. Pulahonak uralma alatt tehát százötvenhárom sziget áll, a melyek között a legfontosabbak: Vavau és Hamau. A Viti — vagyis Fidzsi — szigeteket, a melyeket szintén azon közös név alá foglalnak, harczias nép lakja; e nép értelmességét tekintve a Barátság-szigetek valamennyi többi lakóját felülmúlja.

A számos és igen érdekes adatok közül, a melyeket a kapitány és Anderson, a természettudós gyűjtött, csak azokat mellőzzük, a melyek a bennszülöttek békés és barátságos természetére és nyájosságára vonatkoznak. Hogy Cook, az archipelagus gyakori meglátogatása alkalmából is mindig dicséri a bennszülöttek magaviseletét: annak kell betudnunk, hogy soha sejtelve sem volt Finaunak és a többi törzsfőnek ama tervéről, a mely szerint a hapai-i éjjeli ünnepnél Cooknak s a többi angoloknak meg kellett volna gyilkoltatniok. A hajósoknak, a kik az angolok után e szigetekre jutottak, nem volt okuk hasonló dicséretekre; ha a híres tengerésznek őszinteségét nem ismernők, hajlandók volnánk elhinni, hogy a «Barátság-szigetek» nevét gúnyból adta amaz archipelagusnak.

Valamely rokonuk halálánál Tonga lakói öklükkel verik vagy czápa fogakkal fel-felhasogatják arcukat; ebből magyarázható ki az, hogy oly sok sebhely takarja pofájukat. Ha életök veszélyben forog, ujjoknak egy-két ízét levágják, hogy az istenséget kiengeszteljék; Cook tíz bennszülött között egyet sem talált, a ki ily módon meg ne lett volna csonkítva.

«A «tabu» szónak — írja Cook — a mely e nép szokásaiban oly nagy szerepet játszik, nagyon tág értelme van . . . Ha valamely tárgyhoz nem szabad nyúlniok, azt mondják róla, hogy tabu. Arról is tudósítottak, hogy ha királyuk valamelyik alattvalójának házába megy, ez tabu-vá lesz, azaz a tulajdonosa nem lakhatik többé benne.»

Vallásukról Cook eléggé helyes megjegyzéseket tesz. Főistenségök, Kallafutonga, haragjában tönkre teszi a veteményeket és betegségeket küld az emberekre vagy megöli őket. Nem minden szigeten uralkodnak ugyanazon vallásos eszmék; a lélek halhatatlanságában azonban mindenütt hisznek. Isteneiknek, végre, sem gyümölcsöket, sem a földnek más termékeit áldozatul nem hozzák; néha azonban emberáldozatokat mutatnak be nekik.

Julius 27-én Cook elhagyta a Tonga szigeteket; augusztus 8-án az expedíció több szélroham után, a melyek a Discovery-n több léket ütöttek, egy sziget közelébe értek, a melyeket lakói Tabuai-nak neveztek volt.

Az angolok minden ékesszólása, hogy a vadakat a hajók fedélzetére csalják, sikertelen volt. A bennszülöttek lélekvesztőiket soha sem hagyták el s megelégedtek azzal, hogy az idegeneket szigetök meglátogatására meghívják. De mivel az idő gyors utazásra nógatott s élelmiszerekben sem volt nagy hiány: Cook tovább ment a nélkül, hogy kikötött volna e szigeten, a mely termékenynek látszott s a mely lakóinak állítása szerint disznókban és szárnyasokban bővelkedett. A nagy, erős és vad tekintetű bennszülöttek ugyanazt a nyelvet beszélték, a melyet a taitibeliek. Az angolok tehát könnyen közlekedhettek velök.

Néhány nappal későbbben feltűntek a horizonon Taiti zöld hegycsúcsai; a két hajó Tarabu félsziget mellett állapotodott meg, a hol Mai-t honfitársai lehetőleg hideg fogadtatásban részesítették. Maga a sógora, Uti törzsfő, alig akarta felismerni; de a midőn Mai előmutatta kincseit s különösen a veres tollakat, a melyeket magával hozott s a melyek Cook előbbi útja alkalmával oly nagy hatást gyakoroltak: Uti megváltoztatta magaviseletét, rendkívül nyájassá lett és felszólította Mai-t, hogy vele nevet cseréljen; Mai az újabban nyilatkozó gyöngédség által elragadtatá magát; Cook közbejötté nélkül minden kincseitől megfosztották volna.

A hajók bőven el voltak látva veres tollakkal; ennek következtében a gyümölcsök, a disznók és a szárnyasokban sem volt hiány. Cook azonban csakhamar tovább ment a Matavai öbölbe; Otu király elhagyta székhelyét, hogy régi barátját felkeresse. Maival övéi itt is megvetőleg bántak; hiába esett térdre királya előtt, hiába ajánlott fel neki egy csomo veres tollat és két vagy három darab aranyos ruhát — alig méltatták figyelemre. Itt is azonban, mint a tarabui félszigeten, a helyzet megváltozott, mihelyt Mai kincseinek nagy mennyisége köztudomásúvá lett; de a fiatal taitii csak azon kóborlók társaságát kereste fel, a kik szerencséjét önhasznukra kizsákmányolták s így nem nyerhetett befolyást Otura és a kiválóbb törzsfőkre; a nép műveltségének fejlesztése érdekében pedig erre kellett volna törekednie.

Cook már régibb idők óta hallotta, hogy az emberáldozatok Taitiban is divatoznak, de soha sem akarta elhinni. Egy fényes ünnep azonban, a melynek Atahuruban szemtanuja volt, minden kétségét

eloszlatta. Hogy Atuának vagyis az Istennek segítségét megnyerjék, hogy az az Eimeo sziget ellen tervezett hadjáratban őket támogassa: egy alacsony származású embert a király jelenlétében füttyökösökkel agyonütöttek. Haját és egyik szemét, a divatozó emberevén ezen emlékét, az istennek áldozatul mutatták be. E barbár szertartások végeztével, a melyek egy különben szelid erkölcsű népre annál sötétebb árnyékot vetnek, a bokrokból egy bűvárkacsa repült fel. A kitünő jósjel következtében, örömtől ittasan kiáltott fel Otu: «Ime Atu biztatása!»

Másnap a bennszülöttek az ünnepet, disznókat áldozván fel, folytatták. A papok épen úgy, mint a római haruspex-ek, az állatok végvonaglásaiból igyekeztek előre megjósolni az expedíció sorsát.

Cook, a ki némán nézte végig e szertartásokat, azok végeztével nem tudta eltitkolni borzalmát, a melyet benne felkeltettek. Mai erélyesen és ékeszszólóan tolmácsolta szavait. Towha maga is alig tudta haragját visszafojtani. «Ha Angolországban öl meg a király úgy, mint itt egy ártatlan embert — mondá a fiatal taitii — lehetetlen volna őt a gyilkosokra kiszabott büntetéstől, a kötélről, megmenteni.»

Mainak ezen erőteljes megjegyzése, legalább is, alkalmoszerűtlen volt; Cooknak is figyelembe kellett volna vennie, hogy a hány ország, annyi szokás. Bolondság ugyanis, Taitiban egy szokásos tettért oly büntetéssel fenyegetőzni, a minővel Londonban csak a nagy bűnösöket szokták illetni. Minden kakas úr a maga szemétdombján — mondja a közmondás. — Az európaiak ezt nagyon gyakran elfeledték. A civilizátori munka köpenyege alatt többször vérontást idéztek elő, a melyet teljesen tartózkodó magaviselet mellett megakadályozhattak volna.

EMBERÁLDÓZAT OTAITIBEN. (FACSIMILE.)

Mielőtt Cook Taitit elhagyta volna, átadta Otunak azon állatokat, a melyeknek elhozatala Európából annyi bajába és fáradságába került. Ez állatok között voltak: ludak, kacsák, pulykák, kecskék, juhok, lovak és szarvasmarhák. Otu zavarban volt, hogy miként fejezze ki elismerését az «arik no Preton» (britanniai király) iránt, zavara csak fokozódott, a midőn látta, hogy az angolok ama pompás nagy, kettős lélekvesztőt, a melyet barátja az angol király részére külön készítettett, — roppant nagysága miatt — nem tudják hajójukon elhelyezni.

A Resolution és Discovery szeptember 30-án hagyták el Taitit és elmentek Eimeo szigetére. Az itt tartózkodást egy kellemetlen, szomorú eset zavarta meg. Néhány nap óta már több lopás ment végbe; akkor megint elveszett egy kecske. Cook elrettentő példaadásul öt vagy hat házat elégetett, még több lélekvesztőt felgyújtott és egész haragjával fenyegetőzött az esetre, ha az állat elő nem kerül.

A mint a kapitány elégtételt nyert, elindult Huahejnbe, a hol Mainak meg kellett telepednie.

Uaré kerület törzsfői gazdag ajándékok fejében egy meglehetősen nagy kiterjedésű földet engedtek át az angoloknak. Cook ezen egy házat építtetett; a mellette elterülő kertet pedig európai konyhaveteményekkel ültette be. Azután átengedett Mainak két lovat, néhány kecskét és több apró szárnyast; továbbá megajándékozta őt egy pánczélinggel és teljes fegyverzettel, egy puskával, golyókkal és löporral. Egy hordozható orgona, egy villamosító gép és több különféle szerszám egészítette ki az ajándékok gyűjteményét, a mely által utazóink, az európai civilizáció nagyszerűségét akarták Taiti lakóinak bemutatni. Mainak volt ugyan Huahejn szigetén egy

nővére, de ennek férje sokkal alacsonyabb állást foglalt el, semhogy őt a meglopástól megvédhette volna. Cook tehát ünnepiesen kinyilvánította, hogy a bennszülöttnek barátja, hogy nemsokára vissza fog térni és meg fog győződni arról, hogy miként bántak el vele, és ez alkalommal szigoruan meg fogja büntetni mindazokat, a kik neki kárt okoztak.

E fenyegetőzéseknek meg kellett adnia a kellő súlyt; ezért is a következő napokon azon tolvajoknak, a kiket az angolok tetten kaptak, lenyiratta a haját és levágatta a füleiket. Néhány nappal később, Reateá-ban — hogy néhány megszökött matrózának kiadatását kierőszakolja — Oreo törzsfőnek egész családját fogságba vetette. A mérséklet, a melynek a kapitány első útjában annyi tanujelét adta, fogyóban volt. A vezér napról-napra követelőbb és szigorúbb lett. E magaviselete ránézve végzetessé lett.

A két új-zélandi, a kik maguk kívánták Mait hazájába elkísérni, vele együtt partra szállítottatott. Az idősebbik szívesen maradt Huahejnban, de a fiatalabbik úgy megszerette az angolokat, hogy erőszakkal kellett partra szállíttatnia. Mai is, a mint Cook a vitorlákat felvonatta, könnyekben tört ki; látszott rajta, hogy érzi a veszteséget, a mely őt az angolok távoztával érte.

Cook nyugodtan távozhatott, a fiatal taitiit, a ki magát rábízta, eléggé megjutalmazta volt. Mainak jövője azonban nyugtalanította, mert ismerte könnyelmű és állhatatlan természetét; félt attól is, hogy a löfegyverek, melyeket kezében hagyott, visszaélésekre fogják őt ragadni. Ez aggodalmakat, sajnos, a jövő igazolta. Huahejn királya Mait eleinte kegyelmével halmozta el, feleségül adta neki leányát

s elváltoztatta nevét Paorire — innentúl ezen név alatt is emlékeznek meg róla — de Mai fényes állását arra használta fel, hogy embertelenségeket és kegyetlenkedéseket kövessen el; mindig fölfegyverkezve járt-kelt; lövészeti ügyességét a bennszülötteken mutatta ki. Ezért is gyűlöletes maradt az emléke Huahejnban, a hol gyilkosságáról meg az angolok megérkeztéről még sokáig megemlékeztek.

Miután Cook a szigetet elhagyta, Reateába ment, a hol barátját Orét, hatalmából kivetköztetve találta. Reateából a kapitány Bolabolá-ba evezett; itt december 8-án partra szállott és Puni királytól megvett egy vasmacskát, a melyet Bougainville vesztett volt el a szigeten.

A hosszú időt, a melyet Cook a Társaság-szigetek között töltött, arra használta fel, hogy földrajzi, hidrográfiai és ethnográfiai adatokat gyűjtsön. E kényes törekvésében hatalmasan támogatta őt Anderson és az egész tisztikar; mindezek dicséretes buzgalmat fejtettek ki a tudományok előmozdítása körül.

December 24-én Cook egy újabb, alacsony és lakatlan szigetet fedezett fel, a mely a másnapi nagy ünnepségről «Christmas» nevet nyert s a melyen a legénység nagy mennyiségű teknősbékát fogott össze.

Habár már tizenhét hónap telt el, a mióta Cook Angolországból eltávozott: útjának még csak elején volt; mert utasításainak azon részét, a mely a Csendes-tenger északi részének átkutatására és az északi átjáró felkeresésére vonatkozott, még mind- eddig végre nem hajtotta.

II.

A Sandwich-szigetek fölfedezése. — Cook átkutatja Amerika nyugati partjait. — A Behring-szoroson túl. — Cook visszatér a Havai-szigetekre. — Rono története. — Cook halála. — Az expedíció visszatér Angliába.

1778 január 18-án látták meg először az angolok a hosszúság 160° és az északi szélesség 20° alatt fekvő Sandwich vagyis Havai-szigeteket. Nem sok időbe került, hogy utazóink meggyőződjenek arról, hogy e szigeteknek vannak lakói. Egy nagy csomó lélekvesztő hagyta el Atui vagyis Tavai szigetét és a hajók körül összegyűlt.

Az angolok nem kevésbé voltak meglepetve, a midőn e szigetlakókat a taitiiek nyelvén hallották beszélni. Barátságos viszony is fejlődött ki; másnap már nagy számú bennszülött látogatta meg a hajót. Csodálkozásukat és meglepetésüket, a melyet annyi ismeretlen dolognak a látása bennök fölkeltett, tekintetök, kézmozdulataik és gyakori felkiáltásaik eléggé elárulták. A vasat azonban, melyet «hámáit»-nak hívtak, már ismerték.

Annyi érdekes és értékes tárgy kapzsiságukat csakhamar fölkeltette; meg is akarták azokat szerezni a maguk részére minden meg- és meg nem engedhető módon.

A lopásra való hajlamuk és a lopásnál kifejtett ügyességök volt oly erős, mint a Csendes-tenger bármely más népénél; a legnagyobb elővigyázatra — és néha ez sem használt — volt szükség, hogy a tolvajlás lehetlenné tétessék. A midőn az angolok Williamson hadnagy vezérlete alatt a parthoz közeltek, hogy mélységméréseket tegyenek és egy jó kikötőhelyet keressenek: a bennszülöttek tolako-

dását erőszakkal kellett visszautasítaniok. Az egyik indus halála persze hevöket egy kissé lehütötte s az idegenek hatalmát félelmes színben tüntette fel.

A mint Uai-Mea kikötőben a Discovery és Resolution vasmacskái fenékre értek, Cook csolnakra ült és a partra ment. Alig lépett a szárazföldre, a nagy számmal összegyülekezett bennszülöttek lábaihoz borultak s őt a legmélyebb tisztelet jeleivel fogadták. E fogadtatás rendkívül kellemes pihenővel biztatott; azonkívül a sziget élelmiszerekkel is bővelkedni látszott; a különféle gyümölcsök, a disznók, a majorság özönlöttek a hajókra. Ehhez járult még, hogy a bennszülöttek egy része az ivóvíz beszerzésében az angol matrózoknak segédkezet nyújtott.

Ezen megnyugtató körülmények Andersont és Webbert, a festőt arra birták, hogy a sziget belsejébe nyomuljanak. A két európai nemsokára egy morai közelébe ért, a mely egészen olyan volt, mint a taitii morai-k. E felfedezés megerősítette az angolokat azon hitben, melyet bennök a havai és taitibeliek nyelvének hasonlatossága fölkeltett volt. A Cook útleírásához egy kép van csatolva, a mely ama morai-nek belsejét tünteti fel. E képen két álló alak látható, a melyeknek feje búbján egy olyanféle magas kalap ül, mint a minőt a Husvét-szigeteken készítenek. E sajtóságos hasonlatosság megérdemli, hogy felette gondolkozzunk.

Cook még két napig maradt e kikötőben; ezalatt a bennszülöttekkel üzött kereskedés jó hasznot hozott. Innen utazónk elment, hogy a szomszéd Onihiou szigetet vegye szemügyre. Habár a kapitány ezen oly érdekes archipelagust részleteiben is meg szerette volna vizsgálni, nem tehetette; föl kellett vonatnia a vitorlákat; útközben még látta Uahu

COOKOT FOGADJÁK A BENNSZÜLÖTTEK.

szigetét és a Tahura zátonyt, a melyeket «Sandwich archipelagus» általános név alá foglalt. A Sandwich-nevet ma a bennszülöttek elnevezése, Havai, már nagyobbára leszorította a térképekről.

A középtermetű, de erős havaiiak, Anderson szerint, nyílt szívű és becsületes emberek, nem oly komolyak, mint a Barátság-szigetek lakói, de nem is oly könnyelműek, mint a taitibeliek. A munkát kedvelik és értelmesen üzik; ültetvényeik bizonyos mezőgazdasági ismeretről és a földművelés iránti előszeretetről tesznek tanuságot. Az európai dolgok iránt nem mutatták azt a gyermekes kíváncsiságot, a melyet az angolok oly sok helyen láttak, hanem hasznosságuk felől kérdezősködtek és ilyenkor, tehetlenségök érzetében, mindig szomorúaknak mutatkoztak.

A szigetek népeseeknek látszottak; utazóink egyedül Tavui lakosságát harminczezerre becsülték. A ruházatukban, táplálkozásukban, és minden más szokásaikban elárulták, hogy Taiti-ból származnak. Az angolok gondolkozhattak azon, hogy miképen fejtsék meg ugyanazonosságát e két népnek, a melyeket oly nagy kiterjedésű tenger választ el egymástól.

A míg Cook a Havai-szigetek mellett maradt, semmiféle törzsfővel sem jött érintkezésbe; Clerke kapitányt azonban a Discovery-n egyikök meglátogatta. A törzsfő még fiatal, de jól megtermett ember volt; egész testét valami kelmeféle takarta; alattvalói, tisztelet jeléül leborultak előtte. Clerke több aprósággal megajándékozta; viszonzásul tőle egy edényt kapott, a melyet két, elég ügyesen kifaragott alak díszített s a melyet a «káva»-ivásnál használtak; ez italt a havaiak is épen úgy szerették, mint a Tonga-szigetek lakói. A szigetlakók fegyverei vol-

tak: a nyilak, a fabuzogányok, a lándzsák, melyeket kemény és tartós fából készítettek, és a «pafoa»-nak nevezett tör, a mely mindkét végében hegyes volt. A tabunak a bennszülöttek itt is épen úgy hódoltak, mint a Barátság-szigeteken; ha valami tárgyhoz hozzá akartak nyúlni, előbb gondosan mindig megkérdezték, vajjon nem tabu-e?

Február 27-én Cook észak felé megindult; csakhamar találkozott azon algákkal, a melyekről már Anson útjának leírója is megemlékezik. Április 1-én keletnek, Amerika partjai felé fordult; öt nap alatt elérkezett a Drake Ferencz elnevezte Új-Angliához.

Az expedíció a sík tengeren, a partokat folytonosan szemmel tartva, folytatta útját; csakhamar elérkezett a Blanc-fokhoz, a melyet 1603 január 19-én Aguilar Márton látott először s melynek közelében — a geografusok szerint — egy széles bejáratnak kellett volna lennie azon szoroshoz, a melynek fölfedezését a fent nevezett tengerésznek tulajdonították. Az angolok a Blanc-foktól eltávozva a Juan de Fuca-csatorna közelébe érkeztek, de abból semmit sem láttak; pedig a csatorna létezik, a Vancouver-szigetet választja el a kontinenstől.

Cook a szélesség $49^{\circ} 1'$ alatt egy öblöt fedezett fel, a melyet Hope-öbölnek nevezett. Ebben a hajóvezér kikötött, hogy hajóit ivóvízzel ellássa és fáradt legénységét kipihentesse. A partok e tájékon nem voltak lakatlanok; három csolnak közeledett a hajókhoz.

«A vadak egyike» — mondja az útleírás — «egy hosszú beszédet tartott s olyan kézmozdulatokat tett, a melyeket mi meghívásnak tartottunk. E közben az indus tollakat szórt felénk; társai pedig valami veres port szórtak el a levegőbe; a ki

a szónoki szerepet vitte, bőrruhába volt öltözködve, kezében egy tárgyat tartott, a melyet ha megrázott, oly hangot csalt ki belőle, mint a melyet a gyermekeknek játékul szolgáló csörgő szokott adni. Midőn a beszédől és a figyelmeztetéstől, a melyből mi egy szót sem értettünk, elfáradt: leült; helyette másik kettő folytatta a beszédet; szónoklatuk azonban nem volt oly hosszú, sem pedig oly heves.»

A bennszülöttek közül többen arcukat sajtáságos módon festették be; fejökön pedig tollakat hordtak. Habár barátságos indulatot tanúsítottak is, a hajó-födélzetre semmi áron sem akartak felmenni.

Midőn a hajók a biztos révbe beérkeztek, a kapitány levétette a vitorlákat s a kisebb árboczokat, hogy a szükséges javítások végbe mehessenek. Az indusokkal csakhamar kezdetét vette a cserekereskedés, a melynél mindkét részről a legnagyobb becsületességgel jártak el. Az áruk, a melyeket az angoloknak kínáltak, a következők voltak: medve-, farkas-, róka-, dámvad-, görény-, nyestbőrök, különösen pedig azon hódoknak préme, a melyek a Kamcsatkától keletre fekvő szigeteken található, továbbá valami lenféléből készített ruhák, íjjak, lándzsák, horgok, kifaragott torzalakok, állati szőrből vagy gyapjuból készült kelmék, vörös okkerrel telt zsákok, fafaragványok és végre patkóalakú réz- és vasékszerek, a melyeket orrukban viseltek.

«Legjobban megleptek azonban bennünket a felajánlott tárgyak közül az emberi koponyák és kezek, a melyekről a hús még nem volt egészen lefejtve; a bennszülöttek elég világosan tudtukra adták, hogy a hiányzó húsdarabokat ők ették le; és valóban, a midőn a koponyákat és kezeket közelebbről megnéztük, láttuk, hogy meg voltak pörköelve.»

Az angolok rövid idő múlva észrevették, hogy e bennszülöttek is csak oly ügyes és szenvedélyes tolvajok, mint a többiek. Sőt még veszedelmesebbek mindazoknál, a kikkel eddig találkoztak, mert vaszszerszámaikkal a köteleket is elvagdalták; azonkívül ügyesen rendezték el a dolgukat; néhányan az őrt mulattatták azalatt, a míg a többiek a hajó másik végén a vasat eltulajdonították. Az indusok nagy mennyiségű kitünő olajat és sok jó halakat, különösen szárdiniákat hoztak a vásárra.

Midőn a sokféle javítgatás, a melyre a hajóknak szükségök volt, véget ért és a kecskék és juhok takarmányát elhelyezték: 1778 április 26-án Cook tovább indult. A helyet, a hol elidőzött volt s a melyet a bennszülöttek Nutkának hívtak, Georges Soundnak nevezte el.

Alig értek a hajók a sík tengerre, heves vihar keletkezett, a melynek következtében a Resolution léket kapott. A szélvész által elragadtatva, Cook nem vehette szemügyre azon helyet, a hol a geografusok szerint a Foute admirális fölfedezte csatornának kellett volna lennie; a kapitány ezt annál inkább sajnálta, mert szerette volna az e tárgyra vonatkozó kétségeket eloszlatni.

A hajóvezér tehát folytatta útját Amerika partjai mentén, mindenütt letérképezvén és elnevezvén a fontosabb pontokat. Ezen hajóztatása közben többször érintkezésbe lépett az indusokkal és ez alkalmalmmal észrevette, hogy csolnakjaik falai és feneke fókabőrből készült.

A Resolution lékét a Prince Williams Soundban javították ki; ennek megtörténte után Cook újból tovább ment; ez útjában szemügyre vette és elnevezte a következő helyeket: az Elisabeth, a St.-Her-

mogenes-, a Banks-, a Douglas s a Bede fokokat, az Ágoston hegyet, a Kodiak, Háromság és azon szigeteket, a melyeket Behring Schumagin-nak keresztelt; útjába ejtette továbbá a Bristol-öblöt, a Round-szigetet, a Calm-fokot, Newenham-fokot, a hol Williamson hadnagy partra szállott, Anderson-szigetet, a melyen a hasonnevű természettudós mellbajában meghalt, végre a King szigetét és a Prince of Wales-fokot, Amerika legnyugatibb pontját.

Ez utóbbi helyről Cook átment Ázsia partjaira és érintkezésbe lépett a csukcsokkal, augusztus 11-én pedig bevezett a Behring-szorosba; egy héttel később a sarkvidéki jégre bukkant. Hasztalan kísérette meg észak felé a tovább nyomulást; a jégkoralton át nem hatolhatott.

1778 augusztus 17-én az expedíció a szélesség $70^{\circ} 41'$ -e alatt volt. Egy hónapon keresztül evezgettek utazóink a jégkoralát mentén, folyton remélvén, hogy végre is találnak valahol egy észak jelé vezető nyílást, várakozásuk nem vezetett semmire sem. Ezalatt azonban észrevették, hogy «a jég mindenütt tiszta és átlátszó, kivéve felső részét, a mely lyukacsos».

«Nézetem szerint» — írja Cook — «ez megfagyott hó volt s a tenger felszínén képződött; valószínűtlennek, sőt lehetetlennek tartom, hogy a folyókon, a hol néha egy csolnak is megfeneklik, oly óriási nagyságú jégtáblák képződjenek; azonkívül semmit sem találtam rajtok, a mi szárazföldi eredetökre mutatna; már pedig ha akár kis, akár nagy folyókban képződtek volna, ennek valami nyomát észre kellett volna vennem.»

Mindeddig az utazók a Behring-szorost használták fel legritkábban arra, hogy magas szélességi

A PRINCE WILLIAMS SOUND KÉPE.

helyekre jussanak; Cooknak ezen megjegyzése tehát nagyon fontos, mert azt bizonyítja, hogy e bejárat-tal szemközt egy óriási kiterjedésű sík tengernek kell lennie. Sőt — legalább a korán elhunyt Lambert Gusztávnak ez volt a nézete — e tenger talán járható is. Annyi azonban bizonyos, hogy e vidéken sokkal északibb vidékre mint Cook, senki el nem jutott; csakis Szibiria partjai körül, a hol a Hosszú és Plover szigeteket fedezték fel s a hol nem rég Nordenskjöld is járt, hatoltak fölebb.

Miután Cook ama vidéket gondosan átkutatta s többszöri kísérletei, hogy tovább északra jusson, nem sikerültek; miután az előre haladott évszakban minden nap vastagabb és vastagabb jégtáblákkal találkozott: nem tehetett egyebet, mint hogy délibb vidékre menjen, felkeresse téli szállását s ott bevárja a következő évi nyarat, a melyben kutatásait ismét folytathassa. Visszatért tehát délfelé, elment Unalaska-szigetére, október 20-án végre megindult a Sandwich szigetek felé, a melyeket a téli évszak alatt gondosabban átkutatni szándékozott.

November 20-án az angolok egy szigetet fedeztek fel, a melynek lakóitól szegekért és egyéb vas-tárgyakért nagy mennyiségű gyümölcsöt, ehető gyöke-reket, kenyérfagyümölcsöt, «taro»-t és «eddi»-gyöke-reket vásároltak össze. E szigetet, a mely a Sandwich-szigetek kiegészítő részre, Moui-nak hívták. Ezt elhagyva, utazóink Havai közelébe értek, a melynek hegycúcsait hó takarta.

«Soha ily nyílt szívű, becsületes vadakkal, mint minők ezek voltak, nem találkoztam» — írja a kapitány. — «Azon árúkat, a melyeket el akartak adni, közönségesen a hajókra küldték; későbbben maguk is oda jöttek s megkötötték a vásárt; Taiti

lakói, habár már annyiszor voltunk köztük, nem bíztak meg bennünk annyira. Én e körülményből azt következtettem, hogy Havai lakói egymás közti ügyekben pontosabbak és hívségesebbek, mint a taitii bennszülöttek; mert ha egymás irányában nem járnának el becsületesen, miként bízhatnának meg idegenek becsületében.»

Januárius 17-én Cook és Clerke egy révben kötöttek ki, a melyet a bennszülöttek Karakakua-nak neveztek. A hajókat azonnal látogatók lepték el; a partokon pedig óriási, kíváncsi néptömeg gyűlt össze. Mindeddig Cook ily tolongást nem látott volt.

A törzsfők között, a kik a Resolution-t meglátogatták volt, csakhamar feltűnt egy Páriá nevű fiatal ember. Ez — a mint mondá — «Drakani» volt; utazóink azonban nem tudhatták meg, hogy e szó rangot vagy a királylyal való rokonságot vagy különös barátságot jelent-e. Annyi azonban bizonyos, hogy a fiatal embernek a nép között nagy tekintélye volt. Nehány, alkalmas időben átnyújtott ajándék az angolok lekötelezettjévé tette őt, a ki ezeket későbbben szolgálatkészségével viszonzta.

Cook első havaii időzése alatt arra a meggyőződésre jutott, hogy a lakosoknak a tolvajlás iránt nincs hajlamuk; most azonban alkalma nyílt, hogy meggyőződését cserben hagyja. A vadak nagy száma könnyüvé tette a lopást, azonkívül azon hitet támasztotta bennök, hogy nem merik őket megbüntetni. Végre nyilvánossá lett, hogy a törzsfők az orgazdák; több ellopott tárgyat ugyanis az angolok náluk találtak meg.

Páriá és egy másik, Kániné nevű törzsfő egy alkalommal a hajóra hoztak egy bizonyos Koá-t,

egy sovány öreget, a kinek egész testét az áva ivás következtében fehéres rüh lepte el. Ez ember pap volt. A midőn Cook elé érkezett, ennek vállára vetett egy vörös köpenyeget, a melyet magával hozott volt s azután felajánlván neki egy kis disznót, nagy komolyan egy hosszú beszédet mondott el. Ez egész dolog istenimádás volt; az angolok erről már akkor meggyőződtek, a midőn a bálványokat hasonló veres köpenyegekbe burkolva találták. Utazóink rendkívül elcsodálkoztak azon különös szertartásokon, a melyekkel a bennszülöttek Cookot megtisztelték. Azok jelentését csak később, Ellisnek, a tudós hittérítő kutatásainak következtében tudták meg. Röviden e könyvben is közölni fogjuk érdekes fölfedezéseit, a melyek a későbben előadandó eseményeket érthetőbbekké fogják tenni.

A hagyomány szerint egy bizonyos Rono, a ki a legrégebb havai királyok korában élt, feleségét, a kit rendkívül szeretett, féltékenységből megölte. A harag és a tett fölötti bánat örültté tették; bejárta a szigetet s ekkor senkinek élete sem volt ellenében biztonságban; végre belefáradva a sok gyilkolásba, csolnakba ült s megigérte, hogy egy uszó szigeten fog visszatérni, a melyen kókuszdiók, disznók és kutyák lesznek. E legenda, a melyet egy nemzeti ének megörökített, hitczikkelylyé lett; a papok pedig Ronot isteneik közé emelték. Bízván jóslatában, minden évben várták megérkeztét; türelmüket semmi sem volt képes kifárasztani.

Nem érdekes és feltűnő-e azon hasonlatosság, a mely ezen — és a mexikoi isten, Queczalkoatl-féle legenda között van? Ezen utóbbi szerint ugyanis Queczalkoatl kénytelen levén egy hatalmasabb istenség haragja elől menekülni, egy kígyóbőrből

KIS DISZNÓT AJÁNLOTT FÖL NEKI. (316. l.)

készült csolnakban eltávozott; ezelőtt azonban még megigérte kísérőinek, hogy még vissza fog térni és utódaival együtt meg fogja az országot látogatni.

Midőn az angol hajók a sziget közelébe értek. Koa főpap és fia, Onla kijelentették, hogy Rono jóslata teljesült, az uszó szigeteken megjött ő maga. Ez időtől kezdve az egész népség Cookot valóságos istennek nézte. A hol csak megjelent, a bennszülöttek leborultak előtte, a papok hosszú beszédeket és imákat intéztek hozzája. A hajóvezér érezte ugyan, hogy mindezen czeremóniákban van valami elidegenítő; mivel azonban semmit sem értett belőlük: legénysége jóléte és a tudomány érdekében hasznot akart húzni oly titokszerű dolgokból, a melyeket földériteni semmi módon sem volt képes.

Ezalatt azonban kénytelen volt magát alávetni mindennemű szertartásoknak, a melyeket legalább is nevetségeseknek tartott. Így a többi között elvezették őt egy kövekből szilárdan épített, negyven öl hosszú és tizennégy öl magas moraihoz, a melynek felső részét egy fakorlát vette körül; e fakorlátot az isteneknek feláldozott foglyok koponyái ékesítették.

A morai bejáratánál két, eltorzított képű, fából kifaragott alak állott, a melyeket valami veres kelme takart be; fejkön egy hosszú fadarab állott, a melyet megfordított kúpalakban faragtak volt ki. Koa, Cook kapitánynyal együtt egy asztalfélére mászott fel, a mely alatt egy rothadó disznó és egy rakás gyümölcs feküdt. Koa és Cook helyeiket elfoglalván, tíz ember proczesszióban egy élő disznót, a melyet a kapitánynak ajánlottak fel és egy darab veres kelmét hoztak, a mely utóbbit a kapitány

vállára akasztottak. Ennek megtörténtével a papok vallásos himnuszokat énekeltek, a melyeket a többi jelenvoltak a morai bejáratánál, térden állva hallgattak meg.

Több más szertartás is ment végbe, a melyeknek elmondása azonban elbeszélésünket nagyon hosszúra nyujtaná; végre a bennszülöttek felajánlottak a kapitánynak egy sült disznót, gyümölcsöket és gyökereket, a melyekből az avat csinálják.

«Az avat-édeség végre» — írja Cook — «kézről kézre járt; a miután mi is ittunk belőle, Koa és Peria a disznót darabokra vagdalták és az egyes részeket, sajátkezüleg, mindenkinek szájába nyomták». «Én nem undorodtam még» — írja King hadnagy — «mert Peria adott ennem, a ki tiszta embernek látszott; azonban Cook, a kit Koa etetett, a rothadt disznóra gondolván, egy darabot sem tudott lenyelni; az öreg akkor udvariasságát megkészserezve, egészen megrágva adta a kapitánynak a disznóhúst; képzelhető, hogy vezérünk étvágyát e körülmény nem nagyon fokozta.»

E szertartás végeztével Cookot több, vékony pálczát kezében hordó bennszülött csolnakjához kísérte, útközben mindig ugyanazon szavakat mormogta, a melyeket a hajó kikötésénél lehetett hallani. Cooknak egész útja hosszában a szigetlakók térden állva képeztek sorfalat.

E szertartások mindannyiszor ismétlődtek, valányszor a kapitány partra szállott. A papok egyike mindig előtte ment, hirdetvén, hogy Rono a földre szállott; egyszersmind meghagyta a népnek, hogy boruljon a földre előtte.

Az angolok a papokkal, a kik őket udvariassággal és ajándékokkal elhalmozták, teljes mértékben

meg lehettek elégedve, nem úgy a «kári»-kkal, vagyis harcosokkal. Ezek embereiket, a mi minden nap ismétlődött, lopásra buzdították, azonkívül más csalásokat is vittek véghez.

1779 januárius 24-ig azonban semmi nevezetes esemény sem történt. Ama napon az angolok meglepetve látták, hogy egyetlen egy csolnak sem jő a hajókhoz. Terreobu megérkezte a révet «tabu»-vá tette és az idegenekkel minden közlekedést megszüntetett. Ugyanaz nap e törzsfő, vagy helyesebben szólva, e király minden nagyobb kíséret nélkül meglátogatta a hajókat. Csolnakjában helyet foglaltak gyermekei és felesége is. Januárius 26-án Terreobu újabb, ekkor hivatalos látogatást tett.

«Cook» — írja az útleírás — «észrevevén, hogy a fejedelem a szárazföld felé megy, utána indult s majdnem ugyanazon időben érkezett a partra, mint Terreobou. Mindkettőjüket elkisértük a sátorba; alig hogy ott leültek, a fejedelem felkelt s köpenyegét egész udvariasan a hajóvezér vállaira tette; azonkívül fejére egy tollsisakot illesztett, kezébe egy sajtáságos legyezőt adott, lábaihoz pedig öt vagy hat, igen szép és igen értékes köpenyegyet terített.»

Ezen közben Terreobu és kísérete az angoloknál elutazások ideje felől kérdezősködtek. A kapitány szerette volna tudni, hogy mily véleményekkel vannak a szigetlakók az angolok felől. Összesen azonban csak annyit tudhatott meg, hogy a havaiiak az európaiakat szegény, terméketlen országból valóknak tartották, a kik csak azért jöttek közéjük, hogy «megtöltsék a hasukat». Nehány matrónak soványsága és a buzgalom, a melylyel a friss élelmi szereket összegyűjtötték, keltették fel bennök e meggyőződést. Azonban daczára az angolok nagy fo-

gyasztási képességének, attól nem tartottak, hogy ennivalójuk el fog fogyni. Sőt inkább az látszott, hogy a király időt akar nyerni azon ajándékok elkészítésére, a melyekkel elutazásuk alkalmával az idegeneket meg akarta lepni.

Úgy is történt; az elutazásra kitűzött nap előestéjén a király Cookot és Clerket felkérte, hogy őt székvárosába kísérik. Itt akkor már nagy rakás különböző élelmi szer, sok mindenféle kelme, sárga és veres tollak s végre egy kis nyáj disznó volt egybegyűjtve. Mindezen tárgyakat a fejedelemnek alattvalói ajándékozták. Terreobu körülbelül egy harmadot magának tartott meg, a többit pedig a két kapitánynak ajándékozta; oly nagy és értékes ajándék volt ez, a minőt sem Tongában, sem Taitiban nem kaptak volt.

Februárius 4-én a két hajó elhagyta az öblöt; de a sérülések, a melyeket a Resolution szenvedett, kényszerítették őket, hogy néhány nap mulva ismét visszatérjenek.

Alig hogy a hajók horgonyt vetettek, az angolok észrevették a bennszülöttek hangulatának változását. Mindamellet februárius 13-ig a békét semmi sem zavarta meg. E nap délutánján néhány törzsfő alattvalóit meg akarta akadályozni abban, hogy a matrózoknak az ivóvíz beszerzésében segédkezet nyújtsanak. Ebből zavar keletkezett. A szigetlakók követeket ragadtak és fenyegető állást foglaltak el. A tiszt, a ki a csapatot vezérelte, Cooktól azon parancsot nyerte, hogy ha a bennszülöttek alkalmatlankodnának vagy kövekkel dobálóznának — lövessen közéjük. Ezen viszálykodások közben a matrózok egy csolnaknak utána löttek, mivel azt hitték, hogy emberei lopást követtek el.

Ugyanazon időben másik, még komolyabb összeütközés történt. Egy lélekvesztőt, a mely Páriá tulajdonát képezte, az egyik tiszt a Discovery-hez vitette. A törzsfő ártatlanságát bizonyítva, visszakérte a maga tulajdonát. A veszekedés mindig nagyobb lett s Páriát egy evezővel megütötték. A bennszülöttek, a kik mindedig az egész dolgot nyugodtan nézték, köveket kaptak fel a földről, visszaszorították a matrózokat és elfoglalták a csolnakot, a melyen azok a parthoz jöttek volt. E pillanatban Páriá, feledvén a sértést, közbelépett s visszaadta az angoloknak csolnakjukat és még néhány apróbb, lopott tárgyat.

«Nagyon félek» — mondá Cook — «hogy a történeteket tekintve, kénytelen leszek erőszakos eszközkhöz nyúlni; nem szabad őket meghagynom azon hitben, hogy erősebbek, mint mi.»

Februárius 13. és 14-ike közötti éjjelen a Discovery csolnakja eltűnt. A hajóvezér ekkor elhatározta, hogy Terreobut vagy más előkelő embereket hatalmába fog keríteni s mint kezeseket a hajón fogja tartani mindaddig, a míg a lopott tárgyakat vissza nem kapja.

Egy csapat tengerész katonával tehát partra szállott s megindult a király lakása felé. Útközben mindenütt a tisztelet szokásos jeleivel fogadták; a mint a kapitány Terreobut és két fiát észrevette, hozzájok ment, néhány szóval megemlítette előttük a csolnaklopást s azután rábirta őket, hogy e napot a Resolution fedélzetén töltsék.

Az ügyek szerencsés fordulatot vettek. A két királyfiú már az angol csolnakba lépett; ekkor Terreobu egyik felesége könnyek között kérte férjét, hogy ne menjen a hajóra. Két törzsfő csatlakozott

az asszony kérelmeihez; a szigetlakók maguk is, meg levén ijedve azon ellenséges készülődések folytán, a melyeknek tanúi voltak, nagy tömegben gyültek királyuk és a kapitány köré. Ez utóbbi ekkor visszasietett csolnakja felé; de midőn az egyik királyfiú őt követni készült, a törzsfők útját állották s erőszakkal visszatartották.

Cook látván, hogy terve vagy meghiusult vagy csak nagyobb vérontás után hajtható végre, lemondott róla és lassu léptekkel csolnakja felé közeledett; ekkor egyszerre híre terjedt, hogy az egyik törzsfőt megölték.

Az egyik bennszülött, «pahua»-val kezében a kapitányt megtámadta; mivel fenyegetéseivel nem akart felhagyni, Cook seréttel rálőtt. A szigetlakó, miután vastag gyékény fedte testét, nem sérült meg, ennek következtében még merészebbé lett; midőn azonban több indus is közeledett a kapitányhoz, ez kilötte puskáját s a hozzá legközelebb állót megölte.

Ez jel volt az általános támadásra. Midőn társai Cookot utoljára látták, meghagyta a csolnakosoknak, hogy hagyjanak fel a tüzeléssel s jöjjenek a parthoz, a hol ő kis csapatjával állott.

A csolnakosok siettek rendeletét végrehajtani, de hasztalan! Cook halálosan megsebesült s a földre bukott.

«A szigetlakók» — írja az útleírás — «hangos örömben törtek ki, a midőn elesni látták; testét azonnal a partra vonszolták, megragadták töreiket és vad dühvel szurkálták még akkor is, midőn lelke már rég elszállott.»

Így halt meg a nagy tengerész, egyike Angolország leghíresebb hajósainak. Terveinek merészsége, a kitartás, a melylyel azokat végre hajtotta és isme-

reteinek szélessége őt a fölfedező tengerészek valódi típusává tették.

Mennyi szolgálatot tett ő a földrajznak. Első útjában fölfedezte a Társaság-szigeteket, bebizonyította, hogy Új-Zéland két szigetből áll, átevezett azon szoroson, a mely őket egymástól elválasztja s megismerkedett partjaikkal; végre bejárta Új-Hollandia keleti partvidékét. Második útjában a mesék országába számüzte a híres déli kontinensre vonatkozó hitet, a szobatudósok álomképét; fölfedezte Új-Kaledoniát, Dél-Georgiát, a Sandwich-szigeteket és oly messzire nyomult előre délnek, mint előtte senki sem. Harmadik expedíciója alkalmával fölfedezte a Havai archipelagust, bejárta Amerika nyugati partjait a 43°-tól kezdve, azaz 3500 mértföld hosszában; átlépte a Behring-szorost; bátran bevezett az Északi Jeges-tengerbe, a tengerészek rém helyére s abban addig nyomult előre, a míg csak az áthághatatlan jégkorlát útját nem állotta.

Mint tengerésznek tehetségei nem szorultak magasztalásra; a hidrografiára vonatkozó munkálatai fennmaradtak; de ki kell emelnünk ama gondosságát, a melylyel legénysége iránt viselkedett s a mely figyelem lehetőségessé tette hosszú és fáradságos útjainak végrehajtását a nélkül, hogy nagyobb veszteségeket szenvedett volna.

A végzetes esemény bekövetkezte után a megrémült angolok felszedték sátorfaikat s visszatértek hajóikra. Hiába kísértettek meg mindent, hiába tettek különböző ajánlatokat, szerencsétlen kapitányuk testét nem tudták visszakapni. Haragjukban fegyvereikhez akartak tehát nyulni, a midőn két pap, King hadnagy barátai — a többi törzsfő tudta nélkül, elhoztak egy darab emberi húst, a mely kilencz

vagy tíz fontot nyomott. Ez az — mondák — a mi Rono testéből fönmaradt; a többit szokás szerint elégették.

E húsdarab láttára az angolokban a bosszúvágy még lángolóbbá lön. A szigetlakóknak persze öt törzsfőt és valami húsz embert kellett volna megboszulniok. Ezért is, valahányszor az angolok ivóvízért a partra mentek, mindannyiszor nagy tömeg, kő és botokkal fölfegyverzett embert találtak ott. Clerke kapitány, a ki az expedíció vezérletét átvette, hogy elijesztő példát nyujtson, a papok helységét felégette s mind azokat, a kik ennek ellene állottak, megölette.

Végre azonban a béke helyreállt; februárius 19-én Cook testének maradványai: kezei, a melyek egy széles sebhelyről voltak felismerhetők, húsától megfosztott koponyája és más apróbb darabok az angolok kezébe kerültek, a kik három nappal később e drága testmaradványoknak a végtisztességet megadták.

Ez időtől kezdve a cserekereskedés ismét kezdetét vette, mintha semmi sem történt volna; a további pihenőt sem zavarta meg többé semmiféle kellemetlen eset sem.

Clerke kapitány zászlóját a Resolutionra tűzette ki; a Discovery vezérletét pedig Gore hadnagyra bízta. Miután a Havai szigeteket részleteikben is átkutatta, északnak indult, partra szállott Kamcsatkában, a hol az oroszok szívesen fogadták, átkelt a Behring csatornán és az északi szélesség $69^{\circ} 50'$ -ig nyomult előre; a továbbmenetelt a jégkorklát lehetlenné tette.

1779 augusztus 22-én Clerke kapitány, harmincznyolcz éves korában, tüdősorvadásban meghalt. Ekkor

a fővezérletet Gore kapitány vette át, a ki újból kikötött Kamcsatkában, megpihent Kantonban és a Jó Reménység fokánál s végre 1780 október 1-én több mint négy évi távollét után a Themse torkolatába megérkezett.

Cook kapitány halála Angolországban általános részvétet keltett. A londoni királyi tudományos társaság, a melynek tagja volt, tiszteletére érmet veretett, a melynek költségeit nyilvános aláírás útján fedezték; az aláírásban Anglia legelőkelőbb emberei is részt vettek.

Az admiralitás egy emlékiratot terjesztett a király elé, a melyben kérte, hogy a király családjáról gondoskodjék. A király a családnak 5000, három fia mindegyikének pedig külön-külön 600 franknyi évdíjat rendelt. Az utolsó útra vonatkozó térképek és rajzok a kormány költségén kiadattak; az eladásukból befolyó pénzüsszeg pedig egyenlő részletekben kiosztatott Cook, Clerke és King kapitányok örökösei között. 1785 szeptember 3-án végre Cook gyermekei nemesi rangra emeltettek.

Habár a nagy tengerész halandó része ma már elenyészett, emléke örökké élni fog. A francia földrajzi társaságnak 1879 februárius 14-ikén tartott ünnepies ülése bizonyosságot tesz arról.

E gyűlésre nagy számú ember jött össze, hogy Cook halála napjának századik fordulóját megüljék. Az egybegyűltek között megjelentek képviselői a most annyira virágzó ausztráliai gyarmatoknak és a Havai archipelagusnak, a hol a halálozás végbe ment. A nagy tengerész hátrahagyott nagyszámú ereklyéi, térképei, Webber pompás aquarelljei, Oczeánia lakóinak szerszámai és fegyverei diszítették a gyűléstermet.

Ezen megható százados emlékünnap, a melyet ama nép rendezett, a kinek királya meghagyta, hogy Cook tudományos és civilizátori munkáját senki se zavarja, kétségkívül visszhangra fog találni Angolországban és erősebbé fogja tenni a barátság ama kötelékeit, a melyek Franciaországot és az egyesült hármast királyságot összefűzik.

(Vége a harmadik kötetnek.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

